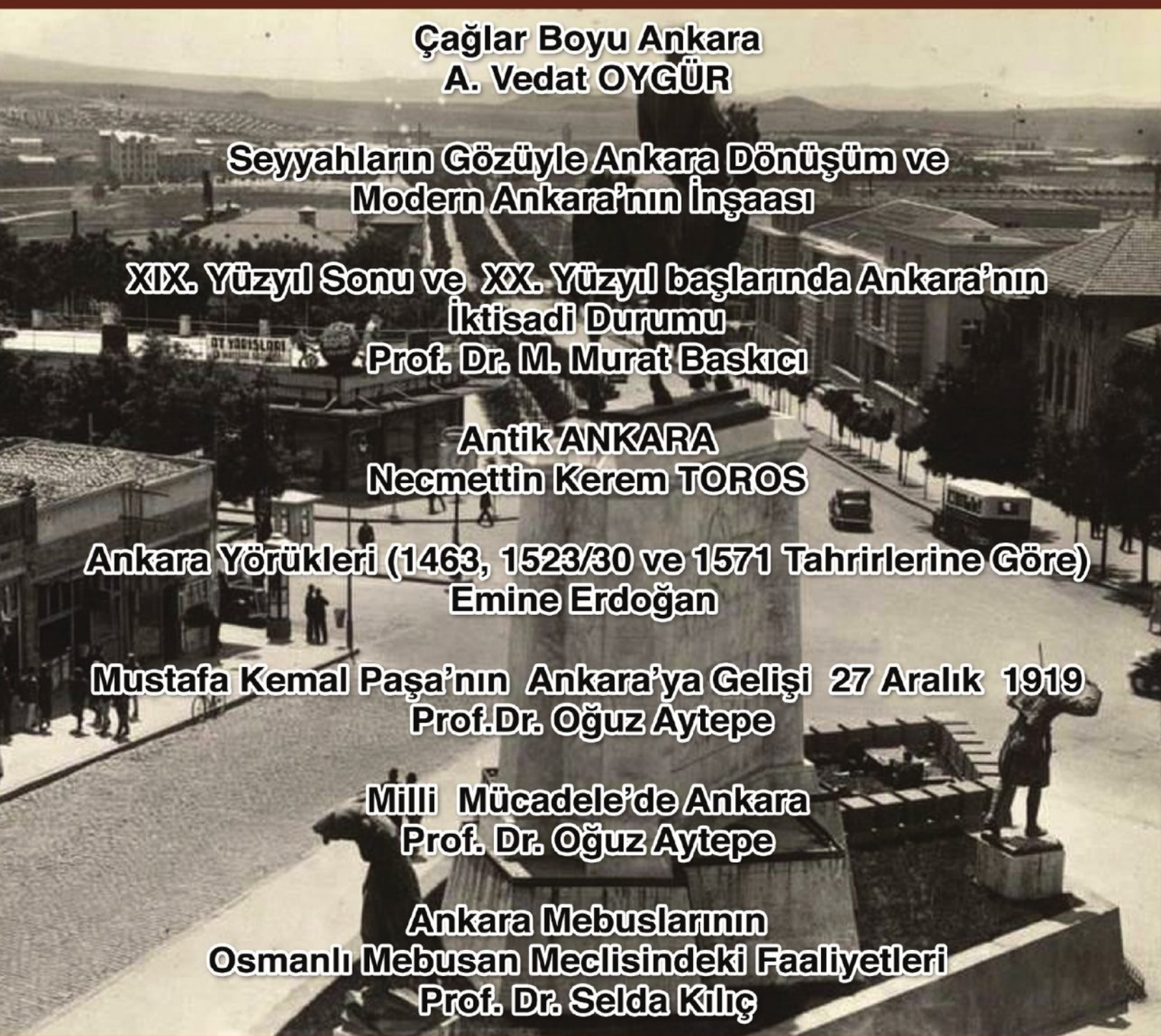
tarih çevresi

İki Aylık Tarih ve Kültür Dergisi

ANKARA TARİHİ DOSYASI

Kasım - Aralık 2020
ISSN 1303-3876

Çağlar Boyu Ankara
A. Vedat OYGÜR

Seyyahların Gözüyle Ankara Dönüşüm ve Modern Ankara'nın İnşaası

XIX. Yüzyıl Sonu ve XX. Yüzyıl başlarında Ankara'nın İktisadi Durumu
Prof. Dr. M. Murat Baskıcı

Antik ANKARA
Necmettin Kerem TOROS

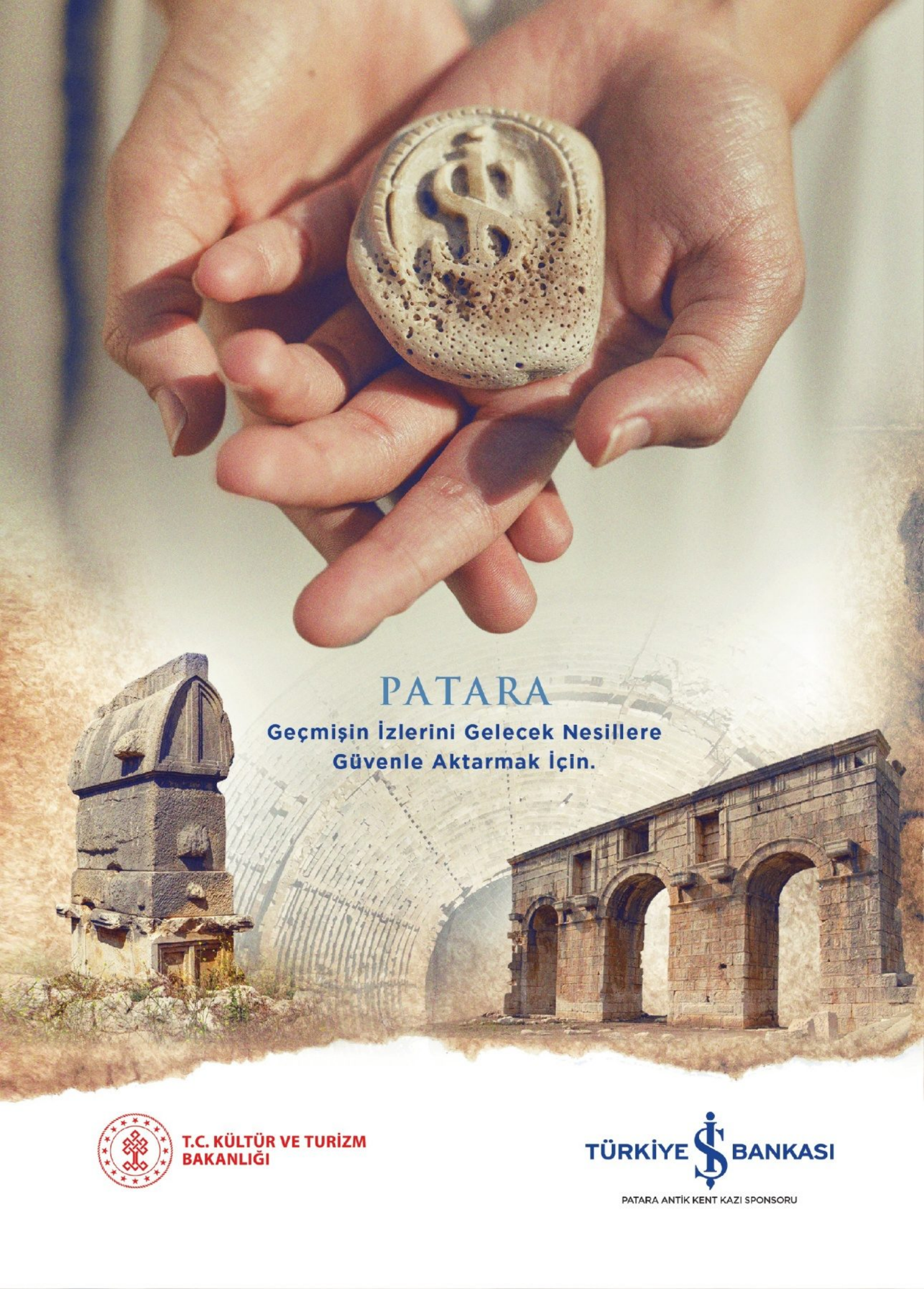
Ankara Yörükleri (1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre)
Emine Erdoğan

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya Gelişi 27 Aralık 1919
Prof.Dr. Oğuz Aytepe

Milli Mücadele'de Ankara
Prof. Dr. Oğuz Aytepe

Ankara Mebuslarının
Osmanlı Mebusan Meclisindeki Faaliyetleri
Prof. Dr. Selda Kılıç

Osmanlı Öncesinde Ankara Halkının Sosyal Yaşamı
A. Vedat OYGÜR

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

TÜRKİYE İŞ BANKASI

PATARA ANTİK KENT KAZI SPONSORU

tarih çevresi

İki Aylık Tarih ve Kültür Dergisi

ANKARA TARİHİ DOSYASI
Kasım - Aralık 2020

Sahibi
MT PROMOSYON MATBAA

Yazı İşleri Müdürü
Ogün Nuri TaŞ

Yayın Yönetmeni
Nesim ŞEKER

Yayın Kurulu
Ömer KOÇ - Koç Holding - Prof . Dr. İlber ORTAYLI,
Doç. Dr. Nesim ŞEKER, Doç. Dr. Nurten KILIÇ,
Doç. Dr. Birsen BULMUŞ, Prof.Dr. Mehmet ÖZ,
Doç. Dr. Umut ÖZGÜR.

İrtibat
Tel: (0312) 256 74 92 - 0505 677 22 35
tarihdergisi@gmail.com

Bu dergi Hacettepe, Boğaziçi, Bilkent, ODTÜ Üniversitelerinde bulunan Doktorlar,
Doçentler ve Master Öğrenciler tarafından iki ayda bir yayımlanır.
Dergiye gönderilen yazılar basılmaz ise istenmesi halinde iade edilir.
Dergide yayınlanan yazıların içeriğinden yazı sahipleri sorumludur.

MT PROMOSYON MATBAA
Tel: 0312 384 76 15

İçindekiler

Çağlar Boyu Ankara
A. Vedat OYGÜR 4

Seyyahların Gözüyle Ankara Dönüşüm ve Modern Ankara'nın İnşaası 25

XIX. Yüzyıl Sonu ve XX. Yüzyıl başlarında Ankara'nın İktisadi Durumu
Prof. Dr. M. Murat Baskıcı 64

Antik ANKARA
Necmettin Kerem TOROS 77

Ankara Yörükleri (1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre)
Prof. Dr. Emine Erdoğan 90

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya Gelişi 27 Aralık 1919
Prof.Dr. Oğuz Aytepe 107

Milli Mücadele'de Ankara
Prof. Dr. Oğuz Aytepe 115

Ankara Mebuslarının Osmanlı Mebusan Meclisindeki Faaliyetleri
Prof. Dr. Selda Kılıç 129

Osmanlı Öncesinde Ankara Halkının Sosyal Yaşamı
A. Vedat OYGÜR 172

Dergiden...

Tarihi araştırmaların, neticesine dair söylenebilecek şeyler tarihteki hayatların, bugün yaşanabilirliklerin prrojeksiyonuna dairdir.

Çağlar Boyu Ankara adlı makale ile A. Vedat OYGÜR, Seyyahların Güzeyle Ankara Dönüşüm ve Modren Ankara'nın İnşaaı adlı makale , XIX. Yüzyıl Sonu ve XX. Yüzyıl başlarında Ankara'nın İktisadi Durumu adlı makale ile Prof.Dr.M.Murat Baskıcı, Antik ANKARA adlı makale ile Necmettin Kerem TOROS, Ankara Yörükleri (1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre) adlı makale ile Emine Erdoğan, Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya Gelişi adlı makale ile Prof.Dr. Oğuz Aytepe, Milli Mücadele'de Ankara adlı makale ile Prof. Dr. Oğuz Aytepe, Ankara Mebuslarının Osmanlı Mebusan Meclisindeki Faaliyetleri adlı makale ile Prof. Dr. Selda Kılıç ve son olarakA. Vedat OYGÜR Osmanlı Öncesinde Ankara Halkının Sosyal Yaşamı adlı makalerini sizlerin beğenisine sunduk.

Umarız tarihin tozlu sayfalari arasında yapacağınız yolculuktan keyif alacağınızı tahmin ediyoruz...

Tarih Dergisi

Çağlar Boyu Ankara

*A. Vedat OYGÜR**

Ankara, en azından 3000 yıllık geçmişiyle ilkçağlardan beri Anadolu'nun en eski kentlerindendir. Ankara, belirli bir zamanda, bilinen bir kişi ya da millet tarafından kurulmuş olmayıp Eskitaş (Paleolitik) devrinden beri bir yerleşim yeridir; zaman içerisinde, yavaş yavaş genişleyerek büyümüş ve büyük bir olasılıkla Hititlerden önceki devirlerde bugünkü söylenişine çok yakın olan bir biçimde adlandırılmıştır *(Erzen, 2010, sf. 27).* Kuruluşundan beri sürekli oturulan bir yerleşim yeri olmasının en güzel örneği, içinde hâlâ yaşanılan ve kendisi de yaşayan Kale'sidir. Kuruluşundan bugüne Ankara'nın sürekli iskân görmüş olmasının temel nedeni, hiç kuşkusuz, ilkçağdan başlayarak Anadolu'nun doğusu ile batısını ve kuzeyi ile güneyini birbirine bağlayan ordu, posta ve ticaret yolu özelliği taşıyan anayolların kavşağında olmasıdır *(Aktüre, 2000).* Herodot, *"Halys ırmağını* (Kızılırmak) *gözaltında bulunduran önemli bir kaleyi aşmak gerekir"* anlatımıyla Kral Yolu'nun Ankara'dan geçtiğini belirtmektedir *(Herodotos, 1991, V. Kitap, paragraf 56, sf. 261).* Pers İmparatorluğu devrindeki ünlü Avrupa'dan gelip Orta Doğu ve Asya'ya giden yolların kavşağında ve doğal olarak korunaklı olması bakımından bütün Anadolu'ya egemen bir konumdaki Ankara kale kenti tarih boyunca stratejik bir öneme sahip olmuştur. Bu nedenle Selçuklular Ankara'yı *"dar'ül-hısn"* yani korumalı yer (müstahkem mevkii) unvanıyla adlandırmıştır *(Çetin, 2012,* s. 153*).*

Kimler tarafından ne zaman kurulduğu

* Emekli, Dr. Jeoloji Müh., Ankara

kesin olarak bilinmemekle birlikte, Hititlerin Anadolu'da ilk siyasal birliği kurması ile Ankara, Selçuklu ve Osmanlı'dan önce, sırası ile Hitit, Frig, Lidya, Pers, Galat, Roma ve Bizans[1] egemenliği altında bulunmuştur.

Adı, çeşitli dönemlerde benzer sesler üzerinden okunmuş ve yazılmıştır. Frigler yazılı bir belge bırakmadığından bu devirde Ankara'nın adı kesin olarak bilinememektedir. Galatların ise kent için *Ankyra* ("Anküra" olarak okunur) adını kullanmış olduğu sanılmaktadır; çünkü onların da yazılı belgeleri yoktur ve sonraki Helenistik dönem tarihçileri Galatlar'dan söz ederken bu adı kullanmışlardır. Helence'de *"Helence'de Ankyra"* yazılır, "Anküra" *olarak okunur* ve Latince'de "*Ancyra*" yazılır, "Ankira/Anküra" olarak okunur *(Erzen, 2010, sf. 17)* ve Friglerden beri süre gelen gemi çıpası kentin simgesi olarak korunur. Arapça kaynaklarda *"Belde-i el Selasil", "Ma'muriye"* ve *"Ma'muriye-i Selâse"* olarak geçer. Türklerin Anadolu'ya gelmesinden sonra *"Ankara"* ve *"Engürü*[2]*"* olarak değişime uğrar, bazen Arapça ek alarak *"Engüriye"* olur ve buradan batı dillerine de *"Angora"* olarak geçer. Selçuklular sikkelerinde resmi ad olarak *"Ankara"* ve İlhanlılar da *"Engürü, Engüriye"* adlarını kullanmışlardır. Osmanlılar ise önceleri *"Engürü"* ve *"Engüriye"* derken 16. Yüzyıldan itibaren de *"Ankara"* demişlerdir.

Ankara kentinin, ilk olarak Frigler döneminde kurulduğu bilinmektedir. Frig dilinin de diğer Avrupa dilleri gibi İndo-German dil ailesinden olduğu kabul edilmektedir *(Erzen, 2010, sf. 22).* Helenistik dönemden itibaren tarihsel kayıtlara geçmiş olan Ankara adının "Ankyra" kökü İndo-German etimolojisinde "çengel, kıvrıntı" anlamına gelmektedir. Ankara'nın konumundan dolayı bu adlandırmanın tepelik ve vadilik topoğrafyasından geldiği ileri sürülmüştür. Oysa Ankara'daki en eski tapınak, Roma dönemindeki Augustus Tapınağının üzerine kurulmuş olduğu Friglerin ay tanrısı Men'e aittir. Ankara adının kökünü oluşturan "çengel, kıvrılma" durumunun, Men'in büst ve betimlemelerinde görülen omuzlarındaki yarım ay biçimli boynuzlardan gelmiş olabileceği de dikkate alınmalıdır *(Erzen, 2010, sf. 25).*

Prehistorik Çağ

Bugünkü Ankara kentinin kapladığı alanla, çevresindeki tarih öncesi (prehistorik) yerleşmeler göz önüne alındığında, kentin çok eski çağlardan beri sürekli bir yerleşmeye sahne olduğu anlaşılmaktadır. Çubuk çayı yakınında, Eti Yokuşu'ndaki yerleşmede Paleolitik çağa (MÖ 60.000) ait çeşitli eserler bulunmuştur. Ayrıca İstanbul yolu üzerindeki Ergazi'de ve Maltepe'de de bu döneme ait eserler ele geçmiştir. Kentin güney batısındaki Ahlatlıbel ile Koçumbeli'de gün ışığına çıkarılan Kalkolitik (Bakır Çağı) ve Bronz Çağına ait küçük saray kalıntıları ise Prehistorik dönemlerde, bu yerleşim yerlerinde küçük beyliklerin bulunduğunu göstermektedir.

Hititler Dönemi

Ankara ve yakın çevresinin daha sonra

Hititler tarafından ele geçirildiği ve yerleştikleri bilinmektedir. Hitit döneminde (MÖ 1750-1200), Ankara'da bir kent olup olmadığı kesin olarak bilinmiyor. Ankara'da, Hitit dönemine ait ne bir arkeolojik eser bulunabilmiş ne de Hitit tabletlerinde Ankara'ya ilişkin bir kayıt vardır *(Erzen, 2010, sf. 24)*. Kalede yapılan kazılarda bulunan taş balta ve az miktardaki çanak çömlek parçası, Hitit döneminde, burada sadece bir askeri garnizon bulunduğunu düşündürmektedir. İncek-Ahlatlıbel, Gölbaşı-Karaoğlan, Haymana-Gâvurkale, Haymana - Külhöyük, Kazan - Bitikhöyük, Çubuk-Balıkhisar ve Hasanoğlan buluntuları Hitit dönemindeki yerleşim yerlerinin Ankara Kalesinin çevresinde olduğunu göstermektedir. Bunlardan, Ankara-Haymana yolu üzerinde bulunan Gâvurkale Hitit İmparatorluk Dönemine ait bir kutsal alan ve yine Haymana-Oyaca yakınlarındaki Külhöyük ise önemli bir Hitit yerleşmesidir. Gâvurkale'de, tepenin vadiye bakan yüzünde iki üst düzey kişinin Ana Tanrıça'ya doğru gittiği bir kaya kabartması ile yerel yönetimden bir beye ait olan mezar odası bulunmaktadır. Hititlerden kalan tabletlerde geçen ve kentin antik dönemlerdeki isimlerine benzeyen *Ankuwa*'nın Ankara'yı değil de Yozgat-Alişar'ı temsil ettiği kabul edilmektedir *(Erzen, 2010, sf. 24)*.

Frigler Dönemi

Ankara kent merkezinde ilk önemli yerleşmenin, yapılan kazıların sonucuna göre, Frigler döneminde (MÖ 780-695) olduğu anlaşılmaktadır. Sayıları yirmiden fazla olan Ankara Frig Tümülüsleri bu dönemde Ankara'nın önemli bir Frig yerleşim yeri olduğunu gösterse de bu zengin nekropolün bağlı olduğu kent bugüne kadar ortaya çıkarılamamıştır *(Akurgal, 1992)*.

Ulus çevresinde, Augustus tapınağı ile Çankırı Kapı arasındaki bölgede yapılan gerek arkeolojik gerekse inşaat kazıları sırasında çok sayıda Frig dönemine ait seramik ve çanak çömlek parçalara bulunmuştur. Ulus'ta, Roma devri ana caddesi *Cardo Maximus*'un kazısında, caddeden 2 m derinde, Gordion buluntuları ile eşleşen Erken Frig dönemini temsil eden gri ve siyah renkte seramik parçaları elde edilmiştir. Bu buluntular, Ankara'daki ilk Frig yerleşmesinin Hacı Bayram Tepesi dolayında olduğunu gösterir *(Temizsoy ve diğ., 1996)*. Hacı Bayram Tepesi yakınındaki Ahi Yakup mescidinin sokağında bulunmuş olan *Sphynx* (Sfenks-insan başlı kanatlı aslan) ortostat (duvar kabartması) Friglerin burada büyük bir yerleşim kurduğunu düşündürür. Fakat bugüne kadar, kent yerleşimi altında kalmasından dolayı araştırma yapılamaması nedeniyle Ankara kenti içerisinde bir Frig yerleşimi ve yazıtı bulunamamıştır. Buna karşın, günümüzde kent içerisinde kalmış pek çok noktada (Bahçelievler, Beştepeler, Atatürk Orman Çiftliği, Anıt Kabir, Yenimahalle-Şenyuva, vb) Frig nekropolünü barındıran çok sayıda Tümülüs (kral/soylu mezarı) bulunmaktadır. Lidyalı (Manisa'lı olduğu düşünülür) gezgin-coğrafyacı *Pausanias* (MS 2. Yy), *Periegesis tes Hallados* (Helen Ülkesinin Tasviri) adlı 10 ciltlik eserinde Ankara'yı Frig Kralı Midas'ın (MÖ 750-695)

kurduğunu ve kentin simgesi çıpayı (Ankhor) Ankara'daki Zeus Tapınağı'nda[3] gördüğünü yazar *(Frazer, 1898, Book I Attica, IV-5, sf. 6)*. Frigler, kurdukları bu kente, gemi çıpası anlamına gelen "Ankyra" (Anküra) adını vermişlerdir.

Pers Satraplığı

MÖ 696-695 yıllarında Kimmerlerin istilası ile Frig Krallığı yıkılır. Kimmerler çekildikten sonra, Ankara, Lidya egemenliğine geçer ve bu devirde, bir ticaret merkezi olarak gelişmeye başlar. MÖ 547'de Pers Kralı Büyük Kirus'un Lidya Kralı Krezüs'ü yenmesiyle Ankara da bir Pers satraplığına (eyalet) dönüşür *(Aydın ve diğ., 2005, sf. 20)*. Pers Kralı II. Darius'un (MÖ 522-485) kurduğu "Kral Yolu" Ankara'dan geçer, kent artık hem ticaret hem de askeri bir merkezdir.

Helenistik Dönem Başlıyor

Nikomedyalı (İzmit'li) tarihçi ve filozof *Lucius Fluvius Arrianus* (MS 86/89-146/160), *Alexandrou Anabasis* (İskender'in Seferi) adlı eserinde Büyük İskender'in MÖ 334-333 kışını Gordion'da geçirdikten sonra ilkbaharda Ankara'ya gelerek Paflagonya elçilerini beklediğini ve buradan Kapadokya'ya yürüyerek yaza doğru *Kilikya Kapıları'*nda (Gülek Boğazı) Persleri yenerek bölgeyi Makedonya topraklarına kattığını yazmıştır *(Chinnock, 1884, Book II, sf. 82-84)*. İskender'in uzunca sayılacak bir süre Ankara'da kalması, o dönemde kentin ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu gösterir. Büyük İskender ile birlikte Ankara bölgesinde Helenistik dönem başlar. Büyük İskender'in seferiyle birlikte Ankara da tarih belgelerine geçmeye başlamıştır.

Galatlar

Ardından, Güney Fransa'da, Galya'da (Marsilya'nın (Massalia) Kuzey ve Doğusu), toprağa bağlı olarak yaşamayan göçebe ve savaşçı Galyalılar (Roma dilinde *Gallus/Galli* ve Helen dilindeyse *Kelt*), kardeşi Zipoytes ile olan taht kavgasında yardımcı olmaları için Bithinya Kralı Nikomedes'in daveti üzerine MÖ 281'den itibaren Balkanlardan Anadolu'ya geçmeye başlamıştır. Galyalıların Anadolu'ya geçen bu kolu, Romalılar tarafından Galatlar olarak adlandırılmıştır. Anadolu'ya geçen Galatlar, Tolistobag'lar, Tektosag'lar ve Trokme'ler olmak üzere üç kabile halindedir.

Galatlar'ın Ankara'yı kurduğu, Bizanslı tarihçi *Stephanos Byzantinos*'un (MS 600) coğrafya sözlüğü *Ethnica*'nın *Ankyra* maddesinde Afrodisyaslı (Aydın-Karacasu) tarihçi *Appollonius*'dan (MÖ 3. Yy) alınmış bilgi olarak belirtilmiştir *(Erzen, 2010, sf. 15)*. Buna göre, Galatların Tectosagis kabilesi MÖ 278-277 yıllarında, Pontos Kralı I. Mithridates Ktistes'in ordusunda paralı asker olarak Mısır Kralı II. Ptolemaios'a karşı savaşmışlardır. Kazandıkları büyük zafer karşılığında, Mithridates, Halys (Kızılırmak) ve Sangarios (Sakarya) ırmakları arasındaki bölgeyi onlara yurt olarak vermiştir. Yerleştikleri bu bölge, artık Galatya olarak anılmaya başlanmıştır. Galatlar, zaferin simgesi olarak yanlarında getirdikleri bir Mısır gemisinin çıpasını kurdukları kente dikmişler ve bundan

dolayı kente de "Ankyra" adına vermişlerdir. Ünlü coğrafyacı *Amasyalı Strabon* (MÖ 64-İS 24) *Geographika*'sında Ankara kalesinin Tektosaglara ait olduğunu yazmıştır *(Strabon, 2000, Kitap XII, Bölüm V/1-2, sf. 62-63)*. Romalı yazar ve filozof *Gaius Plinius Secundus* (MS 23-79), 37 kitaptan oluşan büyük eseri *Naturalis Historia*'nın (Doğa Tarihi) "Galatya Coğrafyası" bölümünde Ankara'dan söz eder *(Erzen, 2010, sf. 11)*.

Appollonius'dan yapılan bu alıntı doğru olmayabilir. Büyük İskender'in Doğu Seferi sırasında MÖ 323 yılında Babil'de aniden ölümü sonrasında Makedonya İmparatorluğu parçalanarak Helenistik krallıklar oluşmuştur: Mısır'da *Ptoleme Krallığı* (MÖ 305-30); Anadolu'nun Toroslar bölgesi (Kapadokya-Kilikya), Suriye, Mezopotamya, İran ve Hindistan'da *Selefki (Seleukos) Krallığı* (MÖ 305-64); Bergama ve çevresinde *Attalid Krallığı* (MÖ 283-133); Adıyaman, Gaziantep ve Kahramanmaraş bölgesinde *Kommagene Krallığı* (MÖ 162-MS 17). Görüldüğü gibi, Ptoleme Krallığı'nın Anadolu'nun içlerine kadar gelip Pontos Krallığı ile savaşması için iki devlet arasında bulunan Selefki Krallığı topraklarından geçmesi gerekir ki tarihte böyle bir kayıt yoktur.

Yukarıda alıntılanan antik belgelere göre, Ankara, Frig Kralı Midas (MÖ 750-695) tarafından kurulmuş olmalıdır. Galatlar, Nikomedes'e yardım ettikten sonra onun yol göstermesiyle önlerine çıkan kentleri yağmalayarak MÖ 278-277 yılında, Sangaris (Sakarya) ve Halys (Kızılırmak) arasındaki Galatya adı verilen bölgeye yerleşmişlerdir. Galatların Tektosag kabilesi Ankyra kentini kendilerine merkez yaparak Nallıhan ve Gerede'ye kadar batısını yurt edinmişlerdir. Tolistobaglar *Pessinus* (Sivrihisar-Ballıhisar) ve Trokmeler ise *Tavium* (Yozgat-Büyük Nefes) yöresine yerleşmişlerdir *(Strabon, 2000, sf. 63)*. Böylece Nikomedes, aralarındaki savaşta kardeşinin yanında yer alan ve Kızılırmak doğusunda yerleşik Selefki (Seleukos) Kralı I. Anthiakos ile aralarında bir tampon bölge oluşturmuştur. Yağmacı Galatlar, Anadolu'da yağmaya devam edince I. Anthiakos, MÖ 270 yılında Toroslarda yaptığı savaşta Galatları bozguna uğratmıştır. Galatlar kendilerine ayrılan sınırlara çekilince I. Anthiakos üzerlerine gitmemiş ve hatta onlara savaş tazminatı bile ödeyerek uzlaşma sağlamıştır.

Bütün antik tarihçilerin birleştiği nokta, Ankara'nın simgesinin gemi çıpası olduğudur. Çıpa, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Roma sikkelerinde de görülür.

Bir Roma Metropolisi

Romalı Konsül G. Manlius Vulso, Roma'nın müttefiki Bergama Krallığını yenerek Hellas'a (Yunan) giren Selefki Kralı III. Antiokhus'u *Sipylos Magnesiası*'nda (Manisa) MÖ 190'da yendikten sonra onların müttefiki Galatları cezalandırmak üzere MÖ 189 yılında *Ankyra* savaşında (Mageba Dağı/Elmadağ) Galatları yenerek kendi bölgelerinde kalmak koşulu ile onları Bergama Krallığının yönetimine bırakmıştır *(Arslan, 2000, sf. 92-108)*. Roma'nın Bergama'nın yardımına

koşması Bergama Kralı III. Attalos'u fazlasıyla mutlu etmiştir ki MÖ 133'te öldüğünde, mirasçısı olmadığından ülkesini Roma'ya miras bırakır *(Güven, 2001)*.

Pontos Kralı Mithridates Eupator'un MÖ 88'de Anadolu'ya girerek Anadolu'yu istila etmesi üzerine Romalılar, Pontos Kralını yenerek Anadolu'ya egemen olmuşlar ve MÖ 59'da, bütün Asya[4] topraklarının yönetimini Galat Kralına bırakmışlardır. Böylece tarihte ilk kez Anadolu'nun Ankara'dan yönetilmesi başlamıştır *(Arslan, 2000, sf. 92-108)*.

Roma İmparatorluğu'nun MÖ 27'de kurulmasının ardından Galatya, MÖ 25 yılında bir Roma eyaleti olarak ilan edilerek bir süre daha Galat prensleri tarafından yönetilmiştir. Galatya, MÖ 21'de Roma İmparatorluk Eyaleti *(Provincia Galatia)* ilan edilmiş ve Ankara da eyalet merkezi olmuştur *(Arslan, 2000, sf. 186)*. Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırı ile Avrupa'daki yolların birleşme noktasında bulunan Ankara, stratejik konumu nedeniyle Roma egemenliği altında hızlı bir gelişme göstermiş ve doğudaki savaşlar sırasında imparatorlar ile orduların dinlendikleri önemli bir askeri üs olmuştur.

Kent, özellikle MS ilk iki yüzyılda en parlak dönemini yaşamıştır. Roma İmparatoru Hadrianus döneminde (MS 117-138) Metropolis (Büyük Kent) ünvanı alan kent *(Aydın ve diğ. 2005, Sf. 88)* ilk iki yüzyılda, Roma İmparatorluğu'nun üçüncü en büyük görkemli şehridir. İmparatorluk devrinde Ankara'ya, imparatorluk sarayına ait heykellerin açık alanlarda sergilenebildiği kentlere verilen "*sebasteion*" ve imparatorluk kültlerine izin verilen kentlere ait "neokoros" sanları da verilmiştir. Kentin adı, İmparator Nero (Neron) (54-68) zamanında resmî belgelerde *"Tektasagon Neocoros Lamportante Metropolis Sebaste Ancyra"* olarak geçer. Caracalla (211-217) döneminde, imparatorun ön adına atfen ismine *"Antoninania"* eklenir ve *"Tektasagon Neocoros Lamportante Metropolis Sebaste d'Antoninania Ancyra"* olur. Ankara'ya, bir bağımsız kent olarak kendi sikkelerini bastırmak ve İmparatorluk ve Senato tarafından bastırılmış devlet paraları yanında bunları da kullanmak hakkı verilmiştir. Bu çağda, İstanbul, henüz Boğaz bölgesinde bir kolonidir[5]. Roma döneminde, Ankara hem askeri hem de ticari bakımdan önemli bir kenttir. Roma'daki konsüllerden birisi görev süresini doldurunca birinci sınıf valilik olan Ankara'ya atanır.

Tarihte, Selçuklu ve Osmanlı dönemleri de dahil, Galatya eyaletinin başkenti olan Ankara hiçbir zaman Roma dönemindeki (MS ilk iki yüz yıl) kadar görkemli bir kent olmamıştır. Galatya eyaletinin Roma'ya katılması anısına, Galatya'nın son kralının oğlu tarafından Roma İmparatorluğu kurucusu ve ilk imparator *Augustus (Gaius Julius Caesar Octavianus)* (MÖ 64-MS 14, imparatorluk dönemi MÖ 27-MS 14) adına MÖ 25-20 yıllarında Hacı Bayram Tepesinde, olasılıkla MÖ 2. Yy'dan kalma Kibele ve Men (Attis) tapınağı temelleri üzerinde bir tapınak inşa edilmiştir. İlk Roma imparatoru Augustus'un

"Tanrılaşmış Augustus'un Yapmış Olduğu İşler" *(Res Gestae Divi Augusti)* başlıklı yazıtının ("*Monumentum Ancyranum*"-Ankara Anıtı[6]) aslı Latince (duvarın iç yüzünde) ve Helence (duvarın dış yüzünde) dilinde iki kopya olmak üzere Augustus Tapınağı duvarında bulunmaktadır.

Kent, Roma döneminde içişlerinde bağımsız ve demokratik bir yapıda yönetilmiştir. Kent Meclisi ve Halk Meclisi bütün kararları alma yetkisine sahipti. Bu dönemde, kentin alt yapısı tamamlanarak Elmadağ'dan künkler içerisinde su getirilerek mahallelere dağıtılmış ve Hatip Çayı üzerinde, Bentderesi mevkiinde, Roma su bendi yapılmıştır[7]. Ankara'nın en parlak devrini yaşadığı ilk iki yüzyılda inşa edilen çok sayıda Roma yapısından günümüze Augustus Tapınağı, Caracalla Hamamı ve tiyatro kalmıştır. 1834 yılında Ankara'ya gelen Fransız mimar ve gezgini Charles Texier, *'Şurada burada yayılmış olarak görülen yıkıntılara göre karar verilirse bu yapıların görkemi Roma'nın kendisininkilerden hiç de aşağı kalmazdı'* diye yazar *(Texier, 1862, sf. 481)*. Kent artık hem çok genişlediğinden hem de Pax Romana (Roma Barışı) ile kolaylıkla korunduğundan Roma döneminde kale önemli değildir.

Suriye topraklarında hüküm süren Palmyra kraliçesi Zenobia, 267-68'de başladığı Kapadokya seferinde 270 yılında Ankara'yı ele geçirmiş ve 272'ye kadar kente egemen olmuştur. Roma İmparatoru Aurelianus bir güçlükle karşılaşmadan Ankara'yı geri almıştır.

Bizans Döneminde Ankara

MS 285 yılında Batı ve Doğu Roma olarak, kağıt üzerinde, ikiye bölünen imparatorluğu birlikte yöneten I. Konstantin (Batı Roma) ve Licinius (Doğu Roma) arasındaki savaş Üsküdar'da (Khrysopolis), MS 324 yılında Konstantin'in zaferiyle son bulur. İmparatorluğun tek hâkimi olan Konstantin, köhneleşmiş kurumları ve alışkanlıklarıyla imparatorluğun artık Roma'dan yönetilemeyeceğine karar vererek 11 Mayıs 330 günü Byzantion'u (İstanbul) imparatorluğun başkenti ilan eder ve Nova Roma (Yeni Roma) adını verir. 337'de Konstantin'in ölümü üzerine imparatorluk Batı ve Doğu Roma olarak fiilen ikiye bölünür.

Bizans tarihçisi *Runciman (1943)*, coğrafya koşullarından yola çıkarak ancak Anadolu'nun merkezine tam olarak egemen olan bir devletin Boğazlar'ı da elinde tutabileceğini ileri sürmüştür. Anadolu'nun önemine değer vererek birleşik ve iyi yönetilmiş bir ülkeyi Roma'dan miras alan Bizanslılar bu yapıyı bozarak Konstantinopolis'i başkent yapmakla büyük bir hata işlemişlerdir. Anadolu'ya sahip olamadıktan sonra ne yapsalar İstanbul'u ellerinde tutmalarının oluru yoktur. Yıllar sonra Osmanlılar da tarihten gelen bu dersi almayarak bütün ülkeyi yitirmek yoluna girmişlerdir. Eğer Timur savaşı kazandıktan sonra Ankara'da durmasaydı ya da başka bir düşman bu fırsattan yararlanmak için başkente saldırsaydı Osmanlı devleti tümüyle ortadan kalkabilirdi.

MS 4. Yüzyılın ortasında Hristiyanlığın

yayılması ile Ankyra, dinsel yönden önemli bir merkez olmuştur. Kentte MS 314 ve 358 yıllarında, Anadolu'daki kilise temsilcilerinin katıldığı iki Sinod meclisi toplantısının yapıldığı ve piskoposların önemli kararlar aldığı bilinmektedir *(Galanti, 2005, sf. 39)*.

Ankara, Doğu Roma'nın (Bizans) egemenliğinde artık bir dinlenme ve tatil kentidir. Hatta II. Theodosius (MS 408-450) sarayını yazları Ankara'ya taşır. Ankara, MS V inci yüzyılın ilk yarısından itibaren tam anlamıyla bir Hristiyan kenti olur. Ankara Kalesi'nin surları büyük ölçüde Bizans döneminde, önce İç Kale'yi çevreleyen sur, olasılıkla, İmparator II. Konstantinus tarafından 659-668 yıllarında ve İmparator III. Mikhael tarafından 859'da, bu surun onarılması ve berkitilmesiyle birlikte Dış Kale çevresindeki sur inşa edilmiş olabilir *(Mamboury, 2014, s. 153; Ergenç, 1980, s. 95; Aydın ve diğ., 2005, s. 122).* Ankara kırsalında ortaya çıkarılan dördüncü ve yedinci yüzyıl arasına ait büyük ve çok odalı yapılar ile fazlaca manastır ve kilisenin varlığı o dönemde kırsal kesimde büyük toprak sahiplerinin bulunduğunu akla getirir *(Foss, 1977).*

Bizans egemenliği altında çoğunlukla barış içinde yaşayan Ankara, VII nci yüzyıldan başlayarak önce yüzyılın ilk çeyreğinde İranlı Sasani ve daha sonra yüzyılın ikinci yarısı ve VIII inci yüzyılın başlarında Arap akınlarına uğramış ve yağma edilmiştir. Bu zamanın etkisiyle düzlükteki kent dönüşüm geçirerek tepedeki kalın surlarla korunan kalenin içine çekilmiştir. Roma'nın "Metropolis"i artık Bizans'ın "sınır kenti" olmuştur *(Aktüre, 2000).*

Bizans yönetimi sırasında ilk kez 654 yılında Araplar tarafından ele geçirilmiş; ardından 797 ve herhalde bir de 806'da Harun el Reşit, sonra 838'de El Mutasım'ın Türk kökenli komutanı Afşin Bey *(Eyice, 2011)* tarafından zapt edilmiştir.

Ankara, yedi ve sekizinci yüzyıllarda askeri bakımdan önem taşırken Bizans'ın doğuyla olan ticaretinin yoğunlaşması üzerine dokuz ve onuncu yüzyıllarda kentin ticari bakımdan önemi artmıştır *(Aktüre, 2000).*

Özellikle beşinci yüzyıldan itibaren kilisenin toplum yaşantısına egemen olması sonucunda Roma'dan kalan palaestra, gymnasium, tiyatro ve tapınaklar kentteki işlevlerini yitirmişlerdir *(Aktüre, 2000).* Artık bu tür sosyal işlevlerin büyük kısmı kentteki çok sayıdaki kilise çevresinde toplanmaktadır. Bizans döneminden günümüze gelemeyen büyük yapıların varlığı kaynaklardan belirlenebilmektedir: Theodotos Binası, Vali Maximus villası, Nosokomeion (hastane), Xenodocheion (yurt, konukevi), 6 kilise (Katedral, Basileios (4. Yy), Aziz Plato (5. Yy), Baş Melekler, Azizler, Genç Rahipler (5. Yy), 1 şapel (Christopher ve Chariton), 6 manastır Nilus (5. Yy), Kale'nin karşısındaki dağda bulunan manastır (5. Yy), Petris Rahibeleri (6. Yy), Magna Rahibeleri (5. Yy), Beeia'nın Tanrı anasına ithaf edilen rahibeler manastırı (6. Yy), Attalina Rahipleri (7. Yy), mezarlık (bugünkü Gar çevresinde).

Ankara'da Norman Krallığı

Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes (Romen Diyojen; 1068-1071), Anadolu'da yeşermeye başlayan Oğuz-Türkmen yerleşimini yok etmek amacıyla bir Doğu Anadolu seferini başlatır. Avrupa'daki güçlü beylere katılmaları için çağrı yapar. On birinci yüzyılda, Bizans ordusunda paralı asker olarak görev yapan Normanların[8] reislerinden Roussel de Bailleul'ün[9] orduya 1067-68'te katılmış olduğu söylenebilir *(Aliyazıcıoğlu, 2018)*. Sefere katılmak üzere Anadolu'ya geçtiği o devrin kayıtlarında vardır.

Savaşa tanıklık eden Bizans Sarayı tarih yazıcılarının notlarında Malazgirt'te Selçuklularla savaşan Bizans ordusu saflarında isminin geçmemesi, Roussel de Bailleul ve askerlerinin Malazgirt Savaşı öncesinde Bizans kuvvetlerinden ayrılmış olduğunu *(Freely, 2012, sf. 36)* göstermektedir. Ahlat civarında Bizans ordusundan ayrılıp *(Aliyazıcıoğlu, 2018)* ortadan kaybolur.

Malazgirt sonrasında, Doğu Roma'ya isyan eden Roussel egemenliğini ilan eder ve olasılıkla Orta Anadolu'da yerleşmek ister *(Turan, 2014'ten aktaran Yavuzcan, 2020)*. Üzerine gönderilen Bizans ordusunu, Ankara yakınlarında Sakarya nehri kavisinde *(Freely, 2012, sf. 36)* "Zompi[10] köprüsünde" *(Aliyazıcıoğlu, 2018)* yener. Bunun sonucu olarak neredeyse kuzey Anadolu'nun iç kısımlarının tamamı Norman reisi Roussel'in eline geçmiştir *(Aliyazıcıoğlu, 2018)*. Belki de Malazgirt'e doğru giderken yolu üzerinde bulunan Galatya'dan geçerken burada yaşayan kendileri gibi Fransız kökenli Galya/Galat soylu halkın Norman geleneklerine yakın bir yaşam sürdürdüğünü görünce bu bölgede bir hükümdarlık kurabileceği fikrine kapılmıştır.

Roussel'in, Bizans tahtını ele geçirmek isteyen Yannis Dukas'ın yanında yer alması üzerine İmparatoru VII. Mikhail (1071-1078), Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın komutanlarından ve Anadolu Selçuklularının kurucusu Kutalmışoğlu Süleyman Şah ile bir anlaşma yapar *(Mecit, 2017, sf. 242)*. Roussel'in kendisine teslim edilmesi karşılığında Oğuz Türkleri'nin Anadolu'da yerleştikleri yerler üzerindeki Bizans'ın haklarından vazgeçtiğini kabul eder. *Anna Komnena (1996, sf. 17)*, bu anlaşmayla Selçukluların *"Anadolu'da geniş bir ülke parçasını"* ele geçirdiklerini belirtir. Antlaşmaya uygun olarak, Artuk Bey komutasındaki Selçuklu savaşçıları Roussel üzerine yürür, 1074 yılında yenilen Roussel kaçarak kendi krallığına bağlı olan Amasya'ya sığınır *(Freely, 2012, sf. 36)*. Bu sırada isyan eden Bizans generallerinden Nikoferos ile birlikte İstanbul üzerine yürüyünce Selçuklu orduları, İzmit'te Roussel'in ordusunu yenilgiye uğratır ve Roussel, VII. Mikhail tarafından 1077 yılında idam edilir.

Resmi tarihimizde 1071 Malazgirt Savaşı sonucunda Anadolu'nun kapılarının Selçuklulara açıldığı yazılır. Oysa 1073'te Selçukluların, daha iki yıl önce kesin yenilgiye uğrattıkları Doğu Roma İmparatoru ile *"Oğuz Türkleri'nin Anadolu'da yerleştikleri yerler*

üzerindeki Bizans'ın haklarından vazgeçmesi" karşılığında Norman krallığını yok etmek için yapılan güç birliği antlaşması ne anlama gelmektedir? Tarihimizde, Türklerin Anadolu'ya yerleşmesiyle ilgili hâlâ açıklanamamış pek çok nokta olduğu açıktır.

Selçuklular Ankara'da

Malazgirt'ten sonra Alp Arslan'ın beylerinden Melik Danişmend Ahmet Gazi ordusu Ankara'nın önlerine kadar gelir ve 1073 yılında kırsal bölgeyi ele geçirir. Bu dönemde, Ankara gibi iyi korunan kaleler Bizansın elinde iken çevrelerindeki bütün kırsal kesim Danişmendler tarafından ele geçirilmiştir. Eyice *(2011),* 1071'den sonra Ankara'nın hemen Türklerin eline geçmediğini 1073'de henüz komutan olan fakat ileride Doğu Roma İmparatoru olacak Aleksios Komnenos'un kardeşi İsaak ile Ankara Kalesi'nde buluşmasından çıkarır. Bu durum fazla uzun sürmez ve Ankara'da krallık kuran Norman ordusunu yok eden Danişmend komutanlarından Emir Turasan Gazi, 1081'de kenti alır. Ankara 1101'de, Haçlı seferleri sırasında, Haçlı ordusu komutanı Raymond de Toulouse tarafından Türklerden alınarak yeniden Bizans'a verilir. 1127'de Danişmendler kenti kesin olarak Doğu Roma'nın elinden alırlar *(Aydın ve diğ., 2005, sf. 130)*. Selçuklular'ın Bizans'tan aldıkları başlıca Anadolu kentlerinde Türkmen nüfus yavaş bir artış gösterirken Ankara ve çevresindeki bugünkü iller Türkmen göçlerinin yoğun olduğu ve buraların ilk Türkmenlere yurt işlevi gördüğü bilinmektedir *(Aktüre, 2000).* Bugün bile Ankara kırsalındaki, hemen hemen tüm Oğuz boylarına[11] ilintili Yörük topluluklarının adını taşıyan çok sayıdaki yerleşim yerleri bunu kanıtlar *(Erdoğru, 2012)*.

Ankara, 1143'de Danişmend oğullarından II. Melik Muhammed Gazi'nin ölümünden sonra Selçuklu Sultanı I. Mes'ud'un mülkü olmuştur. Ölümünden sonra çıkan taht kavgalarının ardından 1169'da kent II. Kılıçarslan'ın eline geçmiş ve ölmeden önce 1190'da ülkesini oğulları arasında paylaştırdığında Ankara, Muhiddin Mes'ud'un payına düşer *(Freely, 2012, sf. 66)*. Mes'ud zamanında Ankara tam bir kültür ve sanat merkezi haline gelmiş ve Alâeddin adıyla bildiğimiz Kale'deki ilk Selçuklu cami yapılmıştır. Muhiddin Mes'ud'un, 1201 yılında, kendi adına Ankara'da para bastığı bilinmektedir *(Galanti, 2005, sf. 63)*.

II. Kılıçarslan 1192'de ölünce oğulları arasında taht kavgası çıkar ve Selçuklu merkezi olan Konya egemeni I. Gıyaseddin Keyhüsrev, diğerlerine üstün gelerek 1204'te tahta oturur *(Cahen, 2000, sf. 67)*. Aynı yıl veya öncesinde Mes'ud da Ankara'dan uzaklaştırılmıştır. Keyhüsrev'in savaşta ölmesi üzerine yerine 1210'da İzeddin Keykavus geçmiştir. Bu kararı kabul etmeyen I. Alaeddin Keykubat yenilince kaçarak 1211'de Ankara'ya sığınmış, halk ve eşraf (ahiler) onu, 1212 ilkbaharında kenti kuşatan kardeşine teslim etmemiştir *(Aydın ve diğ., 2005, sf. 133)*. 1212-13 kışında Ankara halkı sıkıntıya düşünce, yöreye egemen Bayındır aşireti beyi Seyfeddin Kızıl Bey elçilik yaparak iki kardeşi 1213 yılının ilkbaharında

barıştırmıştır.

Hükmettikleri her kenti bir sıfatla belirleyen Selçuklular, Ankara'yı "Dar-ül Hısn" (Tahkimli Belde) olarak adlandırmışlardır. Keykavus'dan sonra Selçuklu tahtına oturan Alaeddin Keykubat dönemi (1219-1237) Selçukluların en parlak devridir ve Ankara, bu dönemde büyük imar faaliyetlerine sahne olmuştur *(Aydın ve diğ., 2005, sf. 133)*. Selçuklular döneminde, Ankara'da bir darphanenin bulunması ekonomik bakımdan canlanmayı gösterir. Kentin simgelerinden Akköprü'nün 1222'de inşası da ticaretteki hareketlilik ile refah ve bayındırın göstergesidir. Kentteki Türk yerleşmesi XIII ve XIV üncü yüzyıllar boyunca tüccar, esnaf, zanaatkar, çiftçi gibi çeşitli meslek gruplarının katılımı ile artmıştır. Kent merkezinin coğrafi konumu, ticari ve askeri önemine rağmen göçer Türkmenler için cazip olmamıştır. Selçukluların yönetiminde Anadolu'da ticari güvenliğin sağlanması ile Ankara yeniden canlanmıştır.

Alaeddin Keykubat, Harezmşahlar ile yaptığı Yassıçimen savaşında (1230) kendisini destekleyen Ertuğrul Gazi ve Karakeçili aşiretine Haymana'daki Karacadağ Ovasını yaylak, Kesikköprü'deki Karakeçili köyünü de kışlak olarak vermiştir *(Erdoğan, 2008)*.

Kalesinin (*"kal'atüsselasil"* olarak tanınır) konumundan dolayı önemli bir askeri üs olan Ankara, Anadolu Selçuklularının taht kavgalarında da önemli bir yer tutmuştur. Alaeddin Keykubat 1237'de zehirlenerek öldürülünce Anadolu'daki huzur dönemi kapanmış ve iç çatışmalar baş göstermiştir. Kale'nin kuzey tarafından bulunan 1251 tarihli bir kitabeden kalenin bugünkü halini bu dönemde aldığı anlaşılmaktadır.

Moğol İstilası

Selçukluların zayıflaması sonucunda Anadolu'yu basan Moğollar 1243 yılının Temmuz'unda yapılan Erzincan'daki Kösedağ Savaşı'nı kazanırlar ve bundan sonra Anadolu'da her şey bir anda tersine döner. Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev, ailesini de alarak güçlü bir kalesinin olması nedeniyle Ankara'ya kaçarken *(Çetin, 2012)* veziri Mühezzibeddin (Muhaddabeddin) Moğollarla yaptığı görüşmeler sonunda Selçuklu Sultanlığını tamamıyla ellerine geçirmek yerine bir vasal devlet haline getirilmesine razı eder. Daha birkaç yıl öncesine kadar, Sultan I. Alâeddin Keykubad zamanında en parlak dönemini yaşayan Anadolu 1243 yılından sonra bir anda Moğol boyunduruğu altına girmiştir *(Gordlevski, 1988, sf. 71)*. Selçuklular yıkılana kadar Moğollara yıllık vergi ödenmiş, askerlerinin masrafları karşılanmış ve onların seçtiği sultanlar ve vezirler ile ülke yönetilmiştir.

Moğolların Anadolu'yu istilası sırasında diğer Selçuklu kentleri gibi Ankara da sarsılmıştır. Ancak Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1243 yılından başlayarak çöküşü ile Osmanlıların kurulması arasındaki boşluk döneminde devlet otoritesinden yoksun kalan Ankara'nın yönetim, asayiş ve güvenliği ile ekonomik düzeninin bir kent cumhuriyeti biçiminde 1290 yılından itibaren Ahiler

tarafından sağlandığı Osmanlı kaynaklarından anlaşılmaktadır. Ahiler, daha sonraları, tarihin çeşitli dönemlerinde yaşanan yönetim boşluğu dönemlerinde de kurumsallıklarından kaynaklanan bir özellikle bu boşluğu doldurmuşlardır.

Ahi Yönetimi

Ahiler, Moğolların batıya doğru oluşturdukları baskı sonucunda Türkistan, Harezm ve İran'dan, XIII üncü yüzyılın başlarında, Anadolu'ya gelmişlerdir. Ahi sözcüğü, cömert, eli açık, yiğit anlamına gelen Orta Asya Türkçesi'ndeki *"Akhı"* sözcüğünden gelmektedir ve Türk dili ile kurumlarının Araplaştırılması özentisi içerisinde kardeşim anlamına gelen Arapçadaki "Ahi" sözcüğüne benzetilmiştir *(Çağatay, 1974, sf. 51; Hacıgökmen, 2011, sf. 14)*. Ahilik, sanat ve ticaretin güzel ahlak ve doğruluk ile iç içe geçmesi ve askerlik ile güçlendirilmesi olup Ahilerin temel düsturu kardeşlik, birlik ve beraberlik, her daim birbirinin yanında olmak, eli açıklık, ihtiyaç sahibine yardımcı olmak ile yoksulu ve garibi korumak kollamak yanı sıra yiğitlik, mertlik, gözü pek davranmak biçiminde anlatılabilecek "fütüvvet" esasına bağlı kalmaktır. Bir diğer özellikleri de gerektiği zaman duvarda asılı silahlarını alarak savaşa gitmeleridir.

Selçuklu sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev tahta oturduğunda, vezirini göndererek 1204 yılında, Ahi uluları Türk asıllı Şeyh Evhadüddin el Kirmanî ve damadı Şeyh Nasırüddin Mahmud'u (Ahi Evren) Bağdad'dan Anadolu'ya davet etmiştir. Anadolu'da Ahiliğin temelini atacak olan Şeyh Kirmanî ve Ahi Evren gelerek Kayseri'ye yerleşmişler ve debbağlığa (deri zanaatkârlığı) başlamışlardır. Şeyh Kirmanî, 1238 yılında, her beldede halifesi bulunan bir fütüvvet teşkilatını tamamlamıştır. Ölümünden sonra yerine geçen Ahi Evren, bu fütüvvet teşkilatı içerisinde Ahilik denilen yeni bir örgüt oluşturmuştur *(Hacıgökmen, 2011, sf. 19)*.

Ahilik esaslarını fütüvvetten almakta fakat bölge gerçeklerinden yola çıkan Anadolu Türklerine özgü bir kuruluştur. Ahilik bir islamî teşkilat olmayıp sadece Anadolu Türklerine ait sosyal yardımlaşma kurumudur. Ahiliğin diğer tarikatlardan farkı sadece esnaf ve sanatkârların bu örgüte katılabilmesidir. İş yerlerinde yamak, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi ile mesleğin incelikleri öğretilmekte ve akşamları ise toplandıkları odalarda ahlak eğitiminden geçmektedirler. Ahilik, Anadolu Türklerinin sosyo-ekonomik yaşantısında büyük bir gelişme sağlamıştır. Yerli halkın elindeki sanat ve ticaret yaşamına Türkler de katılmış ve bu sayede, göçebelikten çıkarak kentlere yerleşmişlerdir. Ahilik, büyük tarih bilgini Fuat Köprülü'ye göre, Osmanlı devletinin kuruluşunda ve yeniçeri örgütünün ortaya çıkışında da büyük rol oynamıştır.

Bu dönemde Moğolların baskısı sonucunda Selçuklu devletinde karışıklıklar başlamıştır. Sultan II. Keyhüsrev'in veziri Sadeddin Köpek bu karışıklıklardan sorumlu tutarak birçok Ahi ileri gelenini tutuklatır. Bunun üzerine 1240 yılında, Babailer İsyanı

çıkar *(Hacıgökmen, 2011, sf. 20-21)*. Ağır bir katliama uğrayan Ahiler ve Türkmenler "uç" bölgelerine göçerler. Sultan IV. Rükneddin Kılıçaslan zamanında, 1250 yılında, Ahiler ve Türkmenler yeniden ayaklanırlar. Ahi Evren, 1261 yılı 1 Nisan günü öldürülür. Kırşehir katliamından kurtulan Hacı Bektaş-ı Veli, Şeyh Edebalı, Geyikli Baba ve Abdal Musa gibi Ahi ileri gelenleri ağır baskılar sonucunda 1278 yılında bir kez daha "uç" bölgelere göçerler.

Ahi Evren'in halifelerinden Ahi Hüsameddin, babası Seyyid Şemseddin Ahi Yusuf ve yanındakiler ile birlikte Ankara'ya gelirler. İbn Battuta, Ankara gibi bir beyin oturmadığı kentlerde ahilerin reisinin o kentin efendisi olduğunu yazar *(Çağatay, 1974, sf 103)*. Moğol denetimi altındaki Selçuklu Anadolu'sunda bu yönetim çok güçlü olmuştur.

1290 yıllarında Selçukluların zayıflamasıyla kargaşanın başlaması sonucunda Ahiler kenti yönetmeye başlamış ve 1362'de Osmanlı padişahı I. Murad Hüdavendigar'a savaşmadan teslim edilinceye kadar sürmüştür. Kentin önüne gelen I. Murad'ın, *Neşrî Tarihi*'nden aktarılarak, Kale'nin kapısı önünde halka "*Bre hey devletsizler*" diye seslenmesinden ve "*O zaman Ankara kalesi Ahiler elinde idi*" anlatımından *(Aydın ve diğ, sf. 140)* bu dönemin niteliği açıkça anlaşılmaktadır. Osmanlıların Ankara'yı bir bey elinden değil de genel bir ifadeyle ahilerden aldığını söylemesi, ahilerin şehrin yönetimine hâkim olduğunu göstermektedir.

Ankara'yı merkez edinen ve kent yöresinde hüküm süren Ahi hükümeti, bir derviş-esnaf cumhuriyeti olup ahi ululları tarafından günümüzdekine yakın bir demokrasi ile yönetilmiştir. Bu dönemde Ahi yönetiminin başında Ahi Hüsameddin Hüseyin Efendi (1290-1296), Ahi Şerafeddin Mehmed Efendi (1296-1332) ve Ahi Hüseyin Efendi (1332-1354) bulunmuşlardır.

Moğollar 1304'de Ankara'yı vergiye bağlarlar ve bu durum 1341 yılına kadar sürer. Bu dönem, Ankara Kalesi'nin ana kapısındaki vergi alınmasına ilişkin 1330 tarihli Farsça kitabeden anlaşılmaktadır. İlhanlılar, Ankara'da, Arap ve Uygur harfleriyle para da basmıştır. Moğol istilası döneminde Ahiler kenti bir emir olarak yönetirler. İlhanlılar, bir Anadolu Valisi atamışlar ve Ankara yakınında bir askeri birliği de bulunsa kent ile fazla ilişkileri olmamıştır. Kent yönetiminin başında bulunan Ahi Şerafeddin, dostluk kurarak vergi ödemek karşılığında onları kente girmemeye ikna eder. Ankara'da, diğer Anadolu kentlerinin tersine, İlhanlıların yaptırdığı herhangi bir yapının bulunmaması da bu düşünceyi desteklemektedir.

Osmanlı'da Ankara

Osmanlılar, Ankara'yı iki defa fethetmiştir. İlk fetih, 1354'te, Orhan Bey zamanında Süleyman Gazi (Rumeli Fatihi olan Veliahd-Şehzade) tarafından gerçekleşmiş fakat kente egemen olamayarak Ahiler tarafından otonom yönetim sürmüştür. Süleyman Gazi'nin kardeşi Sultan I. Murad, Rumeli'ne sefere çıkmadan önce, Doğu sınırında emniyeti sağlamak için stratejik mevkiinden dolayı

Ankara'yı 1362'de tekrar ve kesin olarak Osmanlı ülkesine katmıştır. Osmanlı Padişahı I. Murad 1362-1363 yıllarında Ankara'da hüküm sürmüştür.

1402 yılında, Timur ve Yıldırım Bayezid arasındaki Ankara Meydan Savaşı ve sonrasında büyük ölçüde yıkıma uğrayan kent, 1413 yılında Çelebi Mehmed'in sultan olarak tahta oturmasıyla tekrar Osmanlı kontrolü altına girmiştir. Bu on bir yıllık fetret devrinde, Selçuklular ve İlhanlılar döneminde yaşandığı gibi kenti yine Ahilerin yönettiği düşünülebilir. Ankara, II. Murad döneminde yeniden imar olmuştur. Ankara, XVI. Yüzyıl başında, sınırlarını aşarak Hisar'ın batı ve güney eteklerine doğru genişlemeye başlamıştır. Bu dönemde, kentte 85 mahalle bulunduğu bilinmektedir.

Osmanlı'nın gerek Fetret devrinde gerekse sonraki şehzadelerin taht mücadelelerinde Ankara, 1463'e kadar Anadolu Beylerbeyliği merkezi ve Ordu-yu Hümayûn karargâhı olduğu halde hep kaybeden muhalif tarafta yer almıştır. Önce, II. Bayezid'e karşı Cem Sultan'a destek vererek Ankara'ya davet etmiş *(Erdoğan, 2008, sf. 35)*; sonra da Kanuni'nin şehzadeleri Selim ve Bayezid arasındaki mücadelede İran'a kaçmak zorunda kalan Bayezid'in yanında yer almıştır *(Turan, 1961, sf. 84)*. Ankara'ya 1648 yılının Nisan ayı son günlerinde gelen Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde Ankara'yı *"Anadolu toprağında hâlâ bağımsız Sancak Beyliği"* olarak tanımlamıştır *(Erdoğan, 2012, sf. 69)*.

XVI ncı yüzyılın ortalarında başlayıp XVII nci yüzyılın başında (*Büyük Kaçgun*, 1603-1608) Anadolu'yu bütünüyle etkisi altına alan Celali isyanları sırasında, 1603 yılında Celali Karakaş Ahmed, Ankara yöresinde yağmalar yapmış ve kente girerek Karaoğlan, Samanpazarı ve Karacabey Hamamı semtlerini yakıp yıkmıştır. *(Akdağ, 1995, sf. 413)*. Saldırılar karşısında, Ahilik geleneğini hatırlayan Ankara halkı, Kadı Vildanzade Mevlâna Ahmed Efendi önderliğinde örgütlenerek kentin çevresine bir koruma duvarı yapmaya karar vermiştir *(Ergenç, 1980, sf. 87)*. 1606 yılında başlayan 12 kapılı duvarın inşası 1607'de bitmiştir. Bu sırada, 1606 yılı sonunda Sadrazam olan Kuyucu Murad Paşa, İran seferine çıkarken arkadan vurulmamak amacıyla Celali Kalenderoğlu'na anlaşma olarak Ankara Sancakbeyliğini vermiştir *(Aydın ve diğ., 2005, s. 173)*. Kalenderoğlu kentin önüne gelince, Ankara bir kez daha otoriteye kulak asmamış ve Kadı Vildanzade dış duvarlardaki kapıları kapatarak Sadrazamın kararına rağmen Celaliyi kente sokmamıştır. Celaliler sekiz kez kente saldırdıkları halde girmeyi başaramamışlar ve Karaman Beylerbeyi ordusunun yardıma gelmesi üzerine kaçmışlardır. Bütün Anadolu'yu kasıp kavuran Celali, levend ve suhte (medrese talebeleri) ayaklanmalarına karşı Ankara, Ahiliğin temeli olan zanaat ve ilmiye (din bilgini) örgütlenmesiyle direnerek kendisini korumuştur.

Ahilerin XIII üncü yüzyıl başında Ankara'ya getirdiği dericiliğin yanı sıra daha

sonraki yüzyıllarda Ankara'nın ekonomik zenginliğini belirleyen tiftik keçilerinden elde edilen sof (moher) yünü üretimidir. Tiftik keçisinin, Galatlar tarafından Ankara'ya getirilmiş olduğu bazı tarihçiler tarafından kabul edilmekte ve keza Amasyalı Strabon'un Coğrafya kitabında Ankara çevresinde bulunan yumuşak tüylü keçilerden söz edilmektedir *(Strabon, Kitap XII, Bölüm III/13, sf. 25)*. Ankara'da, XVI ncı yüzyılda bin kadar sof tezgâhının bulunduğu ve on bin kişinin bu işte çalıştığı *(Yavuz, 2000)*, kentte İngiliz, Fransız ve Hollandalıların sof ticaretiyle ilgilenen temsilciliklerinin bulunduğu bilinmektedir. Ankara, XVI ncı yüzyıldan XIX uncu yüzyıl başlarına kadar sof ve şali dokumacılığında dünya tekeli olmuş durumdadır.

Sof üretiminin başladığı tarihten beri işlenmemiş ham keçi yününün yurt dışına çıkarılması yasak iken Osmanlı İmparatorluğu'nun içine girdiği parasal dar boğaz nedeniyle 1838 yılında yapılan bir ticari anlaşma ile serbest bırakılmıştır. Türkmenler padişah fermanına ve zabitlere karşı çıkıp damızlık tiftik keçisi vermemek için silaha sarılırlar. Haber duyulur ve damızlık keçileri İngilizlere vermemek için başlayan direniş isyana dönüşür[12]. Osmanlı, İngiliz'e damızlık vermeyen Türkmenler üzerine ordu gönderir. Üç yıl süren direniş bastırılır ve İngiliz'e istediği damızlık Ankara keçileri verilir. İngiliz, isyancıların dinmeyen öfkesinden korunmak için tiftik keçilerini siyaha boyayarak kaçırır o topraklardan ve limana ulaştırıp Güney Afrika'ya doğru yola çıkar. Bu anlaşmayla, canlı hayvan ihracatı da başlamış Avrupa'da yaptıkları sayısız üretim denemeleri başarısız olur iken nihayet İngilizler, Güney Afrika'da sof üretmeyi başarmışlar ve Ankara'nın tekelini kırmışlardır.

Bu olumsuz gelişmeler sonucunda XIX uncu yüzyıldan itibaren Ankara ekonomik ve sosyal yaşamda gerilemeye başlamıştır. Gezginler, 1813 yılında "*Ankara'nın artık bakımsız ve harap bir kent görünümünde*" olduğunu yazmışlardır. Ankara Valisi Abidin Paşa'nın (1886-1894) büyük çabaları sonucunda 1882 yılında inşasına başlanan İstanbul-Anadolu demiryolu hattının tamamlanarak 1892 yılında Gar'a giren ilk tren kente görece bir canlılık getirmiş olsa da eski parlak günlerine dönecek derecede önemli bir değişim yaratamamıştır *(Ortaylı, 2000)*.

Tarihte, 1765 ve 1881'de iki büyük yangın geçiren Ankara'nın 1917'de yaşadığı Büyük Yangın bir anlamda Osmanlı Ankara'sının sonu olmuştur *(Erdoğan, 2008)*. Üç gün üç gece süren ve o dönemde kentin merkezi olan Hisaraltı, Hisarönü Mahallesi, Çıkrıkçılar Yokuşu, Mahmutpaşa Bedesteni, Saraçlar Çarşısı ve Atpazarı'nı tamamıyla yok eden yangın ancak yanacak bir şey kalmayınca kendiliğinden söner. Yangında 1900 kadar ev, bine yakın dükkân, altı fırın, dört han, on mağaza, altı mektep, iki cami, altı mescit, yedi kilise, üç hastane, iki hapishane ve bir karakol yok olur. Bu semtte, yangından önce görkemli konaklarda oturan ve buradaki işyerlerinde

ticaret yapan zengin Rum, Ermeni ve Yahudi esnafının Ankara'yı terk etmesiyle kentin belki de iki bin yılda oluşan rengi kaybolmuştur.

Millî Mücadele ve Cumhuriyet

Ankara'nın önemi Ulusal Kurtuluş Savaşı ile yeniden artar ve Ankara, bütün baskılara karşı yine otoritenin yanında yer almaz. Mondros silah bırakışmasının imzalanmasıyla 13 Kasım 1918'de İstanbul'un işgalinin peşinden, tarihimizde pek konuşulmayan bir olay olarak Aralık 1918'de Ankara önce İngiliz, hemen ardından Fransız askerleri tarafından işgal edilir *(Sakallı, 1988, sf. 41-43)*. Ankara halkının Milli Mücadele yanındaki güçlü hareketi ve 20. Kolordunun Ankara'ya gelmesi üzerine İngilizler 22 Mayıs 1919 günü, iki temsilci bırakarak Ankara'yı terk ederler. Gazi Mustafa Kemal ve arkadaşları, bütün Ankara halkının katılımıyla karşılandığı 27 Aralık 1919 günü kente gelir ve Kurtuluş Savaşı'nı Ankara'dan yönetir. İlk Ulusal Meclis 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanır. Atatürk'ün cumhuriyet idaresi fikrine, tarih kitaplarından okuduğu "Ankara Ahi Kent Yönetimi" ile kavuştuğu düşüncesi çok yaygındır. Gazi de gazeteci Yunus Nadi'ye 7 Mayıs 1924 tarihinde verdiği bir demeçte, *"Ben Ankara'yı coğrafya kitabından çok tarihten cumhuriyet merkezi olarak öğrendim"* dedikten sonra ekler, *"Ankara'ya ilk defa geldiğim o günde gördüm ki orada geçen yüzyıllara rağmen hâlâ o cumhuriyet yeteneği sürüyor"*[13]. Atatürk'ün Ankara'yı modern bir kent olarak imar çabalarının ardından bugünkü Avrupa kenti görünümünü almıştır.

Ankara'nın özet kronolojisi

MÖ	60.000	Paleolitik çağa ait çeşitli eserler	
	1750-1200	Hititler	
	780-695	Frigler	
	750-695	Midas'ın Frig Krallığı	Ankara'nın kuruluşu (?), Hacı Bayram'da tapınak ve yerleşim, tümülüsler (soylu mezarları)
	695	Kimmer istilası	Frig Krallığının son bulması
	695 (?)-547	Lidyalılar	Lidya egemenliği altında Frig beylikleri (?)
	547	Persler	Pers Kralı Büyük Kirus'un Lidya Kralı Krezüs'ü yenmesiyle Ankara'da Pers satraplığı (eyaleti)
	333	Büyük İskender	Makedonya egemenliği ve Helenistik dönemin başlaması
	281	Galatlar	Bithinya Kralı Nikomedes'in çağrısı üzerine Galatların Anadolu'ya geçmesi
	278-277	Galatlar	Sakarya-Kızılırmak arasına yerleşmesiyle Ankara Galatya'nın merkezi
	190	Romalılar	Küçük Asya'yı işgal eden Seleukos Krallığını yener
	189	Magaba Dağı (Elmadağ) savaşı	Roma ordusu Galatları yenerek Ankara'yı alır
	59	Roma Cumhuriyeti	Anadolu'nun yönetimini Galat Kralına bırakır, Ankara yönetiminin merkezidir
	27	Augustus	Roma İmparatorluğu kurulması
	21	Roma İmparatorluğu	Galatya imparatorluk eyaleti, Ankara merkez olur
MS	330	Doğu Roma İmp. (Bizans)	İstanbul başkent olur
	654-836	Arap/Sasani istilaları	Ankara yakılıp yıkılır
	1073-74	Roussel de Bailleul	Ankara Norman Krallığı
	1081	Danişmendler	Emir Turasan Gazi Ankara'yı fetheder
	1101	Haçlılar	Haçlılar Ankara'yı geri alarak Bizans'a verir
	1127	Danişmendler	Ankara'nın kesin olarak fethi
	1143	Anadolu Selçukluları	II. Kılçarslan Ankara'yı egemenliği altına alır
	1290-1362	Ahiler	Selçukluların çöküşüyle Ankara'da Ahiler yönetimi
	1304-1341	İlhanlılar (Moğollar)	Kenti vergiye bağlarlar, Ahi yönetimi devam eder
	1354	Osmanlılar	Gazi Süleyman Paşa (Orhan Beyin oğlu) kenti alır fakat Ahi yönetimi devam eder
	1362	Osmanlılar	I. Murad kenti kesin olarak teslim alır
	1402	Timur	Ankara Savaşı sonrasında fetret devri başlar Ahiler yönetimde olabilir
	1413	Osmanlılar	I. Mehmed (Çelebi) Osmanlı tahtına oturur
	Aralık 1918	İngilizler	Ankara işgal edilir
	22 Mayıs 1919	Ahiler	Yunanın İzmir'i işgalinden sonra İngilizler çekilir ve Ankara'da Ahi yönetimi başlar
	3 Mayıs 1920	Büyük Millet Meclisi Hükümeti	

Kaynaklar

Akdağ, M., 1995, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası – Celali İsyanları*, Cem Yayınevi, 540 sf.

Akgün, N. , 1996, *Burası Ankara,* Ankara Kulübü Yayınları.

Akpolat, M. S. ve Keser, E. (ed.), 2004, *Ankara-Bir Başkentin Tarihi, Arkeolojisi ve Mimarisi,* Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları No 6.

Aktüre, S., 2000, *16. Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler*, Tarih İçinde Ankara, Eylül 1981 Seminer Bildirileri, ODTÜ ve Ankaralılar Vakfı, Ayşıl Tükel Yavuz (derleyen), sf. 3-48.

Akurgal, E., 1992, *Antik Devirde Ankara,* Ankara Konuşmaları içinde, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 13-18.

Apaydın, N. E., 2013 *Ankara Ahi Cumhuriyeti,* Gezgin Gözüyle Ankara, Timur Özkan (ed.), Alter Yayınları.

Arslan, M., 2000, *Galatlar-Antikçağ Anadolusu'nun Savaşçı Kavmi,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 321 sf.

Atauz, A., 2004, *Kale ve Sur: Ankara Kal'ası,* Şehrin Zulası Ankara Kalesi, Tanıl Bora (ed.), İletişim Yayınları, s. 61-220.

Aydın, S. ve diğ., 2005, *Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara,* Dost Kitabevi Yayınları, 670 sf.

Baskıcı, M. M., 2016, *Bizans Döneminde Anadolu-İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261),* Phoenix Yayınevi, (2. Basım).

Büyükyıldız, F., 2008, *Başka Kent Ankara,* Phoenix Yayınları.

Cahen, C. , 2000, *Osmanlılardan Önce Anadolu,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Chinnock, E.J., 1884, *The Anabasis of Alexander-Arrianus the Nicomedian,* Hodder and Stoughton, London, 443 sf.

Çağatay, N. , 1974, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik,* Anakara Üniv. İlahiyat Fak. Yayınları, No 123.

Çetin, H., 2012, *Malazgirt Zaferi'nden İstanbul'un Fethi'ne Dârü'l-Hısn Engüriye,* Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu, 25-26 Ekim 2011, Bildiriler, Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Tarih Bölümü, 2. Cilt, sf 151-164.

Dürüşken, Ç., 2009, *Monumentum Ancyranum – Ankara Anıtı,* Kabalcı Yayınevi.

Erdoğan, A., 2004, *Unutulan Şehir Ankara,* Akçağ yayınları.

Erdoğan, A., 2008, Osmanlı'da *Ankara,* Ankara Büyükşehir Belediyesi. Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi 2, 320 sf.

Erdoğan, A., 2012, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Ankara,* Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi, No 2, 320 sf.

Ergenç, Ö., 1980, *XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler,* Osmanlı Araştırmaları Dergisi, I, sf 85-108.

Erzen, A., 2010, *İlkçağda Ankara,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Sayı 12, 110 sf. (1946 baskısının tıpkı basımı).

Eyice, S., 1972, *Ankara'nın Eski Bir Resmi,* Türk Tarih Kurumu, "Atatürk Konferansları", 4. Cilt.

Eyice, S., 2011, *Bizans Döneminde Ankara,* Anadolu Araştırmaları, No 14, sf 243-264.

Foss, C., 1977, *Late Antique and Byzantine Ankara,* Dumburton Oaks Papers, Harvard University, vol. 31, sf. 29-87. (https://www.jstor.org/stable/1291403?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents)

Frazer, J.G., 1898, *Pausanias's Description of Greece,* Macmillan and Co, Vol. I, 616 sf.

Freely, J., 2011, *Troya Savaşı'ndan İstiklal Harbine Anadolu'da Yunanlar,* Doğan Kitap, 244 sf.

Galanti, A., 2005, *Ankara Tarihi I-II,* Çağlar Yayınları, 2. Basım, 303 sf.

Gâlib, M., 1996, *Ankara – Mescidler, Câmiler, Mezarlıklar, Kitâbeler,* Altındağ Beled. Kültür Yayınl., No 1, 146 sf. (Mübârek Gâlib'in 1925-28 tarihli *Ankara I-II* kitabından yayına hazırlayanlar S. Erşahin ve H. Çınar).

Gordlevski, V., 1988, *Anadolu Selçuklu Devleti,* 345 sf.

Güven, S., 2001, *Bir Roma Eyaletinin Evrim Sürecinde Galatia ve Ancyra,* Tarih İçinde Ankara II, Aralık 1998 Seminer Bildirileri, ODTÜ-Ankaralılar Vakfı-Ankara Enstitüsü Vakfı- Ankara Sanayi Odası, Yıldırım Yavuz (derleyen), sf. 109-115.

Hacıgökmen, M. A., 2011, *Ahiler Şehri Ankara- XIII, XIV, XV. Yüzyıllarda Ankara'da Ahilik ve Ahiler,* Kömen Yayınları.

Herodot*os,* 1991, *Herodot Tarihi*, Remzi Kitabevi, 3. Basım, 544 sf.

Herrin, J, 2016, *Bizans – Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı,* İletişim Yayınl., 496 sf.

Kadıoğlu, M., Gökay, K. ve Mitchell, S., 2011, *Roman Ancyra,* Yapı Kredi Yayınları.

Mamboury, E., 2014, *Ankara Gezi Rehberi,* İçişleri Bakanlığı ve Ankara Valiliği tarafından 1934 yılında basılan "Ankara Guide Touristique) kitabının tıpkı basımı, Ankara Üniv. Yayınları No 412.

Mecit, S., 2017, *Anadolu Selçukluları – Bir Hanedanın Evrimi,* İletişim Yayınları, 344 sf.

Ortaylı, İ., 2000, 19. Yüzyıl Ankara'sına Demiryolunun Gelişi, Hinterlandının ve Hinterlan'daki Üretim Eylemlerinin Değişimi, Tarih İçinde Ankara, Eylül 1981 Semineri Bildirileri, A. T. Yavuz (derleyen), ODTÜ ve Ankaralılar Vakfı, sf. 207-219.

Özkan, T., 2014, *Ankara Şehrengizi,* Alter Yayınları.

Runciman, S., 1943, *Anadolu'nun Orta Çağlardaki Rolü,* Belleten, C. VII, No 27, sf. 549-556.

Sakallı, B., 1988, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler ve Teşkilatlanma,* Kültür Bak. Yayınl. No 863, 130 sf.

Sargın, H., 2012, *Antik Ankara,* Arkadaş Yayınları.

Strabon, 2000, *Antik Anadolu Coğrafyası (Cilt XII-XIII-XIV),* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 4. Basım, 382 sf.

Temizsoy, İ., Arslan, M., Akalın, M. ve Metin, M., 1996, *Ulus Kazısı 1995,* Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1995 Yıllığı, sf. 7-36.

Texier, C., 1862, *L'Asie Mineure – Description Géographique, Historique et Archéologique,* L'Institut de France, Firmin Didot Fr□res, Fils et Cie, 757 sf.

Tokalak, İ., 2017, *Bizans Osmanlı Sentezi,* Asi Kitap, 3. Basım, 584 sf.

Turan, Ş., 1961, *Kanunî'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası,* DTCF Yayınl. No 80, 237 sf.

Wittek, P., 2012, *Orta Zamanlarda Ankara,* Cumhuriyet'in Ütopyası: Ankara, Funda Şenol Cantek (ed.), Ankara Üniversitesi Yayınları.

Yavuz, E., 2000, 19. Yüzyıl Ankarasında Ekonomik Hayatın Örgütlenmesi ve Kent-İçi Sosyal Yapı, Tarih İçinde Ankara, Eylül 1981 Seminer Bildirileri, ODTÜ ve Ankaralılar Vakfı, Ayşıl Tükel Yavuz (derleyen), sf. 195-206.

DİPNOTLAR

1 Doğu Roma'ya, yerleşim yerinin ilk adı olan Byzantion'öan ötürü, ilk kez Bizans diyen 1557'de yayımladığı Corpus Historiae Byzantinae adlı kitabıyla Hieronymus Wolf tur (Tokalak, 2017, sf. 22).

2 Engürü'nün kökü, üzüm salkımı, şıra, şarap anlamlarını taşıyan Osmanlıca'daki "Engűr" sözcüğünden gelir.

3 Zeus'un Roma dönemindeki adı Jupiterdir. Bu tapınak, Ankara'daki Roma devrinden kalan yazıtlara göre, Kale'deki Bedesten yakınında olmalıdır. Mübarek Galib (1996, sf. 55), "yanmış bedesten civarında Roma döneminden kalma ve enkazı halen duran güzel bir harabe vardır" biçiminde yazmıştır.

4 Romalılar Anadolu için sadece "Asya" adını kullanır. Klasik yazarlar ve tarihçiler hiçbir zaman "Küçük Asya" adını kullanmamışlardır. "Küçük Asya" adı, ilk kez, MS beşinci yüzyılda büyük kıtaya "Asya" dendiği zaman kullanılmıştır. Grekçe'de "doğu" anlamına gelen "Anatolia" adlamasmaysa onuncu yüzyıldan itibaren rastlanır. (Halikarnas Balıkçısı, 2002, Merhaba Anadolu, sf. 14-15)

5 Coğrafya koşulları, Ege Denizi'nden içerilere geçmeye olanak tanıyan Dardanos'a (Dardanelles-Çanakkale Boğazı) bir kale kent kurulmasını öngörür. Taş Devri sonu ve Tunç Çağı eşiğinde (MÖ 3000'ler) Troya kurulur. MÖ 1200'de Troya görkemli ve zengin bir kenttir. Akalar'ın önderlik ettiği Grek kavimleri kenti yerle bir ederler. Byzantium (İstanbul), MÖ 800'de kurulmaya başlanan küçük bir yerleşimdir. Büyük İskender, Asya seferi sırasında Troya'yı ziyaret eder ve Atena Tapınağı kalıntısında tanrılara kurban kestirir. Ömrü yetseydi, burada tasarladığı kenti kuracaktı. Büyük Sezar da kente gelir; fakat sekizinci Troya'yı lllium adıyla kurmak İmparator Augustus'a nasip olur. Doğu Roma'nm kuruluş aşamasında Büyük Konstantin, belki de Roma'dan devraldığı bir düşünceyle, sonradan Bizans adını alacak olan devleti lllium'öa kurmaya başlar (Freely, 2011, sf. 28-29). Sonradan, yöreye egemen olan şiddetli rüzgârın gemilerin limana girmesine olanak tanımaması ve o sırada gerçekleşen bir dizi deprem nedeniyle vaz geçip Byzantion'a gider (Herrin, 2016).

6 Bu ad, Theodor Mommsen tarafından 1865 yılında verilmiştir.

7 Su bendinin, birçok yazar tarafından belgeye dayanmaksızın Roma döneminde yapılmış olduğu kabullenilmiştir. Ernest Mamboury, su bendinin gerek Osmanlı dönemine ait olan son sur burcuna dayanmasından gerekse inşa tekniğinden, bendin üst kenarındaki büyük taş blokların birbirlerine demir çengellerle bağlanmış olmasından yola çıkarak XVI ncı yüzyılda inşa edilmiş olması gerektiğini belirtir. Bu demir çengeller, Mimar Sinan'ın 1565-66 yıllarında inşasını tamamladığı Cenabî Ahmet Paşa Camii'nde kullandığı demirlerle aynı cins ve boyda olduğundan bendin üst bölümü, büyük bir olasılıkla, aynı yıllarda Mimar Sinan tarafından inşa edilmiş olmalıdır. (Mamboury, 2014.)

8 Normanlar, Fransa'nın kuzeyinde, Manş Denizi kıyısındaki Normandiya bölgesinde yaşayan Viking kökenli bir halktır. Doğudan komşuları olan Cermen kökenli Frank halklarıyla karışarak yeni bir kültür oluşturmuşlardır. Günümüzde konuşulan Normanca, Fransızcaya oldukça benzer bir dildir (wikiwand).

9 Bazı kaynaklarda Roscelin veya Roskelin de Baieul, Bizans kaynaklarında "Frank oğlu" anlamına gelen Phrangopoulos ya da Urselius ve Osmanlı kaynaklarında da Norman reisi Ursel olarak geçer.

10 Günümüzdeki Kavuncu köprüsü güneyi, Ilıca Suyun ağzında (https://www.dikgazete.com/tarihte-yanlis-bildiklerimiz-2-zombi-koprusu-makale,2635.html)

11 Oğuz Han 6 oğlunu iki kola, Boz Oklar ve Üç Oklar ayırır; her bir oğulun altında 4 boy bulunur. A) Boz Oklar: 1) Gün Han (Alp) Oğulları: a) Kayı, b) Bayat, c) Alka Evli (bölük), d) Kara evli (bölük); 2) Ay Han Oğ.: a) Yazgur/Yazır, b) Tokar/Töker/Döğer, c) Tabırka/Dodurga/Dödürge, d) Yaparlı; 3) Yıldız Han Oğ.: a) Avşar/Afşar, b) Kızık, c) Beğdili, d) Karkın/Kargın; B) Üç Oklar: 1) Gök Han Oğ.: a) Bayundur/Bayındır, b) Beçene/Beçenek/Peçenek, c) Çavuldur/Çavındır, d) Çepni; 2) Dağ Han Oğ.: a) Salgur/Salur, b) Eymür/lmır/lmir, c) Ala-Yantlup/Ala-Yundlu, d) Yüregir/Üregir; 3) Deniz Han Oğ.: a) Iğdır/Yığdır/Iğdir, b) Beğdüz/Bügdüz/Böğduz, c) Yiva/lva, d) K7n//c. Mutlaka dikkatinizi çekmiştir, Boz Oklar oğullarının adları (Gün, Ay, Yıldız) gökün ve Üç Oklar oğullarının adları (Gök, Dağ, Deniz) yerkürenin temel ögeleriyle ilintilidir. Böylesi bir kategorileştirme ancak efsanelerden türemiş olabilir.

12 Bu isyanın öyküsü, Sadri Ertem tarafından 1930 yılında Çıkrıklar Durunca adıyla romanlaştırılmıştır. Kitap, 2016 yılında Evrensel Basım Yayın tarafından yeniden basılmıştır. Sadri Ertem (1898 İstanbul-1943 Ankara), İstanbul Üniv. Felsefe Bölümü'nü bitirmiş, Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'da gazete yazarlığı yapmış, Cumhuriyet ile birlikte gazete yazarlığını İstanbul'da sürdürmüş, felsefe ve sosyoloji öğretmenliği yapmış ve 1943'de Kütahya milletvekili seçilmiştir. Toplumcu gerçekçi yazarlarımızın ilklerinden birisi olan Sadri Ertem sanatın toplumsal bir ürün olduğuna, toplumdaki değişikliklerin sanata da yansıması gerektiğine inanmıştır.

13 Mustafa Kemal Atatürk'ün 7 Mayıs 1924 tarihinde Yeni Gün gazetesinde, Yunus Nadi'ye verdiği demeçten; Atatürk Araştırma Merkezi, https://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/yunus-nadiye-verilen-demec

Seyyahların Gözüyle Ankara Dönüşüm ve Modern Ankara'nın İnşası*

Claude Farrere 1876-1952

Fransızların ünlü yazarı Kurtuluş Savaşından önce başlayan ve hızla büyük bir ilgiye dönüşen Türkiye Cumhuriyetinin macerasını anlama tutkusu. Les quatre dames d'Angora adıyla Fransızca yayınlanan ve Türkçeye "Ankaralı Dört Hanım" adı ile çevrilen romanı ile

Ferrere batılılaşmaya ya başlayan bir ülkedeki kadın erkek ilişkilerini İstanbul Ankara ekseni üzerinde anlatıyor. Biz bu romandaki kahramanlarımızın Ankara'ya varışlarını aktarmak istedik sizlere.

Ben size Türk halkı hakkındaki görüşümü söylemek istedim. Halk hakkında konuşacak olursak, o, dünyanın en iyilerinden biridir... Ahlak, kanunlara itaat, dürüstlük, cesaret, sebat, zayıf olana karşı yumuşaklık ve şefkat ile hiçbir şeyin eğdiremeyeceği doğuştan bir gurur... İşte, size Anadolu köylüsü!1

"Luc Saint-Gemme sabahın erken saatlerinde uyandığında, takılı vagonun perdelerini açtı ve

Anadolu ile karşılaştı.

Eskişehir'i epeyce arkalarında bırakmışlardı. Tren, şimdi, başka herhangi bir atlasta görünemeyecek kadar ıssız ve boş bir bozkırın içinde, nefesi tıkanmış bir koşucu gibi etrafına buhar salarak tek hatta güçlükle ilerliyordu. Ankara'nın yakınlarında, Anadolu, tamamen boş ve engebeli bir yayla olarak gözünün önüne serilip gidiyordu. Şurada-burada serpilmiş birkaç çalı-çırpı kümesinin dışında ne ağaç ne de herhangi ekin tarlası görünüyordu; keçilerle tüyleri ipek gibi kaygan koyunlar çalıları kemirmekte idiler... Ve, arada sırada bir bir manda görünümü tamamlıyordu.

Keza, arada bir ev kümelerine rastlanıyordu. Ancak, bu kümeler de, birbirlerinden umutsuzcasına uzaktaydılar. Ve,

** Ankara Kalkınma Ajansı*

aralarında, tamamen çıplak ve herhangi biz insan yapısından yoksun step her şeye tilkim duruyordu. Bir veya iki metre derinliğinde kazılmış birkaç çukur, buranın belki de ağaçlandırılmaya çalışıldığını gösteriyordu. Fakat, böyle bir girişimi destekleyecek başka herhangi bir şey yoktu; verimli toprak yokluğuyla su kıtlığı, kuru ağaçları dahi ortadan kaldırmıştı.

Saint-Gemme 'çok kötü' diye mırıldandı. Yanılıyordu. Güzel, fakat tuhaftı. Bu sert topraklardan karanlık bir yazgı geçmişti; belki de Timurlenk'in bedduası... kim bilir? Asya'nın en ürkütücü derinliklerinden kopup gelen Moğollar ile onları adım adım takip eden Atilla, acımasız Cengizhan, aksak Timur'lar hiçbir zaman hiçbir şeyi yaratmayıp önlerine çıkan her şeyi daima yakıp yıkma yazgısını da beraberlerinde getirmişlerdi.

1402'de en parlak zaferlerini kazanmak üzere bu Ankara yaylasına geldikten bir süre sonra, arkalarında yıkım ve yokluktan başka kendilerini anımsatacak hiçbir eser bırakmaksızın gerisin geriye dönmüşlerdir.

Saint-Gemme açık pencereye yaslanmış dışarıyı seyrediyordu. Birden, yıkıntılarla dolu harap bir köy ile karşılaşınca şaşırdı. Ekilmiş, ancak, güçlükle işlenmiş olduğu her halinden belli olan küçük tarlalar o harap evlerde hali insanların yaşamakta olduğunu gösteriyordu.

- Anlayamıyorum... Bugünün büyük kültürünün bu topraklardan çıkmış olmasını anlayamıyorum... Canlandırıcı bazı mayalanmalar gerekmiş olmalı...

Romancı bir yandan bunları düşünürken, diğer yandan gözlerini çevresine dikmiş bakıyordu.

Daha ileride, birbirlerinden çok uzak ve tamamen ayrı, ancak modern görünümlü bu tür yerleşim merkezleri devam edip gitmekteydi. Amerikan tarzda inşa edilmiş bu yeni ancak küçük binalar ile dik açılı küçük yollar, görkemli olma iddiasındaki idare binalarını çevreliyordu. Çirkin görünümlü ve işçi veya madenci barakalarına benzeyen bu evlerin çirkinliği, Timur'un ayak basmış olduğu bu korkunç toprakların tarihin derinliklerinden çıkmış dekoru içinde daha da belirginleşiyordu. Saint-Gemme, çevredeki görünümün karmaşasının farkında idi. Tarlaların çevresinde toplanmış ekinler fazla değildi. Küçük tarlalar en iyi şekilde işlenmiş olmalarına karşın, elde edilen ekin miktarı çok azdı. Anlaşılıyordu ki bu yeni köylerdeki insanlar, tıpkı eski köylerdekiler gibi, ellerinden gelebileceğinin- en iyisini yapmakta idiler. Yazgıları ile tarihlerinin kötülüğünde ise, onların en ufak bir kabahati yoktu.

- Tüm bu zavallı uğraşın neye yaradığını bir türlü anlayamıyorum...

Saint-Gemme hep bu aynı sözleri mırıldanıp duruyordu. Koridorda garsonun o bilinen sesi, vagon-restoranda kahvaltının hazır olduğunu bildiriyordu. Romana düşüncelerinden sıyrılıp oraya yöneldi.

Francois Vilandry kahvaltısına başlamıştı bile. Stendhal ödülünün genç sahibini görür görmez ona dostça seslendi:

- Size, Ankara platosunun İstanbul'un banliyölerine hiç benzemediğini söylemiştim... Ne kadar da sert katı bir toprak! değil mi? Ah! O Moğol atlarının nal izleri hala duruyor. Bu hep öyle! Ama, tam tersine, ne ışık! Güneşin doğuşunu gördünüz mü? Alev, alev yanıyor! Ve, ayrıca, toprağın engebelerinde bu bozkır renginin üzerinde oluşan menekşe gölgelerine bakın! Her taraftan göğü kamçılamakta olan menekşe gölgeler... Ve, bu Anadolu havasını ciğerlerinize çekin! Alkol gibi çarpan saf oksijen...

Etrafa bir serinlik çökmüştü. François

Villandry o doğu esintisini ta içlerine kadar çekti.Nezaketen Sain-Gemme de derin bir soluk aldı: - Hiç koku gelmiyor.

- Hayır. Bir de, İran'da olsaydık neler olacaktı! Çiçek kokuları; keza Arabistan'da da olsaydık Leydi Macbeth'in, gerçekleşmeyecek umudu içinde, o küçük ellerine sürmekte olduğu yoğunlaştırılmış rayıhalar... Burada ise, hiç!

Satint-Gemme merak içinde sordu:

- Siz hiç İran'da veya Arabistan'da bulundunuz mu?

- Hayır. Fakat Pierre Loti bizlere İsfahan'dan söz etmiştir ve de Peygamber'in mezarı Medine'de bulunmaktadır. Sizin seviyenizdeki bir romancıya fazla bir şey söylemeye gerek yok... Bugünkü Türkler, görüyorsunuz ki Moğollar ile Arap ve İranlıların bir Karışımıdır... ve, burada ben ne Çerkez, ne Kürt ne de başkalarından söz ediyorum... Kısacası, oldukça karışık bir ırk... tıpkı biz Fransızların olduğu gibi... Buralarda, Ankara çevresinde, en ufak bir İran veya Arap izine rastlanmıyor, hele Kafkas izi hiç yok. Yalnız Moğollar ortaya çıktılar. Timurlenk hala yaşıyor ve tüm çevreyi dolduruyor. Beyazıt Yıldırım, onun talihsiz rakibi tamamen silindi. Bugünkü Türkler de, kendilerinin oralardan gelmiş olmalarını buralardan gelmiş olmalarına yeğlerler. Tuhaf, çocukça bir görüş... Değil mi? Ne yaparsınız ki, bu görüş yakında tanıyacağınız Ankara çevrelerinde benimsenmiş ve kabul edilmiştir. Ve de asıl tuhaf olan husus da, uzak doğudakinin dışındaki tüm ırk bağlantılarını ret etmelerine rağmen, kendilerinin batılı olduklarını iddia etmeleridir.

- Ne?

- Evet. Öf tüm bunları ve buna benzer diğer birçok şeyi, size kendileri söyleyeceklerdir. Tabii...

Daima, ben idareci konumda olanlardan söz ediyorum. - Peki... ya, idare edilenler?

- Ah! Bu başka bir konudur. Ben size Türk halkı hakkındaki görüşümü söylemek istedim. Halk hakkında konuşacak olursak, o, dünyanın en iyilerinden biridir... Ahlak, kanunlara itaat, dürüstlük, cesaret, sebat, zayıf olana karşı yumuşaklık ve şefkat ile hiçbir şeyin eğdiremeyeceği doğuştan bir gurur... İşte, size Anadolu köylüsü! Hiçbir zaman size, söylenmesi gereken iyi şeylerin yarısını söylemeyecektir. Buna rağmen, bu köylü, tam anlamıyla bir köylüdür. Bir ara seviye olmaksızın, bu köylüden bir devlet adamı, hatta bir muhalefet adamı çıkmaz. Hatta, Türkiye'de orta sınıfın olmadığını da görüyoruz; bunun nedeni de, Türk halkının dünyanın en demokrat halkı olmasıdır. Eski zamanlarda büyük vezirler de, şeyh-ül-İslamlar da, çamurlar içindeki ayakkabılarını parlatan ayakkabı boyacıları ile tamamen aynı seviyede kabul edilirlerdi. Bundan iyisi de olamaz; ta baştan beri halkın düşüncesini yücelterek kendine saygıyı yeşerten bir düzenden daha iyi bir şey tasavvur edilemez. Fakat, aynı zamanda, bir çöpçü ile bir şeyh-ül-İslam veya vezir arasında bir orta sınıfın oluşmasına da ta baştan engel olacak bundan güçlü bir durum da olamaz. Görüyorsunuz ki, aziz dostum, insan oldukça zavallı bir yaratıktır. Onu, ancak sopayla bir yere sürebilirsiniz. Ve, bu hususta en etkili sopa da, hasetten başka bir şey değildir. Şeyh-ül- İslam'ın elini sıktığı ayakkabı boyacısı, bu hareketle kendisini şeyh-ül-İslam'ın seviyesinde görmüş olmakla, durumundan memnun kalır. Ve, dolayısıyla, bir müessesede memur veya Galeries Lafayette'te satıcı olabilmek için çırpınan batıdaki bir ayakkabı boyacısının çabasını göstermez. Bu şartlar altında da, orta sınıf oluşamaz. Aynı zamanda, bu durum, bir yandan tesadüflerin en üst mertebelere yükselttiği idarecilerin yerlerine yenilerinin yetiştirilmelerini güçleştirirken, diğer

yandan, eğitimsizlikleri nedeniyle, kime ve özellikle neye karşı koymaları gerektiğini bilen muhaliflerin oluşmasını da güçleştirir; bu suretle halk hiçbir şeye karşı koymaz... Ve, işte bu surette, Türkiye'de idare edilenler, gerçekte, idare edenlerin yapmış oldukları hatalar kadar yanılmış olmaz. Buna katılıyor musunuz?

sandı:

- Evet... tamamen...

Suint-Gemme bir değişikliği arıyordu. Ve bunu da, vagonun açık penceresinden yakalayabileceğini

- Bir dakika! bu da ne? Gerçek bir zirai tesis... Sanki, gerçek... Ben ki, sabahtan beri öylesine aramış...

Villandry pencereye doğru döndü:

- Ah! bu, hakkında epeyce şey duymuş olduğum Gazi Çiftliği olsa gerek... Haklısınız... Etrafa bakınmanın değerini ispatlayan bir neden... İnsan gücünün bir çölü verimli bir toprak haline getirebileceğini ispatlayan iyi bir iş... Sonuçlar pek zayıf olabileceğine göre, hem bir delilik olarak adlandırabilirsiniz... Ne var ki, benim bu tür deliliklere karşı bir zaafım var... Ve, böylece Gazi Çiftliğini gördüğümüze göre Ankara'ya yaklaşıyor olmamız gerek.

Valizlerini kapatmış ve seyahat paltosunu, katlamış olarak Saint-Gemme, ağır trafikle herhangi bir ilgisi olmadığı görülen bir taşra garı ile karşılaştı. Gemme, her ne kadar bu yol işleri hakkında fazla bir şey bilmiyor ise de, bunu hemen anladı. Trenin frenleri gerilmiş ve kendisi yavaşlamıştı; ve, sonunda, lüks bir tartı mahallinin önünde durdu.

Luc Saint-Gemme, vagondan indiğinde, benliğinin derinliklerinde belli belirsiz bir gururun emarelerini hissetmekte idi. Sarı Asya ile böylesine karşı karşıya gelmesi bir cesaret işi değil mi idi? Gerçekten de Ankara Garı, herhangi sakin bir Avrupa başkenti terminalinin vermekte olduğu o güveni vermiyordu. Oradaki hamallardan kasketi bol yaldız sırmalı olanını seçerken de, hala, valizlerini ona teslim etmesinin doğru olup olmayacağından pek emin değildi. O sıralarda son derece şık giyinmiş birkaç kadın da, vagondan inmiş bulunan doktor Villandry'yi karşılamak için koşuştular. Şayet bu sıkıntılı memleketin kadınları hep böyle iseler, çok güzel giyinmekte olmaları gerekmektedir. Paris'in en şık caddelerinde görünen kadınların aynısıydılar...

Luc Saint-Gemme azıcık miyoptu. François Villandry'yi karşılamaya gelen kadınların basbayağı güzel oldukları da belli idi. Sarışınlardı. Lüks bir araba onları bekliyordu. François Villandry onlarla arabaya bindi; araba da hemen hareket etti.

Saint-Gemme'e gelince, Ankara Palas'ın otobüsüne binmekten başka yapacağı bir şey yoktu. Yolcuları pek fazla olmayan otobüs beklemeden kalktı. Ve, böylece Saint-Gemme Türk başkentini hemen tanıma imkanını buldu. Gar şehirden oldukça uzak olduğundan epeyce bir yolu kat etmeleri gerekiyordu. Yokuşun yukarılarında iki ikiz tepe kendilerini belli ediyordu. Biri, büyük bir ihtimalle Roma devrinden kalmış yan yıkık bir kaleyle taçlanmış olup gerçek eski Türk evleriyle kaplanmıştı; ve aralarında ikide bir minareler yükselmekteydi… Diğeri ise çıplak, kara ve tuhaftı. Kabaca kazılarak açılmakta olan bir yol iki tepeyi birbirinden ayırıyordu. Kuzeye doğru da çöl uzanıp gidiyordu. Ancak güneye doğru, güzel olmaktan çok, büyük olma iddiasında olan modern binalar kendilerini göstermekteydiler; hepsi de birbirinden ayrı, birbirinden uzak, çok uzak yapılmış binalar, evler...

Otobüsün şoförü tüm güneyi kucaklayan bir jest yaparak izahat verdi: Yenişehir…

Büyükşehir!

Saint-Gemme ise, kendi kendine mırıldanıyordu: - Belki de, gereğinden fazla büyük...

Otobüs Ankara Palas'ı gardan ayıran o bin beş yüz metreyi aşmakta iken, yeni ve demokrat ve de tüm yeniliklere açık Türk anlayışının bu araştırma gönüllüsü, bu işte göstermesi gereken tavrı ayarlıyordu."2

DİPNOTLAR

1 Claude Farrere, 2003. Ankaralı Dört Hanım, Berdan Matbaacılık, s.17.

2 Farrere (2003), s. 14-19.

Kaynakça

Farrere, Claude. 2003. Ankaralı Dört Hanım. Arion Yayınevi.2 Farrere (2003), s. 14-19.

Nelia Pavlova
1890-1940 (Tahmini)

Yaşam Öyküsü hakkında en az belge bulabildiğimiz bir Fransız gazeteci, yazar ve hatta şair. Denizli Ticaret odası tarafından basılan Gazinin Ülkesinde adlı kitabı günümüze kadar gelmiş. 1929 yılında altı hafta kaldığı Ankara'yı dünyaya bir Ankara aşığı duyarlılığı ile anlatan bir yazarın izlenimlerini aktaralım istedik;

Kara gözlü, tatlı Ankara'yı terk ediyoruz. Ankara bu akşam, altın sarısı ve lâl rengi en güzel giysisine bürünmüş; bize elveda demek için. Batmakta olan bu sonbahar güneşi altında çok solgun. Güneş, Ankara'nın yaylaları kadar geniş olan keskin yamaçlarını sararıp solduruyor, uzatıp götürüyor bizimle.1

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPAİ ANADOLUYA DOĞRU

Türk Ulusu'nun kalp atışlarını duymak için Anadolu'ya gelmek gerekiyor. Dinlemeyi, gözlemlemeyi bakmayı bilmek gerekiyor. Yeni Türkiye'nin mütad yaşantısını yaşamak, devamlı fedakârlıklarını görmek ve, eğer cesaret varsa, mahrumiyetlerini paylaşmak gerekiyor.

Uluslararası aktüel sorunlarla ilgilenebilmek için, özellikle Doğudaki olayların içyüzünü anlamak için Türkiye'nin yapısını tanımak, oradaki gelişmeleri izlemiş olmak zorunludur. Önceden toplanması gereken bu dokümanlar yoksa gerçekleri saptırmak ve aceleye getirilen veya yüzeysel bir araştırmadan, yanlışlarla dolu sonuçlar çıkarmak tehlikesine katlanılmış olunur.

Yolculuğu göze almak ve Yeni Türk Yurdu'nun beşiği olan Ankara'ya kadar yaya, ağır ağır yol alan Türk konvoylarının geçtiği yolu kat etmek gerekir.

Orada bir süre durmalı ve insanlarla, şeylerle alışıklık kurulmalıdır. O zaman, gerçekçi ve açık yürekli olmak için, iyice hareketlenmek ve bu ulusal birliğe zorunlu olarak katılmak, inkarı güç bir gerekliliktir.

***

Anadolu'nun uçsuz bucaksız ovalarında - çok büyük fedakarlıklar pahasına-henüz dört yıldan beri ekilen buğday ve arpalar, göz alabildiğine dalgalanıyorlar.

Buğday ve arpa tarlaları tay, keçi ve koyun sürülerinin otladığı çayırlarla kesiliyor. Sayısız yağlı kaz sürüleri, beyaz papatya demetleri gibi, yeşilliklere serpilmişler.

Şurada burada, çiftçiler, iri uyuşuk öküzlerin koşulduğu karasabanlarla sert toprağı sürüyorlar. Her yerde, yalınayak ve başı çıplak çocuklar, kadınlar, erkekler canla başla, durmadan çalışıyorlar.

- Bu insanlar, diyor bir yolcu, bunlar bugünkü bakanların kardeşleri ve yeğenleridirler: Barışta çiftçi, savaşta kararlı asker, gerektiğinde de devrimcidirler…

Beni Haydarpaşa'dan doğrudan doğruya Ankara'ya götüren tren, Anadolu'nun yeni demiryolları üzerinde görkemle gidiyor. Tamamen Avrupa'nın büyük ekspresleri biçimindeki vagon restoran aynı havada. Her tarafında Fransızca bilgiler yazılı.

Fakat zaman zaman, ikinci sınıf vagonlardaki bazı taşralı yolcular "Avrupalıya benzemek" gibi iyi niyete rağmen, yarı uykulu, kompartımanın konforlu koltuklarına oturmayı alışkanlık edinmemişler ve eski Türk usulü, içgüdüsel olarak yere bağdaş kurmuşlar.

Koridorda yaşlı bir büyükbaba, gazeteye burnunu dayamış, söktürmeye çalışıyor.

Bir köşede, iri siyah gözlü genç bir anne, yüzü açık, etrafı dört çocukla çevrili, şişkin

göğsüyle yeni bebeğini emziriyor.

Komşum:

- Görüyor musunuz diyor, Yeni Türkiye çocuktan yana zengin. Erkeklerin yeni bir düzen yaratmak için tutkuyla çalıştıkları şu sıralar kadınlar, çabalarında canı gönülden cesaretlendirmek, yardım etmek için onların yanındalar.

Sağımızda ve solumuzda, tepeler üzerindeki kaba saba görünümlü köyler, yamaçlara sanki büyü ile asılmış gibiler.

Uzakta, çok uzakta, güneşin batımında, karanlık bir grup insan fark ediyorum. Yol boyunca bize doğru koşuyorlar. Tren yakın bir istasyonda duruyor.

Bitkin görünüşlü genç bir kadın:

- Bu, Makedonya göçmeni bir çiftçi grubu, diyor.

Ürün kaldırmadan geliyorlar, muhtemelen. Tarım işçisidirler ve işte açık havada yol alarak yeni bir iş aramaya gidiyorlar.

- Peki nereden geliyorlar?

- Onu kendileri de bilmiyor!

Gerçekten, yirmi kişi kadardılar, yaşları belli değildi, ayakları çıplaktı; her birinin sırtında sarı, mavi veya kırmızı bir örtü vardı. Batan güneşin yaldızladığı toz bulutu içinde iri adımlarla yürüyorlardı.

Erkeklerin ardından gelen kadınlar çocukları ile birlikte uzun çığlıklar atıyor ve kaynaşıyorlar. Kongo zencilerinden daha karalar. Sert bir kese ve sabunlama ile güzel bir sütlü kahve rengi ten ortaya çıkabilir pekala, bilinemez ki? Şekilsiz tavalarında nereden topladıkları bilinmeyen günlük rızıklarını hazırlamak için duruyorlar ve açık havada, çalı - çırpıdan küçük bir ateş yakıyorlar.

Bir başkası:

Haşhaş kaldırılmasında çalışılarak kazanılan üç aylık ücret bu muhacirlere yılın geri kalanında yaşamak için yeter. Çalışmadıkları o kadar ayda varlıklarını sürdürebilmeleri Anadolu ağaçlarındaki tatlı meyvelerin bolluğuna bağlı, diyor.

Sapanca Garında, genç kız ve erkekler bize güzel meyvelerin sepet dolusunu 50 Kuruşa sattılar.

Hareket eden trenimizle birlikte düzlüklere vurup gitmek üzere demiryolunu terk eden göçmen grubu da uzaklaşıyor.

Grubu uzun süre izliyorum gözlerimle, bir tepeyi ağır ağır tırmanıyor ve Allah'tan korkmadan başıboş yaşamına yeniden başlamak üzere ufukta kayboluyor.

Bu zavallı göçmenleri topraklarını terk etmeye zorlayan adaletsizliği ta içimde duydum, hemen allak bullak ettik beni.

Bu vadilerin çevresinde; her yerde, böyle bahtsızların dolu olduğu diğer birçok Orta Doğu ülkelerinde olduğu gibi, onların direniş ve gururlarındaki bu sessiz sedasız erdemlerden söz ediliyor. Bu erdem, tüm çektiklerine rağmen kendilerinde her zaman mevcut ve onları kim olduklarını, ne olduklarını asla unutmamaya zorluyor.

Bir bizimkileri bir de çilekeş Makedonya'nın bu çobanlarını düşünüyorum. Makedonya'dakiler sürülerini rastgele dolaştırırlar, ovadaki çiftliklere, yazın dağların yaylaklarına götürürler. Bugün hepsi Sırpça veya Rumca konuşuyorlar. Sosyal yaşamları yabancılar tarafından düzenlenmiş, kendilerini ilgilendiren tüm yazılı yasaları yabancı dille ele alınmış, ve şu sıralar resmi dilleri Bulgarca. Yüzyıllar boyu tarihi ve ozanlarının saygınlığı sayesinde görkemini sürdüren Bulgarca…

O halde, bundan böyle yüzyıllar boyu bu dağlar bu göçmenlerin sefaletine tanık olacaklar, Ankara'ya birkaç kilometre kala Büyük Türk Reformisti Gazi'nin çiftliği görülüyor.

Binlerce hektardan oluşan çiftlik ve çevresindeki birkaç modern yapı ile Yeni Türkiye'ningeleceği ve talihi simgelenmiş.

Büyük çoğunluğu Makedonyalılar. Türkler ve Bulgarlardan oluşan ve Gazi'nin özellikle sempati beslediği köylüler, daha düne kadar çorak ve çıplak olan çiftliğin topraklarında çalışıyorlar.

Gazi bu çiftliği yurttaşlarına örnek olsun diye kurdu. Nazari bilgi ile yetinmeyerek Anadolu yaylasının ve ovalarının özelliklerini deneysel olarak belirlemek ve bu topraklara en uygun ve verimli tarım türünü araştırmak istedi.

Danışmanım olmaya başlayan aynı yol arkadaşım:

- Bu örnek kuruluşlar şimdilik Gazi'nin şahsi mülkiyetindedir, dedi. Fakat Büyük Önderimiz kendine ait olan her şeyi gerçekte Türk Halkına ait saymaktadır.

Ankara Garında, sabahın erken saatine rağmen zarif giyinmiş kadınlar gri kızıl üniformalı subayları gülümseyerek yanıtlıyorlar. İnce uzun, diri bacakları ile, esnek bir ritimle yere basıyorlar. Yakın bir hangardan çıkan uçak başımızın üstünden geçiyor; modern sevimli villalar, çiçekli bahçeleri aşarak Çankaya'nın umudu olan rengi ile gökte kayboluyor.

Bu "batılı" ilerleme karşısında muhatabım sevinçten ışıl ışıl olan yüzünü bana doğru döndürüp şöyle diyor:

- Başkentimize vardığımız için bu Allah'ın hoş geldiniz demesidir. Ve kayboluyor.

Küçük fakat temiz garın çevresinde Ankara, uzaktan, bir katı yıkık viraneleri, seyrek evleri, çok kötü kaldırımları ile küçük doğu kentlerinin özelliğini korumuş gibi görünüyor. Fakat beni Ankara Palas'a doğru götüren araba ilerledikçe Ankara - Palas bir Fransız şirketi tarafından işletilen kentin en güzel oteli - bir yenilik havası duyuluyor.

Önce, uygarlığın üstünde ölü toprağı vardı, Türk Halkının inatçı çalışkanlığı yaşamı yeniden canlandırdı.

İKİNCİ BÖLÜM

HALK PARTİSİ'NİN RUHU GAZİ oldu. Fransız Devrimi bütün dünyaya özgürlük düşüncesini aşıladı. Devrim; dünyayı aydınlatan güneş

İnsanlık onunla yüceldi, gücünün bilincine vardı ve bunu kanıtladı.

Gazi-Mustafa Kemal

"Yurt dediğimiz kutsal şeye şöyle bir göz atarsak onun mutluluk ve yaşamın nimetlerini içeren büyük bir toprak parçasından ibaret olduğunu göreceğiz. Oysa, bu kara toprağın üzerinde paha biçilmez hazineler gizlidir ve kahraman bir halk yaşamaktadır. Özgür ve bağımsız ülkeler gibi yaşamaya layık olduğumuzu dünyaya kanıtlamak için atalarınızdan kalan kutsal mirası değerlendirmemiz gerekmektedir."

1923 yılının sonlarında, Cumhurbaşkanı seçilmesinden birkaç saat önce Gazi tarafından söylenen bu sözler gerçekleşme yoluna konmakta gecikmediler. Halife-Sultan 6. Mehmet'in iktidardan düşürülme tarihine rastlayan 1 Kasım 1921 tarihinde Türkiye, Cumhuriyet oldu.2 Ocak 1921, Kasım 1922, Ekim 1923 ve Nisan 1924 tarihlerinde kabul edilen temel kanunlar Devlet'in yetkilerini ve statüsünü saptadılar. Hükümet 283 üyeli Büyük Millet Meclisi tarafından seçiliyor ve denetleniyordu. Devletin, yasama, yürütme ve

yargı olmak üzere üç temel gücü vardı.

Hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu ilkesinin sonucu olarak Cumhurbaşkanı, Büyük Millet Meclisi tarafından, üye tam sayısı ile yaptığı toplantıda, Meclisin kendi üyeleri arasından, bir meclis dönemi olmak üzere 4 yıl için seçiliyordu. Cumhurbaşkanı 4 yıl sonunda; yeniden seçilebilirdi.

Cumhurbaşkanı da, Büyük Millet Meclisine karşı sorumlu olan bakanlarını seçiyordu. Burada şunu belirtmek ilginç olacak; Büyük Millet Meclisi İç Tüzüğüne göre Meclisin yılda dört ay mecburi tatili vardı. Bunun gerekçesi de şuydu: "Milletvekillerine, seçmenleri ile ilişki kurma imkanı sağlamak."

Kahramanlıklarla dolu ve tarihte eşi asla kaydedilmemiş müthiş Devrim'den sonra Türk Ulusu, karanlıkları dağıtmayı ve örtüleri yırtmayı çok iyi becerdi.

Modern demokrasiye tutkun Ulus, yani özgürlüğe ve uyarlığa açık Türkler, ideallerini gerçekleştirmek için şahlandılar.

Batı ve Doğu'nun kendisi bile, bu Devrimin farkındaymış gibi görünmek istemiyorlar, fakat

Küçük Asya'da yanan ateşin alevleri dosdoğru ve yalın, göklere doğru yükseliyor.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in onuruna Türk'ün Marseillaise3 ini yazan yaşlı, büyük Şair Akif boşuna demiyor:

"Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak

Sönmeden yurdumun üstünde parlayacak en son ocak!" Halkının yöneltici aksiyon adamı Gazi, Halk Partisi'ni kurdu.

Sultanlığın bir tür yeniden uyarlaması olan ve dar anlamda yurtseverliğe değin idealini bir türlü aşamayan daha önceki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin aksine Cumhuriyet Halk Partisi, kelimenin Avrupa'da kabul edilmiş tam anlamıyla çok kesin bir programa dayalı büyük bir demokratik, siyasi partiye dönüştü. Gazi Mustafa Kemal, koşullardan ve adının dayanılmaz prestijinden yararlanarak bir şahıs diktatoryası kurmaya kalkışmadı; barış yolunda, Yeni Türkiye'nin ileriki ekonomik gelişmelerinin ve geleceğinin metotlu şekilde nasıl olacağını belirledi.

SAVFET (ARIKAN) BEYLE SÖYLEŞİ
Halk Partisi Genel Sekreteri

Halkevi'nin çok sade bir odasında, Erzincan Milletvekili, Halk Partisi Genel Sekreteri Savfet Bey tarafından dünyanın en yürekten kabulü ile karşılandım.

Orta boyu, zayıf, hoş çehresi ile Savfet Bey henüz kırkında gözüküyor. Fransa konusunda ilk cümlelerinde Bayan Albert Sarraut, Claude Farrere, Franklin - Bouillon ve Fransa'nın değerli büyükelçisi M. de Chambrun'dan bahsetti. Bu sonuncusu için Halk Partisi Genel Sekreteri'nin çok özel bir sempatisi var.

Bu eski subay çok kültürlü, Fransız dilini rahat konuşuyor ve inceliklerini biliyor. Hoşgörülü

Türklerin yanında geniş ve yine hoşgörülü düşüncelerini açıkça, rahatlıkla söylemekten kaçınmıyor.

- Siyaset ordusunu kesinlikle bir yana korsak ve bağımsızlık savaşı için geçici bir süre için çevresinde toplanabilen, toplumsal yönden tutucu unsurları hemen atmakta tereddüt etmezsek, Gazi Mustafa Kemal politik dehasının ölçüsünü tamamıyla gösterdi bizlere. Şimdiki "kurtarıcı" sıfatıyla kalmayıp geleceğin kurucusu da oldu. onu. Savfet Bey, Cumhurbaşkanı ve Halk Partisi Başkanı

Gazi'den bahsederken böyle tanımlıyor

- Bildiğiniz gibi Halk Partisi bugün rejimin adamakıllı örgütlenmiş yapı biçimine dönüştü, rejimin iskeletini oluşturdu.

Önceliği Erzurum, Sivas ve Ankara Kongrelerine dayanır. Bu kongrelerde Gazi, ateşkesin ardından, ülkenin kurtarılması için uyanık güçleri bir araya getirdi.

Bu Parti olmadan belki de Cumhuriyet ilan edilemeyecekti. Her hâlükârda o olmadan Cumhuriyet; demokratik espri içinde, yani gerçek Cumhuriyet biçiminde algılanamayacaktı.

- Millet Meclisi, yürütme yetkisini haiz delegeleri aracılığı ile Bakanlıklar teşkilatını yönetmektedir. Meclis, seçimine göre bu kişilere yasama olsun, yürütme olsun tüm yetkileri vermektedir. Fakat sonuçta kesin hakimiyet partidedir.

Bize, ülkeyi diktatorya modeline göre yönettiğimiz söylenmektedir. Yine sık sık, mecburi bir durumu temsil eden politikamızın bu yönetim şeklini Faşist İtalya'nınki ile karşılaştırmak istenmektedir.

Fransız Devrimi bile, aynı düzenin gerekliliklerine katlanmak zorunda kalmamış mıydı?

O halde buna dayanarak Türkiye'de İtalya'dakinden çok farklı gerçek bir devrim yaptığımızı belirtebilirim.

Türk Devrimi sosyal, yönetsel, ekonomik ve askeri reformlar yaparak yeni bir Devlet yarattı.

Eski rejim yüzyıllar boyu bu tür reformları yapmayı reddetmişti.

***

Gerçekten, ortadan kalkmış bir hanedanın çok üstün kabul edilen varlığı ile Halife'nin otoritesi, yine bu hanedan içindekilere önemli bir miras şeklinde intikal ediyordu.

Halife, Manevi bir güçle donatılmıştı. Diğer ülkelerde bu gücün sınırlanmış olmasına rağmen İslam da dinsel güç, dogmaların ve dini inançların sınırlarını aşıyordu. Toplumsal, yargısal, yönetsel ve aynı zamanda hükümet gücüne değin tüm alanlara müdahale ediyordu.

O zaman, Halifeliğin manevi gücünün devam etmesinin ülkenin yararlarına dokunabileceğinden korkan Mustafa Kemal, Halifeliği kaldırdı. Yalnızca Millet Meclisi kaldı. Etnik birlik ilkesi dinsel birlik ilkesine üstün kılındı.

Yurt ve ırk bilinci düşüncesi ötekilerin tümüne hâkim oldu. Kutsal şey, din; bundan böyle kişivicdanına ait bir hususstu. Öyleyse dini inanç kişisel bir düzendi.

Başbakan İsmet Paşa, nutuklarından birinde Halifeliğin kaldırılışını şöyle açıkladı:

- Halifeliği kaldırarak manevi tüm ayrıcalıkları kaldıran tam ve köklü bir iş yaptık. Çünkü Yeni Türkiye tüm ötekiler gibi modern bir ulus olmak istiyor. Yeni Türkiye teokratik devlet anlayışını reddediyor, çünkü geleceği ve mutluluğu ile yalnız kendisi uğraşmak istiyor.

İzmit Nutku'nda Gazi, bu önemli olayı aşağıdaki şekilde yorumladı:

- Halife kelimesi basit olarak hükümet anlamına geliyor. Bundan sonra Halife veya Sultan diye adlandırılan hiç kimsenin geleceğimize, anlaşmalarımıza, ulus tarafından yaratılmış yeni Devletimizin bağımsızlığına karışmasına izin vermeyeceğiz. Allah'ın da böyle bir buyruğu yoktur.

Bir devrim yaptık ve onu devam ettiriyoruz. Ülkenin bazı bölgelerinin bilinçli veya bilinçsiz, bilerek veya bilmeyerek isyan ettiğini biliyorsunuz. İsyanı zorla bastırmak

zorunda kaldık. Şimdiye kadarki tüm bu yaptıklarımızdan sonradır ki bu düzgün sağlandı. Biliyorsunuz ki Fransız Devrimi yüz yıla yakın bir süre devam etmiştir.

Esaslı bir devrimin üç yılda tamamlanabileceğini sanmak bir hata yapmak olacaktır. Zaman zaman belki şu veya bu şeyler meydana gelecektir. Fakat her halükarda inançlarımızın sürekliliğini ve başarı umudumuzu bozmadan koruyarak muzaffer olacağız.

Bugün hocaları memnun edersek yarın Müslüman dünyasını, sonra tüm dünyayı memnun ederiz. Onların hepsini memnun etmek kolaydır. Fakat o zaman amacına ulaşmayacak olan biz olacağız. Uzlaşmaya eğilimli kimseler bir devrimi tamamlayamazlar ve zaten günümüzün sefalet hali ve karışıklığında hiç kimseyi memnun etmek mümkün değildir. Ülke dört başı mamur ve ulus mutlu olduğu zaman herkes memnun olacaktır."

Halifelik öldü ve toprağa gömüldü. Kemiklerinden birlik düzen sağlandı. Türk ulusu modern bir uçak gibi, berrak göğe kanat açmayı deniyor: Yükseklere ve uzaklara uçacak, zira yeniden dirilmiş ve gençleşmiş. Motor teklemesiz işliyor; pilot hem gözü pek hem ihtiyatlı; nereye gideceğini biliyor."4

"ALTINCI BÖLÜM ANKARA'DAN AYRILIŞ

Kara gözlü, tatlı Ankara'yı terk ediyoruz. Ankara bu akşam, altın sarısı ve lâl rengi en güzel giysisine bürünmüş; bize elveda demek için. Batmakta olan bu sonbahar güneşi altında çok solgun. Güneş, Ankara'nın yaylaları kadar geniş olan keskin yamaçlarını sararıp solduruyor, uzatıp götürüyor bizimle.

Tekrar görüşmek üzere, "güzel ve kuvvetli" Ankara, sana böyle seslenmeyi çok seven çocuklarının dediği gibi…

Seni kalbimde biraz kederle terk ediyorum, sevgilisinden ayrılan aşık gibi, muzaffer, göz kamaştırıcı parlaklıktaki gençliğinin karşısında tüm benliğimle titredim.

Sevgili ozanlarından birinin dörtlükleri yükseliyor dudaklarıma ve bu aşk ve hüzün şarkısını mırıldanıyorum:

"Ey benim güzel sevgilim, dostum. Beni neden böyle terk ediyorsun.

Dost mehtabın altında ne kadar mutlu olacaktık burada.

Geri dön sonbahar çağırıyor seni, Çabuk dön…"

Bu da benim sana yanıtım: O şimdilik dönmeyecek Menekşe gözlü kız...

İri adımlarla uzaklaşıyor

Ve beyaz ellerini yolluyor sana Daha çok veda öpücüğü almak için Göklerindeki yıldızlar kadar!..

Tren, Anadolu'nun çorak tepelerini tırmanıyor şimdi yaylalarda kendini yeniden duyuran temiz ve serin hava bizi yeni uzun yolculuklara isteklendirmekte.. Çok sayıda köy geçiyoruz. Fakirler; fakat duyarlı gönüller için bu ne büyüdür?

Başları rüzgârda, sarı kırmızı ve mavi giysiler içindeki genç kadınlar altın ve gümüş gerdanlıkları göğüsleri üzerinde dans ederken damlara serili altın rengi mısırları başaklarından ayırıyorlar:

Daha uzakta bir avluda yaşlılar, kurutmak üzere iplere incir ve armut diziyorlar : "Bu meyveler kuruyunca kışın o kadar lezzetli olurlar ki!"

Ağaç oymalı balkonu ile diğerlerinden daha büyük ve gösterişli bir evin damında köyün en güzeli "Sultan", bayramlıkları içinde ve başı açık, düş kuruyor... Diğerleri gibi çalışmayı

yediremiyor kendine... Onun yerine anası çalışıyor. Tarlalardan dönen genç erkekler balkonun altından geçiyorlar bu sıra… O kadar güzel ki!..

Orta kaldırımın çevresinde, meydanlarda, her yerde, başları dik. Yüzleri yaz güneşi ile çok güzel bronzlaşmış genç erkekler, yürüyüp duruyorlar.

Gönüllerinde dağların sakin barışı var. Ve Yunanistan'a doğru uzanan uçurumlar… Daha düne kadar düşmanları olan Yunanistan onlardaki güçlülük duygusunu uyandırmıyor artık…

Kara topraktan bir bent, altın parıltılı güneş altında, ufku kapatıyor. Çayırlığın bir çukurundan parıldayarak çıkan birkaç pınar, insanı yaşama bağlayan tek bağ gibi… Düzlüklere doğru inen yol zıplar gibi kaybolup ortaya çıkan tepeler arasında görünmez oluyor.

Umutsuzluğa düşenler, yalnız bir sığınak aramak için değil, güçlerini yeniden kazanmak ve yeni zafer umutları tatmak için buraya gelebilirler. Gözlerimizin önünde kaynaşan Türk Gençliği bizim için en canlı örnektir.

Bu sıra uzaklardan, kaygısız küçük çoban, göklerin maviliklerine masum şarkısını yollamaya devam ediyor.

Ankara'da altı hafta... Altı hafta bir rüya gibi geçti. Yaşadığım bir doğu şiiri idi bu! Başı açık köy güzeli Sultan gibi yeni etkisinden kurtuluyorum Anadolu'nun; kendime ait olduğumu yeni yeni duyuyorum.

Çorak toprak, güç yaşam, yakıcı güneş, bir halkın tümüyle yeniden doğuşu, siyasi, parasal sorunlar vs. vs... Her şey unutuluyor sonunda!

Bu tatlı sonbaharın Anadolu anılarına yeniden kaptırıyorum kendimi. Altın renkli mısırı, esmer ve sarışın güzel kadınları, göz kamaştırıcı câmileri, kuru dağları, kehribar rengi kaysılarla dolu ağaçları, devrilmiş ceviz ağaçları ve yarı çıplak küçük çoban.

Ve bu, ne başı ne sonu olan ebedi Doğu öykülerinden biri sanki... Fakat hiçbir zaman böylesi söylenmemiş; Türk Halkının ki kadar canlısı, dipdirisi!"5

DİPNOTLAR

1 Nelia Pavlova, 1985. Gazi'nin Ülkesinde. Denizli Sanayi Odası Yayınları.

2 Yazar burada bir tarih yanlışlığı yapmıştır (Ç.N.).

3 Marseillaise: Fransızların milli marşı.

4 Pavlova (1985), s. 3-16.

5 Pavlova (1985), s. 82-83.

Kaynakça

Pavlova, Nelia. 1985. Gazi'nin Ülkesinde. Denizli Sanayi Odası Yayınları.

Paul Gentızon 1885-1955

İsveçli gazeteci ve yazar Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki Ankara'yı bize oldukça ayrıntılı bir biçimde anlatmayı başarmış bir yazar. 1922 yılında geldiği Ankara'da beş yıl kalmıştır. Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu adlı kitabıyla bu duygularını birçok dilde yayınlanan bu Skitabıyla ölümsüzleştirmeyi başarmıştır.

Üzerinde durulacak diğer bir ayrıntı da Loti'ni pek sevdiği kafes ya da parmaklıklar artık yeni kentin pencerelerini süslemiyor. Bol ışık ve bol hava isteyen modern sağlık kuralı çok eskinin Müslüman sosyal gelenekleri karşısında üstün geldi.1

"26 Mayıs 1925 günü, Ankara hükümetinin yarı resmi organı Hakimiyeti Milliye gazetesi, çıkan bir kasırga sonunda bazı kerpiç evlerin üç dakikada birkaç avuç toz haline geldiğini yazabiliyordu. Bununla beraber, 1920'den itibaren milli harekete katılmak amacıyla on binlerce kişi rastgele bu evlerde kalmayı göze alarak koştular. Bizim kenar semt işçilerinin dayanamayacağı bu türlü işkenceyi gönüllü olarak kabul ediyorlardı. Diplomatlar, servis şefleri, yüksek derecedeki memurlar, milletvekilleri, hatta bizzat bakanlar bizim kentlerin en alçakgönüllü işçilerinden daha kötü şartlar altında evlere yerleşmek zorunda kaldılar. Bu yıllarda yatma yeri olarak kullanılan iki han o derece dolu oluyordu ki gece koridorlarda yorganlarına sarılmış olarak uyuyanları tepeleyip geçmeden başka çare yoktu. Birkaç talihsiz yolcunun yazın, uykuda boşluğa yuvarlanmayı göze alarak yataklarını çatılara serdirmek zorunda kaldıkları olmuştur.

Kurtuluş Savaşı sırasında halkın yarısı buralarda oturdu demekten çok ordugah kurdu demek daha doğru olur. Devletin tüm hizmetleri aynı binaya yerleşmiş bulunuyorlardı. Her bakanlık tek bir odaya sığınmıştı. Gerçek anlamda otel yoktu. Kanalizasyon, su akıntı yeri, hamamdan başka banyo imkanı yoktu. Bu tabloya şunu da ekleyebilirsiniz; herkesin, kullanmamayı salık verdiği sudan başka içecek şey bulunmamaktaydı. Her yaz oradaki bataklıklardan kaynaklanan sıtma çok acıklı tahribata neden olmaktaydı. İşte şimdi cumhuriyet, uygunsuz, oturulması güç, sağlıksız durumda olan bu büyük köyü devlete layık bir başkent haline getirmek istemekteydi.

Ankara'nın, Küçük Asya'nın ortasında bulunmakla Kurtuluş Savaşı sırasında sahip olduğu ayrıcalık, bu yeni Türk başkentine şansın nereden geldiğini anlamaya yardım eder. Daha eski dönemlerden itibaren Ankara, Anadolu'nun kaderinde ilk planda rol oynadı. Roma döneminde "Ansir" adını almıştı. Birçok tapınak ve amfiteatra sahip bulunmakla Küçük Asya'nın en gözde kenti olmuştu. Sonra Bizans'ın parlaklığı onun ışığını solgunlaştırdı. Persler, Araplar burayı ele geçirdiler ve tahrip ettiler. Asya'nın yüksek yaylalarından inen Selçuklular onu kale haline getirdiler. Timur ve onun Moğolları burasını yakıp yıktılar. Osmanlılar gelince, Anadolu gittikçe terk edildi. Asya karakterindeki Ankara yavaş yavaş çöküntüye ve unutulmaya bırakıldı. Mısırlılar, 1833'te, Mehmet Ali Paşa döneminde orayı ele geçirdiler ve birkaç hafta kaldılar. 1922'de de Trikopis kıtaları buraya

90 kilometre kalıncaya kadar yaklaştılar. Bu mesafe Yunan hareketinin son sınırı oldu. İşte Türkiye Cumhuriyeti başkentinin tarih çizgisi böyledir. Garip bir kaderdir, Ankara kâh mutluluğa erişir, kâh çöküntüye düşer. Bazen yükselişiyle Anadolu'nun öteki kentlerinin güzelliğine gölge düşürür. Bazen zayıf, önemsiz bir kasaba durumuna gelir, ama hiçbir zaman yaşama gücünü kaybetmez. Efes, Asos, Tralles, Pirene, Bergama, Hierepolis gibi çağdaşları uzun

süre önce silinip gittiler. Sadece Ankara henüz yüzyıllara göğüs germektedir.

Bugün, iki anıt, kentin geçmişindeki büyüklüğe tanıklık etmektedir; Ogüst Mabedi ve Selçuk Surları. Birincisi Galat prensleri tarafından büyük imparatorun zaferine anıt olarak yaptırılmıştır. Romanlar döneminden kalan en önemli yapıdır. Bu bina, korunmuş olmasını şu olaylara borçludur: Bizans imparatorluğu döneminde bu tapınak, kilise haline getirildi. XVII. yüzyılda ise, Bayram ayında bir hacı hemen onun yanı başında bu camii yaptırdı2 ki bu, bugün de kentteki en görkemli bir Müslüman mimari eseri olarak durmaktadır. Sarıklı mezar taşları, anıtkabir durumuna gelmiş ve dinsel anıtın bir bölümü olarak Türkler tarafından ziyaret edilen bu binanın etrafında yer almışlardır. Sonuçta cami, bu tapınağı da korumuştur. Tapınaktan elde kalanlar, özellikle zarif efrizlerle süslü duvarlar ve üstün güzelliğini kanıtlayan soylu silmelerle işlenmiş kapıdan ibarettir.

Bununla beraber bilginlerin ilgisi, bu kalıntılardan çok, XVII. yüzyıldan beri bilinen ve son derece önemli olan kitabeler üzerinde toplanmaktadır. Tapınağın girişten önceki sahanlık kısmındaki Müslüman mezarlarının üst tarafında gerçekten taşa oyulmuş Latince bir metin vardır ve onu "siyasi vasiyet" diye adlandırmak uygun olur. İmparator Ogüst tarafından yetmiş beş yaşında iken yazılmıştır. Bir bakıma davranışlarının, daha doğrusu saltanatına dair açıklamasının özetidir.

Kitabe, kuşkusuz, zamanın ve insanların hücumuna uğramıştır. Birçok yerinde mermer kötü hava koşullarından zarar görmüştür. Roma usulüne göre duvarda taşları sağlam tutturmak üzere bronz çengeller çekmek niyetiyle büyük çukurluklar açılmıştır.

Kente egemen görünüşü ile Selçuklu kalesi, Asya'nın en olağanüstü müstahkem mevkii olarak kabul olunmaktaydı. Bugünkü durumu ile de kocaman boyutlarıyla olduğu kadar mimarisindeki özelliğiyle insanı şaşkınlığa düşürmektedir. Küçük tehlikeli geçit yerleri biçiminde dar kapılarla delinmiş ve acayip köşeli çıkıntılarla dantellenmiş kalın duvarları tepenin tüm zirvelerini, hatta baş döndürücü bir boğazın üzerindeki sivri kayaların bulunduğu yeri kucaklar. Hisar bütünü ile insan üzerinde büyük etki yapmaktadır. Bu garip ve güçlü yapının ortasına girince sanki tarihten gelen heyecan esintisiyle bu kubbelerin altında Selçukluların küçük atlarının nal seslerini işitirsiniz. Mazgalların arkasında

Mongolların, yüzlerini dayamış oldukları yaylarını gerdiklerini görürsünüz. Burada her şey, bütün gücü ile Ankara'nın geçmişini anımsatır.

Kentin bütün tarihi zaten bu duvarlarda adeta yazılı gibidir. Bölgede taş bulunmaması nedeniyle Selçuklu ustaları, ellerinin altında ne varsa rastgele malzeme olarak kullanmışlardır. Öyle ki bu kalenin yan taraflarında, şurada burada eski tapınaklardan koparılmış mermerler, sütun başlıkları ve gövdeleri, mitolojik resimleriyle kutsal taş masalar, anıtsal dikmeler, mezar taşları, oyma taş parçaları, efrizler, hatta put düşmanı Hıristiyan ve Müslümanlar tarafından başları koparılmış heykeller, kabartma resimler, Bizans haçlarından Yunan ve Latin kitabelerine kadar her şey şaşkınlık içinde görülür. Bu eski uygarlık kalıntılarına pek, duyarlı olan turistler için bu mucize durumundaki surlar, üzerine rastgele serpilmiş bulunan bu arkeolojik sanat kırıntılarından daha çekici bir şey olamaz.

Selçuk kalesinin eteğinde uyuyan eski kentin çevresindeki çıplak kırsal alanda yeni Ankara kurulmaktadır. İlk önce eski kenti, başlıca sokaklarını genişleterek, kerpiç evleri sağlam taştan binalar haline getirerek, yanmış

mahalleleri, park ve bahçe durumuna sokarak cumhuriyete yeni başkent yapmak düşünülüyordu. Bu nedenle önce Başbakanlık, Tarım Bakanlığı, Mustafa Kemal okulları gibi önemli binalar eski Ankara'da yapıldı. Kalenin yakınında değerli birçok arsadan Adliye Sarayı gibi önemli binaların yapımı için yararlanıldı. Ama bir süre sonra, yöneticiler bu eski kentin yeniden onarılmasına çok zaman ve para harcamak gerektiği kanaatine vardılar. Bu nedenle, çevrede yeni bir kent kurmayı yeğ tuttular. Bu amaçla hemen hemen çevredeki tüm arazinin kamulaştırılması için Büyük Millet Meclisi'ne 1924 tarihinde bir kanun tasarısı sunuldu.

Artık yeni Ankara geniş bir şantiye durumuna girmişti. Toprak renkli eski ev yığını durumundaki semtlerden başlayarak her yönden ovaya doğru yeni yollar açılmaya başlandı. Geleceğin metropolüne cadde olması amacıyla yapılan bu yollar boyunca şimdi Avrupa biçiminde binalar ortaya çıkmaktadır. Bunların bir kısmı daha şimdiden bitmiş, ya da bitmek üzeredir. Bunlardan başkası güzelce kaldırımlanmış olan Gardan kente giden bulvardır. Burada da bir yanda Büyük Millet Meclisi, Sayıştay gibi ona bağlı bölümler, Hukuk Okulu (eski Meclis binası), Hakimiyeti Milliye gazetesi, öte yanda ise, birçok villalar ve elli odalı büyük bir otel Fransız şirketinin desteği ile, tüm Batı konforu ile kısa süre içinde hizmete açılmıştır. Ve işte öteki bulvar üzerinde çok gösterişli bir bina: Posta Dairesi. Onun yakınında arşiv binası, kurulmuş iskelenin ortasında yükselmekte. Ayrıca Ziraat Bankası'nın temeli atılmış bulunmaktadır. Diğer bir yerde, geçen sonbaharda Mustafa Kemal'in huzurunda yapılan görkemli bir tören ile milli bir müzenin temeli atıldı. Milli dokumacılık şirketine ait bir fabrikanın pek yakında açılışı yapılacak. Burada Cumhuriyet Bulvarı açılacak ve tiyatro, müzik konservatuvarı, Kimya Okulu, Bakteriyoloji Enstitüsü yer alacak.

Gar ile kent arasında büyük bir park düşünülüyor. Hepsi bu kadar değil. Eski kentten iki kilometre uzakta, tarlaların ortasında, kırmızı çatıları, aydınlık yüzleriyle kiralık evler bitirilmek üzeredirler. Bu semtte 170 apartman kışa girmeden önce bitirildi. 100 kadarı da bu sene yapılmış olacak. Doğal olarak bu ilk çekirdek kentin yükselişinde her türlü şehircilik gösteri ve süsüne yer verilmemiştir. Bu evler birbirlerini dik açılarla kesen, dümdüz uzanan yollar şebekesi üzerinde sıralanmıştır. Yeni kentin büyük yapıcısı olan Ankara Valisi Haydar Bey, "Yeni kentin planı Potsdam'ınkinin aynıdır" diyordu. Bir ya da iki kattan oluşan bu apartmanların mimarisi Batıdaki kiralık villalarınkinden herhangi biri gibidir. Bu anlamda insan, eski özgün Türk Bizans stilinin zarif cumbalı cepheleriyle korunmamış olmasına esef ediyor. Ama sanatkarlar bu konuda tavsiye almış değildirler. Ankara'nın yeni yapıcıları, estetik araştırmalarla zaman kaybetmek istememişler, her şeyden önce rahat, sade evler yapmayı düşünmüşlerdir. Geçmişe göre büyük ilerleme, bütün yeni binalarda kerpiç, hatta bazı hallerde ahşap kullanılmasının valilik kararıyla yasaklanmasıydı. İlke olarak sadece taş, tuğla ve çimento kullanılmaktadır. Hükümet, gerçekte yapının çabuk bitirilmesinden çok sağlamlığına önem vermek kararındadır. Bu nokta, üzerinde durulmaya son derece değer bir olaydır. Zaten bütün Asya Ortadoğu'sunda evler genellikle acele yapılır ve gerekli dikkat gösterilmez. Köylünün hatta bazı durumlarda kentlinin evi gerçek bir evden çok kulübeyi, bir çardağı andırır.

Üzerinde durulacak diğer bir ayrıntı da Loti'ni pek sevdiği kafes ya da parmaklıklar artık yeni kentin pencerelerini süslemiyor. Bol ışık ve bol hava isteyen modern sağlık kuralı çok eskinin Müslüman sosyal gelenekleri karşısında

üstün geldi.

Sonuçta gözün görebildiği her yörede Batı uygarlığından esinlenmiş bir kent ortaya çıkmaktadır. Önünüzde engin bir yapıcı çabası sergilenmektedir. Dün bir stepten başka bir şey olmayan topraktan şimdi bir kent fışkırmaktadır. Dostoyevski'nin bir gün anti-Amerika diye nitelediği Doğuyu tanıyan herhangi bir kimse için bu durum son derece üstün bir görüntüdür. Bu işte mühendis, mimar, duvarcı ve doğramacının ne güçlüklerle karşılaştığını hesap etmek gerekir. Örneğin sadece çakıl ve kalker oralarda yeterli miktarda vardır. Öteki malzemeye gelince, iki yıldan daha az bir zamanda hemencecik birçok özel fabrika meydana getirmek gereği duyuldu. Şimdi de demir, sac, çelik, kömür, çeşitli gereç, boya ve camdan tutunuz da inşaat kerestesine kadar pek çok şey İstanbul'dan getirilmektedir.

İnsan bu yeni kenti yaratan gücün hemen tamamının Türklere ait olduğunu anlayınca şaşkınlık daha büyük oluyor. Şurası gerçektir ki İstanbul'da son yarım yüzyılın bütün yapıları Şişli, Nişantaşı gibi yeni semtler hep Hıristiyan azınlık tarafından yapılmıştı. Burada ise, Türk, sadece birkaç yabancı uzmanın yardımıyla kendi işini bizzat kendisi görmeye koyulmuştur. Eski anlayış, az çalışma düşüncesi ortadan kalkmış gibidir. Şimdi, yeni Ankara inşaatının geniş şantiyesi bu tutum değişimini gözler önüne sermektedir. Topraktan fışkıran kuruluşların ve binaların çevresinde her yörede yüzlerce işçi çırpınmaktadır. Çekiçler, testereler, malalar durmadan işlemekte, arabalar, kamyonlar çimento ve taş yüklü olarak gidip gelmektedirler. Kiriş ve kaldırım taşları yığınlar halindedirler. Askerler telgraf direkleri dikiyorlar. Havada binlerce tel karşılaşmakta. Bir posta otomobili, bir yangın pompası bütün hızıyla geçmekte. Her yanda bir canlılık, dinmeyen bir çalışma havası var. İslâmın kadercilik anlayışı silinmiş görünüyor. Adeta Doğu gözden kaybolmuştur. Kendinizi bir Batı kentinin banliyösünde sanırsınız. Gar tarafına bir göz atarsanız, tam anlamıyla şaşkınlık duyarsınız. İki yıldan daha az bir süre içinde silah malzemesi fabrikası, vagon atölyesi, petrol ve kömür depoları, tüten bacalarıyla başka üretim yerlerini kapsayan yepyeni bir çevre meydana gelmiştir. Daha önemlisi, birkaç kilometre ötede, tam bir çöl görünümünde olan bir yerde büyük fabrikalardan bir semt ve yanında bir işçi mahallesi kurulmuştur. Böylece yeni başkentin bütün ihtiyaçları tam bir işbirliği halinde yan yanadırlar. Bir tuğla üretim yeri, bir kireç fırını, bir elektrik santrali, bir çimento fabrikası ve bir kereste biçme atölyesi, bunların makine gürültüsü ile stepi şaşkına çevirmiştir. İşte bu yeni Ankara'dır. Artık eskilik ölmüştür, geçmişte kalmıştır. O, dine dayanan imparatorluğun mirasıdır. Yenilik, canlılık tamamen cumhuriyetin eseridir.

Her şeye rağmen bu sırada Ankara'da rahat bir hayat sürmek imkanı yoktur. Modern kentin yapımının bitmesi beklenirken konut bulmak işi çok güçleşmiştir... Oteller az, odalar altın pahasına. Çok kez kendi odanızı öteki yolcularla paylaşmak zorunda kalıyorsunuz. Hatta yüksek rütbeli görevliler bile çok iyi yerlerde oturma imkanına sahip değildirler. On binlerce nüfus akını en sade kiralık yerlerin fiyatını işitilmemiş derecede yükseltmekle kalmıyor aynı zamanda arazi fiyatının spekülasyonunu da harekete getiriyordu. Toprağın pahalılaşması Ankara'daki yapımcıların karşılaştıkları ilk güçlüktür. Bu durum büyük sorunlara neden olmaktadır. Kuşku yok ki bu yeni kentin geleceği, en küçük arazi parçasına aşırı fiyat ödeme zorunluğu karşısında ciddi sorunlarla yüz yüze gelecek. Örneğin metrekaresi 1000 Türk lirasından daha fazlaya yükselmiş bulunuyor. Bu 15000 fr. eder. Batının en kalabalık kentlerindeki arsa fiyatını

aşmaktadır. Hatta İstanbul'un en önemli ticaret semti olan Beyoğlu'nda bile aynı düzeydeki arazinin değeri bu fiyatın onda biri kadar bile değildir. Bunun gibi, 1919'da yıllık kira bedeli 15 lira olan evler bugün sahiplerine 4000 lira getirmektedir. Durum gittikçe normalin dışına çıkmaktadır. Arsa ve bina fiyatının bu biçimde yükselmesi kentin dengeli gelişmesine önemli zararlar verecektir.3

Bu anormal durumun temel nedeni, 1923'ten beri nüfusun birdenbire hızla artmasından başka bir şey değildir. Ankara olağanüstü bir çoğalmanın sancısını çekmektedir. 1837'de Rexier, Ankara'nın nüfusunu 20.000 olarak değerlendiriyor ve bunun üçte birinin Hıristiyan olduğunu bildiriyor. Perrot ise 1865'te 25.000'in Türk, 12.000'in Katolik Ermeni, 4.000'in Ortodoks Ermeni, 3.000'in Rum ve 1.000 kadarının da Yahudi olduğundan söz ediyor. Dünya Savaşı'nın başında kentte 40.000 kişi oturmaktaydı. 1920'de Rumların ve Ermenilerin gidişinden ve yangından sonra bu rakam 30.000'e düşüyor. Ama Ankara'nın başkent olmasıyla birden bir akın, nüfusu birkaç senede iki katına çıkarıyor.4 Bu 60.000 nüfus içinde hiç Rum bulunmamaktadır. Ermenilere gelince, bunlar Katolik 50 aile kadardır. İspanyol lehçesi konuşan yerli Yahudiler 1865'te olduğu gibi bin kişilik bir toplumdurlar. Bu zayıf azınlıklar ve ülkenin yenilenmesi çabalarına katılan bazı yabancılar dışında, bu sırada kentte sadece Müslüman Türkler oturmaktadır.

Ne olursa olsun, 30.000'e yakın kişi, modern mahallelerin yapımını beklerken rastgele yerleşmek ve çamurdan yapılmış, en küçük konforu olmayan evlerde oturmak zorunda kalmışlardır. Bugün tanınmış bir milletvekilinin evini ararken yıkılmak üzere olan, tahtaları kağşamış, tabanı dövülmüş topraktan olan bir evin önünde bulunursanız, şaşmayınız. Milletin seçkinleri olmalarına rağmen, Avrupa işçisinin dayanamayacağı bir hayat türünü ses çıkarmadan, gönüllü olarak kabul eden bu insanların fedakârlıklarını daha çok değerlendirirsiniz. Bu çetin ve sert hayata cesaretle uyumda, konfor ve lüksten yoksunlukta ve bunlara dayanma gücünde derin bir fazilet vardır. Bu durumda, rahatlığın verdiği gevşeklik içinde olan Avrupa'mız, bir gün karşısına çıkacak olan Asya'ya engin bir güç verecektir.

Özet olarak şunu diyebiliriz; bugün için Ankara bir cennet olmaktan uzaktır. Lokantalar, oteller, akıntı yerleri, banyolar, elektrik, su gibi ihtiyaçları karşılayacak durumda değildir. Üstelik doğanın da pek insafı yoktur. Orada yaz ayları çok sıcak, kış ise soğuktur. Güneşe karşı gölgelenme imkanı bulunmadığı gibi düşük ısıyı önleyecek kömür de yetersizdir. Güneş, yeri kasıp kavurduğu sırada hava öylesine ince bir tozla doludur ki, baştan ayağa toza bulanırsınız. Hatta bakanlıklardaki odacılar, insan karşısına çıkacak duruma gelmeniz için, uzun saplı tüyden araçlarla tozunuzu almak zorunda kalırlar. Yağmur yağınca sokaklar, kalın, yapışkan çamurdan bataklık haline gelir.

Her şeye rağmen, Türkiye Cumhuriyeti yeni başkentine içtenlikle bağlı kalmaktadır. Mustafa Kemal ve İsmet Paşa gibi rejimin öncüleri, herkesten önce bu kente saygı duygularıyla bağlanmışlardır. Bu duygu insanların kalbine, uğrunda savaş verdikleri, acı çektikleri yerler hakkında doğal olarak doğmaktadır. Türk'ün özgürlüğü Anadolu'nun bu kentinde doğduğuna göre Ankara'nın önemi büyüktür. Kurtuluş Savaşı sırasında Türk savunmasının genel karargâhı olan bu kent şimdi milli idealin odak noktası olmuştur. Şimdi Türk milliyetçiliğinin kalbi durumundadır. Ankara adının ihtiva ettiği her türlü sıkıntı, bunalım ve acılar, onun aynı zamanda simgelediği vatanseverlik gibi yeni duygular karşısında

Türklerin gözlerinden silinmektedir. Çökmüş, ihmale uğramış, sağlık koşullarından, konfordan, hemen her şeyden yoksun olan bu kentin, Yunanlılara karşı savaşta direniş merkezi olarak seçilmesi bile başlı başına sağlam bir cesaret davranışıdır. Söyler misiniz ünlü kaç kişi, zafer kazanmış bu genç komutanların davranışını gösterir ve hemen zaferden sonra, Boğaz kıyılarında dünyanın en güzel manzaraları önünde, zevkli ve hoş bir atmosfer içinde sultan saraylarında oturmayı reddeder, hayatı biraz olsun kolay ve tatlı kılacak şeylerin hiçbirine sahip olmayan, çıplak, yüksek bir yayladaki kentin perişanlığı içinde oturmayı yeğ tutar.

1924 yılının yaz aylarında başkenti gerçek bir malarya salgını sardığı sırada da aynı kahramanlık duygusu bir kez daha tekrarlandı.5 Bu dönemde, garip bir kader cilvesi diyelim, Hükümet Başkanı İsmet Paşa ile birlikte Maliye ve Sağlık Bakanları da aynı ateşli hastalığa yakalandılar. Ama bu durumda bile, büyük, küçük hiçbir görevli işini bırakmadı. Yeni idealin ele alınışı bu denli güçlüydü.

Ankara'nın kibar semti, kentin dört kilometre doğusunda, yükseklerde bulunan Çankaya'dır. Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra özel ve resmi konutunu oraya nakletti. İsmet Paşa, daha birçok bakan ve milletvekili de orada güzel villalar yaptırdılar. Çevrelerinde daha şimdiden Avrupa'dakiler biçiminde birkaç bahçe oluşmaktadır. Oraya gitmek isterseniz, yeni bir cadde ve düzenli bir otobüs servisi emrinize hazırdır. Hem de hoş bir gezi ile. Gök alabildiğine açık, ufuk engindir. Gözler hiçbir engele uğramadan kuru ve dalgalı tepelerden oluşan bir derya üzerinden uzaklara kadar uzanır. Özellikle akşam, gün batışında, havanın pembeleştiği ve tepelerin gölgelerini vadilere uzattığı sırada görünüş, aldığı biçim ve renklerle bir büyüklük ahengi yansıtır.

Türk otoriteleri, elçilikler yapmak için Çankaya'da gerekli gördükleri araziyi parasız vermektedir. Bu avantajdan ilk yararlanan Almanya oldu. Trenle ta Bavyera'dan takılıp sökülebilir ahşap büyük bir ev getirdiler. İki yıl önce, duvar temeli üzerine kurulmuş bulunan bu yapı, daha şimdiden bir bahçe ile de süslenmiştir. İşte, biraz ötede kocaman bir bina daha. Bir işçi ekibi son çalışmalarını yapıyor. Basık çatısı, rastgele çıkıntıları olan dik açık taraçası, geometrik sahanlıklarıyla kübik bir bina. Gelenekçi stiliyle, yeni Sovyet Elçiliği olacağını haber veriyor. Öteki büyük devletler, nedense henüz yapı için hiçbir girişimde bulunmadılar. Fransa, sadece kentte elverişli sayılabilir bir bina kiralamakla yetindi. Oysa, İstanbul'daki elçilik ve temsilciliklerin sürdürüleceğine dair ileri sürülen kanılar yavaş yavaş suya düşmüş görünmektedir. Görünüşe bakılırsa, tüm ülkelerin temsilciliklerinin kesinlikle yeni başkentte, diplomatik konutlar semti olan Çankaya'da yerlerini alacakları gün pek uzak değildir.

Ankara'da modern bir kent meydana getirme işi, zaman ve para ister. Ama her şeyden çok, başlanan işi bırakmadan sonuna kadar yorulmadan götürebilecek irade ister ki buna Doğuda rastlamak pek olağan değildir. Ama burada iradeyi Mustafa Kemal temsil etmektedir. O şimdi Büyük Petro gibi kentin yapıcısı olmak unvanına layık olmuştur. Romalılar aynı yerde Ansir'i yapmışlardı. Ogüst, onu Asya'nın en gözde kentlerinden biri durumuna getirdi. Türk kurtuluş kahramanının karşısında hiçbir engelin dayanamayacağı da kuşkusuzdur. Evet, yirmi yıl sonra belki tepeleri ormanlaşmış, otobüslerin, tramvayların gidip geldiği geniş bulvarları, heykelleriyle süslü, parkları olan, modern bir devletin başkentliğine layık, güzel yapılmış, zengin ve mutlu bir Ankara'nın ortaya çıkmasına hiçbir şey engel olamayacaktır. Bu sonuç her şeyden çok, sadece Türklere özgü ilk gerçek

başkent olacağı için çok önemlidir. İmparatorluğun son bulduğu zamana; yani, 1922 yılının Ekim ayına kadar Osmanlı sultanları Bizans kentlerinde yaşadılar. Grekçe adı İkonium olan Konya onlara ilk hükümet merkezi oldu. Sonra sıra ile Bursa, eski adı Adrien olan Edirne ve Konstantin kenti olan Bizans'a geldiler. Başından sonuna kadar Osmanlı İmparatorluğu başkent olarak yabancı ellerde yapılmış metropollerden yararlanmışlardır.

Bir başka gerçek var; Türk İslâm aleminde, cinsiyet ayırımı, normal ve dengeli bir sosyal hayata engel olduğundan kent, Batı uygarlığının yarattığı biçimde örgütlenmiş bir site niteliğine erişmemiştir. Bütün Müslüman Ortadoğu'da kent, bugüne kadar çok kez büyük, bazen de çok geniş bir köyden başka bir şey olamamıştır. Yani, düzenli ve güçlü hayatın gerektirdiği biçime uymayan evler yığını durumunu aşamamıştır. Merkezde camiin, pazar yerinin çevresinde ahşaptan ya da topraktan yapılmış dağınık konutlar. Müslüman kenti bugün böyledir. Onlarca henüz, büyük sanayi, iyi düzenlenmiş ticaret, geniş yollar, büyük mağazalar, spor meydanları, müzeler gibi sosyal hayatla ilgili yerler, bahçeler, dinlenme alanları bilinmemektedir. Bu nedenle İstanbul'da bile levanten metropol, kentin en iyi, en güzel yerinde bulunan Müslüman semti İstanbul, günden güne rahat yaşayan zümre tarafından terk edilmektedir. Beyoğlu, Nişantaşı ve Şişli'de Avrupa biçiminde konutlarda Türkler yabancıların kiracısı olmuşlardır.

Ankara ile Türkiye'de ilk kez bir kent, tamamı Türk eseri olan, içinde Avrupalı gibi yaşanabilecek, yeni bir toplumun oluşturduğu ilk başkent meydana getiriliyor. Kadın erkek cinsleri arasında ayrımın son bulmuş olması, harem ve çok kadınla evlilik usulünün ortadan kaldırılması zaten eski biçimdeki yapıya gerek bırakmamıştır. Birçok salonu olan eski konaklara artık ihtiyaç yoktur. Küçük dairelerden ibaret Batı biçimindeki villalar, cumhuriyetin kurmakta olduğu yönteme pekala uymaktadır. Bu anlamda Ankara tamamen yeni Türkiye'yi ihtiva etmektedir, onun fikrini simgelemektedir. İmparatorluk, doğal olarak, İstanbul'u kendi idealine göre biçimlendirmişti. Cumhuriyet ise Ankara'yı kendi düşüncesine göre yapmaktadır. Bu deneyimin başarısı bütün ülkelerin iyiliğine olan sonuçları içerecektir. Başkent, ötekilerine örnek olacak. Bütün Türkiye'de bu örneğe göre kent kurma modası başlayacak. Konutlarda olduğu gibi Türk kentleri de kılık değiştirecek. Konya, Trabzon, Adana, Bursa, Kayseri, Sivas, Eskişehir artık Batıdaki kardeşleri gibi bulvarlara, kaldırımlara, bahçe ve parklara, otel, kanalizasyon, aydınlatma, akıntı yerlerine, tiyatro, statlar gibi imkanlara kavuşacaklar. Ülke tümü ile verilen hızı sürdürecek.

Ankara'da şu sırada, çınlayan çekiç sesleri bütün dünyanın dikkatini çekecek bir niteliktedir. Anadolu'da kendini gösteren değişimin önemini kavramak için Küçük Asya'da bir gezi yaparak orada karşılaşılacak yıkık sitelere, yapısı yarı kalmış saraylara, suyu akmayan çeşmelere, çökmüş hanlara bir göz atmak yeter. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nin yapıcı çabası, uyanan Asya'da görülenlerin en önemlilerinden biridir."6

DİPNOTLAR

1 Paul Gentizon, 1983. Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu, Bilgi Yayınevi, s. 247.

2 Hacı Bayram Camii.

3 Bu sırada, başkentin yapımında uygulanan yöntemde görülen noksanlar hakkında bazı eleştiriler yayınlanmaktadır. Önceden bir uzman tarafından hazırlanmış bir plan olmadığından çalışmalarda kısmi kroki esası üzerin-de rastgele işlem yapıldığından bu çalışmalar, günün birinde kentin gelişimi ile ahenkli olamayacağı iddia ediliyor. 1927'de, Avrupa'nın büyük kentlerini ziyaret eden Ankara valisi, dönüşünde: "Bir şey bilmedikleri halde işe karışmak suretiyle hazineye zarar veren kişileri' kınamak için bir bildiri yayınladı. Genel olarak bugün bile yeni Ankara'da teknisyen ve uzmanlar çok azdır. Bir kentin kuruluşu çok güç bir iştir. Bir kent çok kez yüzyıllık metotlu ve sürekli bir çabanın sonunda meydana gelir. Sadece istek yetersizdir. Bu işte bilim gereklidir. işte bu nedenle Ankara valiliği kendini her şeyden önce, Ankara'nın genel planını yapabilecek yabancı uzmanlara başvurma zorunluğunda gördü. Avrupalı mimarların kısa süre-de yapacak- ları projenin uygulanması altmış yıldan daha uzun bir zaman alır. Bu eser yüz milyon liraya mal olur. Türkiye, Avrupa ülkelerininkinden her bakımdan aşağı olmayan bir başkente sahip olmak isteğindedir. Bu kendisi için bir onur olacaktır. Girişim biçimi onu gösteriyor; o, bu işte başarılı olacaktır.

4 1927 sayımına göre nüfus 58.000'dir. Bu duruma göre sayı, sekiz yıldan az bir süre içinde iki katına çıkmıştır. Aynı oranda artış sürerse birkaç yıl sonra Ankara, cumhuriyetin İstanbul'dan sonra en kalabalık kenti olacak-tır. Bir başka görüş daha bazı şaşkınlığa neden oldu: Bu 58.000'lik nüfusun 35.000'i erkek, 23.000'i kadındır. Hiçbir kentin nüfus sayımın- da, iki cins arasında bu denli fark asla görülmemiştir. Ama Ankara için bu doğaldır. Kiraların pahalılığı ve konut azlığı binlerce görevliyi ailelerinden uzakta yaşamak zorunda bıraktı. Yeni başkent bir tür kale görevi yapmaktadır. Bu nedenle kadın cinsine orada hemen hemen yer verilmemiştir.

5 Kentin çevresinde bulunan anofeli bataklıklar şimdi kurutulmuştur. Ankara, kesinlikle kinin uygulamasıyla kurtarılmıştır.

6 Gentizon (1993), s. 247-255.

Kaynakça

Gentizon, Paul. 1983. Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu. Bilgi Yayınevi.

Ernst A. Egli 1893-1974

Kısa bir süreliğine 1927 yılında Türkiye'ye gelen Viyana doğumlu genç mimar yeni kurulmakta olan Cumhuriyetin binalarını çağdaş ve yaratıcı özelliği olan mimarlara yaptırmak gibi bir kararı olduğundan haberdar değildir. Ama Cumhuriyetin binalarının üstün mimari eserler olarak yapılması için görevlendirilen Mimar Kemalettin Bey Egli'yi ne yapıp, yapıp Türkiye'de tutmaya kararlıdır ve bunu başarır. Egli on üç yıl boyunca mimarlıkta yapar öğretim üyeliği de. Ankara'daki birçok bina onun çizimleri ile yaşam bulmuştur. Kendi ağzından dinleyelim:

"Bu arada Yenişehir'e giden ana cadde üzerindeki İsmet Paşa Kız

Enstitüsü'nün inşaatına başlamıştım. Bu okulda genç Türk kızları fevkalade iyi öğretmenlerden, ev idaresi, dikiş, nakış, şapka yapımı gibi derslerin yanında, dil, edebiyat, tarih ve benzeri genel kültür dersleri de alacaklardı. Tabii ki moda ve çocuk bakımı da müfredatın içindeydi. Kısacası okulun, çoktan beri siyasi açıdan eşitliğe kavuşmuş olan Türk kadınının eşitlik hakkını taçlandıracak modern bir programı vardı. Benim kanım da daha sonra bu okulda biçki derslerine girdi. Bu bina uzun süre Ankara'nın en güzel binası olarak kabul edildi, bütün dünyada hakkında yayınlar yapıldı ve beğenildi."1

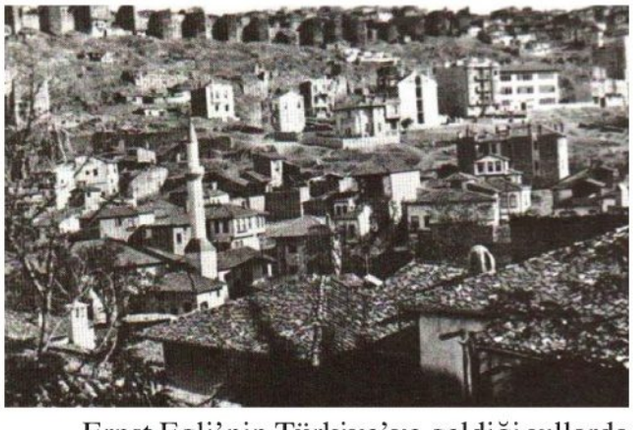
"Ankaralılaşmak

Aile bir arada

Karım iki kızımızla birlikte İstanbul'a ikinci kez geldiği zaman, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü Başkanı olarak er geç İstanbul'da oturmak zorunda kalacağımı biliyordum. Onun için onları Kadıköy Moda'daki Şana Pansiyonuna yerleştirdim. Yıl 1928'di, kızlarımın biri 12, diğeri 4 yaşındaydı. Önceleri çalışma zamanımı İstanbul ve Ankara arasında bölüyordum. Fakat karım pansiyonda kalmaktan memnun değildi, benim yanıma gelmek istiyordu.

Bir gün aniden çocukları ve çocukların özel öğretmenini de alarak trene bindi ve Ankara'ya geldi. Hemen bir ev kiraladım ama maalesef ev de, çevresi de pek iyi değildi. Daha sonra Mimar Sokak'taki başka bir eve geçmeyi düşünüyordum. İlk defa o zaman evimizi basit de olsa, rahat bir şekilde döşedik. O zamanlar Ankara'nın şartları zordu ve her şey yetersizdi; her türlü belediye hizmeti, ihtiyaçların karşılanması, ulaşım, evler.

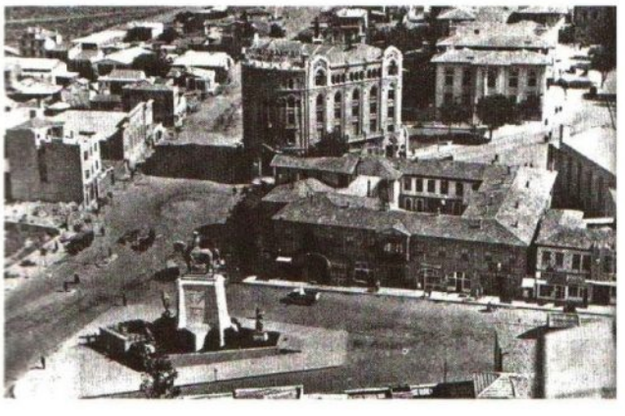
Ama bu durum bizim için hiç önem taşımıyordu. Kaydedilen her ilerlemeye ve yeni Türkiye'nin kuruluşuna seviniyorduk; bunda bizim de katkımızın olmasından mutlu oluyorduk. Sözleşmem 1929'da sona erdiği zaman Viyana'ya geri dönmedim, Viyana'dan aldığım izni ve Türkiye'deki sözleşme süremi uzattım. Bu Kemal Paşa'nın mucizesiydi. Beraber çalıştığı insanları, halkın temsilcilerini, öğretmenleri ve gençliği daha iyi ve akıl dolu bir geleceğe bakmaya, bu geleceği hedef edinmeye yönlendirmiş ve hepimizi başarıya inandırmıştı. İşte bu inanç ve bu inanan gözle görülür başarılı sonuçları bize Ankara'yı sevdiriyordu.

Ernst Egli'nin Türkiye'ye geldiği yıllarda Ankara Kalesi çevresinde boy gösteren ilk apartmanlar.

Kemal Paşa'dan o zamanlar bize, insanı harekete geçiren, teşvik eden, cesaretlendiren nasıl itici bir gücün, iradenin geçtiğini, ben ancak yıllar sonra 1953'te, BM kanalıyla iki yıl için tekrar Ankara'ya geldiğim ve her şeyi değişmiş bulduğum zaman tam olarak idrak edebilecektim. Bu konuya ileride tekrar döneceğim.

1930'dan önceki bu yıllarda Ankara'nın çevresinde arkadaşlarla geziler yapardık. Kızılcahamam, Ankara'nın içme suyunu temin eden barajın yapıldığı Çubuk, koni şeklindeki bir dağ tepesinin çevresinde sarılı gibi duran Kalecik, Polatlı ve Anadolu usulü tahta semerli eşek sırtında tırmandığımız Elmadağ gezdiğimiz yerlerdi. Ben semerden aşağıya indiğimde -daha doğrusu düştüğünde- bacaklarımı sanki bana ait değilmiş gibi hisseder ve yürümekte zorluk çekerdim. Genellikle dere kenarlarındaki dar yeşil alanlara, söğütlerin gölgesindeki dinlenme yerlerine piknik yapmaya giderdik. Bu alanlar çıplak dağ eteklerine hayat veren yerlerdi. Buralarda gölge altında ve serinlikte bu çorak tabiata çabuk alışır ve onun bu küçük güzel hediyelerinden sevinç duyardık, belki de Adem'in cennette duyduğu sevinçten bile daha fazla.

1931'de Ulus Meydanı. Fotoğrafdaki binalardan günümüze sadece İş Bankası kalmıştır.

Sağında görülen Taşhan'ın yerine birkaç yıl sonra

Sümerbank genel müdürlüğü inşa edilmiş ve anıtın yeri değiştirilmişir.

Türkiye'nin doğası

Türkiye toprakları çok çeşitlidir, Anadolu'nun her tarafında farklılıklar gösterir. İç Anadolu, güneyde Akdeniz'e paralel Toros Dağları'yla, kuzeyde ise Karadeniz boyunca uzanan Kuzey Anadolu Dağları'yla çevrelenmiş bir yayladır ve az yağış alır. Sadece batıya, Türklerin Adalar Denizi dediği Ege Denizi'ne doğru, bu yaylayı nehir vadileri keser; Büyük Menderes, Küçük Menderes ve Gediz vadileri. Buralardan rüzgar ve yağmur bölgenin içlerine kadar girer ve verimlilik getirir.

Torosların güneyinde ve Kuzey Anadolu Dağları'nın kuzeyinde kalan topraklar yer yer cenneti andıran alanlara dönüşmüştür. Fakat doğuya doğru gittikçe arazi yükselerek Doğu vilayetlerinin yabani, uçurumlarla dolu yapısına bürünür. Bu geniş çerçeve içindeki Anadolu coğrafyasında, hatta Orta Anadolu bozkırlarında bile sayısız değişiklikler ve sürprizler vardır.

Ortada, Konya ve Kayseri arasında kalan geniş düz arazide sonsuz uzaklıktaki ufka bakmak mümkündür, burada fata morgana oyunları ile mavi su yüzeyleri, güneşli şehirler görülür. Bu seraplara aldananlar için gördüklerine ulaşmak mümkün olmaz. Sanki bu yansımalar, burada oturan insanların suya, yeşil bitki örtüsüne ve daha güzel bir yaşama duydukları derin hasretin sembolüdür. Yaylanın içinden çok eski yollar geçer, özellikle güneydoğudaki Külek Boğazı ile kuzeybatıdaki boğazlar arasındaki yol tarihi açıdan büyük önem taşır. Bu yollarda hacılara ve seyahat edenlere konaklama ile korunma sağlayan ve çoğu kez Selçuklu ve Osmanlı mimari sanatının güzel örnekleri olan kervansaraylar vardır.

Orta Anadolu yaylasının eteklerinden arazi, ekseri aralarında nehir vadilerinin de bulunduğu dağ sırtlarına doğru yükselir. Burada vadilere doğru üzerlerinde erozyon kıvrımları görülen ve çok karakteristik yapıdaki, çıplak, taşlık, çok renkli dağlar ve dar veya geniş tabanlı alüvyal vadiler bulunur. Bu yerler yalnız ilkbaharda canlanır, bunun dışında çaylar, ırmaklar boyunca gür bitki örtüsüne sahip dar yeşil alanlar olarak kalır.

Buralarda toprak renginde olduklarından ve yapı tarzlarından dolayı uzaktan pek fark edilemeyen seyrek köyler vardır. Genellikle eski ulaşım yollarından ve askeri yollardan uzakta, eski dönemin hırsızlarından ve eşkıyalarından korunmak için adeta gizlenmiş, geriye çekilmiş gibi dururlar.

Fakat İç Anadolu yaylasından güneye, Toros Dağları'nın arkasındaki Akdeniz kıyılarına veya kuzeydeki Karadeniz sahillerine gelenlere, bu çok verimli ve kendine özgü bölgeler nasıl da sürprizler hazırlamışlardır! Bu yerlere gittiğimde, çoğu kez kendi kendime, "Biraz oyalan, burası çok güzel," demek istemişimdir. Gerçek ormanlar ile verimli koruların gölge ve serinlik sağladığı bu topraklarda her dönemde şehirler kurulmuştur. Güneydeki bu bölgeler, limonların, portakalların, muzların yetiştiği yerlerdir. Kuzeyde, Karadeniz bölgesinde fındık yetiştirilir, şimdi uzun bir süredir çay ekim alanları da var.

Batıdaki şanslı topraklarda ise portakal, zeytin, incir yetişir ve bu topraklar, insanlık kültürünün tarihe gömülmüş birçok eski medeniyetini kucaklarında saklar. Bu topraklarda her yerde, kaybolmuş bir yaşamın üzerinde daha fakir de olsa, yeni bir hayat gelişir ve eskinin gizlice yaşamaya devam mı ettiği yoksa bugünkü yaşamın köklerini mi beslediği de tam olarak bilinemez. Anadolu hiçbir yerde tekdüzelik göstermez, daima farklıdır, özeldir, değişkendir. Ülkenin her yerde sahip olduğu bu genişlik insanı kendi içine yöneltir, sorunlar arasındaki mesafeler insanın kendine gelmesini sağlar.

Yeni bakan

Bakan Necati Bey'in yerine 1929'da Reşit Galip Bey getirildi. Böylece benim için de, verimli geçen üç yıllık yeni bir dönem başladı. İsmet Paşa Kız Enstitüsü, kız ortaokulu (Polatlı'daki ilkokul ve öğrenci yurdu) ve Fuat Bulca'ın evi bana bu dönemde verilen işlerdi. Dışarıdan bakıldığında bu yılların benim için özelliği, ailemle birlikte İstanbul'a taşınmamdır. Fakat bunun ne anlama geldiğini, ancak işini Ankara ve İstanbul arasında paylaştırmak zorunda kalanlar anlar.

Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki görevim süresince bu iki şehir arasında yılda yaklaşık olarak 15 kere, 9 yıl içinde de 135 kere seyahat ettim; gidiş geliş ayrı hesaplanırsa bu, 9 yılda 270 yolculuk demek olur. Her iki şehrin atmosferinden de büyük zevk aldım, ikisinin de tadını çıkardım. Erkekler yönünden çok faal, çalışkan, ileriye bakan ve siyasi açıdan daima yeniliklere gebe olan Ankara: Devlet görevlileri, bakanlar, müsteşarlar, milletvekilleri, devlet ihalelerinin peşindeki işadamları, bütün dünyadan gelen gazetecilerle dolu bir şehir. Diğer taraftan bir zamanların cihan imparatorluğun eski başkentinin yumuşak, melankolik ruh hali, çok gerilere uzanan zengin bir geçmiş, mukayese edilemeyecek güzelliklerle dolu deniz kenarındaki bir şehir, kuzey ile güney, batı ile doğu arasında yumuşak veya sert bir hesaplaşma, İstanbul. Ben de bu tezadın ayrılmaz bir parçası olmuştum. İstanbul'a her gidişimde sabah erkenden İzmit Körfezi'nde, masal gibi mavi bir atmosferin içinde uyanacağımı, Anibal'ın mezarının yanından geçip Boğaz'a, okuluma koşacağımı

düşünerek sevinirdim. Diğer taraftan akşam Ankara'ya gitmek üzere Haydarpaşa'dan trene binerken de, ertesi günü Eskişehir ve Ankara arasında uyanacağım için, Porsuk Nehri'nin geniş vadisini ve yanındaki çorak ama çok renkli, havanın ve suyun etkisiyle aşınmış çıplak dağları seyredeceğim için ve nihayet tekrar Ankara'da olacağım için, kaydedilen ilerlemeleri, arkadaşlarımı göreceğim ve en yeni havadisleri öğreneceğim için sevinirdim.

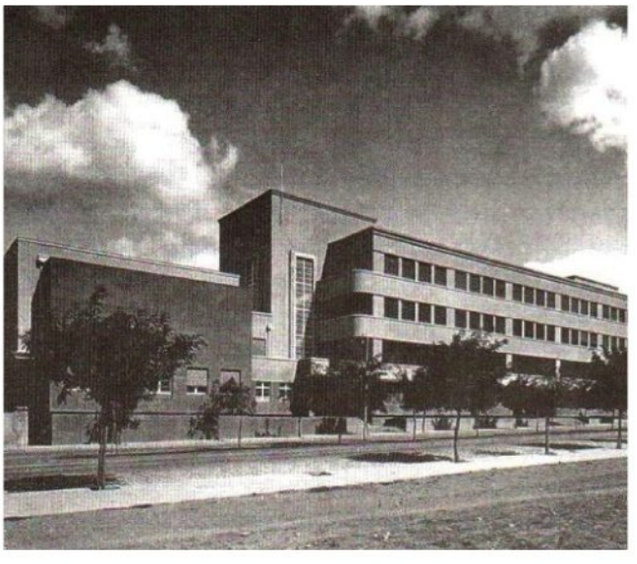
Ankara manzaraları

Ankara'da o zamanlar olaylar hızla birbirini takip ederdi.

Bir keresinde, Atatürk Rus misafirleri için bir davet vermişti. Ben Atatürk'ün yanında duruyordum pala bıyıklı süvari generali Budyonnıy, sonradan Sovyetler Birliği başkanlık konseyi üyesi olan General Voroşilov ile daha sonra hakkında bir şey duymadığım ve ismini hatırlamadığım bir Ermeni-Rus generaliydi. Başka bir sefer de Birinci Dünya Savaşı'nda Mezopotamya'da komutanlık yapmış Alman generaller vardı. Kemal Paşa (o günlerde artık Atatürk adını almıştı) bu generaller hakkında hiç iyi konuşmamıştır. O gün de Atatürk onların askeri performanslarını beğenmediğini, neredeyse onları rencide edici bir şekilde göstermişti. Bir defa da, Alman finans dâhisi olarak tanınan Hjalmar Schacht'ın onuruna verilen bir yemekte bulunmuştum. Çok uzun boylu olan Schacht, pek boylu olmayan İsmet Paşa'nın yanında oturuyordu. Her ikisi de ağır işitiyorlardı. Schacht, İsmet Paşa'yı eğilerek dinliyor, İsmet Paşa da hep yukarıya doğru konuşuyordu. Bu durumda ikisi de gittikçe birbirlerine yaklaşmak zorunda kaldılar. Öyle ki, sonunda sanki İsmet Paşa Hjalmar Schacht'ın kucağında oturuyormuş gibi bir görüntü ortaya çıktı. "İsmet Paşa Schacht'ın devlet finansmanındaki sırrını öğrenmeye çalışıyor" fısıltısı kulaktan kulağa dolaştı. Fakat Schacht kendi açısından çok cömert davranarak Türkleri oyuna getirdi. Türkiye'ye Almanya'dan satın alınacak mallar için yüksek bir kredi açtı, bu suretle Türkiye'yi, ithalatının yaklaşık yüzde 60'ını Almanya'dan almaya zorladı. Ayrıca yedek parça siparişleri de devamlı Almanya'ya verilecekti. Evet, Ankara'da daima yeni bir şey görmek, duymak, konuşmak mümkündü.

İki okul

Bu arada Yenişehir'e giden ana cadde üzerindeki İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nün inşaatına başlamıştım. Bu okulda genç Türk kızları fevkalade iyi öğretmenlerden, ev idaresi, dikiş, nakış, şapka yapımı gibi derslerin yanında, dil, edebiyat, tarih ve benzeri genel kültür dersleri de alacaklardı. Tabii ki moda ve çocuk bakımı da müfredatın içindeydi. Kısacası okulun, çoktan beri siyasi açıdan eşitliğe kavuşmuş olan Türk kadınının eşitlik hakkını taçlandıracak modern bir programı vardı. Benim kanım da daha sonra bu okulda biçki derslerine girdi. Bu bina uzun süre Ankara'nın en güzel binası olarak kabul edildi, bütün dünyada hakkında yayınlar yapıldı ve beğenildi.

Ernst Egli'nin tasarladığı ve 1930-1934 arasında inşa edilen

İsmet Paşa Kız Enstitüsü.

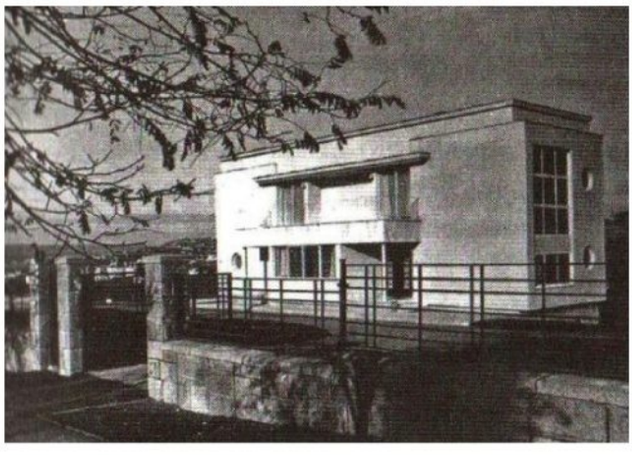

Ernst Egli'nin 1930-1931'de inşa ettiği Ankara Kız Lisesi'nin genel görünüşü.

İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nde öğrenciler.

Sonra bu okul, yanında inşa edilen, fakat biraz daha yüksekte, tepede kalan kız lisesiyle tamamlandı. Bu okulda da Türk kızları yükseköğrenim öncesinde lise olgunluğunu kazanacaktı. Bu binayı öncekine uyumlu olarak yaptım, onu bir halka gibi tepeye oturttum ve sınıfları öne çıkararak binayı düzenli bir biçimde bölümlere ayırdım. Hem okul olarak hem de mimari yapı olarak bu bina da çok beğenildi, çok dost kazandı. Zaman zaman okulu ziyaret ederdim ve burada yeni bir geleceğe hazırlanan genç kızların canlı, neşeli koşuşturmalarından, çalışmalarından büyük memnuniyet duyardım. Sonraları bu okulun bazı mezunlarıyla tenis oynama zevkini de tattım ve kısa zamanda kendilerine layık olan mevkilere gelen ve bu mevkileri de hakkıyla dolduran bu yeni kuşağı görerek mutlu oldum. Öte yandan, yıllar sonra İsviçre'de kadınların siyasal eşitliğine, yine bazı kadınların şiddetle karşı çıkan konuşmalarını duyduğumda ise afallayacak, şaşkına dönecektim.

Ernst Egli'nin Atatürk'ün hediyesi olarak Fuat Bulca için 1935-1936'da inşa ettiği villa.

Sahibi 1953'te binayı satmış, ev yıkılmıştır ve yerine bir otel yapılmıştır.

Fuat Bulca evi

Benim için çok özel, çok önemli bir görev de, Atatürk'ün Fuat Bulca için bir ev yapmamı istemesidir. Fuat Bulca o zamanlar Türk Tayyare Cemiyeti'nin başkanıydı.

Yapısı itibariyle bir devlet kuruluşu olan ve daha sonra Türk Hava Kurumu adını alan bu cemiyetin görevi Türk ordusunun uçak donatımını temin etmekti. Atatürk'ün en eski mücadele arkadaşlarından biriydi Fuat Bulca. Atatürk'ün doğum yeri olan Selanik'te ilkokuldan sınıf arkadaşıydılar ve o zamandan beri de hep yakın arkadaş olarak kalmışlardı. Sultana ve sultanın despot yönetimine karşı Jön Türklerden beri hiç ara vermeden yürütülen

muhalefet hareketinin içinde de Bulca Atatürk'ün yanında olmuştu. Fuat gibi, subay çıktıktan sonra da sultanın idaresine karşı gizli propaganda faaliyetlerine devam eden Mustafa Kemal, yaklaşık 1905'te Şam ve Kahire'de gizli bir cemiyet kurmuştu. Bu cemiyetin faaliyeti, II. Abdülhamid'in 1909'da tahttan indirilip yerine V. Mehmed'in (1909-1918) geçmesinden sonra da devam etti. Atatürk'ün Fuat Bey'le arkadaşlığı Trablusgarp Savaşı'nda (1911-1913), Balkan Savaşı'nda (1912-1913), Birinci Dünya Savaşı'nda (1914-1918) ve daha sonra Kurtuluş Savaşı'nda kazanılan zaferlerin arkasından yeni Türkiye'nin kuruluşunda da sürdü.

İşte bu sadık dostu için Atatürk bir ev yaptırmak istiyordu. Bazı Türk yapı özelliklerinden de esinlenerek yaptığım ilk projemi Atatürk pahalı buldu. Daha mütevazı bir plan yapmamı istedi, yaptığım yeni planı herkes beğendi ve bu plan uygulandı.

Çok sürmedi, Atatürk'ün ölümünden sonra, 1953'te Fuat Bulca bir inşaat şirketinin evini arsasıyla satın alıp yerine modern bir otel yapmak istediğini, onlarla görüşme halinde olduğunu açıkladı bana. Ve söylediği aynen gerçekleşti. Fuat Bulca'nın evi yıkıldı. Bulca'nın kazanç hırsıyla, Atatürk'ün hediyesi olan evi bütün tarihi ve manevi değerleriyle birlikte pazarlığa çıkarıp yüksek fiyata satmasını benim anlayabilmem mümkün değildi. Bu olay, benim mimarlığa bağlılığımı zedeleyen, azaltan olayların sadece bir tanesiydi."2

DİPNOTLAR

1 Ernest A. Egli, 2013. Genç Türkiye İnşa Edilirken, İş Bankası Kültür Yayınları, s. 36.

2 Egli (2013), s. 29-40.

Kaynakça

Egli, Ernest A. 2013. Genç Türkiye İnşa Edilirken. İş Bankası Kültür Yayınları.

Norbert Von Biscoff 1894-1960

NORBERT VON BISCOFF 1930-1932 yıllarında Türkiye'de Avusturya Büyükelçiliği müsteşarı, 1933 yılında Avusturya Büyükelçisi olarak bulunmuş. Ankara Türkiye'deki Yeni Oluşumun İzahı adı ile yazdığı kitap sonradan Türk Siyasetinde önemli bir rol oynayacak olan Burhan Belge tarafından dilimize çevrilmiş ve Ulus gazetesi tarafından basılmış. Günümüz Türkçesi ile de bir basımı var ama biz ilk çeviriyi hiçbir düzeltme yapmadan size sunmak istedik.

Göçebelik hayatının başıboş akışı ile İslami kozmopolitlik yüzünden mekan ve zaman bahislerinde karar kılmaktan çekinen Türk ruhu, şimdi artık

Anadolu'nun çetin toprağına bağlanmakta ve ondan kendine yeni ve öz bir yurd yapmaktadır. Türk ruhu, bu toprakları kendi örneğine göre işlemektedir. Bu toprakları işledikçe, Türk ruhu, kendi selametini bulacaktır; çünkü bu ruh için, selamet arayacak başka yer kalmamıştır.1

Bütün diğer çareler, hatta nazari surette mümkün bile olsa, Asya'daki siyasal hadiselerin mekanizmasına uydurulamazdı. Zira, Avrupa'da, hukuku düvel bakımından sağlam bir temel üstüne kurulduğu halde, tatbikat sahasında ekseriyetle tesirsiz kalan azlıklar sisteminin, şüpheli mevcudiyetini medyun bulunduğu politik, psikolojik ve kültürel amiller Türkler ile Kürtler arasında mevcut değildir.

Eğer hariçten gelen cebri müdahaleler, hadisatın gidişini durdurmazsa, Anadolu Kürtlerinin Türkleşmesi için iki nesillik zaman kafidir. Ancak bugün Türkiye'nin yegane toplu azlığını teşkil eden Kürdlerin mevcudiyeti, sosyal ve ekonomik geriliğinden dolayı, Türk Cumhuriyeti'nin ve Türk cemiyetinin, Ermeni ve Rumların kovulmasıyla elde edilen milli birliğini tehlikeye düşüremez.

Fakat Ermeni ve Rumların kovulmasındaki eşsiz ehemmiyet sade bundan ibaret değildir. Bu tedbir, Türkiye'nin ulusal birliği bakımından haiz olduğu etnolojik faydadan gayri, sosyal alanda da tesirlerini göstermiştir.

Eski imparatorluk zamanında Türkler cemiyet içindeki vazifelerden ancak birkaçını üzerlerine alarak geri kalanını ve bilhassa ekonomik hayata hakim olan işleri İstanbul'dan en ücra Anadolu köyüne kadar, Rumlar ile Ermenilerin eline bırakmışlardı. Ancak bu iki ırkın ortadan kalkmasından sonradır ki, Türkler, onlardan serbest kalan işleri ellerine almak imkânını bulmuşlar daha doğrusu bu işleri ellerine almak mecburiyetinde kalmışlardır. Ve bundan sonradır ki, cemiyet bir Türk cemiyeti olmuştur.

Bunun gayet acele yapılması lâzımdı. Bir banka yahut fabrika idaresini, bir tren yürütmesini, bir kazan yakmasını, cihan pazarlarında mal satmasını, beton binalar yapmasını hulâsa, o zamana kadar başkalarının kendisine temin etmekte olduğu bin bir tane işi, Türk, derakab ve bir gece içinde öğrenmeğe mecburdu.

Halbuki, tecrübesi yoktu. Ve bu yüzden, bazı hatalar yaparak bazı zararlar gördü. Bunlara rağmen, bu defasında da, Doğulu insanın büyük becerikliliği ve tuttuğu işi o saat başarma kabiliyeti görüldü.

Bugün Türk bankaları her tarafta çalışmakta, Türk trenleri her tarafta yürümekte, kazanları Türk kömürü ile Türkler yakmakta, Anadolu mahsulleri dünyanın her tarafında mahreç bulmakta ve beton gövdeli yapılarla silolar, başka yerlerde olduğundan iyi olmasa bile onlardan fena da olmamak üzere Türkiye'nin toprağından fışkırmaktadır. Halbuki

başka yerlerde yılların tecrübesi vardır.

Bütün bu işlere vücut veren tektek milyonlarca emek ve sonunda muvaffakiyete inkılap eden binbir muvaffakiyetsizliktir. Bu başarı belki dağınıktır; adsız olduğuna, sessiz ve gönülsüz devam ettiğine hele hiç şüphe yoktur. Buna rağmen halbuki, Türk milletinin en şaşırtıcı başarısı, bu alandaki başarıdır.

Türk milletinin ilk defa olarak meydana koyduğu bu cemiyet, bünyesi ve yapısı itibariyle, tamamen garbteki cemiyetin aynı olacaktır. Nasıl ki bunu çerçevelemekte olan devlet ve ekonomi de garbteki örneklerinin aynı olarak tasavvur edilmekte ve tahakkuk ettirilmektedir.

Yakın bir göçebelik hayatının son artıklarını, bu cemiyet, acele, tasfiye etmektedir. Yeni cemiyette, Türk, "mukim" olacaktır ve kendi yurdunun toprağında kendisi - yalnız kendisi kök salmış olacaktır.

İlk defa olarak, Türk, kendinin olan, maddesiyle hazır ve geografyası ile mevcut olan bir yurt elde etmiştir. Bir yurd ki, kendinindir, kendisine vazifeler yüklemektedir ve bütün bunların mesuliyetinden, yalnız kendisi mesuldür. Bir geografik bölgeye bağlı bulunmak, garp devletlerinin varlığını tayin eden bir esastır. Türk için halbuki, böyle bir esas yepyeni bir şeydir.

Bir zamanlar, Türk, doğu ile batı yahut şimal ile cenupta topraklar fethetmişti; padişahı için. Bunun arkasından, ufalma devresine giren imparatorluğun eyaletlerini memur olarak idare etmiş, hududlarını asker olarak müdafaa etmeğe çalışmış yahud muhacir kafileleri halinde lazım gelen noktaların nüfus unsurunu teşkil etmişti. Makedonya'da ve Anadolu'da, Ulahistan'da ve Bosna'da, Trakya ve Epir'de, hep padişah namına. Fakat hiç bir yerde, bulunduğu toprağa ısınmamış çünkü nereye gitti ise, orada başkaları ile yaşamak mecburiyetinde kalmıştır. Hiç bir yere kendi öz toprağı, kendine mahsus toprak adını verememiştir.

Şimdi halbuki; imparatorluğun terekesi ile kurtuluş harbinin kızgın ateşleri arasından bir yurdun doğduğunu görüyordu. Bu toprağın üzerinde, o, dünkü "göçebe", şimdi artık "yerleşik" olmakta ve sarsılmadan durmaktadır.

Yeni Ankara, bu hâdisenin sembolü ve şahididir. Ankara ile, Türk, yeni yurdun hidayetine varmaktadır. Ankara, bu yeni yurd uğruna yatırılan rehindir. Ankara, ilk şehirdir ki, onu yalnız Türkler inşa etmiştir. Şimdiye kadar nereyi fethettiler ve içinde oturdularsa, orayı kendilerinden önce başkaları inşa etmişti. Öyle ki, onların göçebe ruhları, bu şehirlere karşı derin bir bağlılık duyamadı, o şehirlerde kalmak kararını, içten veremedi. İstanbul da dahil olmak üzere, bu şehirler, Türkler için, sadece konak yerleri idi. Türk varlığının müstakil hayat sahaları, müstakil arzu sahaları, müstakil başarı sahaları değildi.

Göçebelik hayatının başıboş akışı ile İslami kozmopolitlik yüzünden mekan ve zaman bahislerinde karar kılmaktan çekinen Türk ruhu, şimdi artık Anadolu'nun çetin toprağına bağlanmakta ve ondan kendine yeni ve öz bir yurd yapmaktadır. Türk ruhu, bu toprakları kendi, örneğine göre işlemektedir. Bu toprakları işledikçe, Türk ruhu, kendi selametini bulacaktır; çünkü bu ruh için, selamet arayacak başka yer kalmamıştır.

Tradisyonlarına bağlı kalarak yaşayan ve "yerleşik" olan garbta, bir kuvvet bir diğerini tahtından indirdi mi, taç ve taht gibi birçok zahiri sembolleri ile beraber mistik bir merkez tesiri yapan payitahtını da tesellüm eder. Tradisyon tanımayan bozkırlar Asya'sında, böyle değildir. Ön ve Orta Asya' nın hududsuz sahaları üzerine serpilmiş bulunan binlerce şehirden her biri, bir zamanlar, bir hakanlığın tacını taşımış ve binlerce hakanın payitahtını bugün ya bozkırın

toprağı ya çölün kumu örtmektedir. Bunların duvarları yıkılmış, bunların hisarları fatihin savletine dayanamamıştır. Evleri yerlere kapanmış, insanları dağılıp gitmiştir. Ve bir başka noktada, yeni hakanın sarayı ve şehri yükselmiştir.

Bu ezeli kanun, Asyalı milletlerle bazı şark Avrupası milletlerinde bugüne kadar itibardadır. Ne zaman tarihi inkişaflarında bir duraklama yahut kapma olsa, devlet merkezlerini değiştirirler. Bükreş - Moskova - Tokyo arasındaki devlet merkezlerinden hiç bir tanesi, bundan yüz sene önce, merkez değildi.

Türkiye Cumhuriyeti' de, merkezini padişahlar şehrinden kaldırmakla bu kanuna uyuyordu. Şu var ki, o, yeni merkezini geçici olarak ve bir handa mola verir gibi seçmiyordu. Türkiye Cumhuriyeti, devletinin merkezini, orada oturmak ve orada artık kalmak için seçiyordu. Bu itibarla, yeni merkez Ankara, Türk milletinin şu sıralarda yaratmakta olduğu eseri temsil etmektedir. Ankara, Türk varlığının korkunç olduğu kadar kahramanca değişmesinde, diri bir sembol vazifesi görmektedir. Ankara, geri gelmeyecek olan bir sondan sonra bir yeni başlangıç ve mesuliyetlerle dolu bir istikbale doğru yiğitçe atılmış ilk adımdır.

Bu millet, son defa olmak üzere göçebe tasasızlığına uyarak, çadırlarını Boğaziçi'nden söküyor ve Anadolu'nun bağrına kuruyor. Fakat aynı zamanda ve "yerleşik" olmak kararını vermekle bütün bu görüş tarzına kat olarak veda ediyor. Artık Ankara'da kurulanlar, çadır değildir, yahut kerpiç ile keresteden yapılmış çadırımsı şeyler değildir. Ankara'da yapılan binalar, taştan ve betondan yapılıyor. Kalsınlar ve devam etsinler diye. Çünkü bu toprakta kurulan devletin de artık, burada, kalması ve devam etmesi lazımdır. İşte Ankara, ilk Türk şehri ve yerleşik olmuş Türk milletinin merkezi Ankara, budur.

Devlet merkezinin naklinde, öyle iddia edildiği gibi, stratejik sebepler âmil olmamıştır. Sebepler, ruhidir.

İstanbul ne aslı, ne tarihi ne de ismi bakımından hiç bir zaman bir Türk şehri olmadığı gibi olmayacaktır da...

Tali bu şehre, bulunduğu nokta itibariyle, öyle geniş ufuklar vermiştir ki, bunların hiç bir milli sınır içinde kalmasına imkan yoktur. Bugünkü fukaralığına ve bakımsızlığına rağmen, İstanbul, bir dünya şehri, dünyanın şehridir. Sokaklarında türlü diller çınlamaktadır, insanları türlü kaynaklardan gelmektedir, havası da üç ayrı alemin ihtirasları, arzuları ve ihtilatları yüzünden ağırdır, bunaltıcıdır.

Böyle bir havada ve böyle bir toprakta, Türk milli ruhunun fidanı, sürüp gelişemezdi. Ona daha sağlam, daha azad, daha sert bir hava ve daha el değmemiş, daha kuvvetli bir toprak lâzımdı. Hattâ İstanbul'daki her taş ve her saray, Türk kudretinin gerilemesi ile inkırazını ve yabancının gururunu anlatan bir şahid ve hattâ mavi boğazların üzerinde dolaşan bir hayal, büyük milli şerefin çiğnendiği günleri hatırlatan bir diğer şahid olmasa idi...

İstanbul'un indirildiği tahta başkasının değil de Ankara'nın oturtulmasına gelince, bu bir kere, onun, Anadolu yaylasının bağrında bulunmasından, bundan sonra da, uzanan demiryolunun nihayetinde bulunmak itibariyle, kurtuluş harbinin epik kahramanlık günlerinde, hem ordu karargahı olmağa hem de ihtilâlin politik sevk ve idaresine yetmekle, sosyal ve teknik bir kifayet göstermesinden ileri gelmiştir. Ankara bununla öyle bir itibar ve şan kazanmıştır ki, yeni devlete merkez olmak ve milli ruhun ateşini barındırmak işinde, hiç bir şehir onunla derecede ve şerefte, yarışa çıkamazdı.

Buna bir de şunu ilave etmek lâzımdır ki, tabiat, Ankara'nın, daha doğrusu onu kucaklayan Galatya'nın manzarasında, Anadolu'nun öz manzarasını yaratmıştır. Sade geografik değil, her bakımdan, Anadolu'nun bu parçası, manzaralar arasında ara bulan ve manzarayı manzaraya bitiştiren bir hususiyet taşımaktadır. Değişik iklimler ve manzaralar memleketi Anadolu'da, çeşit topraklarla ayrı iklimlerin merkezi de, Ankara'dır.

Anadolu'nun cenubtan şimale, doğudan batıya giden yolları, Ankara'da kesişmektedir. Kapadokya'nın buğday tarlaları, Likaonya'nın çöllerine, burada ulaşmaktadır. Bitniya ile Paflagonya'daki ormanlarla şarktan gelen asık suratlı çıplak dağların uçları, burada birleşmektedir. Ve sahillerdeki bağlık bahçelik mübarek manzaralara hâs yeşillik ve gölgeliklerin bir serpintisi gibi parçalar, kadiri mutlak bozkırların nemli bağrında burada yeşermektedir.

Buna rağmen halbuki, Ankara'nın hükümet merkezi değil de Türk devletinin ve milletinin merkezi ölçüsünde inşasına girişilmesi, Anadolu Türklüğünün yeniden doğmasına yol açan kahramanlıklar arasında dahi cüretli bir teşebbüstü. Çünkü susuzluğu, sıtmalık civarı ve ekonomik kifayetsizliği ile Ankara, birçok şehirler arasında her halde en elverişsizi idi. Modern bir şehrin ihtiyaçlarına cevap veren hususlar yaratmak için Ankara için harcanan fedakârlıklar, paralar ve enerjiler Bursa, Konya yahud Eskişehir için harcanmış olsa idi, bu üç şehir birer cennete dönerdi.

Türkiye'nin merkezini meydana getirmek için çorak ve Çetin bir toprak ile yapılan bu mücadele ile dünyanın en çok üvey -ana muamelesine tabi tuttuğu bir memleket parçasını ileriliğe ve asalete götürmek ve ondan bir milli yuva yapmak arzusu, Türk milletinin, asırlarca bakımsız bıraktığı Türk memleketi namına yaptığı bir kefarettir.

Bugün su tesisatı, barajlar, yollar, mektepler, hastaneler ve saraylar şeklinde yalnız Ankara vilâyetinde yapılmış olan eserler, bütün bir Türk hâkimiyeti zamanında bütün Anadolu'da yapılmış olandan daha çok, daha büyük ve daha ehemmiyetlidir. Bu yapıcılık, Selçuk devletinin yapıcılığı ayarındadır. Onunla bunun arasında ve Selçuklardan öte tam bin senelik bir devre içinde, Anadolu toprakları böyle bir inşa fırtınasına takribi olarak dahi, şahid olmamıştır.

Gerçi bu başarıyı çerçeveleyen şekiller, yirminci asırdaki cihan tekniğinden alınmış ve gerçi bunun plan ve realizasyon haline konması işinde birçok yabancı mütehassıslar da kullanılmıştır. Çünkü Türklerde bütün bu işleri, örnek olacak bir mükemmeliyetle yapacak elemanlar henüz kâfi miktarı bulmamıştır. Buna rağmen, bu başarı, Türk ruhunun bir hayat ifadesinden başka bir şey değildir.

Türkler İslami şark kültürü sahasından çıkarak garb kültürü sahasına girmek kararını vermişlerdir. Çünkü bir millet olarak yaşayabilmek bahsinde muhtaç oldukları teknik vasıtaları, onlara ancak bu kültür sahası verebilirdi. Ve Türkler, biliyorlardı ki, bu kültür sahasında yaşayanlardan ve yaratanlardan biri olmak için, bir çıraklık devresini kabul etmekten başka bir çare yoktur. Binaenaleyh, kararları, kesin ve ciddidir. En iyi hocaları seçmeleri, en temiz kaynaklara gitmeleri, bundandır. Ve Türkler, dünya yüzünde teknik kültüre bağlanmış ne kadar memleket varsa, bunların hepsinde bu kültürün bir ve aynı şey olduğunu da tesbit etmişlerdir.

Türk milli ruhu, herkes için umumi olduğunu anladığı ve bildiği bu kültürü, bütün tamamlığı ve bütün katiliği ile almak kararındadır. Böyle bir kararı, tradisyonda menfaat görmeyen şark milletleri verebilirler.

Bunun içindir ki, Türk milleti, bugünün universal kültürünü, bütün şartları ve bütün sarahatiyle almağı tercih ederek, bu kültürün şekillerini, sözde milli bir damga vurmak hevesiyle bozmağa ve itibardan düşürmeğe tenezzül etmemektedir. Bunun içindir ki, Ankara'nın yeni saraylarında, taştan veya alçıdan arabeskler ile süslenmiş sivri kemerler göremezsiniz.

Avrupa'nın "oriental" adını verdiği bu uydurma arşitektür unsurları, zamanlarını yaşamış ve ancak zamanlarının mimarlık görüşlerine cevab vermiş olan muhteşem Acem, Arab ve Hind motiflerinin, Avrupalı'nın sathi ve sahte hassasiyet saikasiyle yaptığı tahrifler ve tağşişlerdir.

Ankara, böyle bir sahtekârlığa yanaşmamıştır. Onun sade ve geniş cepheli yapıları, bugünkü mimarlık görüşünün en kudretli ve en mukni örnekleridir.

Gine aynı görüşe uyarak, Türk, pitoresk festen ve kerliferli sarıktan yaz geçerek bütün dünyanın giydiği şapkayı yahut kasketi giymiştir; aynı görüşe uyarak, belki daha süslü fakat Türk dilinin yapısına hiç de uygun olmayan arab harflerini bırakarak herkesin kullandığı lâtin harflerini kabul etmiştir; ve hep aynı görüşün tesiri iledir ki, Türk hâkimleri, artık kur'andan alınmış bir fıkıha göre değil, İtalya'dan alınmış bir ceza kanunu ve İsviçre'den alınmış bir medeni kanuna göre adalet biçmektedirler.

Bunun yabancı hayat şekillerine zorla ve organik olmayan bir tarzda bir intibak olduğunu söyleyerek şikayet edenler ve değerli milli şekillerin bu suretle hafifmeşrepçe feda edilmiş olduğunu iddia edenler olduğu gibi bütün bu işleri sathi bir ütilitarizm bakımından mütalea ve müdafaa edenler de mevcuddur. Her iki taraf da, esası görememiş olmak dolayısıyla hatalı ve haksızdır. Şüphesiz, "fes" dediğimiz şey, aslında, ne Türklük ne de hattâ Müslümanlık ile alâkası olan bir başörtüsüdür. "Fes" i Adalı Rumlar giymekte idi ve bu padişahın müdahale ve emri üzerinedir ki şarkta herkesin giydiği bir şey olmuştur. Olmuştur ama yine şarkta değil, garb fabrikalarında yapılmıştır."2

DİPNOTLAR

1 Norbert Von Bischoff, 1936, Ankara: Türkiye'deki Yeni Oluşumun İzahı, Ulus Gazetesi, s. 228.

2 Von Bischoff (1936), s. 224-236.

Kaynakça

Von Bischoff, Norbert . 1936. Ankara: Türkiye'deki Yeni Oluşumun İzahı. Ulus Gazetesi Tercümanlar

Kütüphanesi No:9.

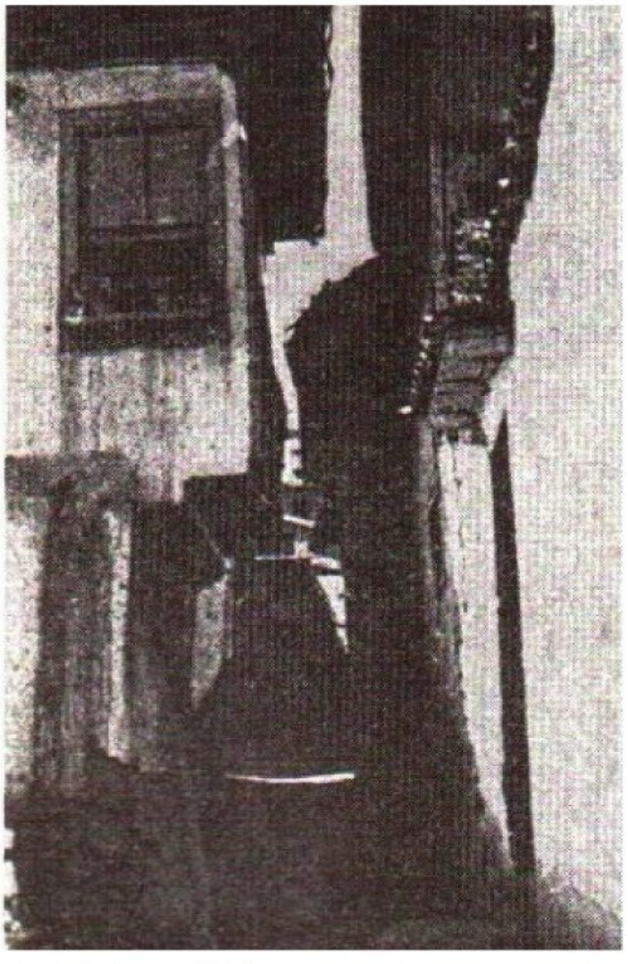
Ernest Mamboury 1878-1953

Galatasaray Lisesi Fransızca ve Geometri hatta bazı yazarlara göre Felsefe öğretmenliği yaparken Anadolu'da yürütülen arkeolojik çalışmaların gönüllü işçisidir. Fransızca olarak hazırladığı İstanbul ve Ankara Gezi Rehberleri gelmiş geçmiş en iyi rehberler olarak kabul edilmektedir. 1933 yılında Fransızca olarak basılan Ankara Gezi Rehberi 2015 yılında Ankara Üniversitesi tarafından günümüz Türkçesi ile dilimize kazandırılmıştır. Mamboury'nin Ankara Gezi Rehberinden bazı seçmeleri aktarıyoruz sizlere.

Haziran ayında Ankara, gölgede 34-35 derece sıcaklık ile çoktan yaz mevsimine girmiştir; meclis kısa bir süre sonra tatile çıkacak ve milletvekilleri civardaki evlerine çekilecek, yabancı diplomatlar ile hali vakti yerinde olanlar İstanbul Boğazı'na taşınacaklardır; Ankara halkı, "bağlara" yani şehrin yakınlarında, biraz yüksekte bulunan ve harika üzümlerin yetiştiği köylere gidecektir.1

"GÜNÜMÜZDE ANKARA

Ankara'ya gelen bir yabancı, sarp kanyonların ve kıraç, bakımsız ovaların arasından geçen uzun bir güzergâhın pekiştirdiği pek çok karamsar düşünceyle sınırlandırılır ve bu düşünceler yabancıyı, Ankara'yı çok sınırlı yaşam koşullarına sahip zavallı bir kasaba olarak görmeye yöneltir. Bu yabancı belki de Ankara'da hiç bulunmamış üstelik kendisine: " -Ankara'ya mı gidiyorsunuz? Ah! Şehrin zorluklarını göreceksiniz. Ankara'da iyi otel ve su yok, üstelik sıtma var, hiçbir şey bulunmuyor, her şeyi İstanbul'dan getirtmek gerekiyor." vs. diyecek birkaç adamcağıza rastlayacaktır. Bu kötü niyetli eleştirmenler, haksız yere, yeni başkente karşı, oldukça muhalif bir anlayış yaratırlar. Ankara, büyük bir adamın görüşlerinden güç alan ve iyi niyetli bir halk tarafından desteklenen Hükümet iradesinin neler yapabileceğini kanıtlamaktadır.

Ankara, 1923

Eski şehirde bir sokak. Fotoğraf: E. Mamboury.

1923. Ankara yeni Cumhuriyet'in başkenti olur; yeterli bina yoktur, bakanlıklar derme çatma binalarda hizmet vermektedir, genel idareler, bankalar ve diğer yönetimler çoğunlukla kerpiç evlere yerleşmiştir, üst düzey görevliler yıkık dökük konutlarda görev yaparlar, Cumhurbaşkanı ise mütevazı bir konutta oturur. Tesadüfen Ankara'ya gelen yabancılar temiz olmayan hanlarda kalırlar, sıtma tüm nüfusu inletmektedir, yanmış kül olmuş semtler ise sonsuza dek ölü kalacakmış gibi görünür.

Ankara, 1933

Gazi Bulvarı.

1931. Bir sihirli görünmez değnek her şeyi değiştirdi. Gardaki 40.000 m2lik bataklık alan kurutuldu ve sıtma hastalığı yok oldu, bir genişleme planı oluşturuldu, eski şehrin bir ucundan diğerine Hausmann'ınkilere benzeyen çalışmalar başlatıldı. 4000 ev inşa edildi ve 4000 tane daha inşa edilecek.

Bir zamanlar ölülerin yattığı yerlerde gerçek kamu binaları yükseldi; tüm bakanlıklar geniş alanlara yerleştirildi, görkemli bir Cumhurbaşkanlığı Köşkü inşa edildi; bankalar ise hakiki hizmet binaları inşa ettirdi; çok sayıda otel, konaklama sektörüne, bir başkentten beklenen rahatlığı sunan iyileştirmeleri yerine getirerek kapılarını hizmete açtı, büyük okullar inşa edildi, Yenişehir, Cebeci, Çankaya, Çankırı Kapı, Gar vs. yakınlarında birçok semt oluştu. Yanan semtler yeni yapılarla donatılıyor, bu coşkulu yeni yaşam biçimi sınır tanımayan faaliyetlerini her yerde sürdürüyor. Yoğun siyasi döneminden sonra Ankara, hummalı bir yapılaşma dönemi yaşıyor, çok yakında üçüncü büyük dönüşümünü yaşayacak: Bu, düşünsel yaratılara, büyük iktisadi ve endüstriyel girişimlere ve ulusal refaha elverişli olağan bir dönem olacak.

Sağlık Bakanlığı

Fotoğraf: Sébah & Joailler.

Merkez Bankası

Mimar Prof. Holzt Mayster.

Çankaya'da bir köşk

ANKARA'YI HANGİ MEVSİMDE ZİYARET ETMEK GEREKİR?

İş için Ankara'ya gelen birçok ziyaretçi çoğu zaman, seyahat edecekleri mevsimi seçmek olanağına sahip değildir. Ancak bunun hiçbir önemi yok, zira Ankara her mevsimde güzel ve ilginçtir. Bununla birlikte, sıcaklardan rahatsız olanlar için Ankara'yı ilkbahar ya da sonbaharda ziyaret etmek en iyisi olacaktır. İlkbaharda Anadolu yeşildir ve canlı renklere bürünür; ekili alanlar ve çiçeklenmiş meralarla bezenmiş Ankara çevresi Fransa'nın Jura bölgesinin büyüleyici bir köşesini andırır. Sıcaklık katlanılabilir derecede olacak, sonsuz semaya hemen hemen her zaman sadık olan güneş olağanüstü güzellikteki ışığını geçmişin hatıralarına ödünç verecektir. Ankara, adeta vızıldayan bir arı kovanı gibi, hayat dolu olacaktır: Millet Meclisi toplantılar yapacak, oteller tıka basa dolu olacak, toplumun yüksek tabakası, katılımı ile sanat ve spor etkinliklerini onurlandıracaktır. Ankara'da ilkbahar araba gezintilerinin mevsimidir.

Haziran ayında Ankara, gölgede 34-35 derece sıcaklık ile çoktan yaz mevsimine girmiştir; meclis kısa bir süre sonra tatile çıkacak ve milletvekilleri civardaki evlerine çekilecek, yabancı diplomatlar ile hali vakti yerinde olanlar İstanbul Boğazı'na taşınacaklardır; Ankara halkı, "bağlara" yani şehrin yakınlarında, biraz yüksekte bulunan ve harika üzümlerin yetiştiği köylere gidecektir. Bu dönemde, sanat ve spor yaşamı ölür, toplantılar ve kabul törenleri ertelenir, oteller boşalır, idari işleri yürütmek için sınırlı bir personel yeterli olmaktadır. Bununla birlikte, bir yabancı yaz mevsiminde korkusuzca Ankara'ya gelebilir, çünkü sıcaklıkların kuvvetli olmasına rağmen hava kurudur ve insanlar terlemez, geceler ise serin geçer. İşte bu dönem, pek çok ünlü kentin izinde, ülkenin bir ucundan diğerine araba ile yolculuk edebilecek zamandır. Yeri gelmişken, Ankara dışına çıkmak zorunda kalan yabancı bir turistin her iki günde bir, bir kez kinin tableti alması oldukça faydalı olacaktır.

Evkaf Vekâleti Binası.

İşte sonbahar. Yavaş yavaş herkes evine döner ve hayat olağan seyrine geri dönmeye başlar. At yarışları, maçlar, toplantılar ve konserler tüm hızıyla devam eder; hava gezintiler için elverişli, ancak günler kısadır; yine de sonbahar, ilkbaharın yerini tutmaz.

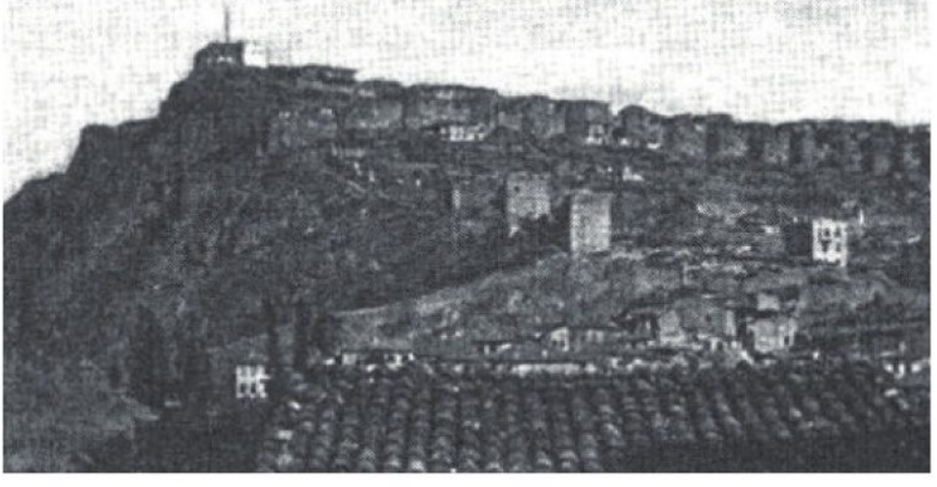
Ve işte kış mevsimi. İstanbul sis ve nem içinde iken Ankara'da hava soğuk ve kurudur, kar yağar ve toprağı bembeyaz bir örtü kaplar. Güneş hemen hemen her zaman parıldar ve hoş bir sıcaklık verir. Millet Meclisi görevine döner ve sosyal yaşam canlanır; konserler, tiyatro oyunları, konferanslar birbirini izler, kabul törenleri çakışır. Ankara'da kış mevsimi oldukça güzel geçer."2

Hıfzıssıhha Enstitüsü Fotoğraf: Sébah & Joailler.

"KALE

Son yıllarda yayımlanan ve Ankara'yı anlatan kitap ve gazete yazılarının neredeyse hepsi şehri anlatırken şehrin "Selçuklu Kalesi'nden" bahsetmişlerdir. Kısmen doğru olan bu adlandırma son 70 yılda, bu değerli ören yeri hakkında hiçbir bilgilendirme çalışması yapılmamış olması gerçeğinden kaynaklanıyor. Papalık Doğu Enstitüsü'nde profesör olan R. P. de Jerphanion, 1927 ve 1928'de Ankara'ya yaptığı ziyaretlerinde birçok not derlemiş ve birçok gözlem yapmıştır; bunları 1929'da yayımlamıştır (Anadolu Arkeolojisinden Seçmeler). Bu çalışma birçok defa Ankara Kalesi'nin Selçuklu yapısı olmadığını ancak bazı bölümlerinin Konya sultanları ve Osmanlı hükümdarları tarafından onarılıp yeniden yapıldığını kanıtlamıştır. Bununla birlikte, inşa dönemleri ve kurucular söz konusu olduğunda, R. P. de Jerphanion'un vardığı sonuçlar bütünüyle bizimkilerle uyumlu değildir.

Hacı Bayram'dan Görülen Kale Manzarası Fotoğraf: Sébah & Joailler.

Edebi ya da yazıtlara dair belgeler bulunmasa da, surlar üzerinde bile kolayca ayırt edilebilecek çok farklı dönemlerin izleri gözlemlenebilecektir. Müslümanlara ait olmayanlar belki Roma'ya ya da daha yüksek olasılıkla Bizans'a ait olacak ve Bizans'a ait olmayanlar Müslümanlara dolayısıyla Danişmend, Selçuklu, Moğol ya da Osmanlı dönemine ait olacaktır. Bu son durumda, tespit daha zor olacak ve hangisinin Selçuklu, hangisinin Osmanlı dönemine ait olduğu kesin olarak belirlenemeyeceği için ancak hangi dönemden kaldığı şüphe götürmeyen mevcut yapılar üzerinden karşılaştırma yapılabilecektir.

Ankara yüzyıllar boyunca çok sayıda imparatora, sultana ya da hükümdara ait olmuştur. Dolayısıyla, bunların her biri döneminin ve çıkarlarının gerektirdiği ölçüde ve çalışmalarına getirdikleri farklılıkların ayırt edilebilmesini sağlamak için kendilerine özgü nitelikleri de katarak şehrin surlarını inşa etmiş ve onarmışlardır. Romalıların devamı olan Bizanslılar hemen hemen aynı malzemeleri kullanmışlardır ancak Bizanslıların işleri daha özensiz, büyük blokların taş dizinleri daha düzensiz, ek yerleri daha açıktır; Bizanslıların kırmızımtrak harçları, Romalılarınki gibi beyaz kum ve kireçten oluşmak yerine kireçli ve daha çok kum karışımı olan kırık tuğla kalıntılarından oluşur. Yapı tekniği neredeyse aynı olsa da savunma yöntemleri zamanla değişmiştir; IX. yüzyıldaki onarımlar sırasında, Bizanslı imparatorlar, üst kalenin güney yüzüne Hıristiyanlığın sembolünü yerleştirerek dini şehir savunması ile doğrudan birleştirmişlerdir. III. Mikhail şerefine yazıları, eskiden Parmak Kapı üstünde bulunan ve şehrin savunmasından bahseden bir yazıtta "Sağlamlaştır, Tanrı'nın bastığı taşlar arasındasın" yazmaktadır. Şüphesiz, bunlar haç şeklinde oyulmuş, mazgal deliklerinin üstündeki

en üst duvarın tüm güney yüzünde bulunan taşlardır. Bu taşlar Filistin'den mi gelmişlerdir? Mümkün. Ve İsa bu taşlar üzerinde yürümüş müdür? Yazıtın söylüyor gibi göründüğü budur ancak kesinliği yoktur.

Şehri ele geçiren çeşitli Müslüman sultanlar, hanlar ve hükümdarlar sadece var olan surların bakımını ve onarımını yaptırmışlardır. Bununla birlikte Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde özellikle Hatip Çayı'nın kenarında yeni surlar yapılmıştır.

Yapılan çok sayıda gözlemin sonucu olarak, Bizans döneminde kum karışımlı ezik tuğladan oluşan beyaz-kırmızımtırak harç kullanılırken, İslamiyet döneminde (1173'den itibaren) yapılan bütün onarımlarda ve yükselen tüm yapılarda kum tanelerinden oluşan beyaz ya da kül grisi bir harç kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Bir başka gözlem ise Ankara'da İslamiyet dönemi surlarında çok sayıda dikey ve yatay duvar gergisi bulunurken, Bizans surlarında hiç tahta duvar gergisi kullanılmadığını göstermiştir. Kalenin hanlarında görebileceğimiz gibi, Osmanlı döneminde özellikle ikili dikey ve yatay duvar gergisi kullanılmıştır. Öte yandan, tuğla ve taş kullanımları da oldukça farklıdır: Bizanslılar surları örmek için, 3-4-5-6 ya da 7 katman şeklinde farklı yüksekliklerdeki tuğlalar ve 5-4-3- ya da 2 katman şeklinde taş kullanırken Müslüman yapı ustaları sadece taş karışımı olan tuğla kullanmışlar ya da dekor olarak, göze hoş görünen bir motif elde etmek amacıyla bir ya da daha fazla taşla birbirini izleyen tuğlaları, yatay ve dikey olarak yerleştirmişlerdir. Topoğrafik taslakta, Ankara'nın yüzyıllar boyunca, birbiri ardına eklenen pek çok sura sahip olduğunu ve bildiğimiz üç surdan ikisinin hâlâ mevcut olduğunu gördük. Mantıklı varsayımlara ve az sayıdaki belgeye bakıldığında Ankara'nın başlangıçta, batı-doğu, kuzey-güney ve tersi yönde, dört büyük yolun birleşme noktasında bulunan bir kaleden ibaret olduğu görülüyor. Bu kale Ankara Çayı'nın düzlüğünde sona eren dar geçidi ve düzlüğün kendisini gözetleme amacı ile yapılmış olmalıdır. İlk haliyle, bugünkü kayalığın zirvesine kartal yuvası gibi yerleştirilmiştir. Ardından, yontulmamış bloklardan ve kerpiçten yapılmış surlarının koruması altında, etrafına birkaç derme çatma kulübe yapılmıştır; saldırı halinde bu kulübelerin sakinleri mallarıyla birlikte askerlere destek olmaya gitmişlerdir. Eski ve yeni Hititler, Frigler, Sümerler bu kaleden geçmişler ancak büyük olasılıkla kalede ve savunma araçlarında bir değişiklik yapmamışlardır. Bu konuda kesin olarak bir şey bilinmiyor. Zira kalenin zirvesindeki derin katmanlarda bulunan yeni toprak setlerinin, bu çok eski zamanlar hakkında bizden neler sakladığını bulmak için hiçbir kazı yapılmamıştır. Büyük İskender Gordion'dan sonra M.O. 334 yılında bu kaleyi kuşatmış ve almıştır. Galatlar kaleye M.O. 278 yılında gelmişler, kırk yıl kadar süren ve yağma ile geçen varlıklarının ardından, o zamandan itibaren Galatia olarak adlandırılan, eski Frigya'nın bir bölümüne yerleşmişlerdir. Ankara, Galatların üç başkentinden biri olmuş ve Tektosaglar buraya yerleşmiştir. Tektosaglar gelenekleri gereği şehri "oppida" adı verilen ve büyük taşlardan yapılmış bir surla kuşatmışlardır. Eski Frig Kalesi'ni ve batıda, batan güneşe bakan yamaç üzerindeki yeni Galatia şehrini çevrelediğini varsaydığımız bu sur belki de genişlik açısından surların bugünkü alanına sahipti. Yerleşik hayata geçen Galatların başkenti alanını genişletmiş ve git gide ovaya yerleşmiştir. Roma birliklerinin başında olan Manlius, şehri fethettiğinde şehrin güvenliğini de sağlamıştır. Augustus'un Roma dönemiyle şehir gittikçe genişlemiş, kuzeye doğru yükselmiş ve bugün Roma ve Augustus Tapınaklarının bulunduğu tepeyi kaplamıştır. Şehrin büyüyüp zenginleşmesinin sonucu olarak

düşmanlardan korunmak amacıyla şehirde güçlendirme çalışmaları yapılmış; kale yeniden inşa edilmiş, şehir alanının etrafına sağlam bir sur yaptırılmıştır. Bazı kalıntıları bulunan bu sur, kalenin kuzey-batı köşesinden aşağıya doğru iniyor, bugünkü Tabakhane Mahallesi'ni dışarıda bırakıp, kendisine hendek görevi gören Hatip Çayı'nın mendereslerini takip ediyor, mezarlıklan kapıları dışında bırakan bir bataklığı içine alan ova boyunca güneye dönüyor, eski Namazgâh Kapısı civarına ulaştığında, bilinmeyen ancak şüphesiz Hisar Kapı'ya yakın bir noktadan kaleye doğru yükseliyordu. Bunlar büyük olasılıkla Caracalla'nın (211-217) onarımını yaptırdığı surlardır zira Ankyra Kral Yolu üzerindeydi; Perslere karşı sefere çıkan her imparator burada duraklıyor ve bir süre kalıyordu; bu imparatorlar şehre görkemli anıtlar bırakmış, şehri güzelleştirmiş, güçlendirmiş ve Ankyra, Küçük Asya'nın en önemli Roma Bulvarı olmuştur.

M.S. 324'de imparatorluğun başkentinin İstanbul'a taşınmasıyla ve 395'te Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle Ankyra önemini kaybetmemiştir; Perslere yönelen bir kale olarak surları sağlam tutulmuştur. Gotların ve Perslerin işgali bu önemi İstanbul imparatorlarına hatırlatmıştır. Ankyra, Herakleios'un çabalarına rağmen Pers Kralı Hüsrev tarafından 620'de alınmış ve harap edilmiştir; Herakleios savaşı Pers krallığı'na taşımış ve Ninova'da Şah'ın birliklerine başarılı bir şekilde bozguna uğratmıştır. II. Konstans, 659'da Ankara'yı işgal eden Araplara karşı savaşmış, üstün gelmiş, onları barışa zorlamış ve vergiye bağlamıştır. Bu sebeple, sürekli olan Arap tehdidi karşısında ilk sur hattını yapanın II. Konstans olduğu varsayılır.

727'de İznik'in duvarlarının bir kısmını da onaran İsauralı III. Leon, VII. ve VIII. yüzyıllardaki Arap akınlarından sonra surları yükseltmiştir. Bu surlar, İsauralı III. Leon'un Centeniers kulesinin yakınında yaptırdığı İznik Sudan ile karşılaştırıldığında, üst kaleyi yaptıranın da yine İsauralı III. Leon olduğunu söylemek olasıdır ancak bunu kesin olarak bilemiyoruz. I. Nikephoros 805 yılında Harun el Raşit'le yaptığı savaşta surların onarımını yaptırmış ve şehri savunma konumuna getirmiştir; yeni bir yapı eklemek yerine yüzeysel bir onarım yaptırmış olması olasıdır ancak bunu da kesin olarak bilemiyoruz.

Sarhoş lakaplı III. Mikhail, ileride I. Basileios olacak Basileios'un yardımlarıyla 858'de İznik'in surlarının bakımını yaptırdıktan sonra 859'da Ankyra Kalesi'nin onarımını yaptırmıştır. Bu, elimizde kayıtlı bir belgesi olan tek onarımdır. Bizanslı tarihçiler bize III. Mikhail'in önemli çalışmalarından hiç bahsetmeyip onu utanılacak, içkiye, ahlaksızlığa ve sirk oyunlarına düşkün biri gibi gösterseler de Ankara surları, bir yüzyıl önce bütünüyle, bugün ise kısmen korunmuş olan ve bu imparatorun yaptırdığı onarım çalışmalarını gösteren dört yazıtı üzerinde barındırır. Yerleri saptanmış bu yazıtların haç şeklinde taşlarla aynı sur hattında olması ve bir arada bulunması, bu imparatorun çalışmalarının ayırt edilmesini sağlar.

Bu Bizans dönemine dair bildiğimiz tek şeydir.

Selçuklu döneminde, veliaht I. Keykubad'ın (1219-1237) Konya'nın meşru sultan olan ağabeyi

I. Keykavus'a başkaldırdığını, Ankara şehrini ele geçirdiğini, orada siperler oluşturduğunu ve üç yıl boyunca kardeşine karşı koyduğu görürüz. I. Keykubad surlara birçok defa onarım yaptırmıştır. 1240- 50'de Konya Sultanı II. Keykavus, Dere surlarının onarımını yaptırmış, yeni korumalar kurdurmuş ve kalenin kuzeybatı köşesinin yakınındaki derenin gizli kapılarından birine bir yazıt bırakmıştır.

Sonrası hakkında, İbrahim Paşa'nın birliklerinin Kale'de ve Ankara çevresinde ordugâh kurduğu 1832-33 yıllarına kadar kesin bir şey bilinmiyor. Eski Ankaralılar ailelerinden duydukları, Mısırlılar tarafından özellikle kalenin batısında ve kuzeyinde yapılmış olan, bazı çalışmalardan bahsetmişlerdir ancak doğruluğu kesin kaynaklara göre Mısır birliklerinin tüm şehri baskından korumak için ovanın duvarlarının onarımını yaptırmışlardır.

O halde, tarihi verilere göre, Milattan itibaren aşağıdaki gibi bir tablo düzenleyebiliriz: Roma dönemi M.Q. 25 - MS_ 324.

Şehrin alt kısmı yeni Gallo-Roma şehrini koruyan bir dış surla çevrilmiştir.

Caracalla (211-217) şehrin surlarını onartmış ve yükseltmiştir. Bizans dönemi 324-1173.

II. Konstans, 659-668 yılları arasında büyük olasılıkla tepenin orta yamacına dış suru yaptırmıştır. İsauralı III. Leon 720 ya da 740'da duvarların onarımını yaptırmış ve büyük olasılıkla üst kaleyi inşa ettirmiştir (727'de İznik). I. Nikephoros 805'te yeniden surların onarımını yaptırmıştır.

III. Mikhail ve Basileios 859'da surların onarımını yaptırmış ve yükseltmiştir. (858'de İznik)

Danişmend dönemi 1073-1143.

Selçuklu dönemi 1143-1308.

I. Keykubad (1219-1237) çok sayıda onarım yaptırmıştır. 1249-50'de kale duvarlarının onarımını

yaptırmış ve derede yeni surlar yükseltmiştir.

Moğol ve Abi dönemi 1308-1360.

Bu dönem hakkında bir bilgi yoktur. Osmanlı dönemi 1360-1833.

Tüm kalenin onarımı yapılmış ve tüm şehrin etrafında ova duvarı kurulmuştur. Mısırlı Mehmed Ali'nin oğlu ve generali İbrahim Paşa 1832-33'de şehrin batı ve kuzey surları ile ova surlarının onarımını yaptırmıştır. Şimdi, kalenin herhangi bir kısmının inşası ya da onarımı kesin olarak herhangi bir imparatora, sultana ya da hükümdara atfedilebilir mi? Bu soru bize tehlikeli gibi görünüyor ve onarım yaptıran kişilerin isimlerinin yazılı olduğu duvarlar dışında söyleyebileceğimiz her şey teknik yapı ayrıntılarına, az çok doğru olan akıl yürütmelere, tarihi bilinen herhangi bir anıtla yapılan karşılaştırmalara dayalı olacaktır. Aşağıda surun güncel halinin farklı bölümlerinin atfedildiği belirli dönemleri gösteren bir tablo oluşturuyoruz ancak bu rehberi kullanacak olan okuyuculardan bu atıfları doğruluğu kesin bir belge olarak değil genel tartışmaya bir katkı olarak görmelerini rica ederiz.

ÇEŞİTLİ ÖZELLİKLER

Bugün gördüğümüz biçimiyle Kale çok farklı nitelikteki üç duvar sırasından oluşur: Art arda gelen ve birincisi yamacın ortasında, ikincisi ise dağ doruğunda olan iki sur doğuda aynı sur hattı üzerindedir; iki küçük sur dizisi yamaç duvarları ile dere kayalarının duvarları arasında kurulmuştur. Yamacın ortasındaki Dış Kale'nin duvarı dolambaçlı bir sıraya katılarak kuzeyde, güneyde ve batıda bulunur; üst surun doğu yüzünün iki ucundaki kale burçlarına bağlanır. Bu Dış Kale, bize göre bugün eksiktir; zira bu kulenin doğu yüzünde devam etmesi gerekiyordu. Büyük kare kulelerle donatılmış bu Dış Kale'nin, yarım daire şeklindeki kulelerle korunan iki kapısı vardır ve bu kuleler, en azından batıda olanları, İznik'te olduğu gibi, daha sonraki bir döneme aittir. Bu kapılar yıllar boyunca birçok defa onarılmış ve güçlendirilmiştir. Güneyde olan Hisar Kapı'nın 5 m. 40 cm. önüne, yarım daire şeklindeki iki

kulenin arasına yerleştirilmiş, üzerinde yeni bir kapı bulunan ikinci bir perde duvar inşa edilmiştir. Bu ikinci kapının mimarisinin üst kaledeki Zindan Kapısı'nınkiyle olan benzerliği kapının da aynı dönemde yapıldığını belirtmek için yeterlidir. Öte yandan, ön perde duvar dikkatle incelendiğinde duvarın iki ucunun yarım daire şeklindeki kulelere dayandığı dolayısıyla bağlı olmadığı görülür. Diğer tüm saptamaların önüne geçen bu saptama, alt surun üst surdan önceki bir dönemde yapıldığını gösterir. Bu Dış Kale, eskiden büyük ölçüde, İç Kale'yle aynı hatta; doğu yüz üzerinde devam ediyor olmalıydı ancak kuşku yok ki Dış Kale'nin bu kısmı yıkılmış ve İç Kale'nin inşası sırasında onunla aynı şekilde ve aynı hat üzerinde yeniden yapılmıştır. Kullanılan malzemelere bakıldığında, az sayıda bazalt bloğu ve yıkılan eski anıtlardan kalan çok sayıda mermer blok kullanılmıştır; az sayıda yazıt, daha da az sayıda heykel kalıntısı bulunmaktadır ve var olanlar da ilk yüzyıllara aittir. Parçalanmış büyük tuğla tanelerinden yapılmış kireçli harç, derin kısımlar ve taş köşeleri haricinde eklemelerde artık kullanılmamaktadır ve bloklar zamanla yıpranarak yuvarlaklaşmışlardır. Blokları kendi aralarında birleştirmek için demir kanca kullanılmamıştır. Belirli bir yüksekliğe kadar tüm sur, büyük taş dolgudan yapılmış ve buradan itibaren tuğlalarla yükseltilmiştir. Bununla birlikte, bu sur İstanbul'da Blakernai'den hâlâ görünen Heraklieos'un surlarıyla karşılaştırıldığında göze çarpan benzerlikler bulunmuştur. Kalanbirkaç kulede, başlangıçta bu kuleleri donatan mazgallar hâlâ görülebilir. Her iki dönemde mazgalların çok aşağıda kaldıkları düşünülmüş ve perde duvarlar gibi bu mazgallar da kulelere eski mazgallara yerleştirilen pencerelerle aydınlatılan iç istihkâmlar yapılarak, tuğlalar yardımıyla yükseltilmiştir. Bütün bu çalışmalar Bizanslılara aittir; zira tuğlalardan yapılmış büyük eğri bir haç, Batı kapısı olan Dış Ala Kapı'nın solunda bulunan kulenin ön sol mangal siperinin tuğla işçiliğiyle hâlâ görülebilmektedir. Dere tarafındaki kale duvarları dizisi şu şekilde kuruludur: Duvar dizisi kuzey batıdaki köşe kuleyi terk ettikten sonra doğuya doğru zirvenin kuzey yamacı boyunca gider, İç Kale'nin kuzeybatı başlangıcını oluşturan kulede sonlanır; ardından doğu yönünü takip ederek Dere'nin yamacını iner, kendisinin yerini alan tepedeki kayaya ulaşır, kayalık üzerinde devam eder ve kuzey doğu üst kale olan Akkale'nin kuzeyinde çıkıntılı bir köşe oluşturarak kuzey doğuda bir noktada sonlanır. Oradan güneye doğru çıkar ve üst kalenin bazalt ucunda kaybolur. Kayalık seviyelerinin oluşturduğu eğrilikler takip edildiğinde, bu hattın arazi yapısının tüm elverişli bölümünü kaplayan tek hat olduğunun hemen farkına vardır, bu temel ayrıntının yapı ustasının görüş keskinliğinden kaçmadığı kesindir. Ayrıca, bu kalenin kuzeye doğru yay biçiminde düzenli bir kemer oluşturarak savunma gücünü artıran girinti ve çıkıntıları vardır. Bizans surunun kalıntıları her yerde görülmektedir ancak hiçbir yerde, art arda yapılan onarımlar burada olduğu gibi yapının ilk özelliklerini değiştirmemiştir."3

DİPNOTLAR

1 Ernest Mamboury, 2015, Ankara Gezi Rehberi, Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 17.

2 Mamboury (2015), s. 14-18.

Kaynakça

Mamboury, Ernest. 2015. Ankara Gezi Rehberi. Ankara Üniversitesi Basımevi.

XIX. Yüzyıl Sonu ve XX. Yüzyıl başlarında Ankara'nın İktisadi Durumu

Prof.Dr.M.Murat Baskıcı *

1. XIX. Yüzyılda Osmanlı Ticareti ve Ankara Nüfusu

Ankara'nın iktisadi hayatı XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerindeki gibi değişime uğradı. Osmanlı İmparatorluğu'nun dönemin sanayileşmiş devletleri ile imzaladığı serbest ticaret anlaşmaları ve ayrıca ulaşımda buhar gücünün (buharlı gemiler ve demiryolları) kullanılmaya başlanması liman şehirlerinden başlamak üzere ülkenin iktisadi hayatında önemli değişiklikleri ve yeni iktisadi kurumları beraberinde getirdi. Yüzyıl içinde Osmanlı ticaret hacmi, Osmanlı coğrafyasının giderek küçülmesine rağmen, sürekli genişledi. 1830-1911 döneminde Osmanlı ihracatı 6.8 kat, ithalatı 9,4 kat arttı. 1880 fiyatlarıyla yapılan bir hesaplamaya göre ise 1840-1913 arasında Osmanlı ihracatı 10 kat, ithalatı 12 kat arttı.[1] Ticaret hacminin artışı çeşitli Avrupa merkezleriyle ilişkilerin sıklaşmasına ve yoğunlaşmasına yol açtı. Ticaretin sağlıklı işleyebilmesi için Osmanlı topraklarında da Avrupa merkezlerindekilere eşlenik (bankalar, sigorta şirketleri gibi) kurumlara ve (limanların ve gümrük olanaklarının iyileştirilmesi, karayolu ve demiryolu inşası gibi) altyapı yatırımlarına olan ihtiyaç arttı.

1840-1880 döneminde (demiryolları iç bölgelere ulaşmadan önce) buharlılar ile daha hızlı ve daha hacimli nakliyat sonucu, özellikle Avrupa ile ticaretin yoğunlaştığı liman şehirleri önem kazandı. İstanbul, İzmir,

* Bu metin, Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu'nda (A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 25-26 Ekim 2011, Ankara) sunulmuş ve Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler 1. Cilt (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara 2012) içinde s.193-205'te yayımlanmıştır.

Trabzon, Samsun, Mersin, Antalya gibi şehirlerde nüfus artışı görüldü. Geleneksel ticaret güzergâhlarında limanlar lehine olan değişiklik ve ayrıca zanaatlarda Avrupa malları ile rekabetin getirdiği bocalama (yerli imalatın hayatta kalma çabaları) sonucu Anadolu'da iç bölgelerdeki Bursa, Tokat, Amasya, Kastamonu, Malatya, Mardin ve Ankara gibi şehirlerin nüfusları ya durağan kaldı ya da azaldı. Ankara'nın (merkez) nüfusu sadece erkeklerin sayıldığı 1831'de 6.338 kişi olarak görünmektedir. Ortalama 4-5 kişilik hane büyüklüğüne göre düşünülürse bu sayı 25.000-30.000 kişilik bir nüfusa karşılık gelmekteydi. 1881/82-1893 sayımlarına göre nüfus 25.585 kişi, 1914 sayımına göre ise 84.665 kişiydi.[2] Bu sayılar Ankara nüfusunun XIX. yüzyılda durağan bir seyir izlediğini ve demiryolunun şehre ulaşmasından sonra önemli bir artış gerçekleştiğini açıkça göstermektedir.

2) Yollar ve Ulaşım

XIX. yüzyıl başlarında kervanlar ile Ankara-İzmir arası 20, Ankara-Bursa arası 10, Ankara-İstanbul arası 12-13, Ankara-Sinop arası ise 10-12 gün sürüyordu.[3] Bu süreler dış piyasada rağbet gören bazı ürünlerin ilgili pazarlara gönderilmesine engel olacak kadar uzundu. Yüzyıl içinde deniz ve kara ulaşımında buhar gücünün kullanılması ile birlikte nakliye hızlandı, piyasaların mal talepleri ve arzları fazlalaştı, ulaşım altyapısının iyileştirilmesi ihtiyacı belirdi. XIX. yüzyılda Ankara-İstanbul, Ankara-İnebolu, Ankara-Kayseri karayolları tamamlandı.[4] Ancak bunlar motorlu araç seyrinden ziyade kervanların ve at arabaları ile kağnıların seyrine elverişli yollardı. Böylece 1892'de demiryolunun gelişine kadar Ankara'nın çevresi ile olan ulaşım süreleri değişmedi. Demiryolu, karayoluna göre oldukça hızlı bir ulaşım imkânı sundu ve örneğin Ankara-İstanbul arası demiryolu ile 2 günde alınır hale geldi. Ankara'dan kalkan tren gece Eskişehir'de duruyor ve yolcular geceyi orada geçiriyordu.[5]

3) Ticaret

Ankara bölgesinin ticaretinde geleneksel olarak tiftik ve yün önemli yer tutuyordu. XIX. yüzyılda bu ürünlerin üretimi giderek azalsa da 1890'ların başında Ankara'nın ihracatında hâlâ önemli paya sahipti. Tablo 1'e göre 1887'de toplam ihracatın yaklaşık % 50'sini tiftik ve % 25'ini yün oluşturuyordu. 1890'da tiftik ve yün ihracatı toplam ihracatın % 80'ini ve 1891'de % 60'ını oluşturuyordu.[6] Ayrıca buğday, kitre/geven zamkı[7] ve sarı cehrî[8] diğer önemli ihracat kalemleriydi. Afyon, deri, post ve Kırşehir bölgesi halı-kilimleri ile Nallıhan'ın ipek böceği kozaları da ihraç ediliyordu. Ankara'da bal, balmumu, şarap, meyve gibi ürünler ihracatı da mümkündü ancak pratikte (başta ulaşım olanakları olmak üzere) zorluklar vardı. Ankara elması ve armudu Avrupa'da çok rağbet görmekle birlikte nadiren ihraç edilebiliyor "çünkü katır sırtında 20 ya da 24 gün süren yolculuk o çok beğenilen güzel kokularını ve tatlarını bozuyordu."[9] "Yerel olarak balmumu değerli olduğu için bunun da ihraç edilmesi

gerekir; katır sırtında sağa sola savrularak Avrupa'ya ulaşması için ambalaj açısından o kadar özen gerektirir ki çaresizlik içinde bundan da vazgeçilmiştir."[10] "Bir demiryolu ya da hatta geçilebilir bir araba yolu yapılmış olsa bunlar ya da diğer pek çok yaş ve kuru meyvenin ticareti gelişecektir ve çok geçmeden yetiştiren için kârlı, tüketici için ise tatminkâr olacaktır."[11]

Tablo 1: Ankara Vilayeti'nin Başlıca İhracat ve İthalat Kalemleri

	1877	1878	1882	1887		1890		1891	
İhracat	**(Değer £)**	**(Değer £)**	**(Değer £)**	**(Değer £)**	**% pay**	**(Değer £)**	**% pay**	**(Değer £)**	**% pay**
Tiftik	462.550	307.600	213.321		~ % 50	200.000	47,3	200.000	34,2
Yün					~ % 25	140.000	33,1	150.000	25,7
Sarı cehri	15.000	12.300				18.000	4,3	24.000	4,1
Kitre/geven zamkı	35.350	24.450				35.000	8,3	48.000	8,2
Afyon	74.975	62.450				4.000	0,9	14.000	2,4
Halı ve kilim	5.880	3.720				2.500	0,6	3.000	0,5
Deri						5.000	1,2	10.000	1,7
Kürk (tilki, tavşan, vaşak)						3.000	0,7	2.000	0,3
Koyun ve kuzu postu						10.000	2,4	12.000	2,1
Elma ve armut						1.000	0,2	2.000	0,3
Buğday						1.500	0,4	115.000	19,7
Diğer kalemler						3.000	0,7	4.500	0,8
Toplam	**593.755**	**410.520**		**428.100**		**423.000**	**100**	**584.500**	**100**
				1887		**1890**		**1891**	
İthalat				**(Değer £)**		**(Değer £)**	**% pay**	**(Değer £)**	**% pay**
Pamuklu mamüller				300.000		320.000	67	350.000	66,1
Amerikan bezi						6.000	1,3	6.000	1,1
Şeker, tütün, kahve						80.000	16,7	90.000	17
Demir (İngiltere, Belçika)						18.000	3,8	20.000	3,8
Petrol (Rusya)						33.000	6,9	35.000	6,6
Züccaciye ve çanak-çömlek						7.000	1,5	9.000	1,7
Çivi (Fransa)						6.600	1,4	10.000	1,9
Çatal bıçak (Almanya)						700	0,1	800	0,2
Boya ve ecza						3.000	0,6	5.000	0,9
Diğer kalemler						3.600	0,8	3.600	0,7
Toplam				**426.300**		**477.900**	**100**	**529.400**	**100**

Kaynak: Ankara Vilayeti Hakkında 1880 raporu (Kocabaşoğlu, 2004 içinde), s.237-238; A&P İstanbul 1887-1888 raporuna ekli Ankara (Vilayeti) 1887 raporu, s.16; A&P İstanbul 1889-1891 raporuna ekli Ankara (Vilayeti) raporu, s.24.

Tablo 2: Ankara'nın tarımsal ürünleri (yaklaşık 1880)

Meyveler					
elma	armut	ayva	mürdüm eriği	ceviz	badem
üzüm	kavun	karpuz	şeftali	muşmula	kayısı
erik	kestane	fındık	kiraz	vişne	dut
kuş üzümü	çilek	ahududu			
Kök bitkiler					
pancar	havuç	yer elması	patates	turp	şalgam
yabani havuç					
Sebzeler					
enginar	bamya	fasulye	Ayşekadın fasulye	mercimek	kereviz
marul	Tere	patlıcan	sarımsak	hindiba	bezelye
pırasa	domates	soğan	maydanoz	kabak	lahana
ıspanak	hıyar				

Kaynak: Ankara Vilayeti Hakkında 1880 raporu (Kocabaşoğlu, 2004 içinde), s.243-244.

Ankara'da "ulaştırma imkânı olsaydı tahıl fazlası da ihraç edilebilirdi."[12] Bazı ürünlerde ise imalat tekniklerinin geliştirilmesi öneriliyordu. Örneğin Ankara bölgesi üzümleri kalite olarak iyi idi ancak şarabının başka pazarlara gönderilebilmesi için öncelikle imalat tekniklerinin geliştirilmesi gerekiyordu.[13] Yüzyıl sonlarında Ankara Vilayetinde yetiştirilen tarımsal ürünler Tablo 2'de yer almaktadır.

Ankara'nın ithalatında öne çıkan kalemler de yine Tablo 1'de yer almaktadır. Pamuklu mamüller 1890'ların başında Ankara ithalatının % 65'inden fazlasını oluşturuyordu. Yaklaşık % 17'lik payla şeker, tütün ve kahve (koloni malları) ikinci sıradaydı. Daha sonra petrol, demir, çivi, zücaciye, boya ve ecza geliyordu. Önemli bir sanayi tesisinin bulunmadığı Ankara'da petrol ve petrol ürünleri (ör. gazyağı) ise muhtemelen aydınlatma faaliyetlerinde kullanılıyordu.

İngiliz pamukluları köylüler arasında kolayca satılıyor ve onlara göre daha kaba dokunmuş olsa da ucuz ve dayanıklı olan yerli ürünlerle rekabet ediyordu.[14] Sanayi Devriminin (kitle üretiminin) ve İngiltere'nin dünya pazarlarına yayılmasının temel ürünü olan pamuklu mamüller Ankara'da olduğu gibi dönemin diğer pek çok Anadolu merkezinde de başlıca ithalat kalemiydi.[15] Ankara'da ayrıca züccaciye, çanak-çömlek, çatal-bıçak (sofra) takımları, şeker, tütün, kahve, çivi ve demir ithalatı en fazla artan kalemler olarak belirtiliyordu. Bu ürünler esas olarak Almanya ve Fransa'dan geliyor, böylece bölgede ticaretin genel olarak İngiliz girişimciliği aleyhine gelişmesini sağlıyordu. Konsolos vekili Newton'a göre Alman tacirlerin ve imalatçıların enerjisi ve dürtüsünü İngiliz imalatçılarında görememek üzüntü vericiydi. Oysa bahsedilen bu kalemlerde (daha kaliteli ürünleri ile) İngiliz

imalatçılar Almanlarla başarıyla rekabet edebilirdi.[16] Anadolu piyasasındaki koşulları dikkate alan Avrupalı (özellikle Alman) tacirler 1880'lerden itibaren Osmanlı piyasasında İngiliz tacirler aleyhinde gelişme sağladı; piyasaya ucuz mamüller getirmek, yerli tacirlere vadeli/kredili satın alma imkânı sunmak, seyyar/gezgin ticaret acentalarından yararlanmak gibi usuller Alman ticarethanelerini öne çıkarıyordu.[17] Demiryolu ile birlikte ucuz Alman ve Avusturya mamülleri iç bölgelere daha çok yayıldı.

İngiltere XIX. yüzyıl sonlarına kadar uzunca bir süre dünya piyasalarına mamül mallar ihracında rakipsizdi. Osmanlı piyasasında da durum benzerdi. Dönemin konsolos vekilinin ifadesi bu durumu açıkça yansıtmaktadır: "Önceki yıllarda burada [Ankara'da] satılan her şey "İngiliz malı" diye satılıyordu. Bugün dahi yerli nüfus satın aldıkları her şeyin "İngiliz" olduğunu düşünmektedir."[18]

Ankara Vilayeti'nin ticaret hacminin dönemin başka Anadolu merkezlerinin ticaret hacimleri ile karşılaştırılması Tablo 3'te yer almaktadır. İzmir, Trabzon, Samsun, İskenderun için liman değerleri, Mersin için Adana vilayeti değeri geçerlidir. İlgili döneme ait olarak Sivas, Konya gibi iç bölgelere ait ticaret hacmi verileri bulunamadığından genellikle kıyı merkezleri ile ve sadece genel bir fikir verme amaçlı bir kıyaslama söz konusudur. Tablo'ya göre ilgili yıllarda Ankara Vilayeti ihracat ve ithalat hacminde Samsun ve Mersin'e yakın kapasitede görünmektedir.

4) Demiryolu ve Etkileri

İstanbul'u Bağdat'a bağlamak niyetindeki Alman sermayesine 1888'de verilen bir imtiyazla 486 km'lik İzmit-Ankara hattı kısım kısım inşa edilerek 1892'de tamamlandı. Hattın son kısmı 90 km'lik Polatlı-Ankara bölümüydü ve Ankara'ya demiryolu 28 Kasım 1892'de

Tablo 3: Ankara'nın Ticaret Hacminin Bazı Anadolu Merkezleri ile Karşılaştırılması

İhracat (£)						
Yıl	Ankara	Trabzon	Samsun	Mersin	İskenderun	İzmir
1877	593.755	167.000	354.000	453.000	-	4.687.000
1878	410.520	246.000	456.000	405.000	1.099.000	3.543.000
1887	428.100	312.000	504.000	405.000	885.000	4.099.000
1890	423.000	384.000	1.033.000	655.000	696.000	3.708.000
1891	584.500	360.000	856.000	1.082.000	736.000	3.927.000
İthalat (£)						
Yıl	Ankara	Trabzon	Samsun	Mersin	İskenderun	İzmir
1887	426.300	720.000	359.000	393.000	1.619.000	2.709.000
1890	477.900	788.000	792.000	404.000	1.716.000	3.031.000
1891	529.400	849.000	838.000	535.000	1.800.000	2.986.000

Kaynak: A&P ilgili yıllara ait İzmir, İstanbul, Trabzon, Halep raporları.

ulaştı.[19] Demiryolu bölgede, daha sonra şehrin kaderini etkileyecek dereceye varan değişikliklere yol açtı. Ancak ilk ve hemen hissedilir etkisi tarım sektörü üzerindeydi.

a) Demiryolu ulaşımı kolaylaştırmak ve ucuzlatmak suretiyle tarımda üretimin genişlemesini teşvik etti. Bu olgu öncelikle buğday ve tahıl üretiminde görüldü; alışılagelenden daha geniş bir alanda buğday tarımı yapılmaya başlandı. Ankara'daki İngiliz konsolos vekiline göre nakliye ücretleri biraz yüksek olsa da İstanbul'daki kârlı fiyatlar yüzünden fazla tarımsal hasılanın 2/3'ü İstanbul'a gönderiliyordu.[20] Anadolu demiryolunun Ankara'ya ve daha sonra 1896'da Konya'ya ulaşması bu bölgelerdeki tahıl üretimini önemli ölçüde artırdı. Başlangıçta hatta taşınan yıllık tahıl miktarı 50 bin ton iken 1902'de tarıma yeni açılan toprakların da etkisiyle 400 bin tona ulaştı. 1893-1911 arasında Ankara'dan Haydarpaşa'ya gönderilen tahıl miktarı 5 kat, meyve miktarı 2 kat arttı.[21] Ankara civarında daha çok çiftçi piyasa için üretim yapmaya başladı ve dünya fiyatlarına duyarlı bir üreticilik belirdi. Buğday İstanbul'da, arpa bira üretimi için İngiltere ve Fransa'da pazar buluyordu. Böylece Ankara ekonomisinde buğday tiftiğin önüne geçti. İç Anadolu tahılının İstanbul'a hızlı ulaştırılabilir hale gelmesi İtalyan, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları öncesinde başkentin Balkanlar ve Rusya'ya olan tahıl bağımlılığını azalttı.

b) Demiryolu tarımsal ürün fiyatlarında artışa yol açtı. Ankara'daki tahıl fiyatları 1887-1893 arasında % 119 arttı. Bölgedeki tahıl fiyatları mahalli koşullardan çok dünya koşullarına yanıt verir hale geldikçe üreticiler mahsulü elde tutup fiyatlar uygun hale gelinceye kadar piyasaya vermemeyi de düşünmeye başladı.[22]

c) Demiryolu genel olarak arazi fiyatlarında da artışa yol açtı.[23]

d) Demiryolu aşâr gelirlerini artırdı. Örneğin Düyun-u Umumiye İdaresi'nin 1903'te yayınladığı bir raporda demiryolunun geçtiği ya da etkilediği bölgelerin öşür gelirinin 1891'den beri % 46 arttığı belirtiliyordu.[24] Ankara vilayetinde ise aşâr tahsilatı 1890-1911 arasında % 137 arttı.[25]

e) Demiryolu bölgenin ithalat hacmini genişletti. Genişleyen bu pazarda Alman tacirleri, yukarıda değinildiği üzere Anadolu piyasası koşullarını dikkate alan ticaret usulleriyle, daha etkin hale geldi.

f) Demiryolları tarımda modern tarımsal metod ve araçlar kullanımını teşvik etti. Tarımsal üretim ve fiyat artışlarının arkasında eskisine göre daha geniş arazilerin tarıma açılması olduğu kadar modern tarımsal teknikler ve aletler kullanılması da bulunuyordu.[26] Ankara ve civarında demiryolu gelinceye kadar modern tarımsal aletler kullanılmıyor, "çiftçi toprağı hafifçe eşeliyor, tohumu ekiyor ve gerisini şansa bırakıyor"du.[27] Ankara'daki konsolos vekili demiryolu ile birlikte bu alanda yeni bir ticaret imkânı doğduğuna dikkat çekiyordu: "[Yakın gelecekte] bölgeyi gezip tarımsal makine ticaretini başlatacak ve köylüleri makinelerin

kullanımı konusunda eğitecek kişilere ihtiyaç olacak"tı. Özellikle hafif ve ucuz tarımsal makineler için önemli bir piyasa fırsatı söz konusuydu.[28] Demiryolu Ankara'ya doğru ilerledikçe basit demir sabandan savuruculara ve tane ayırıcılara kadar geniş bir yelpazedeki tarımsal makinelere talep artmaya başladı. Ayrıca orak makinesi, balyalama için gereken portatif el presleri, buharlı harman makineleri da kullanıma giriyordu.[29]

Tarımda modern teknik ve aletlerin yaygınlaşmasında demiryolu güzergâhında yerleştirilen Bulgaristan, Yunanistan ve Balkan göçmenlerinin etkisi görüldü. Bu göçmen nüfus çalışkan ve yetenekli olup "Anadolu köylülüğününkinden daha gelişmiş tarım metodları kullanıyor", demir saban, orak gibi basit tarımsal aletler kullanımında bu konudaki "bilgisiz yerli halka" öncülük ediyordu.[30] Göçmenlerin yanı sıra Anadolu Demiryolu Şirketi'nin çabaları da tarımsal üretim artışına ve modern tarımsal teknikler kullanımına yardımcı oldu. Şirket, "özel görevleri" köylüleri tarımsal aletleri kullanma konusunda eğitmek ve bu aletleri taksitle satmak olan personel istihdam ediyordu.[31] 1910'da Anadolu-Bağdat demiryolları genel müdürü "şimendüfer güzergâh ve civarı köylerinin istihsalâtı arziyesinin tezyidi [toprak mahsüllerinin arttırılması] maksadile, istasyon müdür ve memurlarına komisyon vererek taksit ile pulluk sattırmış"tı.[32] Şirket ayrıca hat boyunca kurduğu model çiftliklerde ücretsiz tohum dağıtıyor ve yeni toprakları tarıma açmak için çeşitli teşvikler deniyordu.[33]

Tarımda modernleşme konusunda devlet politikaları da mevcuttu. XIX. yüzyıl sonlarında Ankara'da bir "örnek tarla" kurulması planlanıyordu. Projenin amacı köylülere en iyi tarım yöntemlerinin öğretilmesi, faydalı ithal bitkilerin ekiminin genişletilmesi, çeşitli tarım endüstrilerinin teşvik edilmesi, hayvan soylarının ıslahı (ki, tiftik keçisinin ıslahı için bir ağıl oluşturulması planlanıyordu), sulama, ağaç dikilmesi ve suni çayırlar oluşturulması idi. Tarla 1895'te, ağıl 1898'de Numune Çiftliği ve buna bağlı Çoban Mektebi bünyesinde faaliyete geçti. Burada keçi yetiştirme ve bakımı, sürü ve yün kalitesinin ıslahı yöntemleri öğretilecekti.[34] Örnek tarlada deneysel işler ve kullanım gösterimleri yapıldı, 1903-1905 döneminde tarım makineleri denendi, 1907'de buğday yetiştiriciliğinin iyileştirilmesi çabalarında kullanılmak üzere bir harman makinesi getirildi.[35] Tarımda modernleşme ve mekanizasyon girişimleri sonucu XX. yy. başlarında Ankara'da sahibi Dimitri Eugenidis olan ve modern pulluk imal eden bir tesis faaliyetteydi.[36]

g) Ankara'daki konsolos vekili 1891'de yıllık neredeyse bir milyon sterline yaklaşan ticaret (ithalat + ihracat) hacmine rağmen vilayette tek bir bankacılık kuruluşu bulunmadığını ifade ediyordu. Modern kredi kurumlarına Osmanlı topraklarında 1840'lardan beri ihtiyaç duyuluyordu ve bunların yokluğunda Ankara'daki tefeciler iyi kazanç sağlıyordu; faiz hadleri %12-50 arasında değişiyor ancak

yüksekliği ticarete engel oluşturuyordu.[37] Demiryolundan sonra 1893'te Osmanlı Bankası (Bank-ı Osmanî) Ankara'da bir şube açtı.[38] Ancak bu bir mevduat ve kredi bankasından ziyade Duyun-u Umumiye'nin alacaklarını toplama rolünde olduğu için küçük üreticilerin ve ticari hayatın kredi gereksinimlerini karşılamaktan uzaktı.

h) Demiryolunun bir başka etkisi bölgede sigortacılık faaliyetlerinin başlaması oldu. 1890'lardan itibaren çeşitli sigorta şirketleri Ankara'da acenteler açtı. Bunlar başlangıçta demiryolu ile taşınan malların (nakliye) sigortacılığıyla ilgilenirken kısa sürede yangın, hayat, kaza gibi diğer sigorta branşları da devreye girdi (Tablo 4).

5) Zanaatlar, Meslekler

Osmanlı Anadolu'sunda XIX. yüzyıl sonlarına doğru iyice belirginleşmeye başlayan şekilde ticari ve iktisadi hayatta bir işbölümü görülüyordu. Kapitülasyon genel başlığı altındaki iktisadî, malî, adlî ayrıcalıklar özellikle yerli gayrimüslim tebaa ve ülkedeki yabancılar lehine çok önemli imkânlar sağlamıştı. Müslüman-Türk tebaa daha çok tarım ve hayvancılık ve bazı zanaatlar ile ilgilenirken, gayrimüslim tebaa ticaret, temsilcilik, aracılık/komisyonculuk, teknik zanaatlar, ithal

Tablo 4: XIX. Yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başında Ankara'daki Sigorta Şirketleri ve Çalışma Alanları

Sigorta Şirketi	Ülkesi	Faaliyet Alanı
Assicurazioni Generali Trieste	Avusturya	nakliye, yangın, hayat
Friedrich Wilhelm	Almanya	hayat
Gresham	İngiltere	hayat
Mutual life	ABD	hayat
Mutuelle de France et des Colonies	Fransa	hayat
New York	ABD	hayat
Northern	İngiltere	yangın, hayat
Osmanlı Umum Sigorta Şirketi	Osmanlı	nakliye, yangın
(La) Patrie	Belçika	yangın
Phoenix of London	İngiltere	yangın, hayat, kaza
Premiere Compagnie Hongroise	Avusturya	hayat
(Les) Provinces Reunies	Hollanda	yangın
Rossia	Rusya	nakliye, yangın, hayat, kaza, cam
Royal Exchange	İngiltere	nakliye, yangın, hayat, kaza
(Le) Soleil	Fransa	hayat
State	İngiltere	yangın
(L') Union de Paris	Fransa	yangın, hayat
Victoria de Berlin	Almanya	hayat, kaza

Kaynak: Kahya (2010), s.286-295.

ikameci imalat gibi faaliyetlere yöneldi. Ankara'da da durum genel resimden farklı değildi.

"Genel olarak söylemek gerekirse, nüfusun Müslüman kesimi tarım, hayvancılık ya da sürü yetiştirmekle uğraşırken, Hıristiyanların arasından ihracatçılar, mülk sahipleri, sarraflar, acenteler, dükkâncılar, mültezimler vs. çıkar. İnanıştaki bu farklılık öylesine keskindir ki, kendi başına iş yapan bir Müslüman yoktur ya da kendi elleriyle toprağı işleyen bir Hıristiyan çok nadirdir."[39] Müslümanlar devlet memuru, öğretmen, ilmiye mensubu, emlak sahibi, hayvan yetiştiricisi, at ve sığır taciri, hububat ve un taciri, kasap, fırıncı, meyve, sebze ve mandıra ürünleriyle baharat, urgan-halat, odun, kömür satıcısı ve bakkallık gibi meslekler icra ettiği ifade ediliyordu. Serbest meslek sahiplerinin "genellikle sermayeyi sağlayan ve hesapları tutan Hıristiyan ortakları vardır. Özellikle Türklerin meşgul olduğu zanaatlar ayakkabıcılık, demircilik, demir ve bakır işletmeciliği, katırcılık, sakalık ve hamallıktır. Büyük bir kesim köylerden ürünleri toplamak üzere Hıristiyanlar tarafından istihdam edilen simsar ya da aracılardır ve bunlar komisyon ya da ücretle çalışırlar."[40]

"Hıristiyan cemaatler, bilinen profesyonel sınıflar, ruhban[lık], avukatlık, doktorluk dışında toptan ticaret, bölgenin özel ürünlerinin alım satım ve taşımacılığı ile uğraşırlar ki bu ürünler tiftik, koyun yünü, tuzlanmış deri ve post, afyon, kitre ve sarı cehridir. Bunlar önemli sayıda yün ve tiftik ayıklayıcısı, simsar, kâtip ve yardımcı istihdam ederler. Gerek toptan gerekse perakendeci ithalat tacirleri Manchester'ın basmalarını, Glasgow'un şal ve müslinlerini, Sheffield'ın çatal bıçaklarını, Birmingham'ın silahlarını, Wolverhempton'ın metal eşyasını, kaba İngiliz çanak-çömleklerini ve camını, Fransa ve Avusturya'nın kumaşlarını, kahve, şeker ve tütün gibi kolonilerden gelen malları ve petrol ürünlerini pazarlarlar." Hıristiyanlar ayrıca sarraflık, faizcilik, aşar ve vergi toplama, mezatçılık, taş ustalığı, mermercilik, inşaatçılık, amelelik, marangozluk, boyacılık, camcılık, mobilyacılık, dokumacılık, aşçılık ve konfeksiyonculuk da yapıyorlardı. Terzilik, ayakkabıcılık, gümüş kuyumculuğu, mücevhercilik gibi mesleklerle hem Türkler hem de Hıristiyanlar uğraşıyordu.

Ankara'da ikamet eden az sayıdaki Avrupalı ise "ticaret, acentelik, doktorluk ve eczacılık gibi işlerle" uğraşıyordu.[41]

6) Sonuç Yerine

Ankara, Osmanlı İmparatorluğu'nun XIX. yüzyıldaki iktisadi değişim sürecine yüzyılın sonlarına doğru, özellikle şehre demiryolunun ulaşmasından sonra, daha hızlı katılmış görünmektedir. Demiryolu ile ulaşım sağlanmasından sonra bölgede nüfus artışı hızlandı, tarımsal üretim ve buradan sağlanan vergi gelirleri önemli artışlar gösterdi. Tarımda modern teknikler ve aletler kullanımı başladı, devlet bitki ve hayvan yetiştiriciliğini geliştirmek için aktif politikalar izledi. Ankara

bölgesinin başlıca ihraç kalemleri tiftik, yün, afyon, sarı cehri, kitre, buğday, deri ve halı/kilim iken, demiryolunun tarım üzerindeki etkileri sonucu buğday ve tahıl üretimi ve ihracatı ilk sıraya yerleşti. Tarımsal üretimin yanı sıra ticaret hacmini de genişleten demiryolu böylece bankacılık ve sigortacılık faaliyetlerinin de Ankara'ya gelmesini sağlamış görünmektedir. İktisadi değişim süreci ve demiryolu Ankara'nın tarımsal gelişme potansiyelini kapsamlı bir şekilde destekler ve ortaya çıkarırken bölgede ve şehirde sanayileşme yönünde bir etki yaratmadı. XX. yüzyıl başlarında birkaç kiremit ve yağ imalathanesi, ayrıca buhar makineli iki değirmen ve bir pulluk imal atölyesi bulunduğu bilinen Ankara'da belirgin bir sanayileşme görülmüyordu.[42] Bu durum Ankara'nın pamuk, tütün, susam, keten, kenevir, gibi sınai bitkileri önemli miktarlarda yetiştiren bir bölge ya da kömür, demir, madenler gibi hammaddelere sahip olmaması kadar demiryolu hattının burada bitmesi ile de ilgiliydi. Ankara bu tür ürünlerin toplanıp işlendiği bir merkez ol(a)madı; çünkü hem bu tür ürünleri Ankara'ya ulaştırmak ancak karayolu ile mümkündü ve karayolu ile taşımacılık çok maliyetli bir usuldü hem de Ankara kendi ürettiği afyon, boya hammaddesi kökler gibi ürünleri de demiryolu aracılığıyla başka piyasaların hizmetine gönderiyordu.

Kaynakça

Parliamentary Papers, ACCOUNTS and PAPERS (1855-1914), *Commercial Reports from Consular Offices in Turkey* (annual reports, Great Britain) (Türkiye'deki konsoloslardan Londra'ya gönderilen ticaret raporlarının İstanbul, İzmir, Trabzon, Adana konsolosluk bölgesine ait ciltleri).

A&P 1889 Vol 81 (FO 1889 Annual Series No: 537) Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance. Turkey. Report fort he years 1887 & 1888 on the Trade of Constantinople. London 1889 içinde İstanbul 1887-1888 raporuna ekli Ankara (Vilayeti) 1887 raporu (Vice-Consul Newton).

(FO 1892 Annual Series No: 1099) Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance. Turkey. Report for the years 1889 & 1891 on the Trade of Constantinople. London 1892 içinde İstanbul 1889-1891 raporuna ekli Ankara (Vilayeti) raporu (Vice-Consul Newton).

Confidental Prints, No:4122, "Report on the Population, Industries, Trade, Commerce, Agriculture, Public Works, Land Tenure and Government of City and Province of Angora, Anatolia, by Vice-Consul Gatheral", Londra, 6 Mayıs 1880, s.1-22. (KOCABAŞOĞLU, Uygur (2004), *Majestelerinin Konsolosları*, İstanbul: İletişim Yayınları içinde, s.226-261.)

BASKICI, M. Murat (2003), "Osmanlı Tarımında Makineleşme: 1870-1914", *A.Ü. S.B.F. Dergisi*, Cilt 58 Sayı 1, Ocak-Mart , s.29-53.

BASKICI, M. Murat, (2005), *1800-1914 Yıllarında Anadolu'da İktisadi Değişim*, Ankara: Turhan Kitabevi.

BASKICI, M. Murat (2009), "Osmanlı Piyasasında Ticaret: Yabancı Tüccarın Dikkat Etmesi Gereken Hususlar (1870-1920)", *A.Ü. S.B.F. Dergisi*, Cilt 64 Sayı 1, Ocak-Mart 2009, s.39-55.

DEMİRYOLLAR MECMUASI, Cumhuriyetin 10 Yılı, 29.X.1933, İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi.

ELDEM, Vedat (1994), *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, (Ankara: T.T.K. Yayını).

ETE, Muhlis (1938), *Münakalat*, İstanbul: İ.Ü. Yayını, No.69.

FAİK (1934a), "Türkiye'de Ziraat Makineciliğinin Tarihçesi", *Ziraat Gazetesi*, 5/8, Ağustos 1934: 235-241.

GEORGEON, F., "Keçi Kılından Kalpağa: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yüzyılında Ankara'nın Gelişimi", Dumont, P.-Georgeon, F. (eds.), *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999) içinde, s.99-115.

ISSAWI, Charles (1980), *The Economic History of Turkey 1800-1914* (Chicago and London: The University of Chicago Press).

KAHYA, Fatih (2010), *Osmanlı Devleti'nde*

Sigortacılık, İstanbul: Libra Kitapçılık.

KARPAT, Kemal H. (2003), *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları).

ORTAYLI, İlber (1984), "19. Yüzyıl Ankara'sına Demiryolunun Gelişi, Hinterlandının ve Hinterlanddaki Üretim Eylemlerinin Değişimi", *Tarih İçinde Ankara* (Eylül 1981 ODTÜ Seminer Bildirileri, Ankara): 209-221.

PAMUK, Şevket (1984), *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913)* (Ankara: Yurt Yayınları).

QUATAERT, Donald (1987), *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908),* (Çev: S. Tekay), Ankara: Yurt Yayınları.

QUATAERT, Donald (2008), *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908* (Çev: N.Ö. Gündoğan-A.Z. Gündoğan) (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları).

TÜRK ZİRAAT TARİHİNE BİR BAKIŞ, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, İstanbul: 1938.

DİPNOTLAR

1 Pamuk (1984), s.24.

2 Karpat (2003), s.150; 166; 211. 1880 öncesinde Ankara ve civarının nufusunun daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. 1873-74 ve 1874-75 kışlarının çok sert geçmesi ve izleyen kıtlık dönemi Ankara yöresinde 18.000 civarında kişinin ölumune yol açmıştı. Georgeon, s.107. Ankara, Kırşehir, Yozgat, Çankırı ve Sivas bölgelerinde etkili olduğu bildirilen kıtlık için bkz. Turk Ziraat Tarihine Bir Bakış (1938), s.210-213.

3 Georgeon (1999), s.103.

4 Ete, Muhlis (1938), s.146.

5 Georgeon (1999), s.109.

6 İngilizler ilk defa 1838'de Guney Afrika'daki Kap (Cape Town) somurgesine Turkiye'den damızlık tiftik keçisi goturme izni almışlardı. Guney Afrika'ya ve daha sonra Avustralya ve Amerika'ya goturulenler uygun iklim şartlarında tutundu ve çoğalarak Turkiye'nin tiftik uretimi ve ihracatını geride bıraktı. İnonu Ansiklopedisi, 1948, Cilt 3, s.61. Yuzyıl sonlarında Ankara'daki tiftik ihracatında genellikle Ermeni tacirler İngiliz şirketleri adına aracılık yapıyorlardı. Ortaylı (1984), s.118.

7 Geven zamkı (gum tragacanth): Turkiye'nin iç, guney ve guneydoğu Anadolu bölgelerinde kırlarda yetişen, baklagillerden, çok yıllık yabani bir dikenin (geven - Astragalus) bazı turlerinin gövdelerinden sızan bir zamk cinsi. http://tdkterim.gov.tr/bts/

8 (sarı) cehrî (yellow berry): Cehrigiller (Rhamnaceae) familyasından, 3 m. kadar boylanabilen ve kucumsi meyvelerinden sarı iplik boyası elde edilen çalı; altın ağacı. http://tdkterim.gov.tr/bts/

9 Ankara Vilayeti Hakkında Rapor (1880), s.244. Ankara elması ve armudunun kışlık turleri ilk olarak 1639-1768 arasında burada ikamet eden Levant Company uyeleri tarafından yetiştirildiği için yerel olarak "İngiliz" diye adlandırılıyordu.

10 Ankara Vilayeti Hakkında Rapor (1880), s.245.

11 Ankara Vilayeti Hakkında Rapor (1880), s.244. Bu öngoru demiryolunun Ankara'ya ulaşmasından sonra gerçekleşmiştir.

12 A&P İstanbul 1887-1888 raporuna ekli Ankara

(Vilayeti) 1887 raporu, s.16.

13 A&P İstanbul 1887-1888 raporuna ekli Ankara (Vilayeti) 1887 raporu, s.16.

14 A&P İstanbul 1887-1888 raporuna ekli Ankara (Vilayeti) 1887 raporu, s.16.

15 Baskıcı (2005), s.177.

16 A&P İstanbul 1889-1891 raporuna ekli Ankara (Vilayeti) raporu, s.23.

17 Baskıcı (2009), s.39-55.

18 A&P İstanbul 1889-1891 raporuna ekli Ankara (Vilayeti) raporu, s.24.

19 Demiryollar Mecmuası, 1933, Cilt 9, Sayı 104-105, s.545; Ortaylı (1984), s.115.

20 A&P İstanbul 1889-1891 raporuna ekli Ankara (Vilayeti) raporu, s.23.

21 Ortaylı (1984), s.216.

22 Quataert (2008), s.162-163.

23 Ortaylı (1984), s.215.

24 A&P İstanbul 1903 raporu: 29.

25 Eldem (1994), s.93. Bağdat Demiryolu'nun tarımsal üretim ve vergi gelirlerini yükseltmesi hakkında bkz. Issawi (1980), s.189; Quataert (1987), s.68.

26 Ancak Osmanlı tarım sektöründe modernizasyon çabaları genel olarak çok sınırlı kaldığından modern teknikler ve makineler kullanımının etkisinin aynı ölçüde sınırlı olmuş olacağını unutmamak gerekir. Osmanlı tarımında mekanizasyon konusu için bkz. Baskıcı (2003).

27 A&P İstanbul 1889-1891 raporuna ekli Ankara (Vilayeti) raporu, s.24.

28 A&P İstanbul 1892 raporu: 7.

29 A&P İstanbul 1889-91 raporu: 9.

30 A&P İstanbul 1903 raporu: 29; A&P İstanbul 1906 raporuna ekli Konya raporu: 25. "… memleketimizde ilk evvel toprağı fennî bir surette ihzar etmeği yani pulluk ile sürmeği tatbik edenler 1293 harbinden sonra Rusya'dan Eskişehir, Aydın, Balıkesir ve Adana'nın sıcak havalisine hicret eden Tatar ve Çerkes muhacirleri olmuştur." Faik (1934), s.235.

31 A&P İstanbul 1899-1900 raporu, s.17.

32 Faik (1934), s.236.

33 A&P İstanbul 1899-1900 raporu, s.17.

34 Georgeon (1999), s.106; Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış (1938), s.194.

35 Quataert (2008), s.112-113.

36 Quataert (2008), s.142.

37 A&P İstanbul 1889-1891 raporuna ekli Ankara (Vilayeti) raporu, s.24.

38 Ortaylı (1984), s.216.

39 Ankara Vilayeti Hakkında 1880 raporu (Kocabaşoğlu, 2004 içinde), s.229.

40 Ankara Vilayeti Hakkında 1880 raporu (Kocabaşoğlu, 2004 içinde), s.229.

41 Ankara Vilayeti Hakkında 1880 raporu (Kocabaşoğlu, 2004 içinde), s.229-230.

42 Georgeon (1999), s.110. Ortaylı (1984), s.219. Türkiye'de XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren çeşitli merkezlerde Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odaları kurulmaya başlamış, Ankara'da bir Ticaret ve Sanayi Odası kurulması ise ancak Mayıs 1923'te gerçekleşmiştir.

Antik ANKARA

*Necmettin Kerem TOROS**

Özet

İnsanların yaşadığı yerlerin tarihi ile ilgili, her gün önünden geçtikleri yerlerin, yapıların geçmişi hakkında bilgi sahibi olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Günümüz dünyasında ne yazık ki günlük hayatın rutin akışı karşısında insanların bu tarz şeyleri merak etmesi de aslında pek olası değildir.

Tüm bunlara rağmen her şeyin olduğu gibi şehirlerin de bir hikayesi, bir geçmişi bulunmaktadır. Bulunduğumuz yerler yıllar öncesinde kimlere kimlere ev sahipliği etmiş, hangi acı, tatlı olaylar yaşanmış, ne olmuş, ne bitmiş bunların hepsinin cevabını bizlere şehir tarihçiliği vermektedir. Şehir tarihinin kendine özgü yöntem, kaynak ve konusu olan bir disiplin veyahut bilim dalı olup olmadığı hem ülkemizde hem dünyada sıklıkla karşımıza çıkan bir problem olmuştur. Batı bu konuya biraz daha hassas yaklaşmış ve şehir tarihçiliğini ayrı bir kefeye koymuştur. Bizde ise şehir tarihçiliği ilgi alanı olmaktan öteye gidememiştir.

Tüm bunlar ışığında Ankara'ya baktığımızda da önemli uygarlık ve medeniyetlere başkentlik yapmış, tarihi binlerce yıl ötesine giden bir şehir karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada da genel şehircilik özelliklerinin yanı sıra, Ankara'nın Roma dönemine kadar geçmişinde kimlerin olduğu, günümüze ne tür izlerin kaldığı da belirtilerek Antik Ankara dönemine ışık tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Tarih, Antik Ankara

*Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi

Giriş

Deminde belirtildiği gibi şehir tarihçiliği ile ilgili hem dünyada hem Türkiye'de çeşitli tartışmalar halen mevcuttur. Batıda şehir tarihçiliğine daha çok önem verilmiş ve bu konuda çeşitli kürsülerinde bulunduğu bilinmektedir. Türkiye'de ise daha çok üniversitelerin ilgili bölümlerinde bu konu ile alakalı olarak daha çok Osmanlı dönemi ve öncesine ait şehircilik ile alakalı çalışmalar bulunmaktadır.[1]

Şehirler devletler için tarih boyunca önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle şehirlerin coğrafi koşulları hem insanların yaşam şartlarında önemli bir etkiye sahip olmuş, hem de devletlerin politikalarına zaman zaman yön veren bir özellik göstermiştir. Örneğin bir şehrin yüksek rakıma sahip olması ve kayalıklarla çevrili olması o şehrin güvenirliliğini arttırmıştır. Aynı şekilde bir şehrin çevresindeki şartlarda o şehir için oldukça önemli yere sahip olmuştur. Örneğin ticaret yolları üzerinde yer alan bir şehir ister istemez rağbet gören ve gelişen bir şehir özelliğini taşır. Yani kısaca belirtecek olursak şehirler devletlerin siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal hayatına tarih boyunca yön vermiştir. Tarihsel kimliğin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması, kentte yaşayan insanların tarihsel mirasın farkına varmaları ve tarihsel bilince sahip olmaları ile sağlanabilir.

Bugün Ankara'yı ziyaret edenler bol bol alışveriş merkezi üzerine kurulmuş bir şehir manzarası ile karşılaşırlar. Oysa Ankara tarihte birçok medeniyete başkentlik yapmış ve stratejik açıdan da önemli bir şehirdir. Maalesef burada yaşayanlar olarak da bizler bu şehrin geçmişi hakkında bilgiye sahip değiliz. Örneğin Ulus'un bir Roma kenti üzerinde yer aldığını, Sulu Han'da alışveriş yapanların 420 yıllık bir çarşıda gezdiğini kaçımız bilmektedir? Ankara arkeolojik açıdan çok zengin bir kenttir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca tescil edilmiş sit alanı sayısı 395'tir. Ankara, yüzyıllar boyunca birçok uygarlığa ev sahibi yapmış ve bu uygarlıklar çok değerli eserler bırakmışlardır. Ankara'da gezilecek ve görülecek tarihi yerler ve eserler daha çok antik çağa aittir. Elbette Selçuklu ve Osmanlı dönemleri ile Cumhuriyet dönemine ait önemli eserleri de barındırmaktadır.[2]

Ankara'ya Giriş

Ankara ilkçağlardan beri Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biri olmuştur ve yaklaşık beş bin yıllık bir mazisi vardır. Ankara, Anadolu'nun tam ortasında yer almasından dolayı ve tüm yönlere açılmasından dolayı ve sekiz yönden gelen yolların Ankara'da kesişmesinden ötürü stratejik bir öneme sahiptir. Milli mücadele sırasında da zaten meclisin Ankara'da açılması stratejik açıdan önemini göstermektedir. Kent merkezindeki ilk yerleşmenin bugünkü Ankara Kalesi'nin bulunduğu bölge olduğu sanılmaktadır. İlkçağ kentleri için olması gereken üç önemli koşulun hepsini Ankara barındırmaktadır. Tarihçi Herodot ve İskoç Arkeolog William Mitchell Ramsay'e göre Ankara ilk çağlardan itibaren, ordu, ticaret ve posta yolu olarak kullanılan Mezopotamya'daki Susa kentinden başlayıp

Sardes kentinde sona eren ünlü Kral Yolu'nun üzerinde bulunan önemli bir ticaret ve konaklama merkezi idi.

Ankara adının nereden geldiği ile ilgili de çeşitli tartışmalar mevcuttur. M.S. 2. Yüzyılda yaşamış Yunan tarihçi Pausanias'a göre, Frig kralı Gordios'un oğlu Midas'a bir gece rüyasında ilahi bir ses, "bir gemi çapası aramasını ve bulduğunda da oraya bir kent kurmasını" emreder. Ve bu çapa da Ankara Kalesi'nin olduğu tepede bulunur. Bu sebepten ötürü Midas buraya, *"gemi çapası kenti"* anlamına gelen *"Anker"(ium)* ya da *"Ankyra"* adını vererek bu kenti kurar ve çapayı da Zeus Tapınağı'nda saklar. Bir diğer görüşe göre *"Ank"* sözcüğünün Frig dilinde *"çengel, kayalık vadi"* anlamlarında olduğu ve yazıtlarda *"kayalıklar kenti"* olarak kullanıldığı yönündedir.[3] Bir diğer görüşe göre ise Bizanslı Stephanos Byzantinos'un "Ethnica" adlı coğrafya sözlüğünde, M.Ö. 3. Yüzyılda yaşamış ve aslen Mısırlı rakip Aphrodisias'lı Apollonios'un verdiği bilgiye dayanılarak; Galatlar'ın bölgeye gelir gelmez Pontus kralı ile savaşarak onları püskürttüğünü anlatılır. Kazanılan zafere karşılık Galatlar'a kent kurmak için yer verildiği ve bu kente, zaferin sembolü olarak yaptıkları bir kıyı savaşında el geçirdikleri ve Yunanca *"Ankyra" (Anküra)* ve Latince *"Ancyra" (Ankira)* anlamına gelen *"gemi çapası"* adını verdikleri belirtilir.[4] Roma Dönemi'nde Ankara ve çevresinde basılan para ve madalyonların üzerinde gemi çapası resimlerinin yer alması söz konusu kaynakları doğrular niteliktedir. Bir diğer efsaneye göre de Nuh'un gemisinin çapası, büyük tufanda buraya düşer ve daha sonra bulunan çapanın yerine Ankara'nın kurulduğu söylenir. Bizans kaynaklarında ise kentin adı *"Ankagra'*dır. Batılı kaynaklar da *"Aghurdha"* ve *"Angouri"* adlarını kullanmaktadır. Kentin Selçuklulardan sonraki adı olan *"Engürü"* ise kentin çevresinde yetişen üzümlerden dolayı Farsça üzüm anlamındaki "engür"den geldiği belirtilir.[5] Anadolu'ya 12. Yüzyılda Türkmenler'in gelmesiyle beraber Batılı kaynaklarda Ankara'nın adı "Angora", "Angori" olarak geçse de yerli halk "Angara" demekteydi. İmparator Antonine ve Caracalla kente "Antonianania" adını vermiştir. Romalılar ayrıca Augustus'a saygıdan dolayı "Sebasteion" (saygıdeğer kent), "Metropolis" (Anakent) gibi isimleri de Ankara için kullandığı bilinmektedir.[6] İslam tarihçileri se Ankara'dan "İmariye", "İmadiye", "Beldet-i Selasil" (zincirli kent) , "Ankori" ve "Angori" olarak bahsettiklerini görmekteyiz.[7]

Ankara ve çevresinin en yaşlı jeolojik oluşumları Paleozoik döneme (545-251,4 milyon yıl önce) aittir. Bu dönemle ilişkilendirilen birçok fosil bulunmuştur.[8] Ankara'nın kuzeyinde bulunan fosiller ise Mezozoik döneme rastlar. Bu dönem süresince var olan Paleotetis Denizi, sıkışma kuvvetlerinin etkisiyle kaybolur ve 40 milyon yıl sonra Liyas Dönemi'nde, Paleotetis'in güneyinde Neotetis isimli yeni bir deniz oluşur. Liyas Dönemi'nde denizde yaşayan yumuşakça sınıfından olan omurgasız dev boyutlu Ammonoid (mürekkep

balığının atası) fosili Keçiören Bağlum'da Kösrelik Köyü'nde bulunmuştur. Bu canlının soyu 65 milyon yıl önce tükenmiştir ve bu fosil Tabiat Tarihi Müzesi'nde sergilenmektedir. Hem bu fosilin hem de Kızılcahamam ile Güvem'deki deniz hayvanları fosilleri Ankara ve çevresinin uzun yıllar önce bir deniz olduğunu gösterir. Yine Kazan bölgesinde üçüncü jeolojik zamana ait deniz kabuklularının fosillerinin bulunması bu durumu destekler. Buzul devrinin olduğu sıralar Ankara coğrafyası bu durumdan pek etkilenmemiş ve insan yaşamına uygun niteliklere sahip olmuştur.[9] Senozoik Dönemin en uzun bölümü olan Miyosen Dönemi'nde ise Ankara'nın kuzey ve kuzey batı tarafında yaşamış, fakat günümüzde yok olmuş memeli hayvan türlerinin (zürafa, fil, gergedan, maymun, dev kara kaplumbağaları) varlığı Kazan'da görülür. *"Sinap Formasyonu"* adı verilen ve 1989 yılından itibaren uluslararası bir proje kapsamında yapılan çalışmalarda Ankara ilçelerinde (Kazan, Kızılcahamam, Çubuk, Ayaş, Beypazarı, Elmadağ, Yenimahalle ve Keçiören) yüzden fazla fosil yatağı bulunmuştur.[10] Yine Miyosen devrinde Çamlıdere'de taşlaşmış *"Ağaç fosil ormanı"* adı altında çam ve meşe ağaçlarının bulunduğu karışık bir ormanın fosil kalıntıları mevcuttur. Yine Ankara'da 1955-57 yılları arasında Fikret Ozansoy tarafından "Ankarapithecus meteai Ozansoy" (Ankara Maymunu) adında maymun fosili bulunmuştur ve bu fosilin yaşı 9.8 milyon yıl olarak hesaplanmıştır. Miyosen Dönem'de Ankara ormanlarında yaşayan ve "Ankara Maymunu" olarak bilinin bu fosilin özelliği günümüzdeki goril, orangutan, şempanze gibi kuyruksuz maymunların özelliklerini tek bir örnekte toplamasıdır.[11]

Prehistorik Çağ'dan Tunç Çağı'na Kadar Ankara

Ankara ve çevresinde tarih öncesi çağlardan itibaren sürekli yerleşim gözükmektedir. Ankara'nın bilinen tarihi Paleolitik Çağ'a kadar uzanır. Ankara'da bu döneme ait ilk balta, bıçak gibi eserler, 1910'da İngiliz Arkeolog Reginald Campbell Thompson tarafından Uzağıl'da ve 1931'de Alman Arkeolog Kurt Bittel tarafından eski Maltepe Havagazı Fabrikası'nın batısında bulunur. Yine Ankara'nın birçok bölgesinde bu dönemlere ait kalıntılara rastlamak mümkündür.

Mezolitik Çağ'a ait eserler ise İstanbul yolunun 9. Kilometresinde Ankara Çayı'na karışan Macunçay'da ele geçirilmiştir. Neolitik Çağ'a ait eserler ise Arkeolog Prof. Dr. Remzi Oğuz Arık tarafından Ankara Kalesi çevresinde bulunmuştur. Arkeolog Nurettin Can Gülekli tarafından ise lamba ve ok uçları ile balta parçası gibi aletler Yenimahalle, Çubuk Çayı, Şereflikoçhisar ve Roma Tiyatrosu'nun olduğu bölgede bulunmuştur.[12]

Kalkolitik Çağ'a ait eserler ise Japon Anadolu Arkeoloji Ensitüsü başkanı Dr. Sachihiro Omura tarafından Sincan, Haymana, Bala, Ahlatlıbel ve Gölbaşı tarafında bulunmuştur. Yine Ankara'nın birçok bölgesinde Tunç Çağı'na ait eserlere de rastlanır. Dr. Omura'nın yaptığı İç Anadolu yüzey

araştırmaları çalışmalarında bu döneme ait birçok höyük ortaya çıkarılmıştır. Bu da Ankara'nın yaşam için son derece uygun olduğuna işarettir. Ahlatlıbel'de madeni araç ve gereç kullanıldığına dair emarelere rastlanmıştır. Mimari yapı, taş temel ve üzeri kerpiçtir. Tüm bu höyüklerde çanak-çömlek başta olmak üzere birçok eser ortaya çıkarılmıştır.[13]

Hitit Dönemi Ankara

Hititler Hint-Avrupa kökenli bir kavim olup M.Ö. 1660-1190 tarihleri arasında Anadolu'ya hükmetmişlerdir. Anadolu'da merkezi devlet yapısı kuran Hititler'in Ankara'yı askeri garnizon olarak kullandıkları sanılmaktadır.[14]

Ankara'da bazı bölgelerde(Keçiören, Altındağ) Hititler'e ait aslan ve sfensk denilen insan başlı aslan gövdeli hayvan resimleri bulunmuştur. Fakat bu döneme ait en önemli eser Kazan yakınlarında Erken Hitit Dönemi'ne ait Bitik vazosudur.[15] Yine şehrin birçok yerinde Hititler'e ait kabartmalara rastlamak mümkündür. Ankara ve çevresinde Hititler'e ait en büyük yerleşim yeri Külhöyük ve çevresidir. Ünlü Haymana kaplıcalarının tarihi Hititler'e kadar dayanmaktadır. Ardından Romalılar bu yerleri daha da geliştirip tedavi merkezlerine dönüştürmüşlerdir. Yine bu döneme baktığımızda Luviler'in de Beypazarı İnözü Vadisi'ndeki mağaralarda yaşadıkları bilinmektedir.

Frig Dönemi Ankara

Hitit varlığının sona ermesi Karanlık Devri başlatmıştır. Bu dönemde Hititler Ege göçlerinin sonucunda tarihe karışmıştır. Hititler sonrası Ankara ve çevresi M.Ö. 8. Ve 7. Yüzyıllarda Frigler'in egemenliğine girer. Ankara'da ilk önemli yerleşmeler bu dönemde ortaya çıkmıştır.[16] Dönemin izlerine Augustus Tapınağı'nın duvarlarında rastlanmaktadır. Yine Frigler'in Tanrıçası Kibele'nin oturduğu tepenin bugünkü Ankara Kalesi ve çevresi olduğu kazılardaki kalıntılarla belirlenmiştir. Atatürk Orman Çiftliği, Kalaba, Bahçelievler, Gölbaşı ve Etimesgut'ta Frigler'e ait kalıntılar bulunmuştur. Yine Anıtkabir ve çevresinde de Frigler'e ait birçok Tümülüs vardır. Hatta Anıtkabir'in inşaası sırasında bu konu ile ilgili yer yer tartışmalar yaşanmış ve plan bu Tümülüsler de göze alınarak yapılmıştır. [17] Tümülüslerden elde edilen buluntular bugün Anadolu Medeniyetler Müzesi'nde sergilenmektedir.

Bu döneme ait en önemli ve en fazla eserler Gordion'da bulunmuştur. Yine Frigler'e ait kaya mezarları Karahisargölcük mevkisinde yer almaktadır. Sadece Ankara değil çevresinde de Frigler'e ait eserlere rastlamak mümkündür. Eskişehir yolunun 30'uncu kilometresinde Karayolları Cumhur Kutlu Dinlenme Parkı'nda yer alan ve bir kadın bir erkek tanrıyı simgeleyen çeşme Frigler'e aittir.[18]

Lidya ve Pers Dönemi Ankara

M.Ö. 696-695 yılları arasında Kafkaslar'dan gelen Kimmerler Frigler'in egemenliğine son verir. Daha sonra Kimmerler'in buradan çekilmesi sonucu Lidyalılar bölgede egemenlik kurar ve M.Ö.

547'ye kadar hüküm sürerler.

Bilindiği üzere Lidyalılar önemli ticaret yollarına sahip, ticari ilişkilerde oldukça gelişmiş bir devlet idi. Dolayısıyla Ankara, konum itibarıyla doğusundaki Persler ve batısındaki site devletleri arasında bir Pazar yeri olmaya başlamıştır. Ankara'nın askeri özelliğine bir de ticari özellik eklenmiştir. Lidya kralı Koesus'un 547'de Pers kralı II. Kyros'a yenilmesiyle kent Pers egemenliği altına girer. Yaklaşık 200 yıl Pers egemenliği altında kalan Ankara ticari özelliğini yitirmemiştir. Persler Anadolu'da birçok yol ağı yapmıştır. Bunlardan en önemlisi Dareois'in kurduğu ünlü "Kral Yolu"dur. Büyük İskender Anadolu'yu Helen Dünyası'na açmak için doğu seferine çıkar ve M.Ö. 334 kışını Gordion'da geçiren Büyük İskender M.Ö. 333 baharında çözülemeyen ünlü kördüğümü, bir kılıç darbesiyle keser ve Ankara'ya gelerek yaza kadar Pers ordusunu bekler ve Ankara'yı stratejik öneminden ötürü askeri merkez haline getirir. Bu sefer sonucu Persler Anadolu'dan çıkar. Böylece Ankara'nın Klasik Çağ-Helenistik Dönemi başlar.[19]

Ankara'nın Klasik Çağı ve Galatlar

İskender'in Kral Yolu'nu Tuz Gölü tarafına çekmesi Ankara'nın ticari açıdan önemini kaybetmesine sebebiyet olur. Ardından M.Ö. 323 yılında İskender'in ölümü üzerine imparatorluk satraplıklara bölünerek Ankara ve çevresi, komutanı Monophtalmos Antigonos'un payına düşer. Bölge M.Ö. 301'deki Ipsos Savaşı'nda Lysimakhos'u yenen I. Seleukos'un eline geçer. M.Ö. 240 yılında Seleukos kralı II. Callinicos ile kardeşi, Antiochus Hierax arasındaki savaş; tarihte *"Ankyra Savaşı"* olarak bilinmektedir.[20]

Gölbaşı, Polatlı, Kazan, Yenimahalle, Temelli, Elmadağ, Nallıhan ve civarlarında Helenistik Dönem'e ait eserler bulunmaktadır.[21]

Ankara Kurupedion Savaşı'ndan sonra Seleukosların eline geçince Bitinya kralı kardeşi için hazırlanan sefer için Galatlardan yardım ister. Bunun üzerine Galatlar üç kol halinde Anadolu'ya gelir. Galatlar(Galyalılar, Gallus, Galliler) Avrupa'da Kelt olarak bilinen Kuzey Avrupa'dan Akdeniz'e kadar uzanan bir kavimdir. Batıdan doğuya seferlerini gerçekleştirirler. Daha sonra Sakarya ve Kızılırmak arasındaki Galatya adı verilen bölgeye yerleşirler. Bu bölge kuzeyde Bitinya, batıda Frigya ve Bergama ile doğuda Pontus ve güneydeki Likaonya ve Kapadokya krallıkları arasındadır. Galatların kollarından olan Tektosaglar Ankara'ya gelip burayı başkent yapar. (M.Ö. 278-189) Ankara'nın belgelere dayanan tarihi Galatlar ile başlar. Krallar adlarına sikke bastırdıklarından dolayı bu döneme ait eserlere çokça rastlanmaktadır ve Ankara'nın da Galatlar döneminde oldukça geliştiği bilinmektedir.

Galatlar Anadolu'yu haraca bağlamıştır ve Galatika adında vergi almışlardır. Fakat M.Ö. 230'da Bergamalı Attalos Galatları yenilgiye uğratır. Ayrıca Galatlar'ın Roma karşısında Seleukoslar'a yardım etmesi üzerine Romalı General Vulso Galatlar üzerine saldırır ve 188'de "Apamei Antlaşması" ile Ankara

Bergama Krallığı'nın denetimi olmak şartıyla Galatlar'a bırakılır. Fakat Galatlar rahat durmaz. İsyan ederler fakat isyan tekrar bastırılır. Ardından II. Attalos Galatlar ile iyi ilişkiler kurar ve Helenistik etkiyi arttırmak ister ve bu alanda çalışmalar yapar. III. Attalos'un ölümü ile Romalılar bu topraklarda hak iddia eder fakat buna Bergama karşı çıkar. Karşı çıkması Bergama'nın sonunu hazırlar. Bergamalıların ardından bölgede Pontuslar egemen olur. Fakat onlar da Roma ile uzun süren savaşlara girişirler. Bu savaşlarda ise Galatlar Roma'nın yanında yer alır. Bu savaşlar sonunda Anadolu'da Roma egemenliği başlar. Roma generali Sulla, bu savaşların sonucunda Grek kentlerini Roma'ya katar ve Galatya yönetimini Roma kontrolünde Galatlar'a bırakır. İlişkilerin iyi olması sonucu M.Ö 51-50 tarihlerinde Romali hatip Cicero Galatya'yı ziyaret eder. Deiotaros, Ankara yakınlarında çok donanımlı kaleler olan Blucium(Kazan) ve Peium(Beypazarı) kalelerini inşa ettirir.[22] Gaius Iulius Caesar ünlü Zela Savaşı'nda Pontus kralını yenerken veni vidi vici'yi(geldim, gördüm, yendim) söyler. Caesar savaş sonu dönüşte Ankara yakınlarındaki bu kalelerde konaklar. Caesar Ankara'yı yeniden düzenler. Onun ölümü sonrası Deiotaros tüm Galatya'yı kendine bağlar.

Başlangıçta Galatlar surları bulunmayan köylerde kalır ve tarım ile uğraşırlar idi. Meslekleri askerlikti. Birçok savaşa paralı asker olarak katılmışlardı. Galat ekonomisinin en önemli ürünü tahıl(Galat ekmeği), küçükbaş hayvancılık, içki üretimi ve tiftik yünüydü. Galatlar'ın kentlerindeki Roma döneminden önce haraç ve vergi ile sağlanan bolluk Roma döneminde kendini fakirliğe bıraktı. Strabon'a göre Ankara hem polis hem de phourion(kale) karakterindeydi.

Galatlar M.Ö. I. yüzyıldan itibaren kendi kültürlerini yerine Anadolu kültürünü benimsemiştir. II. yüzyıldan sonra üst sınıflarda Helen kültürü ağır basar. Buna *"Gallo-Grek"*[23] adı verilir.

Deiotaros'un ölümü(M.Ö. 41) ile Antonius Kastor'un oğlunu ve daha sonra da onun ölümü ile oğlu Deitaros Philadephos'ı atamışsa da Antonius tarafından Amyntas kral ilan edilir (M.Ö. 36-25). M.Ö. 31'de Augustus'un Antonius'u yenmesi üzerine Anadolu'da bir takım idari değişiklikler olur. Amyntas'ın ölümü üzerine ilk Roma imparatoru Augustus Galatya'yı Roma'ya bağlar.

Araştırmalar Ankara'da pek çok bölgede Helenistik dönem- Galat kalesi ve yerleşim yerlerinin inşa edildiğini gösterir. Bazı Helenistik höyüklerin de Galatlar tarafından kullanıldığı anlaşılmıştır. Bağlum, Yenimahalle, Kazan, Gölbaşı, Sincan, Polatlı, Temelli, Çubuk, Beypazarı, Kızılcahamam, Güdül, Elmadağ ve Nallıhan'da Galatlara ait kale kalıntıları ve yerleşim yerleri bulunmaktadır.[24]

Ankara'da Antik Döneme Ait Nerede, Ne Bulabilirim?[25]

Ankara'nın Roma dönemine kadar olan tarihinde birçok yer adından ve kalıntılardan bahsedildi. Şimdi bu dönemlere ait kalıntıları

nerede bulabiliriz onunla ilgili olarak mekânsal anlamda kısa bir takım bilgiler bu başlık altında aktarılmıştır.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Müzede, Anadolu Arkeolojisi, Paleolitik çağdan başlayarak, Neolitik, Eski Tunç, Asur Ticaret Kolonileri, Hitit, Frig, Urartu dönemlerine ait, Karain, Çatalhöyük, Hacılar, Canhasan, Beyce Sultan, Alacahöyük, Kültepe, Acemhöyük, Boğazköy Gordion, Pazarlı, Altıntepe, Adilcevaz, Patnos kazılarından gelme çeşitli koleksiyonlar ve çeşitli dönemlere ait örnekler, Osmanlı Dönemi mekânlarında kronolojik bir sırayla sergileniyor.

M.Ö. I. binin ikinci yarısından başlayarak, Roma ve Bizans dönemlerine ait altın, gümüş, cam, mermer, bronz eserler ile ilk kullanılan sikkeden başlayarak günümüze kadar olanları da içine alan sikke koleksiyonları, Müze'nin nadir kültür varlıklarını temsil ediyor.

Gordion

Frigya Krallığı'nın başkenti, ünlü Gordion şehrinin kalıntıları; Ankara-Eskişehir karayolunun yakınında, Sakarya(Sangarios) ve Porsuk nehirlerinin birbirlerine yaklaştıkları yerde, Polatlı'nın 21 km kuzeybatısında, Ankara'dan 90 km uzaklıkta, Yassıhöyük köyündedir.

Gordion'un tarihi M.Ö. 3000 yılına (Eski Tunç Çağı) kadar dayanmaktadır. Asur, Hitit(M.Ö. 1950-M.Ö. 1180) ve Frigya(M.Ö. 900-M.Ö.620)'nın önemli bir yerleşme yeri idi. Frigya Devleti'ne başkentlik yapmıştır. Gordios adlı(Frig başkenti kurucusu) kralın adını almıştır. Kral Gordios tarafından bağlanan ünlü düğüm, Büyük İskender tarafından M.Ö.333 yılında kışı geçirdiği Gordion'da kesilmiştir. Gordion'da, bu tarihten sonra Büyük İskender Dönemi (M.Ö. 300-100) başlamış, sonra Roma Dönemi (M.Ö. 1.- M.S.4. yy.) daha sonra Selçuklu (M.S.11.-13. yy.) dönemi sürmüştür.

Antik kentle ilgili ilk arkeolojik çalışmalar 1901 yılında yapılmıştır. Gordion şehrinde bulunan tarihi eserler İstanbul Arkeoloji Müzesi ve Ankara Anadolu Uygarlıkları Müzesi içinde sergilenmektedir. Bu iki müze haricinde kentin olduğu yerden yaklaşık 2 km olan müzede de sergilenene tarihi eserler bulunmaktadır.

Gordion Müzesi

1963 yılında bugün Yassıhöyük olarak tanınan 500 nüfuslu küçük bir köyün yanında kuruldu. Bugün Gordion Müzesi'nde kronolojik bir sergileme sunulmakta, her dönem karakteristik örneklerle temsil edilmektedir. Üç vitrinde Eski Tunç Devri eserleri, bunu takiben Kral Midas ile son bulan Erken Frig Dönemine ait eserler yer almaktadır. Bu eserler içinde Erken Demir Çağı'na ait el yapımı çanak-çömlekler, Erken Frig Çağına ait demir aletler, tekstil üretim aletleri sergilenmektedir. Yeni sergi salonunda panoramik vitrin içinde M.Ö. 700 yıllarına tarihlenen tahrip katına ait tipik bir yapı sergilenmektedir. Yeni salonun geri kalan kısmında M.Ö. 6- M.S. 4. yüzyıla ait ithal edilmiş Yunan seramiği, Helenistik Çağ ve Roma Dönemine ait malzemeler sergilenmektedir. Son bölümde ziyaretçiler

Gordion'da ele geçen mühür ve sikke örneklerini izleme imkanı bulacaklardır.

Son yıllarda Gordion Müzesi'nin ziyaretçi sayısındaki büyük artış, burada yeni düzenlemeler yapılmasını gündeme getirmiştir. Bu çalışmalar içinde 180 m2'lik yeni depo binası, 150 m2'lik ek teşhir salonu, 30 m2'lik laboratuar ve 35 m2'lik görüntü ile bilgilendirme salonu, 5000 m2'lik yeni açıkhava teşhir alanı yapılanların belli başlıları arasında sayılabilir.

Yeni kazılan alan Friglerin mobilya yapımında kullandıkları sedir, kokulu ardıç, şimşir, sarıçam, ceviz ve porsuk fidanlarıyla ağaçlandırıldı. Bu yeni alana nakledilen Roma mozaiği ve Galat Mezarı yapılan işlerin bir bölümü olarak sayılabilir.

Frig Tümülüsleri

Gordion çevresi geniş bir alan üzerinde M.Ö. 8. asrın son çeyreği ile M.Ö. 6. asrın ortalarına kadar uzanan bir zaman dilimine tarihlenen çeşitli ölçülerdeki tümülüslerle kaplıdır. Tümülüsler Frig soyluları ve ileri gelen kişilerin mezarlarıdır. Bu tümülüslerin içinde 300 m.'lik çapı 55 m.'lik yüksekliği ile Midas Tümülüsü olarak tanınanı muhteşem bir görüntüye sahiptir. Midas Tümülüsü'nün kazısı 1957 yılında gerçekleştirilmiştir. 1960'lı yılların başlarında Türk mühendisliğinin şaheseri beton destek konstrüksiyonunun tamamlanması sonucu halkın ziyaretine açılmıştır.

Galat Mezarı- Tümülüs "O"

1954 yılında kaçak kazı sonucu ortaya çıkarılan mezar, daha sonra Gordion kazı ekibi tarafından "O" tümülüsü olarak adlandırıldı. Aradan geçen yarım yüzyıl sonunda anıt mezar insan ve doğanın tahribine uğradı. Kültür Bakanlığı'nın müdahalesi ile anıt eser yok olmaktan kurtarıldı. Müze uzmanları tarafından çeşitli çizimleri yapılan mezarın taş blokları numaralandırıldıktan sonra Gordion Müzesi'nin yeni bahçesine taşındı. 1999 yılında Gordion Müze bahçesine yeniden inşa edilmiş olan mezar, insanlığın görüşüne sunulmuştur.

Kayabaşı Mozaiği

1989 yılında Polatlı İlçesi, Kayabaşı Köyü'nde temel kazısı sırasında ortaya çıkartılan M.Ö. III. yüzyıla tarihlenen Roma Dönemi mozaiği, ev sahibi tarafından Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne bildirilmiş ve müze tarafından kazısı aynı yıl gerçekleştirilmiştir. Yer darlığı nedeniyle taşınamayan mozaik, 1999 yılında başarılı bir çalışma sonucunda Gordion Müzesi'nin yeni bahçesine taşınmış ve yarı kapalı bir mekan içine monte edilmiştir. 6,60 x 7,70 m. ölçülerindeki mozaiğin merkezinde hayvan motifleri, çevresinde ise geometrik bezemeler yer almaktadır.

Gavurkale

Gavurkale, Ankara'nın 60 km güney-batısında, Haymana İlçesi'ne bağlı Dereköy'e 2 km. uzaklıkta, Babayakup deresinden 60 metreye ulaşan yükseklikte bir kayalık alan üzerine kurulmuştur. Uzun süre yerleşime sahne olmuş bu tepeye, buradaki eski yıkık duvarlardan dolayı Gavurkale adı verilmiştir.

Hitit tarihinde ve Anadolu'nun tarihi-

coğrafyasında önemli bir yeri olan Gavurkale, ilk kez Atatürk'ün isteği doğrultusunda 1930 yılında Von der Osten tarafından kazılmıştır. Tepenin vadiye bakan yüzeyinde kayaya işlenmiş olan büyük kabartmaların Hititlere ait olduğu ve Kızılırmak'ın batısında buna benzer bir Hitit anıtının bulunması Anadolu kültür tarihi için çok önemlidir. Söz konusu kayanın üzerinde silik olarak görülebilen, oturan bir tanrıça ve karşısında ayakta duran iki tanrı figürü bulunmaktadır. Bu tanrıların, iki uzun kılıçları, başlarında sivri külahları, kısa etekleri, uçları kıvrık ayakkabıları tipik Hitit üslubunda yapılmış olduklarını görüyoruz. Tanrılardan birinin başlığı hem önden hem de arkadan üçer boynuzla bezenmiştir. Diğer tanrının başlığında ise sadece önde üç boynuz vardır. Tanrıçada ucu sivri bir başlık giymektedir. Her iki tanrı ve Tanrıça birlikte anne-baba-oğul üçlüsünü oluşturmaktadır.

Düzlüğün kuzeyinde ve tam karşısında Hitit Kyklop türü duvar tekniğinde örülmüş 3x4 m. boyutlarında bir yer altı odası bulunmakta olup yalancı tonozla örülmüştür. Hitit tanrılarının en önemlilerini canlandıran bir kült kabartması ile kral tapınması için ayrılmış bir mezar odası olduğu düşünülmektedir. Hitit Döneminde düzlük üzerinde, dinsel anlam taşıyan bir yapı ve rahipler için evler inşa edilmiştir. Kabartmaların doğusunda yer alan ve bir bölümü günümüze değin korunmuş olarak gelen tahkimat duvarı, kuzeydeki yer altı odasında görüldüğü gibi, Hititlerin kendilerine özgü yapı tekniğini sergilemektedir.

İkinci kültür tabakası Frig Dönemine aittir. Gavurkale'nin doğusunda bütün yayla uzunluğunca beyazımsı kireç taşından yapılmış sur kalıntılarına rastlanılmıştır. Yine bu dönemde kutsal alanın üzerine özel bir bina inşa edilmiştir. Roma ve Bizans Dönemine ait çok az eser ele geçmiştir. Muhtemelen bu dönemde Gavurkale küçük bir karakol olarak kullanılmıştır.

Yapılan çeşitli araştırmalar sonucunda buranın surlarla çevrili önemli bir merkez olduğu anlaşılmıştır. Önceleri yalnızca Hititlerin ibadet yeri olarak bilinen Gavurkale'de önemli Frig yerleşiminin olduğu da anlaşılmış, burası 1930 yılındaki çalışmalar sırasında bizzat Atatürk tarafından ziyaret edilmiştir. Daha sonraki yıllarda çevresinde çeşitli yüzey araştırmaları yapılmış olan Gavurkale'de 1998 yılında Anadolu Medeniyetleri Müzesi Başkanlığında kazı çalışmalarına da başlanmıştır.

Ahlatlıbel

Ahlatlıbel, Ankara'nın 14 kilometre güneybatısında Taşpınar Köyü-Gavurkale-Haymana eski yolu üzerindedir. Ankara'ya çok yakın olan bu Eski Tunç Çağı istasyonu Anadolu için önemli bir düz yerleşme birimidir.

Bitik

Bitik Höyüğü Ankara'nın 42 kilometre kuzeybatısındadır. Yukarıdan aşağıya doğru M.Ö. 5. yüzyılda başlayan bir Klasik Çağ iskânı ile kalın bir Eski Tunç Çağ iskânı meydana çıkarılmıştır. Bitik' teki Eski Tunç Çağı kalıntıları bölgenin Doğu ve Batı Anadolu ile

ilgisini belgeler.

Eti Yokuşu

Ankara'nın 5 kilometre kuzeyinde, Çubuk Çayı kıyısındadır. Buradaki kazı Prof. Şevket Aziz Kansu tarafından 1937 yılında Türk Tarih Kurumu adına yapılmıştır. En alt katta Eski Taş Devri tipte aletler ele geçmiştir. Onun üstündeki Eski Tunç Çağı kültürü Ahlatlıbel kültürü ile benzerlik gösterir. En üstte ise çeşitli devirlere ait büyük bir sarayın kalıntılarına rastlanmıştır.

Sonuç

Türkiye'de tarih çalışmalarına baktığımızda şehir tarihçiliğinin pek önemli olmadığını ve daha çok ilgi üzerine yapıldığını gözlemlemekteyiz. Ve dolayısıyla bununla ilgili de kaynaklarda kısıtlı imkanlara sahip olunmaktadır. İnsanların yaşadıkları yerler hakkında bilgisi, buraların tarihi hakkında fikri ne yazık ki oldukça azdır. Bunda belki de demin belirttiğim gibi şehir tarihçiliğinin yeteri kadar yaygın olmamasının etkisi önemlidir.

Cumhuriyetimizin başkenti olan Ankara hakkında da bilgilerimiz epey kısıtlı idi. Fakat Cumhuriyet'in ilanından sonra bizzat Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın emri ve çalışmalarıyla arkeoloji çalışmaları hız kazanmış ve dolayısıyla Anadolu coğrafyası hakkında bilgilerimiz epey tazelenmiştir. Her gün geçtiğimiz yolların, belki de bulunduğumuz sokakların daha önce hangi krallığa, krala hizmet ettiğini görmek ve bilmek oldukça ilgi çekici bir durumdur. Bu çalışmada da Ankara'nın daha tam anlamıyla idari yönden gelişmemiş halinden yani Roma döneminden önceki geçmişi hakkında ilgi çekici bir takım bilgelere yer verilmiş, bu topraklarda önceleri kimlerin bulunduğu, neler yaptıkları, ne ile uğraştıkları ve ne münasebetlerde bulundukları hakkındaki bilgiler ışığında Antik Ankara tanıtılmış ve Tarih öncesi devirlerden itibaren olmak üzere Hitit, Frig, Lidya, Pers ve Klasik Çağ ile Galat dönemlerinde neler olup bittiği anlatılmıştır. Ve bu denli zengin bir kimliğe sahip olan Ankara'nın geçmişi ile ilgili nerelerde, ne şekilde bilgi alabiliriz ve tarihe nasıl tanıklık edebiliriz konusunda da müze ve ören yerleri hakkında kısa bilgiler yer almıştır.

Sonuç olarak baktığımızda Ankara'nın gerek konumu, gerek coğrafi özellikleri sebebiyle başta stratejik öneminden dolayı gerek askeri gerekse de ticari yollar üzerinde bulunmasından ötürü birçok krallığa ev sahipliği yapmıştır ve bundan ötürü de bulunduğumuz bu coğrafya oldukça önemli tarihi ve kültürel mirasa sahiptir. Bizler de buraların tarihsel kimliğin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasını, kentte yaşayan insanların tarihsel mirasın farkına varmaları ve tarihsel bilince sahip olmaları ile sağlanabileceğini farkına varıp ona göre çalışmalarda bulunmalıyız.

KAYNAKÇA

Anıtkabir Web Sitesi.

AYDIN, Suavi, v.d, Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.

BULUŞ Sevim, İlkçağda Ankara, Ankara Dergisi, Cilt 1, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını, 1991.

DARKOT, Besim, "Ankara Maddesi", İslam Ansiklopedisi, Cilt 6, İstanbul, 1941.

ERZEN Afif, İlkçağda Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1946.

http://www.anadolumedeniyetlerimuzesi.gov.tr/

KOŞAY, Hamid Zübeyr, Ankara Budun Bilgisi, Ankara Halkevi Dil-Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı, ANKARA, 1935.

SARGIN, Haluk, Antik Ankara, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2012.

UĞUR, Yunus, Şehir Tarihi ve Türkiye'de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3,Sayı 6, 2005.

VARDAR, Levent Egemen, Galatia Bölgesi Kaleleri/Yerleşmeleri Yüzey Araştırması, 15. Araştırma Sonuçları Toplantısı Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1996.

YALÇINKAYA, Işın, Ankara'nın İlk Sakinleri: Paleolitik(Yontma taş) Çağı "Taş Devrinden Cumhuriyete Ankara, Ayrıntı Basımevi, Ankara, 2009.

DİPNOTLAR

1 UĞUR, Yunus, ŞehirTarihi ve Türkiye'de ŞehirTarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3,Sayı 6, 2005, s.9.

2 SARGIN, Haluk, Antik Ankara, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2012, s.6.

3 DARKOT, Besim, "Ankara Maddesi", İslam Ansiklopedisi, Cilt 6, İstanbul, 1941, s.438.

4 ERZEN Afif, İlkçağda Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1946, s.15-17

5 BULUŞ Sevim, İlkçağda Ankara, Ankara Dergisi, Cilt 1, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını,

1991, s.13-23.

6 ERZEN, a.g.e, s.72-74

7 DARKOT, a.g.e, s.439.

8 AYDIN, Suavi, v.d, Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s.23-27.

9 YALÇINKAYA, Işın, Ankara'nın İlk Sakinleri: Paleolitik(Yontma taş) Çağı "Taş Devrinden Cumhuriyete Ankara, Ayrıntı Basımevi, Ankara, 2009, s.5-6.

10 SARGIN, a.g.e, s.13.

11 "SARGIN, a.g.e, s.13.

12 KOŞAY, Hamid Zübeyr, Ankara Budun Bilgisi, Ankara Halkevi Dil-Tarih ve Edebiyat Şubesi

Neşriyatı, ANKARA, 1935, s.7.

13 AYDIN, a.g.e. s.40-48.

14 DARKOT, a.g.e, s.439.

15 SARGIN, a.g.e, s.18.

16 ERZEN, a.g.e, s.29.

17 Anıtkabir web sitesi.

18 SARGIN, a.g.e, s.20.

19 ERZEN, a.g.e, s.30.

20 SARGIN, a.g.e, s.22.

21VARDAR, Levent Egemen, Galatia Bölgesi Kaleleri/Yerleşmeleri Yüzey Araştırması, 15. Araştırma Sonuçları Toplantısı Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1996, s.245-279.

22 VARDAR, a.g.e, s.254.

23 SARGIN, a.g.e, s.26.

24 SARGIN, a.g.e, s.27.

25 http://www.anadolumedeniyetlerimuzesi.gov.tr/

Ankara Yörükleri (1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre)*

*Emine Erdoğan***

Özet

Bu makalede 1463, 1523/30 ve 1571 tarihli Ankara Mufassal Tahrir defterlerine dayalı olarak Ankara Yörükleri'nin, bir diğer ifade ile konar-göçer taifelerinin yurdları/coğrafî yaşam alanları, sosyal ve demografik yapıları incelenmiştir. Bu çerçevede yörüklerin tahrir dönemlerinde yurd olarak kullandıkları yerlerde gerçekleştirdikleri mekân değişiklikleri ile demografik yapılarında meydana gelen değişimler etraflıca ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Ankara Sancağı, Ankara Yörükleri, Tahrir Defterleri.

Abstract

In this article fatherland, geographical living quarters, social and demographical structure of nomadic society living in Ankara according to 1463, 1523/30 and 1571 dated Ankara Mufassal tahrir registers had been studied. In this framework exchanging places and changes in demographical structures of yörüks in tahrir period are demonstrated in detail.

Key Words: The Sancag of Ankara, The yörüks of Ankara, Tahrir registers.

* Bu makale yazarın doktora tezinden (Emine Erdoğan, Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterleri'nin Analizi (TÜSOKTAR Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma), (Yayınlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004) üretilmiş olup, daha önce yazarın Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi'nde (OTAM) basılmış olan makalesinin (Emine Erdoğan, Ankara Yörükleri (1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre), OTAM, Sayı: 18, (2005), s. 119-135) herhangi bir değişiklik yapılmaksızın -Tarih Çevresi Dergisi'nin Ankara sayısı için talebi üzerine- tekrar basımından ibarettir.

**Yazar halihazırda Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde (Prof. Dr.Emine Erdoğan Özünlü) görev yapmaktadır.

Giriş

Malûm olduğu üzere Anadolu, Suriye ve Irak'ta yaşayan Türk teşekkülleri, XVI. ve XVII. yüzyıllarda genel olarak Türkmen ve Yörük şeklinde ikiye ayrılırdı. Türkmen adı, Anadolu'nun Kızılırmak'tan itibaren doğu ve güneyde kalan bölgeler ile Suriye ve Irak'ta yaşayan aşiretler tarafından kullanılırken Yörük tabiri[1], Kızılırmak'tan Adalar ve Marmara denizi kıyılarına kadar uzanan yerlerdeki teşekküller ile Rumeli'nde bulunan cemaatleri ifade etmekteydi[2]. Her ne kadar ifade edildiği terim itibariyle iki grup arasında bir farklılık varmış gibi görünse de her iki grubun Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde etkili olan zümreler olduğu bilinen bir gerçektir[3].

Bu zümrelerden biri de Ankara Yörükleri'dir. Söz konusu bu konar-göçer taifelerin coğrafî yaşam alanları ile sosyal ve demografik yapılarının inceleneceği bu araştırmada kullanılacak olan tahrir defterinden ilki Ankara Sancağı'nın elimizde mevcut olan ilk tahriri olan ve aynı zamanda Fatih dönemine ait defterlerin tipik bir örneği olan 9 numaralı -H.867 (M.1463) tarihli- defterdir[4].

Ankara Yörükleri hakkında veri içeren diğer defterlere gelince; bunlardan biri Ankara Sancağı'nın ikinci tahrir dönemine ait olan 117 numaralı -H.929(M.1523) tarihli- olan mufassal tahrir defteri[5], bir diğeri ise bu defterdeki bilgileri özetleyen ve Anadolu ve Rumeli eyâletlerini kapsayan altı adet muhasebe defterinden[6] biri olan 438 numaralı -H.937(M.1530)- tarihli defterdir[7]. Araştırmada kullanılan son defterler ise sancağın üçüncü tahrir dönemine ait olan 74 numaralı -H.979(M.1571) tarihli- mufassal tahrir defteri[8] ile 76 numaralı -H.979 (M.1571) tarihli- Ankara Yörük defteridir[9].

Coğrafî Yaşam Alanları ve Tâifeler

1463 tahririnde haklarında sınırlı verilere sahip olduğumuz Ankara Yörükleri, 1523/30 ve 1571 tahrirlerine göre, Ulu Yörük, Kasaba Yörükleri, Haymana (Büyük ve Küçük), Karalar, Taceddinlü ve Aydın Beylü taifelerinden oluşmakta olup, her dönemde geniş konar-göçer nüfusunun bulunduğu alanlardan biri olan Ankara Sancağı'nın[10] iskân coğrafyasını yurd olarak kullandıkları gibi[11], Ankara'nın batısında Sivrihisar, Sultanönü (Eskişehir), Kütahya ve Karahisar-ı Sâhib (Afyon), Aksaray sancakları ve güneyde Karaman eyâletine tabi topraklara kadar uzanan geniş topraklardaki yerleşim yerlerini (köy, mezraa) yurd olarak kullanmaktaydılar.

Konar-göçer olarak da tanımlayabileceğimiz bu toplulukların yaşamları, yerleşiklerden ayrı bir statüde tezahür etmekteydi. Osmanlı Devleti, bu toplulukları kendi imparatorluk düzeniyle uyum içinde var edebilmek için bazı önlemler almıştı. Buna göre; her cemaate yaylak ve kışlaklarıyla bir yurd veriliyor; bunun sınırları belirlenip tahrir defterlerine kaydediliyordu. Konar-göçer topluluklar, yaşantılarının bir gereği olarak bu yaylak ve kışlaklar arasında mevsimlik göç hareketleri gerçekleştiriyorlardı. Bu yurd alanı içinde yörükler, hayvancılığın yanı sıra az da

olsa tarımla da uğraşıyor; ormanlık veya bataklık araziyi tarıma açıp, kendi ihtiyaçlarını karşılamak veya pazarlamak için buğday, pamuk ve pirinç vs. ekiyorlardı[12].

Konar-göçerlerin bu yaşayış tarzını, yaylak-kışlak mahallerini ve ziraat yaptıkları yerler ile ilgili verileri incelediğimiz tahrir defterlerinden elde edebilmekteyiz[13]. 1463 tahririnde "*Sűret-i Yörükân-ı Livâ-i Ankara*" başlığı altında Kasaba Yörükleri 200 hâneden, İshaklı, Tutlu ve Gündoğmuş Yörükleri 100 haneden, Karakeçilü Yörükleri ise 105 haneden müteşekkil idi[14]. Kasaba Yörükleri, 1523/30 tahririnde Ankara Sancağı'nda Çukurcak'a bağlı mezraalarda sâkin idiler[15]. Bu tarihte toplam 55 cemaatden oluşan bu topluluk, 42 mezraada ve 8 köyde oturmaktaydı[16]. 1571 tahririnde bu defa 54 cemaat halinde müteşekkil olan bu yörüklerin yurdları, yine Ankara kazâsı ve Çukurcak nahiyesindeydi[17].

Bir diğer konar-göçer topluluk olan Taceddinlü tâifeleri, hem 1523/30 tahririnde[18] hem de 1571 tahririnde yörük yurdu olan Bacı kazâsında bulunmaktaydılar. Avârızdan muaf ve müsellem olarak Baydı Yüzü, Borte Yüzü, Doydu Yüzü, Garişa Yüzü, Hüseyin Yüzü ve Sakılu cemaati olmak üzere 6 cemaatden müteşekkil olan Taceddinlü taifeleri, her iki tahrir döneminde de hayvancılıkla uğraşmaktaydılar[19].

Ankara Yörükleri'nden Haymana[20] taifeleri ise, incelemiş olduğumuz tâifeler içerisinde hem nüfus, hem de cemaat sayısı açısından bünyesinde en fazla konar-göçer teşekkülleri barındıran tâifedir. Bu tâife, Ankara kazâsının güneyinde bulunan Haymana ovasına yayılmış durumda idi[21]. 1463 tahririnde varlıkları ve yurdları hakkında veri bulunmayan Haymana taifeleri, 1523/30 tahririnde 318, 1571 tahririnde ise 325 cemaatden müteşekkildi. 1523 tahririnde Haymana taifesine mensup cemaatler, Ankara, Bacı, Çubuk, Murtazaâbâd kazâları ile Çukurcak ve Kasaba nahiyelerinde bulunan mezraaları asıl yurd olarak kullandıkları gibi sancak sınırları dışında bulunan Aksaray, Sivrihisar, Koçhisar[22], Kalecik, Karaman, Sultanönü, Karahisar-ı Sahib (Barçınlu kazâsı), Turgud[23] topraklarını da yurd olarak kullanmaktaydılar[24].

Haymana, Turgud bölgesi ile Kayseri'ye uzanan geniş yayla bölgesi aynı zamanda yarı göçebe bir hayat yaşayan ve daha ziyade at yetiştirmekle şöhret kazanan uluslardan biri olan Atçeken ulusunun da yerleşme sahası idi[25].

Bir diğer konar-göçer teşekkül olan Ulu Yörük tâifeleri, 1523/30 tahririnde 81 cemaat, 1571 tahririnde ise 67 cemaatden müteşekkildi ve bu taifeye bağlı cemaatler, çoğunlukla Sultanönü (Eskişehir) Livâsında, Hüdâvendigâr sancağına bağlı olan Sivrihisar (Seferihisar) nahiyesi[26] ve Beybazarı kazâsında[27], Mihaliç kazâsında[28] ve ayrıca Ayaş kazâsında bulunan muhtelif mezraalar ve köylerde sâkin idiler.

Asıl yurdları Seferihisar (Sivrihisar) toprağı[29] olan Aydın Beylü tâifesi, 1523/30 tahririnde 13, 1571 tahririnde 232 cemaatden teşekkül etmişti. 1523/30 tahririne göre, Aydın Beylü taifeleri 9 mezraayı ekinlik olarak

kullanırlarken[30], 1571 tahririnde daha geniş bir sahaya yayılmış durumdaydılar. 1523/30 tahririnde sadece Sivrihisar toprağında yurdları bulunan Aydın Beylü taifelerinin, 1571 tahririnde Sivrihisar toprağının yanı sıra Sultanönü (Eskişehir) sancağında, Karahisar-ı Sahib (Afyon) sancağında, Şuhud, Bolavadin ve Barçınlu, Sandıklu kazâlarında, Kengiri (Çankırı) livâsına bağlı Keskin ve Kal'acık kazâlarında, Aksaray'da, Çubuk, Kasaba ve Çukurcak'da bulunan muhtelif yerleşim birimlerinde yurdları bulunmaktaydı[31].

XVI. yüzyılda Ankara sancağı önemli ölçüde iskân edilen bir saha olmuştur. Nitekim yörede başka bölgelerden göç ederek gelen taifeler bulunmakta idi. Bu taifelerden biri olan Karalar taifesi, Zülkadir (Dulkadir)lü'den gelmiş olduklarından dolayı avârızdan muâf idiler[32].

Haymana tâifelerini oluşturan bazı cemaatler de başka diyarlardan Haymana ovasına gelmişlerdi[33]. Buna göre Adalu,[34] Cüneydlü[35], Erdevan[36] cemaatleri Karaman vilâyetinden, Eşkili[37] cemaati ve üç ayrı Perakende cemaati[38] Kırşehri'nden, iki ayrı gruptan oluşan Kızıl Hocalu cemaatlerinden biri Türkmen'den[39], bir diğer cemaat ise Dulkadirlü'den[40] bölgeye gelmiştir. Ayrıca Şark'dan gelen üç ayrı Perakende cemaati[41], Karamandan gelen üç ayrı Perakende cemaati[42], Adana'dan gelen bir Perakende cemaati[43], Türkmen'den gelen dört ayrı Perakende cemaati[44] ve Ayntab'dan gelen iki ayrı Perakende cemaati[45] 1523 tahririnden itibaren Haymana ovasında görülmektedir. Defterlerde perakende olarak nitelendirilen cemaatler, bağlı oldukları ana cemaatden çeşitli sebeplerle ayrılarak yaylak ve kışlak olarak mekân değiştiren gruplardı. Ancak kayıtlarımızda geçen perakende cemaatlerinin hangi boydan kopub geldikleri ifade edilmemektedir.

Bu taifeler içerisinde geldikleri bölgelerin adını alan cemaatler de bulunmaktaydı. Bunlar arasında Bayburd[46], Germiyan[47], Güney Karamanoğulları[48] ve Bağdadlu[49] cemaatlerini sıralayabiliriz.

Aydın Beylü cemaatinin yurdları da tahrir süreçleri göz önünde bulundurulduğunda değişiklik göstermiştir. Nitekim söz konusu cemaat, XVI. yüzyılın ikinci yarısında Orta ve Batı Anadolu boyunca Aksaray, Kalecik ve Keskin'den itibaren Ankara'nın güneyini içine alacak şekilde batıya doğru uzanarak Karahisar-ı Sahib ve Sultanönü'nde yaygın olarak bulunmaktaydı. Özellikle 1571 tahririnde (TD 76) sık sık "*şarkdan gelmişler*"[50], "*an şark âmed est*"[51], "*cânib-i şark âmed est*"[52], "*diyâr-ı şarkdan gelmişler*"[53] şeklindeki ibareler, bölgede coğrafi bir hareketliliğin[54] (iç göç/iç hareketlilik) olduğunu da göstermektedir.

Sosyal Yapıları ve Faaliyetleri

Konar-göçerlerin iskân sahasını kır yerleşmesinden ayırt etmek için genellikle ileri sürülen görüş, ziraî faaliyetlerin yapılıp yapılmaması olsa da bu tanımlamada ziraî fonksiyon kesin bir kriter sayılmamaktadır. Çünkü kalıcı yerleşmelerde hayvan yetiştirmek mümkün olduğu gibi, ziraat de geçici

yerleşmelerde yapılabilmekteydi[55]. Nitekim Ankara Yörükleri içerisinde hayvancılıkla meşgul olan cemaatler olduğu gibi az da olsa ziraatle uğraşan cemaatler de bulunmaktaydı. Bu cemaatlerden biri olan Karalar cemaati, erik bahçesinden 30 akçe vergi vermiştir. Bunun yanı sıra bu cemaat, 1571 tahririnde pazar faaliyetini de yürütmüştür ve "bâc-ı bazâr" vergisi olarak yılda 100 akçe vermiştir[56]. Ankara şehrine yakınlığından dolayı bir pazar yerinden yoksunmuş gibi görünen Kasaba nahiyesinde bulunan bu pazar yeri, alışılagelen türden bir köyde bulunmayıp, bir göçebe birimine bağlı olsa da bu durum aynı zamanda ticarî faaliyetlerin Ankara şehrinden bağımsız olarak Kasaba nahiyesinde de yürütüldüğüne delâlet etmektedir[57]. Bununla birlikte Ankara Yörükleri'nin 1523/30 ve 1571 tahrirlerinde Ankara sancağı genelinde özellikle Kasaba[58] ve Bacı kazâlarında meskûn nüfus olarak boş olarak kaydedilen mezraalarda ziraat ettikleri[59] ve hattâ oturdukları[60] da tespit edilmiştir.

Haymana taifeleri, Ankara Yörükleri içerisinde hayvancılığın yanı sıra en çok tarım faaliyeti yapan tâifeydi. Büyük ve Küçük Haymanalardaki ziraî üretim, XVI. yüzyıl sonlarında üretim kapasitesi açısından oldukça ileri düzeye çıkmıştır. Ankara şehrinin iaşesini temin etmek için ekmekçiler, un veya buğdayı Ankara civarındaki kır kesiminden elde etmekteydiler. Buralarda yetişen hububattan öşr olarak alınan kısım, reayanın kendi ihtiyacının fazlası, bu bölgede tarım üretimi yapılmayan şehir ve kasabalarda pazarlanmaktaydı ve buğdayın, arpanın, unun büyük bir kısmı da ekmekçiler tarafından satın alınmakta idi[61]. Büyük ve Küçük Haymanalardan, 1598-9 yılında 1.306.666 kg. buğday, 653.444 kg. da arpa elde edilmekteydi ki bu oran Ankara'nın ihtiyacının 1/4 kadarına, bu bölge de sancağın tarım üretimi alanlarının da 1/5'ine tekabül etmekteydi[62].

Yörüklerden elde edilen gelirler, genellikle haslara tahsis edilmişti. Kasaba Yörükleri'nin geliri 1523/30 tahririnde sancakbeyi hassına, 1571 tahririnde ise Şehzâde Sultan Murad Han'a tahsis edilmiştir[63]. 1571 tahririnde Ulu Yörük taifelerinden elde edilen gelir ise Anadolu beylerbeyine tahsis edilmişti[64]. Yine aynı tahrir döneminde Büyük ve Küçük Haymanaların geliri, sadrazam Mahmud Paşa'ya hâs olarak verilirken[65], Aydın Beylü yörüğünün gelirleri, Rumeli beylerbeyi Hüseyin Paşa'ya hâs olarak verilmişti[66].

Yörükler arasında yerleşik hayata tedricen geçiş yapan cemaatler de bulunmaktaydı. Bu durumun en belirgin göstergesi bazı cemaatlerin 1523/30 tahririnde yurd olarak kullandıkları yerleri 1571 tahririnde de kullanmalarıdır. Meselâ Kasaba Yörükleri'nden olup, hem 1523/30 hem de 1571 tahrir döneminde aynı yerleşim biriminde meskûn olan cemaat sayısı 30 idi. Toplam cemaat sayısının 55/54 olduğu göz önünde bulundurulursa, Kasaba Yörükleri'nin iskân aşamasında bir süreklilik ve istikrar gösterdiklerini söyleyebiliriz. Hattâ bazı cemâatler meskûn oldukları yerlere kendi adlarını vermişlerdir: Meselâ, cm. Gökishaklu-

mz.İshaklu[67], cm.Kürebey-mz.Kürebey[68], cm.Toganlu, mz.Toganlu[69], cm.Ercelü-mz.Ercelü[70] vs. Aynı şekilde Uluyörük[71] taifesine bağlı olan cemaatlerden 51'i, Haymana taifelerinden de 74'ü son iki tahrir döneminde aynı yerleşim biriminde oturmuşlardır. 1571 tahririnde perâkende olarak nitelendirilen cemaatlerin sayılarında düşüş gözlenmesi de bu duruma delâlet etmektedir. Haymana cemaatleri içerisinde olan ve perakende olarak nitelendirilen cemaatlerin sayısı 1523 tahririnde 52 iken, 1571 tahririnde 35 idi.

Derbend tesislerinin iskân vasıtası olarak kullanımı daha çok XVIII. yüzyılda ağırlık kazanmışsa da tespit ettiğimiz kayıtlar, XVI.yüzyılda da derbendlerde iskân faaliyetlerinin gerçekleştirilmeye çalışıldığını göstermektedir. Nitekim Ulu Yörük taifelerinden Çenger cemaati, her iki tahrir döneminde de Beybazarı kazâsında bulunan Davud Paşa Derbendi'nde mütemekkin iken, Hamzalar ve Semayil cemaati, Abagü Derbendi'nde sâkindiler. Bu sayede derbend ve çevresinde derbendci ismi altında pek çok başı-boş reâyâ iskân edilerek bölgenin emniyetinin sağlanması düşünülmüştür. Ayrıca, şekavet unsurlarının baskılarına karşı emniyet duygusunun halk üzerinde hâkim kılınmasına, böylece yerlerini yurdlarını terk edenlere mani olarak yerleştirmeyi kolaylaştırma yoluna da gidilmiştir[72].

Ankara Sancağı'nda yaylaklar genellikle yörükler tarafından kullanılan yerlerdi[73]. Ancak buraları bir çok köy ve kabile arasında nizaya sebep olmakta ve hattâ bu nizalar sonucunda yapılan anlaşmalarla sınırları yeniden belirlenen yerler olabilmekteydi. Nitekim sancaktaki Kelek yaylağı böyle bir yaylak idi. Burası, Beylerbeyi yörüklerinden Sarualan ile Yağmur köyü halkının üzerinde *"rızalaşub sulh etdikleri"* ve buna göre sınırlarının tespit edildiği bir yaylak idi[74].

Sancak bölgesinde yörüklerin davalarında "Yörük kadısı"[75] iş başında idi[76]. Yörük kadısına bu davalarda yardım eden bir de naib bulunmaktaydı. Nitekim 1567 tarihli bir hüküm bu konuda bize fikir vermektedir. Söz konusu bu hükümde, Ankara beyi ile birlikte Yörük Kadısı naibinin muhtelif suçlardan dolayı Seferihisar Kalesi'nde haps olunan Sadri adlı bir kişinin küreğe konulması hususunda merkeze mektup gönderdiği beyân edilmiştir[77]. Bir başka hükümde ise Yörük kadısından Yörük kazasında "*ehl-i fesad*"dan olup halka zulm eden kişilerin teftiş edilerek suçu sabit olanların yakalanarak hapsedilmeleri istenmiştir[78].

Ankara Yörükleri'nden olup, şehirde mütemekkin olanları da vardı. Bu kişiler, Ankara şehrinde 1523/30 tahririnde görülmemekle birlikte, 1571 tarihinde *Karakeçilü* vasfıyla kayıtlı idiler. Şehre yakın mesafedeki mezraaları kışlak ve yurd olarak kullanan Kasaba Yörükleri'nin Karakeçilü cemaatinden olan söz konusu bu 35 hane[79], şehrin muhtelif mahallelerinde iskân etmekteydiler. Bu cemaat mensuşpları Ahitura, Tűlice, Yenice, Mescid-i Şemseddin, Bostancıyan, Ürgüb, Avancıklar, İmâret-i Karacabey, Alacamescid gibi genellikle

müslüman nüfusun yoğun olduğu mahallelerde iskân halindeydiler. Bu konar-göçer zümrenin şehre yerleşmelerinin sebebi hakkında defterlerde herhangi bir veri olmasa da konar-göçerlerin şehre yerleşmelerinin olağan bir durum olduğunu ve şehir hayatının canlılığının konar-göçer halkı şehre çektiğini biliyoruz[80].

Ankara şehrinde ikâmet eden yörükler arasında zanaat sahibi kişiler de bulunmaktaydı. 1573 tarihli bir hükme göre, şehirde ikâmet eden yörük tâifesinden Piri'nin, *"kasablığa yarar"* olmasından dolayı ailesi ile birlikte kasablık hizmetinde istihdâm edilmek üzere *Dergâh-ı Mu'allâ*'ya gönderilmesi Ankara kadısı'na emredilmişti[81].

Ankara Yörükleri'nde "Oğuz Boy Adları"

Ankara Yörükleri arasında 24 Oğuz boyuna mensup olan cemaatler de bulunmaktaydı. Kasaba Yörükleri, 24 Oğuz boyunun iki kolundan biri olan Üçoklu Oğuz boyuna mensup teşekkülleri bünyesinde barındırmaktaydı. Bu teşekküllerden biri, Bozulus'un büyük cemaatlerinden biri olan Oğulbeylü cemaati idi[82]. Oğulbeylü cemaati, hem 1523[83] hem de 1571 tahririnde[84] Beş Ağaç mezraasında sâkin idi. Yine Üçoklu koluna mensup olup, Salur boyunun önemli teşekküllerinden birisi olan Ramazanlı ulusunun kabileleri arasında yer alan Kara İsalu ve Hacılu cemaatleri[85] de bu teşekkül içerisinde bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra Osmanlı vakanüvisleri tarafından Bozoklu Oğuz boyunun en şerefli boyu olarak nitelendirilen ve aynı zamanda Osmanlı hanedanın da mensubu olduğu Kayı boyundan bir cemaat de Kasaba Yörükleri içerisinde bulunmaktaydı[86]. Bu cemaat, 1523 tahririnde Yalıncak köyünde sakin idi[87].

Kasaba Yörükleri içerisinde olduğu gibi Haymana taifesi içerisinde de 24 Oğuz boyuna mensup cemaatlere tesadüf edilmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Üçoklu boyuna mensup olan Salur boyunun önemli teşekküllerinden birisi olan Ramazanlı ulusunun kabileleri arasında yer alan Hacılu, Haymana taifesi içerisinde yer almakta idi. Bu cemaat, hem 1523[88] hem de 1571 tahririnde[89] Yakub Viranı ve Yenice Köy'de sâkin idi. Kezâ Orta ve Batı Anadolu'da yaşayan bir diğer mühim yörük topluluğu olan Alayundlu oymağı da Haymana taifeleri içerisindeydi. Bunlar Konya'nın kuzeyi ile doğu taraflarındaki bir kısım araziyi ihtiva eden Turgud kazâsında oturmakta idiler[90]. Alayundlu adındaki iki cemaatden biri 1571 tahririnde Kureyş özünü[91], bir diğeri ise Musa Çalı mezraasını[92] ekinlik olarak kullanmaktaydılar.

Haymana taifeleri içerisinde bulunan bir diğer Oğuz boyu İğdir'di. Bu cemaat, 1571 tahririnde Emzük, ya da İğdir adıyla kayıtlı olup, Koçhisar toprağında oturmaktaydı[93]. Bozok koluna mensup teşekküllerden biri olan Avşar boyu da 1571 tahririnde Sivrihisar'da bulunmaktaydı[94]. Defterlerde Dodurga veya Todurga gibi muhtelif imlâlarda yazılan Oğuz boyu ise Haymana taifeleri içerisinde tesadüf edilmektedir. Esasen Sivas bölgesinde yaşayan ve defterlerde Ulu Yörük adı

verilen ulusun bir oymağı olan Dodurga teşekkülü[95], incelediğimiz defterlerde iki küçük şubeye ayrılmış bir şekilde, kendi adlarını taşıyan bir köyde oturmaktaydılar[96].

Ulu Yörük taifeleri içerisinde 24 Oğuz boyundan sadece Kınık boyu bulunmaktaydı. Kınık cemaati, Seferihisar toprağında yaşamakta ve 1523/30 tahririnde 123 vergi nüfusuna sahip bulunmakta idi[97]. Oymağın vergi nüfusu 1571 tahririnde 97 nefere düşmüştür. Bugün Sivrihisar'da bulunan Kınık köyü, şüphesiz bu oymağa ait bir hatıradır[98].

Aydın Beylü teşekkülünü oluşturan cemaatlere göz attığımızda, en tanınmış Oğuz teşekküllerinden birisi olan Eymir/Eymür cemaatinin[99] bu teşekkül içerisinde kaydedildiği görülmektedir[100]. Üçoklar'dan Dulkadırlü ulusuna tabi olan Eymirler, çoğunlukla Maraş, Kars (Kadirli) ve Bozok mıntıkalarında yaşamaktaydılar[101]. Tespit ettiğimiz bu Eymür cemaatinin bu mıntıkalardan göç ederek Aydın Beylü cemaatinin bulunduğu sahaya yerleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir[102].

Demografik Yapıları

Ankara Yörükleri'nin demografik yapılarına gelince; bu hususta ki veriler aşağıdaki tabloda özet halinde sunulmuştur. (Bkz. Tablo.1).

Tablo 1. Ankara Yörükleri'nin Tahrirlere Göre Nüfus Durumu[103]

	1523/30				*1571*			
Konar-göçer Teşekküller	*Cm.s.*	*Hane*	*Müc.*	*Muaf*	*Cm.s.*	*Hane*	*Müc.*	*Muaf*
Kasaba Yörükleri	55	908	553	54	54	2116	181	21
Karalar Tâifeleri	5	155	37	-	4	226	39	-
Taceddinlü Tâifeleri	6	411	259	5	6	455	65	2
Ulu Yörük Tâifeleri	81	2128	1802	87	67	4358	286	44
Haymana Tâifeleri	318	6500	4178	265	325	10201	1613	28
Aydın Beylü Tâifeleri	13	158	127	5	232	3746	755	5
TOPLAM	478	10260	6956	416	688	21102	2939	100

(Kısaltmalar:cm. s:cemaat sayısı, müc.:mücerred)

Yukarıdaki tabloda yer alan ve her taife için verdiğimiz detaylı verilerden şu sonuçları çıkarabiliriz: Haymana taifeleri, hem 1523/30 hem de 1571 tahririnde Ankara Yörükleri içerisinde en fazla cemaat sayısına ve nüfus kesâfetine sahip olan taife idi. 1523/30 tahririnde 4178 mücerred sayısıyla diğer taifelerden daha fazla genç nüfusa sahip olan bu taifenin muaf sayısı da yüksekti (265). Ancak bu durum, 1571 tahririnde gözlenememektedir. Defterdeki verilere göre, bu tarihte yüksek orandaki nüfus artışına rağmen hem mücerred hem de muaf nüfusunda düşüş olmuştur. 1523/30 tahririnde muaf zümre içerisinde en fazla nüfus büyüklüğü askerî (109) ve dinî vazifeleri yerine getiren kesime (122) ait iken, bu oran 1571'de askerî kesimde 10'a, dinî kesim de ise 9'a düşmüştür.

Haymana taifesinden sonra 1523/30 tahririnde en fazla nüfus çoğunluğuna sahip olan bir diğer taife, Ulu Yörük'tür. 1571 tahririnde bu durumunu muhafaza eden taifenin cemaat sayısı az olsa da nüfus açısından oldukça kalabalıktır. 1523/30 tahririnde 81 cemaatden meydana gelen Ulu Yörük tâifeleri, bu tarihte 2128 hane, 920 bennâk ve 1802 mücerrede sahiptiler.

Bir diğer konar-göçer teşekkül olan Aydın Beylü taifeleri, 1523/30 tahririne oranla 1571 tahririnde cemaat sayısını artırdığı gibi hane sayısını da artırmıştır (%227). Hattâ bu oranda bir artış aynı tarihte diğer cemaatlerde görülmemektedir.

Kasaba Yörükleri, 1463 tahririnde (MAD 9) hakkında veri bulunan yegâne taifedir. Bu defterde yer alan bir bahisde, Kasaba Yörükleri'nin 200 haneden müteşekkil olduğu kaydedilmiştir[104]. Bu taife, 1523/30 tahririne oranla 1571 tahririnde %133'lük bir artış göstermiştir.

Zülkadir(Dulkadir)lü'den Ankara havalisine gelmiş olan Karalar tâifesi, gerek cemaat sayısı gerekse sahip oldukları nüfus açısından diğer tâifelere oranla ufak bir azınlıktır. 1523/30 tahririnde 5 cemaatden oluşan Karalar tâifeleri, toplam 155 haneye sahipti. 98 bennâk ve 37 mücerred nüfusa sahip olan bu tâifenin en kalabalık cemaati aynı zamanda tâifeye adını veren Karalar cemaatiydi[105]. 1571 tahririnde Karalar tâifeleri de XVI. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen nüfus artışına paralel olarak %45 oranında bir artış göstermiştir[106].

Hem 1523/30 hem de 1571 tahrirlerinde Bacı kazâsı sınırları içerisinde bulunan Taceddinlü tâifesi, 1523/30 tahririnde toplam 411 hane, 340 bennâk, 259 mücerred ve 5 muaf nüfusa sahip idi. Mücerred sayısının 259 olması, Taceddinlü taifelerinin oldukça genç bir nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Taceddinlü taifeleri, 1523/30-1571 tahrirleri arasında %10'luk bir artış göstermiştir. Bu taifenin sahip olduğu mücerred sayısı, bir önceki tahrirdeki verilere göre düşüş göstermiştir.

Ankara Yörükleri'nin tahminî nüfusu[107] ve bu nüfusun sancak bazında oranına gelince; bu durumu aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere özetlemek mümkündür (Bkz. Tablo.2).

Tablo 2. Ankara Sancağı'nın tahminî nüfusu[108] ve konar-göçer teşekküllerin bu nüfus içerisindeki oranı

Zümreler	*1463*		*1523/30*		*1571*	
Şehir	-	-	12.078	%8.51	26.241	%9.41
Kasaba	-	-	2.112	%1.49	6.207	%2.23
Köy/Mezraa	56.812	%96	67.499	%47.59	137.199	%49.21
Konar-göçer	2.025	%3	60.156	%42.41	109.138	%39.15
Yamak	104	%1	-	-	-	-
TOPLAM	58941	100	141.845	100	278.785	100

Sonuç

Netice olarak diyebiliriz ki; Ankara Yörükleri, özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısında artan cemaat sayılarıyla birlikte Ankara'nın güneyini içine alarak batıya ve kuzeye doğru geniş bir yelpazede yayılmış durumundaydılar. Bölge, bu asırda yöreye göç eden muhtelif teşekküller tarafından iskâna tâbi tutulduğu gibi, daha önce bölgeye gelen konar-göçerlerin de tedricen yerleştikleri yer olmuştur. Bu konar-göçerler, 24 Oğuz boyunun bakiyyelerini bünyelerinde barındırmak suretiyle bölgenin Türkleşme sürecine de katkıda bulunmuşlardır.

Ankara Yörükleri, nüfus kesafeti açısından da sancak bazında önemli bir orana sahip idiler. 1523/30 ve 1571 tahrirlerine göre, Ankara sancağında kır kesiminden sonra en fazla nüfus büyüklüğüne sahip olan zümre, konar-göçer teşekküllerdi (Bkz.Tablo.2). Bu zümre, 1523/30-1571 tahrirleri arasında % 81 oranında artmıştır. Bu oran, aynı zamanda XVI.yüzyıl için ileri sürülen umumî nüfus artışıyla[109] da paralellik göstermektedir.

Kaynakça

1.Basılmamış Arşiv Belgeleri

a) İstanbul, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi: Tahrir Defterleri No:117.

Maliyeden Müdevver Defter No: 9

b) Ankara, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi:

Tahrir Defterleri No: 74, 76, 214.

c) Mühimme Defterleri: Cilt XXI,XXIII.

2.Basılı Arşiv Belgeleri

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, 937/1530, I, Kütahya, Kara-hisâr-ı Sâhib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livâları, -Dizin ve Tıpkıbasım-, Ankara 1993.

7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976), (Özet-Transkripsiyon), Cilt I, Ankara 1998.

Barkan, Ö.Lütfi-Enver Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*, I, Ankara 1988.

3.İncelemeler

Afyoncu, Erhan; "Ulu Yörük (1485-1574)", *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri,* Tarsus 2000, s.1-7.

Arıkan, Muzaffer; *H.867 Tarihli Ankara Tahrir Defteri (Açıklamalarla metin tesbiti)*, (Yayınlanmamış doktora tezi), AÜDTCF, Ankara 1958.

Barkan, Ö.Lüfi; "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X (1951-1953), s.1-26.

Braudel, Fernand; *II.Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, (Çev.M.Ali Kılıçbay), Cilt I, Ankara 1993.

Caferoğlu, Ahmet;"Anadolu Etnik Yapısının Oğuz-Türkmen-Yörük Üçlüsü", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, V/1-4 (1973), s.75- 86.

Çetintürk, Salâhaddin;"Osmanlı İmparatorluğunda Yürük Sınıfı ve Hukuki Statüleri", *DTCFD*, II/1(1943), s.107-116.

Çiçek, Kemal; "The Earliest Population and Fiscal Surveys (Tahrir defterleri) for the Anatolian Provinces of the Ottoman Empire", *OTAM*, 7(1996), s.45-97.

Doğru, Halime; *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, Ankara 1997.

Emecen, Feridun;"Mufassaldan İcmale", *OA*, XVI(1996), s.37-44.

Erdoğan, Emine; *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterleri'nin Analizi (TÜSOKTAR Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma)*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

Ergenç, Özer; *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı yay., Ankara 1995.

Faroqhi, Suraiya; "Ankara ve Çevresindeki Arazi Mülkiyetinin ya da İnsan Toprak İlişkilerinin Değişimi", *Tarih İçinde Ankara Sempozyumu*, (Der. Ayşıl Tükel Yavuz), Ankara 1999, s.59-88.

Fichter, Joseph; *Sosyoloji Nedir?,* (Çev.Nilgün Çelebi), Konya 1990.

Halaçoğlu, Yusuf; "Anadolu'da Türk Aşiretleri ve Karakeçililer", *Oğuz Geleneği Çerçevesinde Tarihten Günümüze Karakeçililer,* (Ed. İsmail Özçelik), Kırıkkale 2003.

Halaçoğlu,Yusuf; *XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1998.

İnalcık, Halil; *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, (1300-1600)*, (Editör: Halil İnalcık ve Donald Quataert, Türkçeye Çev. Halil Berktay), Cilt 1, İstanbul 2000.

İnalcık, Halil;"Osmanlı'da İstatistik Metodu Kullanıldı mı?", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik, (*Der. H.İnalcık, Şevket Pamuk), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü yay., Ankara 2000.

İnalcık, Halil;"The Yürüks: Their Origins, Expansion and Economic Role", *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire Essays on Economy and Society*, Bloomington 1993.

Karadeniz, Hasan Basri; "Atçekenlik ve Atçeken Yörükleri", *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri,* Tarsus 2000, s.183-193.

Lindner, Rudi Paul; *Ortaçağ Anadolusu'nda Göçebeler ve Osmanlılar*, (Çev.Müfit Günay), Ankara 2000.

Orhonlu, Cengiz; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987.

Sümer, Faruk;"Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller", *İFM*, IX (Ekim 1949-Temmuz 1950), s.437-507.

Sümer, Faruk; "Bozoklu Oğuz Boylarına Dâir", *DTCFD*, XI/1 (Mart 1953), s.65-103.

Sümer, Faruk;"XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış", *İFM*, XI/1-4 (1952), s.518-522.

Şahin, İlhan;"Osmanlı Devrinde Konar-Göçer Aşiretlerin İsim Almalarına Dâir Bâzı Mülâhazalar", *İÜTED, (Prof.Dr.İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı)*, 13 (1983-1987), s195-208.

Tanoğlu, Ali;"İskân Coğrafyası Esas Fikirler, Problemler ve Metod", *Türkiyat Mecmuası*, XI (1953), s.1-32.

Turan, A.Nezihi; Yabanâbâd Tarihini Ararken, Ankara 1999.

Uzunçarşılı, İ.H.; *Osmanlı Tarihi*, Cilt I, TTK yay., Ankara 1988.

Yediyıldız, Bahaeddin; *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*, Ankara 1984.

1 Yörük tabirinin mânâ ve menşei hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Faruk Sümer, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış", İFM, XI/1-4 (1952), s.518-522.

2 Rumeli'deki Yörük/Yürükler, Anadolu'daki aşiretlerden farklı bir teşkilât içerisinde olup, devlete hizmet etmekle mükellef askerî bir sınıf idi. Bu hususta bkz. Salâhaddin Çetintürk/'Osmanlı İmparatorluğunda Yürük Sınıfı ve Hukuki Statüleri", DTCFD 11/1(1943), s.109.

3 Bu hususta bkz. Ahmet Caferoğlu, "Anadolu Etnik Yapısının Oğuz-Türkmen-Yörük Üçlüsü", İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, V/l-4 (1973), s.75- 86.

4 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver 9 numaralı Ankara Mufassal Tahrir Defteri. (Bu defter bundan sonra BOA- MAD-9 olarak kısaltılacaktır). Söz konusu bu defter hakkında detaylı bilgi için bkz. Muzaffer Arıkan, H.867 Tarihli Ankara Tahrir Defteri (Açıklamalarla metin tesbiti), (Yayınlanmamış doktora tezi), AÜDTCF, Ankara 1958.; Kemal Çiçek, "The Earliest Population and Fiscal Surveys (Tahrir defterleri) for the Anatolian Provinces of the Ottoman Empire", OTAM, 7 (1996), s.91-92.; Emme Erdoğan, Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterleri'nin Analizi (TUSOKTAR Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma), (Yayınlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, s.11-13.

5 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 117 numaralı Ankara Mufassal Tahrir Defteri. (Bu defter bundan sonra BOA-TD-117 olarak kısaltılacaktır).

6 Diğer defterler için bkz. Halil İnalcık, "Osmanlı'da İstatistik Metodu Kullanıldı mı?", Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik, (Der.

H.İnalcık, Şevket Pamuk), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü yay., Ankara 2000, s.7.

7 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâjet-i Anadolu Defteri, 937/1530, I, Kütahya, Kara-hisâr-ı Sâhib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livaları, -Di^in ve Tıpkıbasım-, Ankara 1993. (Bu defter, bundan sonra BOA-MVAD-438 olarak kısaltılacak; bu tahrir dönemi de 1523/30 olarak ifade edilecektir). Söz konusu bu defterin muhtevası için ayrıca bkz. Feridun Emecen,"Mufassaldan İcmale", OA, XVI (1996), s.37-44.

8 Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Kuyűd-ı Kadîme Arşivi, 74 numaralı Ankara Mufassal Tahrir Defteri. (Bu defter, bundan sonra TKGM-KKA-TD-74 olarak kısaltılacaktır).

9 Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Kuyűd-ı Kadîme Arşivi, 76 numaralı Ankara Yörüklerinin Defteri. (Bu defter, bundan sonra TKGM-KKA-TD-76 olarak kısaltılacaktır).

10 Ankara Sancağı, 1463 tahririnde Çubuk, Yaban ovası, Bmarıili, Ayaş, Kasaba, Uruş, Şorva, Mürtedova, Bacı, Karacadağ ve Mudrıb timar nahiyelerinden oluşmaktaydı. 1523/30 ve 1571 tahrir döneminde ise Ankara, Yabanâbâd, Çubuk, Ayaş, Murtazâbâd ve Bacı kazalarından oluşmaktaydı. Bu kazaların bugün tekabül ettikleri yerler şu şekildedir: Kasaba, bugünkü Ankara ve Elmadağı ile Ankara'nın Kalecik'e doğru uzanan çevreyi içine almaktadır. Çubuk, Ankara'nın kuzey doğusunda aynı adla anılan kasaba ve civarını; Murtazaâbâd, bugünkü Mürted çevresini, yani Ankara ile Ayaş arasındaki toprakları; Ayaş, aşağı yukarı bugün aynı adla anılan ve Beypazarı'na kadar uzanan bölgeyi; Yabanâbâd, bugünkü Kızılcahamam ve çevresini; Bacı, Ankara'nın güneyinde bugünkü Haymana kazasının doğusunda kalan ve genellikle yörüklerin bulunduğu alanı kapsamaktadır.Bkz. Özer Ergenç, Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVT. Yüzyılda Ankara ve Konya, Ankara Enstitüsü Vakfı yay., Ankara 1995, s.61-62. 11 Halil İnalcık, "The Yürüks: Their Origins, Expansion and Economic Role", The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire Essays on Economy and Society, Bloomington 1993, s.104-105.

11-12 Halil İnalcık, Osmanlı İmparatorluğumun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, (1300-1600), (Editör: Halil İnalcık ve Donald Quataert, Türkçeye Çev. Halil Berktay), Cilt 1, İstanbul 2000, s.71-75.

13 Tahrir defterlerinin bu açıdan önemine dair ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Şahin, "Osmanlı Devrinde Konar-Göçer Aşiretlerin İsim Almalarına Dâir Bâzı Mülâhazalar", İÜTED, (Prof.Dr İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı), 13 (1983-1987), s.195.

14 BOA-MAD-9, v.6a. Ayrıca bkz. M. Arıkan, a.g.t, s.20.

15 BOA-TD-117, s.119-146.

16 Bu yerleşim yerlerinden ikisi (Çukurcak köyü ve Eslemez mezraası) Çukurcak nahiyesi'ne bağlı iken, üçüncüsü Murtazaâbâd kazası içerisinde (Abdideresi)

idi. Kengiri (Çankırı) Sancağı'nda iskân halinde olan İshaklu-i diğer cemaatini de burada ayrıca zikretmemiz yerinde olur. Sıraladığımız bu cemaatler dışında yer alan diğer cemaatler, Ankara kazası içerisinde iskân halinde idiler. Bkz. BOA-TD-117, s.123, 138, 140, 144.

17 Bu konar-göçer teşekkül, bu tarihte 40 mezraada ve 6 köyde (Ilıpmar, Uzağluözü, Busal, Yalıncak, Çukurcak, Balgat) iskân halinde idiler. 1523 tarihli defterde Murtazabad'a bağlı Ilıpmar köyünde sakin olan Azizbeylü cemaati, 1571 tahririnde de yine aynı köyde iskân etmekteydi. Bunun yanında Çukurcak nahiyesi sınırları içerisinde ise 7 cemaat oturmaktaydı.

18 BOA-MVAD-438, s.399.

19 BOA-TD-117, s.442-443.; TKGM-KKA-TD-74, v.320b-321a.

20-21 "Haymana" tabirinin mânâsı ile ilgili olarak bazı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden birine göre; Ankara savaşında Yıldırım Bâyezıd'm Timur'a yenilmesiyle Timur ordusu, Haymanaovası'nda ilerler, karargâhı bugünkü Timurözü yaylasına kurulur. Timur'un yanından hiç bir zaman ayırmadığı kızı Mana, bilinmeyen bir nedenle burada kendisini öldürür. Buna çok üzülen Timur, acı acı bağırarak, "Hey mana neredesin?" diye seslenir. Bir söylenceye göre Haymana adı, Timur'un bu acılı seslenişleri sırasında kullandığı sözcüklerden kaynaklanmaktaydı. Bkz. "Ankara", Yurt Ansiklopedisi, Cilt 1, s.579.; Bir diğer görüşe göre ise; 1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'nun Türklere açılmasıyla Kayı boyundan bir kol Karacadağ ve bugünkü ilçe dolaylarına yerleştirilmişlerdir. Burada Ertuğrul Bey'in annesi Hayme ana vefat etmiştir ve bugünkü kaplıcaların bulunduğu yere defnedilmiş tir. Bu yöre uzun süre Hayme ana adıyla anılmış, sonradan telaffuzundaki değişiklik sebebiyle Haymana olarak kullanılmıştır. Bkz. . Ancak İ.H.Uzunçarşılı'ya göre, Hayme ana, İnegöl'e tabi Domaniç nahiyesinin Çarşanba köyünde medfundur ve hattâ IIAbdulhamid'in iradesiyle 1892'de bir de türbe yapılmıştır. Bkz. İ.H.Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt I, TTK yay., Ankara 1988, s.101, 1 nolu dipnot. A.Nezihi Turan, Yabanâbâd Tarihini Ararken, Ankara 1999, s.40.

22 Tuz gölü civarındaki bugünkü Şerefli Koçhisar ilçesi, defter ve vesikalarda bazen Kuşhisar şeklinde yazılmaktadır. Bkz. TKGM-KKA-TD-76, v.l35a.; Aynı tespit için bkz. Faruk Sümer, "Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller", İFM, IX (Ekim 1949-Temmuz 1950), s.481.

23 Konya'nın kuzey ve doğusundaki bir kısım araziyi ihtiva eden bu saha, Şikâri'de Konya ve Ankara arasındaki sahanın bir kısmı olarak tarif edilmektedir. Bkz.F.Sümer,"Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu...", s.462.

24 Elde ettiğimiz verilere göre, 1523/30 tarihinde bu taifeden 27 cemaat Aksaray toprağında, Sivrihisar'da 16 cemaat, Koçhisar'da 20 cemaat, KaPacık'da 3 cemaat, Karaman vilâyetinde 3 cemaat, Barçmlı kazasında 1 cemaat, Turgud kazasında 3 cemaat, Bayburd kazasında da 2 cemaat mütemekkin idi. 1571 tahririnde ise, Ankara kazası başta olmak üzere, Çubuk'da 1, Kasaba'da 1, Murtazaâbâd'da 1, Koçhisar'da 32, Aksaray'da 25, Turgud'da 2, Sivrihisar'da 3, Bayburd'da 4, Kalecik'de 3, Kırşehri'nde 1 cemâat mütemekkin idi.

25 Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğumda Aşiretlerin İskânı, İstanbul 1987, s.21-22.; Ayrıca bkz. Yusuf Halaçoğlu, XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara 1998, s.21. Atçekenler hakkında detaylı bilgi için bkz.Hasan Basri Karadeniz, "Atçekenlik ve Atçeken Yörükleri", Anadolu 'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri, Tarsus 2000, s.183-193.; Rudi Paul Lindner, Ortaçağ Anadolusu'nda Göçebeler ve Osmanlılar, (Çev.Müfit Günay), Ankara 2000, s.121-159.

26 Halime Doğru, XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi, Ankara 1997, s.14.

27 Ö.Lütfı Barkan-Enver Meriçli, Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri, I, Ankara 1988, s.599.

28 BOA-TD-117, s.487.

29 Defterlerde Aydın Beylü cemaatinin iskân yeri "Hâk-ı Seferihisar" olarak tarif edilmektedir. BOA-TD-117, s.701; TKGM-KKA-TD-74, v.l62b.

30 BOA-TD-117, s.701-708.

31 Aydın Beylü cemaatlerinin yoğun olarak iskân halinde oldukları bölgeleri tespit edebilmek açısından bu sancaklarda yerleşen cemaat sayılarını vermekte yarar vardır. 1571 tahririnde, Sultanönü livasını 5 cemaat, Sivrihisar nahiyesini 12 cemaat, Karahisar-ı Sahib sancağı ve bu sancağa bağlı kazaları 27 cemaat,

Kengiri Sancağı ve bu sancağa bağlı kazaları 6 cemaat, Ankara sancağını 20 cemaat, Aksaray livasını ise 1 cemaat kışlak olarak kullanmaktaydı.

32 "Zikr olan Yörükân tâ'ifesi Zü'l-kâdir'den gelmiş halk olmağın 'avarızların aldırmayıb deyu Mevlânâ Ankara Kadısı'na hükm-i hümâyûn verilmişdir". Bkz.BOA-TD-117, s.150.; TKGM-KKA-TD-74, v.80b.

33 Haymana coğrafyası, sonraki tarihlerde de göç sahası olarak rağbet görmüştür. Osmanlı tarih terminolojisinde Celalilik diye ifade edilen ve 1596'da Celali Fetreti devriyle esas hüviyetini bulan şekavet hareketleri, tüm Anadolu coğrafyasının muhtelif bölgelerinde vukubulduğu gibi Ankara'da da etkisini göstermiştir. 1604'de Haymana kazasına tabi 36 köy tamamen boşalmış, çiftini çubuğunu terk eden ahali (çift bozan), büyük şehirlere göç etmeğe başlamıştır. Bir kısım halk başka sancaklara giderken, bir kısmı da Amasya'dan Ankara ve Kırşehir'e veya Bozok (Yozgat)'dan Ankara'ya gelmişlerdir. Bkz.Y.Halaçoğlu, İskân Siyaseti, s.34. Bölge, XVIII. yüzyılda olduğu gibi, XIX. yüzyılda da bu özelliğini korumuştur. 1859'da Ankara'yı ziyaret eden A.D. Mordtmann, bu tarihte Ankara'nın Haymana mahalline Kırım vs.den gelen Çerkeş ve Kazakların yerleştirildiğini anlatmaktadır. Bkz.Y. Halaçoğlu, İskân Siyaseti, s.8.

34 BOA-TD-117, s.563.

35 BOA-TD-117, s.550.

36 BOA-TD-117, s.664.

37 BOA-TD-117, s.664.

38 BOA-TD-117, s.633, 654, 659.

39 BOA-TD-117, s.591.

40 BOA-TD-117, s.650.

41 BOA-TD-117, s.525, 559, 655.

42 BOA-TD-117, s.556, 607, 658.

43 BOA-TD-117, s.558.

44 BOA-TD-117, s.570, 593, 657, 648.

45 BOA-TD-117, s.653; TKGM-KKA-TD-76, v.l24a.

46 BOA-TD-117, s.529.

47 TKGM-KKA-TD-76, v.69a. 48 BOA-TD-117, s.688.

49 BOA-TD-117, s.539.

50 TKGM-KKA-TD-76, v.205a.

51 TKGM-KKA-TD-76, v.l96a.

52 TKGM-KKA-TD-76, v.209a.

53 TKGM-KKA-TD-76, v.205a.

54 Coğrafi hareketlilik, bir fizik mesafede gerçekleştirilen devinime işaret eder. Diğer bir deyişle, bir coğrafi alandan diğerine yapılan fizik hareketliliğe işaret eder. Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz.Joseph Fichter, Sosyoloji Nedir?, (Çev.Nilgün Çelebi), Konya 1990, s.142-143.Bu bağlamda bir sosyal grup olarak Aydın Beylüyörükleri, tahrir dönemleri göz önünde bulundurulduğunda bir iç hareketlilik örneği sergilemişlerdir.

55 Ali Tanoğlu, "İskân Coğrafyası Esas Fikirler, Problemler ve Metod", Türkiyat Mecmuası, XI (1953), s.7. 56 TKGM-KKA-TD-74, v.79b.

56 Suraiya Faroqhi, "Ankara ve Çevresindeki Arazi Mülkiyetinin ya da İnsan Toprak İlişkilerinin Değişimi", Tarih İçinde Ankara Sempozyumu, (Der. Ayşıl Tükel Yavuz), Ankara 1999, s.64. 581523/30 tarihli deftere göre Kasaba nahiyesinde bulunan 41,1571 tarihinde ise 19 mezraa yörükler tarafından ziraat edilmekteydi. Bacı kazasında ise, 1523/30 tahririne göre 4, 1571 tahririne göre de 9 mezraa yörükler tarafından ziraat sahası olarak kullanılmaktaydı.

57 "Karye-i Muhji, tâbi'-i m., Timâr-ı Yusuf veled-i Abdullah, an Merdân-ı Kal'a-i Ankara, cemâ'at-i yörükân ^râ'at eder1', BOA-TD-117, s.53.; "Me^ra'a-i Kargakavağı, ne^d-i me^ra'a-i Akaçaak, cemâ'at-i Sendellü ^râ'at eder, hâriç e^ defter, timâr-ı Ham^a veled-i Karaman", BOA-TD-117, s.112.; "Me^ra'a-i Ayvaluca, cemâ'at-i Muradfakihlü ^irâ'at edef', BOA-TD-117, s.264.; Benzer örnekler için bkz. BOA-TD-117, 110, 111-117.; "Me^ra'a-i Deliklütaş, jörükân-ı mîrmîrân ^irâ'at eder1', TKGM-KKA-TD-74, v.82a.; "Mezra'a-ı Arakıler, nâm-ı diğer Avkılar, cemâ'at-ı Toganlu zırâ'at eder.", TKGM-KKA-TD-74, s.82a.; Benzer örnekler için bkz. TKGM-KKA-TD-74, v.82a, 83a, 84a-b, 85a-b, 86a, 87a-b, 88a, 89a, 90a-b, 92a-b, 93a-b, 94a-b, 95a-b, 97a-b.; "Me^ra'a-i Ercelü, tâbi'-i m., ne^d-i Kt^ılorman, hâriç e^ defter, cemâ'at-i Deni^lü eker1', BOA-TD-117, s.113.;"Me^ra'a- Hocabeyö\ü, Beylerbeyiyörüklerinden Toykocalu eker1' , BOA-TD-117, s.H5.Benzer örnekler için bkz. BOA-TD-117,

s.115-116.

59 Me^ra'a-i Hisar, Karakoyunlu sâkinend', BOA-TD-117, s.116.; "Me^ra'a-i Akviran, cemâ'at-i Karakoyunlu sâkinend'',

60 BOA-TD-117, s.117.; TKGM-KKA-TD-74, v.lOla.

61 O. Ergenç, Ankara ve Konya, s.96.

62 O. Ergenç, Ankara ve Konya, s.55.

63 TKGM-KKA-TD-76, v.34b.; Ö.Ergenç, Ankara ve Konya, s.62.

64 TKGM-KKA-TD-214, v.4a.

65 TKGM-KKA-TD-76, v.56b.; Ö. Ergenç, Ankara ve Konya, s.62.

66 TKGM-KKA-TD-76, v. 162b.; MD XXIV, 47/132.; Ö. Ergenç, Ankara ve Konya, s.62.

67 BO-TD-177, s.134.; TKGM-KKA-TD-74, v.39b.

68 BOA-TD-117, s. 122.

69 TKGM-KKA-TD-74, v.45b.

70 TKGM-KKA-TD-74, v.39b.

Uluyörük, XVI. yüzyılda Sivas bölgesinde yaşayan ve bu asır başlarından itibaren, Ankara'dan Şam civarına kadar olan bölgede yerleşen Türkmen gruplarından en önemlilerinden biri olup, Bozuluş ve Dulkadirlu koluna mensup teşekküllerden biri idi. Bkz. Y.Halaçoğlu, İskân Siyaseti, s.26. Ayrıca detaylı bilgi için bkz. Erhan Afyoncu, "Ulu Yörük (1485-1574)", Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri, Tarsus 2000, s.1-7. Y. Halaçoğlu, İskân Siyaseti, s.8.

71 "Yaylak-ı Çiçeklü ma'a sınurhâ-i ne^d-i sınur-ı karye-i İnviran ve Gömlekcik, cemâ'at-i Sadımanlu ve Menakileryaylar. Timâr-ı Ali Bey veled-i Bınari, Mirâlây-ı Ankara",

72 BOA-TD-117, s.264.; "Yaylak-ı Hisarluga^i ve İlvelik ve Ağcakilise ve Birunpınar, cemâ'at-i İsahaalu ve Hatibfakihlü yayladır. Timâr-ı Murad veled-i Cemcem ve Günşir veled-i Aryuncu",

73 BOA-TD-117, s.265.; "Yaylak-ı Beylüce ve Alppınar ve ....basan Mevlana Muhyiddin cemâ'at-i Muradfakihlüyaylar",

74 BOA-TD-117, s.163. 1A BOA-TD-117, s.163.

75 "Yörük kadısı" tabirine mühimme kayıtlarında da rastlanılmaktadır. Bkz. MD, XXI, 186/51 (14 Zılka'de 970-18 Mart 1573).

76 "...Yörük Kadısı hükm-i hümâyűnla teftiş edüb..." (Bkz.BOA-TD-117, s.493, 468).

7 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976), (Ö^et-Transkripsiyon), Cilt I, Ankara 1998, s.28.

78 MD XXI, 181/440.

79TKGM-KKA-TD-74,v.34b.; Karakeçılü aşiretinin Kasaba kazasında yerleşimiyle ilgili olarak bkz. Yusuf Halaçoğlu, "Anadolu'da Türk Aşiretleri ve Karakeçililer", Oğu^ Geleneği Çerçevesinde Tarihten Günümüze Karakeçililer, (Ed. İsmail Özçelik), Kırıkkale 2003, s.102.

80 C. Orhonlu, Aşiretlerin İskânı, s.38.

81 MD XXIII, 89/180 (6/Receb/981-5/Ağustos/1573).

82 F. Sümer,"Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu...", s.437. ^ BOA-TD-117, s.123.

84 TKGM-KKA-TD-74, v.53a.

85 F. Sümer,"Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu...", s.455.

86 F. Sümer,"Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu...", s.65. in BOA-TD-117, s.145.

%% BOA-TD-117, s.628.

89 TKGM-KKA-TD-76, v.59a.

90 F. Sümer,"Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu...", s.467.

91 TKGM-KKA-TD-76, v.90b.

92 TKGM-KKA-TD-76, v.56b.

93 TKGM-KKA-TD-76, v. 139b. 94 TKGM-KKA-TD-76, v. 156b.

95 Faruk Sümer, "Bozoklu Oğuz Boylarına Dâir", DTCFD, XI/1 (Mart 1953), s.71.

96 BOA-TD-117, s.522, 617.

97 BOA-TV-117, s.473.

98 Faruk Sümer,"Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu...", s.477.

99 Faruk Sümer,"Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu...",

s.460.

100 TKGM-KKA-TD-76, v.192 b.

101 Faruk Sümer,"Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu...", s.462.

102 TKGM-KKA-TD-76, v.l92a.

103 1463 tahririnde Ankara Yörükleri ile ilgili veriler daha önce de belirttiğimiz gibi sınırlıdır. Dolayısıyla bu defterde yer alan verileri diğer defterlerde yer alan bilgilerle kıyaslamanın yetersiz olacağı endişesi göz önünde bulundurularak bu veriler tabloya eklenmemiştir.

104 BOA-MAD-9, v.6a.; Ayrıca bkz. M. Arıkan, a.g.t, s.20.

105 BOA-TD-117, s. 147.

106 TKGM-KKA-TD-74, v.79a.

107 Konar-göçer taifelerinin tahminî olarak nüfusunun tespiti için uygulayacağımız metod, Bahaeddin Yediyıldız tarafından Ordu Kazası için uygulanan nüfus hesaplamasıdır. Bkz. Bahaeddin Yediyıldız, Ordu Kabası Sosyal Tarihi (1455-1613), Ankara 1984, s.104. Bu nüfus hesaplamasında hane sayısını 5 ile çarptık. Ayrıca bu rakama imâm, hatip, ehl-i berat, sipahi, sipahi oğulları ve kale erlerinden oluşan askerî sınıfın da aile reisi oldukları varsayımını göz önünde bulundurarak bu kesime ait olan rakamı 5 ile çarparak ilave ettik. Tespit edilen bu rakama mücerred sayısını, malűl, meflűc, divâne, küt/kötürüm, yekdest gibi zihinsel ve bedensel engelli kişiler ile yaşlıları da dahil ettik.

108 Ankara Sancağı'nın her üç tahrir döneminde nüfus kategorileri ve bu kategorilerin tahminî nüfus ayrıntıları için bkz.Emine Erdoğan, a.g.t, s.85-111.

109 Bu hususta bkz. Fernand Braudel, II.Felipe Döneminde Akdeni^ ve Akdeni^ Dünyası, (Çev.MAli Kılıçbay), Cilt I, Ankara 1993, s.485; Ö.Lüfı Barkan, "Tarihî Demografı Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", Türkiyat Mecmuası, X (1951-1953), s.15-17, 21.

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya Gelişi 27 Aralık 1919

*Prof.Dr. Oğuz Aytepe**

Büyük önderimiz Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün, işgal edilen vatanını kurtarmak, Kurtuluş Savaşı'nı yönetmek üzere Heyet-i Temsiliye üyeleri ile Ankara'ya gelişinin 100. yılını kutlamanın onuru ve coşkusu ile hazırladığımız makale; O'nun dünya çapında ne denli güçlü bir lider olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Osmanlı Devleti şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalamıştı. Millet aralıksız süren savaşlar sonunda yorgun ve fakir durumdaydı. Ordunun elinden silahları alınmakta, galip devletler birer bahane ile ülkenin birçok bölgesini işgal etmekteydiler. Bu korkunç durum karşısında ülkenin birçok yerinde kurulan cemiyetler bölgesel önlemler almaya çalışıyorlardı. Mustafa Kemal Paşa bu cemiyetlerin aldığı kararların hiçbirinde isabet görmüyordu. O tam bağımsızlıkta direniyor, kurtuluş isteyenlerin parolası "ya istiklâl ya ölüm" olmalıdır diyordu. Bu parolayı uygulamak için, Türk yurduna saldıranlara silahla karşı konulacaktı. Uygulama safhalara ayrılacak, milletin duygu ve düşünceleri hazırlanarak adım adım hedefe ulaşılmaya çalışılacaktı.[1]

19 Mayıs 1919'da millet egemenliğine dayanan tam bağımsız bir devlet kurmak amacıyla 9. Ordu Müfettişi olarak Samsuna çıkan Mustafa Kemal Paşa bir hafta Samsun'da kaldıktan sonra 25 Mayıs'ta Havza'ya geçti. Tutum ve davranışları nedeniyle padişah tarafından İstanbul'a geri çağrıldı. Ancak

*Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü E. Öğretim Üyesi.

İstanbul'a dönmeyerek 12 Haziran'da Amasya'ya gitti. Buraya davet ettiği arkadaşları ve yetkililerle anlaşarak Milli Mücadele'nin ihtilâl beyannamesi olan Amasya Genelgesi'ni yayımladı. Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararının kurtaracağını ve iki kongrenin açılacağını kamuoyuna duyurdu.

Mustafa Kemal Paşa 26 Haziran'da Amasya'dan ayrıldı ve Tokat'tan geçerek 27 Haziran'da Sivas'a geldi. Aleyhinde propaganda yapan Elazığ Valisi Ali Galip'e hak ettiği dersi vererek 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a geldi. Padişahın kendisini tekrar İstanbul'a çağırdığını ve görevine son verildiğini öğrenince 7/8 Temmuz 1919'da görevinden ve askerlik mesleğinden ayrıldı.

23 Temmuz 1919'da açılan Erzurum Kongresi'ne katıldı ve başkan seçildi. 14 gün süren kongrede; Milli Mücadele'nin hedef ve ilkeleri tespit edildi. Milli gücün teşkilatlanmasını sağlayacak kararlar alındı ve kamuoyuna duyuruldu. Bu kararları yürütmek üzere 9 kişilik bir " Heyet-i Temsiliye" seçildi. Başkanlığına da Mustafa Kemal Paşa seçildi. Kurul bir yandan Sivas Kongresi hazırlıklarını yaparken bir yandan da Kuva-yı Milliye hareketine destek oldu.[2]

Heyet-i Temsiliye 29 Ağustos 1919'da Sivas Kongresi'ne katılmak üzere Erzurum'dan ayrıldı. Erzincan boğazını Dersimli eşkıyaların tuttuğunun bildirilmesine rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın aldırdığı önlemler sayesinde heyet 2 Eylül 1919'da Sivas'a geldi.

Sivas'ta beklenen delegeler henüz gelmediğinden kongre 4 Eylül'de açıldı. Kongre'nin amacı tüm ülkenin birlik ve beraberliğini sağlamaktı. Kongrenin ilk günü bazı delegelerin muhalefetine rağmen Mustafa Kemal Paşa başkanlığa seçildi. 11 Eylül'e dek süren Sivas Kongresi'nde Erzurum Kongresi tüzüğü ve alınan kararlar bazı değişiklikler yapılarak kabul edildi.[3] Erzurum'da seçilen Heyet-i Temsiliye aynen korunmuş, altı kişi daha seçilerek üye sayısı onaltıya çıkarılmış ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Heyet-i Temsiliyesi haline gelmiştir. Milli Mücadele'nin beyni olan bu heyet T.B.M.M. açılıncaya kadar hükümet gibi çalışmıştır.[4]

Mustafa Kemal Paşa Sivas Kongresi sonunda İstanbul hükümeti ile temas kurmaya çalıştı. Yeni seçilen Sadrazam Ali Rıza Paşa ile anlaşarak Amasya'da 20-22 Ekim 1919'da toplantı yapıldı. Amasya Mülâkatı sonunda alınan karara göre İstanbul Hükümeti Sivas Kongresi'nde alınan kararları kabul edecekti. Ülkenin bölünmezliği, Meclis-i Mebusan'ın toplanması, Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerin işgaline izin verilmemesi gibi hususlarda İstanbul Hükümeti elinden geleni yapacaktı. İstanbul Hükümeti'nin bir temsilcisinin Amasya'ya giderek Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi, Heyet-i Temsiliye ve milli teşkilatın artık hukuksal olarak Osmanlı Devletince tanındığı anlamına geliyordu. Amasya protokolü gereği, Meclis-i Mebusan İstanbul dışında toplanacaktı. İstanbul

Hükümeti'nin buna uymaması nedeniyle Mustafa Kemal Paşa Meclis-i Mebusan'ın toplanacağı yer konusunda kendi başına karar vererek bu kararı millet ve milletvekillerine uygulatmanın tehlikeli olacağını düşünmüş, vereceği kararın uygulanmasını sağlamak için ordunun görüşünü almak istemişti. Bu nedenle bazı kolordu komutanlarını Sivas'ta toplantıya davet etti. 16-28 Kasım 1919'da yapılan Komutanlar Toplantısı'na Heyet-i Temsiliye üyeleri ve birçok kolordu kumandanı katıldı. Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanıp toplanmaması tartışıldı ve İstanbul'da toplanmasına karar verildi.[5] Bu toplantıda Anadolu'da seçilen mebusların İstanbul'a gitmeden bir araya gelmeleri ve nerede toplanacakları da görüşüldü. Heyet-i Temsiliye'nin Eskişehir yakınlarına taşınması öngörüldü.[6] Görüşmelerde Ali Fuat Paşa Eskişehir ve Seyitgazi üzerinde durmuş fakat sonunda buluşma yerinin Ankara olması kabul edilmişti. Bu kararın alınmasında, Ankara'da milli teşkilatın çok kuvvetli ve esas savaş alanı olan Batı Anadolu'ya yakın olması, İstanbul'a trenle bağlı olması önemli rol oynamıştı.[7]

Bu yolculuğun bir süre gizli tutulmasını isteyen Mustafa Kemal Paşa, güzergahın Kayseri ve Kırşehir üzerinden yapılacağını Fahrettin (Altay) Paşa'ya gönderdiği mektupta açıklamıştı.[8] Mustafa Kemal Paşa karargah olarak Ankara'yı seçmişti.[9] Bizim tespitlerimize göre Ankara'nın merkez olması, Erzurum Kongresi'nin toplandığı günlerde kararlaştırılmış ve bu durum 4 Ağustos 1919'da Mustafa Kemal Paşa tarafından Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'ya bildirilmişti.[10] Ankara 20. Kolordu Merkezi olmanın dışında, İstanbul'a demiryolu ile bağlıydı ve savaş alanlarına kolayca ulaşılabilirdi. Stratejik öneme uygun ve topoğrafik şartlara sahipti. Hükümet yanlısı Vali Muhittin Paşa da teftiş sonucu Ankara'ya gelirken Keskin'de tutuklanıp İstanbul'a gönderilmişti.

Mustafa Kemal Paşa Amasya Genelgesi'ni yayımladığı sırada, İzmir'in Yunanlılarca işgalini protesto eden Ankara halkı çağrıya derhal uyarak mitingler yapmıştı. Yurt savunmasına katılmak için özellikle 1919 Eylül'ünden sonra Müdafaa-i Hukuk'u Milliye merkezi kurulmuş, kazalarda da kurulan aynı isimli örgütler, düzenli bir eylem sağlanabilmesi için merkeze bağlanmıştı.[11] Kazım Karabekir Paşa Doğu'nun tek başına kalmasından, yine karışıklığa düşmesinden korkuyor ve Heyet-i Temsiliye'nin değil Ankara'ya gitmek, Sivas'ın batısına bile geçmesini istemiyordu.[12]Mustafa Kemal Paşa milli önderdi. Genel durumu yönetip yürütme sorumluluğunu yüklenmişti. Belli bir bölgeyi değil bütün ülkeyi düşünüyordu. O'na göre Doğu'da büyük bir tehlike yoktu. Ermeni saldırısını Erzurum'daki kolordu önler, gerekirse bu kolordu Kuva-yı Milliye ile desteklenirdi. Güney illerimizdeki tehlike de bölgeseldir. Gerçek ve en yakın tehlike Batı'dadır. En büyük düşman Yunan ordusudur. Çünkü bunun arkasında Batı emperyalizmi, özellikle İngiliz emperyalizmi vardır. İngilizlerce de desteklenen

Yunan büyük emeli (megali idea) Trakya ve Batı Anadolu'yu yutmak, Türkleri Avrupa'dan koparmak hırsıyla saldırıya geçmiştir. Misak-ı Milli sınırları içinde bütün vatanı kurtarmak için Yunan ordusu yenilmeli ve denize dökülmeliydi. Düşmanı yenmek isteyen onun yanına gitmeli, ama düşmana çok da yaklaşılmamalıydı. Ankara bu bakımdan en uygun uzaklıktaydı. Düşmana ne çok uzak ne çok yakın. En önemli hedefe Sivas'tan daha yakın, Afyon'dan daha uzak.[13]

Seçimler yapılıp Meclisin açılmasının zamanı geldiğinde, Mustafa Kemal Paşa Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'tan Ankara'ya hareketini 16 Aralık 1919'da ilgililere bildirmişti.[14] Sivas'tan ayrılmak için yol hazırlıklarına başlanıldığında para ve benzin sorunları ile karşılaşılmış, Kurulun kasasında birkaç lira bulunduğu görülmüştü. Mazhar Müfit Bey bir senet imzalayarak kentteki Osmanlı Bankası Müdürü Oscar Scmitt'en iki senet imzalayarak bin lira borç alıp yol parası sorununu çözmüştü. Mustafa Kemal Paşa otomobillerde kullanmak üzere 450 kilo benzin ve 60 kilo yağ temin edilmesini Kayseri askere alma dairesi başkanı Emrullah Bey'den rica etmişti.[15] Oysa ellerinde 3 bidon (56 Kilo) benzinle, yarım kilo solüsyon bulunmaktaydı.[16] Otomobiller için gerekli olan 2 çift iç ve dış lastik ile 6 teneke benzin Amerikan Okulunun müdiresinden sağlanmıştı.

Beş nakliye aracından ibaret Heyet-i Temsiliye ağırlığı 13 Aralık 1919'da bir subay komutasında yola çıkarıldı.[17] Heyet-i Temsiliye de 18 Aralık'ta üstü açık 3 araba ile sabah 9.30'da kar yağışı altında yola çıktı. Mustafa Kemal Paşa ile Heyet-i Temsiliye üyeleri Mazhar Müfit (Kansu), Rauf Orbay, Şeyh Fevzi Efendi ve Hakkı Behiç Bey sabah yola çıkanlar arasındaydı. Onlar dışında kafilede konuk olarak Hüsrev (Gerede),Dr. Refik (Saydam), Ahmet Rüstem ve yaverler, Cevat Abbas (Gürer),Muzaffer (Kılıç) ve Yüzbaşı Bedri de bulunmaktaydı. Kafile toplam 19 kişiden oluşuyordu.[18]

Ali Fuat (Cebesoy) Paşa Komutanlar Toplantısından Ankara'ya dönerken Heyet-i Temsiliye'nin geçeceği yerleri ve görüşülecek kişilerle ilgili hazırlık yapmış, heyetin hareketi için gerekli raporu vermişti. Heyet Kayseri, Kırşehir, Mucur ve Kaman yoluyla Ankara'ya gidecekti.[19]

Otomobillerin eski ve bakımsız olması yolda çok zaman kaybetmelerine neden olmuştu. Kayseri'ye ancak iki gün sonra ulaşabildiler. Ali Fuat Paşa 15 Aralık 1919'da gönderdiği şifrede; yolların hava şartları nedeniyle kötü olduğunu, Rauf Bey'le Mustafa Kemal Paşa'nın Mucur'dan temin edilecek bir araba ile Hacıbektaş'a gitmelerini ve Çelebi Efendi ile görüşmelerini çünkü, tekke babaları ile bu zatın milli hareket lehinde olduklarını ve kendisine bu konuda yardım edeceklerini bildiriyordu.[20] 19/20 Aralık 1919'da gönderdiği telgrafta, "… Çelebi ile Babaların milli hareketi tasvip ve buna bütün mevcudiyet- leriyle iştirak etmelerinin ziyaret nedeni olduğunu, Çelebi ile Babaların arası gayet açık olduğundan ona göre idare-i kelam edilmesini" rica etmişti.[21]

Kayserililer onları sevgi ile karşıladılar.

Şereflerine fener alayları düzenlediler. İmamzade Reşid Ağa'nın konağında konuk edilen Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları şehrin ileri gelenleriyle görüştü ve milli teşkilatın kuvvetlenmesi için gerekli tedbirleri aldı.[22] Heyet-i Temsiliye 21 Aralık 1919'da Mucur'a geldi. Mustafa Kemal Paşa Mucur'da bütün teçhizat ve iaşesi halk tarafından temin edilen milli süvari müfrezesini görmüş, memnun olmuştu.[23] Mustafa Kemal Paşa ertesi gün Hacıbektaş'a gitti. Çelebi Cemalettin Efendi ile vekili Niyazi Salih Baba heyete büyük konukseverlik gösterdiler. Cemalettin Efendi sayıları birkaç milyonu bulan Aleviler üzerinde etkiliydi ve ona bağlı idiler.[24] Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları yemek esnasında görüşmüş ve ondan Kuva-yı Milliye taraftarı olduğuna dair söz almıştı.23 Aralık 1919'da Hacı Bektaş'tan Mucur'a geçen heyet, ertesi gün Kırşehir'de büyük bir gösteri ile karşılanmıştı. Heyet-i Temsiliye üyeleri Müdafaa-i Hukuk binasıyla birlikte Gençler Derneğini de ziyaret etmişlerdi. Burada gençlere seslenen Mustafa Kemal Paşa örgütlenmenin gereği ve yararı üstünde durmuştu.[25]

Kırşehir'den hareket eden kafile 191 km yolu Ali Fuat Paşa'nın gönderdiği yol krokisinde gösterdiği 11 konaklama merkezinden geçerek Kaman'a, ertesi gün Beynam'a gelmişti.[26] Kafile nihayet 27 Aralık 1919'da 9 gün süren yorucu bir yolculuktan sonra 11.00'de Dikmen sırtlarına ulaşmıştı.[27]

Kafile ilk olarak kendilerini Gölbaşı'nda bekleyen Vali Vekili Yahya Galip Bey ile, 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'nın yanında durdu ve Mustafa Kemal Paşa karşılayıcılarla görüşerek onları otomobiline aldı ve şehre doğru yollarına devam ettiler.

Ankaralılar Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye üyelerini karşılamaya günler önce hazırlanmaya başlamışlar ve O'nu coşkuyla karşılamışlardı. Ankara şehri adına karşılama heyetinde Müftü Hoca Rifat Efendi, Binbaşı Fuat Bey, Kınacızade Şakir Bey, Aktarbaşızade Rasim Bey, Toygarzade Ahmeti, Ademzade Ahmet, Hatip Ahmet, Köprücüzade Ali, Hanifzade Ahmet ve Tevfik Beyler vardı.[28]

Ali Fuat Paşa, Vali Vekili Yahya Galip Bey Gölbaşına kadar gelmişlerdi. Binlerce Ankaralı yol boyunca sıralanmıştı. 70 yaya 300 atlı zeybek kıyafetinde seymen yollara dizilmişti.[29] Atlılar Dikmen'e kadar gitmişler, yayalar ise bugünkü Genelkurmay Başkanlığı önünde toplanmışlardı. İstasyon meydanında jandarma ve polisler de dizilmişlerdi. Heyet Halk Partisi binasının önünden geçip, hükümet binasının önüne geldiğinde Yahya Galip Bey bir nutukla hoş geldiniz demiş ve hariciye memurlarından Fahrettin Bey nutuk söylemişti.[30] Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları halkla birlikte Hacıbayram'a kadar yürüyerek türbeyi ziyaret etmişler, kurbanlar kesilmiş, dualar edilmişti. Hükümet konağı önünde Ankaralılarla konuşan Mustafa Kemal Paşa 15.30'da Hükümet konağına girmişti.[31] Heyet kendilerine tahsis edilen Kalaba'daki Ziraat Mektebi'ne yerleşti. Mustafa Kemal Paşa için vilayet binasında bir çalışma odası hazırlandı. Yayımlanan bir bildiri

ile Heyet-i Temsiliye'nin geçici merkezinin Ankara olduğu duyuruldu. Mustafa Kemal Paşa kendisini içtenlikle kabul eden Ankara halkı ile daha yakından tanışmak amacıyla 28 Aralık'ta şehrin ileri gelenlerini Ziraat mektebine davet etti. Ankaralılarla yaptığı konuşmada ülkenin askeri ve siyasi durumunu anlatıp, Müdafaa-i Hukuk'un amacını belirtmiş ve geleceğe yönelik bazı önemli konulara da değinmişti. İstanbul'a Meclis'e gitmek üzere gelen mebuslarla toplantı yapan Mustafa Kemal Paşa onlardan Mecliste Müdafaa-i Hukuk Grubunu kurmalarını istedi. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti programını Misak-ı Milli olarak hazırladı ve Mecliste kabul edilmesini sağladı. Basının önemini değerlendiren Mustafa Kemal Paşa Ankara'da kamuoyunu aydınlatmak amacıyla Hakimiyet-i Milliye gazetesini yayımlamaya başladı.

Ziraat Mektebi bir süre ülkenin ve Milli Mücadele'nin yönetildiği yer oldu. Geceleri civar bağlardan gelen silah seslerine, isyancıların Ankara'ya 10-15 saatlik yürüyüş mesafesine kadar yaklaşmış olmalarına, kentte yaşayan muhalif grupların bu durumdan cesaret alarak saldırgan bir tutuma yönelmelerine rağmen Ankaralılar Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını, Milli Mücadele'nin yönetildiği bu karargahı korumuşlardır. Onlar da bu kentin insanına duydukları güven nedeniyle kendilerine önerilen karargahı bir başka yere taşıma tekliflerine karşı çıkmışlardır.

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları daha sonra güvenlik ve şehre yakınlık açısından daha uygun görülen istasyondaki taş binaya "direksiyon binasına" taşınmış, ancak bu bina Kurtuluş Savaşı süresince, hatta Cumhuriyetin ilk yıllarında Mustafa Kemal Paşa'nın düşünmek, dinlenmek için yalnız kalabildiği, özel toplantılarını yaptığı bir yer olmuştur.[32]

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları olayların olumsuz yönde gelişmesine karşın Ankara'da özledikleri toplumsal dayanışmayı bulmuşlardı. Halk tam bir teslimiyet içinde Mustafa Kemal Paşa'ya bağlanmış, O'nda mucizeler yaratma gücü görmüştü. Mustafa Kemal Paşa milletimizin gösterdiği birliği ve beraberliği, gelecek için ümit verici teminat saymış. Bu nedenle Ankara Heyet-i Temsiliye'nin geçici merkezi olmaktan, Türkiye'nin başkenti durumuna yükselmiştir.

Ankara'nın merkez olarak seçilmesinin doğru bir karar olduğunu Kurtuluş Savaşı'nın gelişimi göstermiştir. Özellikle Sakarya Muharebeleri yer seçiminin başarısını kanıtlamıştır.[33]

DİPNOTLAR

1 Bkz, Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, C.I., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973, s. 10 vd.

2 ...Oğuz Aytepe, "Ankara'nın Merkez ve Başkent Olması", Ankara Üniversitesi Türk inkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Ankara, Sayı,33-34 (Mayıs-Kasım 2004),s.l6.

3 Tayyip Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, C.II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1965,s.9 vd.

4 Bekir Sıtkı Baykal, Heyet-i Temsiliye Kararları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1975, s.IX-X. Uluğ İldemir (Haz.), Heyet-i Temsiliye Tutanakları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1975, s.11-15.

6 Oğuz Aytepe, "Milli Mücadele'de Ankara", Cumhuriyet'in Ütopyası: Ankara, (Haz. Funda Şenol Cantek), Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 2012,s. 114.

7 Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1968, s.444 vd.

8 Fahrettin Altay, 10 Yıl Savaş ve Sonrası 1919-1922, Dilek Matbaası, 1970, s. 199-200.

9 Mustafa Kemal Paşa Ankara'nın merkez olarak seçilmesini şöyle açıklıyor; "Vaziyet-i umumiyeyi idare ve sevk mesuliyetini deruhte edenler en mühim hedefe en yakın tehlikeye, mümkün olduğu kadar yakın bulunur.Yeter ki yakınlık vaziyet-i umumiyeyi nazardan mehcur bırakacak derecede olmasın. Ankara bu şeraiti cam'i nokta idi. Herhalde cephelerde iştigal edeceğiz diye Balıkesir'e Nazilliye veyahut Karahisar'a gitmiyorduk. Fakat cephelere ve İstanbul'a şimendiferlerle merbut ve vaziyet-i umumiyeyi idare nokta-i nazarından Sivas'tan asla farkı olmayan Ankara'ya gidecektik." Bkz, Nutuk, C.I, 335.

10 Mustafa Kemal Paşa, " Garbi Anadolu için en büyük merkez ve merciin Ankara olması muvafıktır" diyordu. Bkz, ATASE, A.Ö.A. (Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Özel Arşivi), Kİ. 4-l,Ds.335/2,Fh.35/3.

11 Seçil Akgün/'Ankara'nın Başkent Oluşu", IX. Türk Tarih Kongresi, CİM, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.2070.

12 Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul, 1969,s.318; Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, C.I, s.318.

13 Oğuz Aytepe, Milli Mücadele Başında Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) ve Heyet-i Temsiliye'nin İç Siyaseti, Hacettepe Üniversitesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara, 1993S.221.

14 ATASE, T.İ.H. (Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Arşivi), Kİ.310, Ds.44, Fh.48.

15 ATASE, A.Ö.A., Kİ. 15, Ds.335/34, Fh.4-1.

16 ATASE, A.Ö.A., Kİ.15, Ds.335/34, Fh.4-5.

17 ATASE, A.Ö.A., Kİ.15, Ds.335/34, Fh.4-14.

18 Heyetin ayrıntılı listesi için bkz, ATASE, A.Ö.A., Kİ. 15, Ds.335/34, Fh.4-6.

19 Oğuz Aytepe, "85. Yılında Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya Gelişi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Ankara, Sayı,29-30 (Mayıs-Kasım 2002), s.35; Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık T.A.Ş., Ankara, 1953,s.259.

20 ATASE, A.Ö.A., Kİ. 15, Ds.335/34, Fh. 4-13.

21 Aynı belge.

22 Ömer Çelebi, Atatürk Kayseri'de, Ankara, 1973, s.52 vd.

23 Sırrı Kardeş, Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Kırşehir'de, Ankara Basımevi, s.9.

24 Mazhar Müfit Kansu, a.g.e., C.II, s.493; Sırrı Kardeş, a.g.e., s. 17-18.

25 Mazhar Müfit Kansu, a.g.e., C.II, s.495; Sırrı Kardeş, a.g.e., s.35.

26 20. Kolordu Vekili Mahmut Bey'in 24 Aralık 1919'da Kırşehir'e gönderdiği telgrafta; "... Kar ve yağmur nedeniyle yollarda çamurun arttığı, bu nedenle Ankara'ya hemen gelmenin imkansız olduğunu, tensip buyurulursa, önce Kırşehir'den Karakaya ve Köprü köyüne varmayı sonra Beynam köyüne gelerek, Ankara'ya gündüz gözüyle ve öğleden sonra teşriflerinin uygun olacağı..." bildiriliyordu. Bkz, ATASE, AÖ.A, Kİ. 15, Ds.335/34, Fh.4-36.

27 Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, C.II, s.405; Mazhar Müfit Kansu, a.g.e, C.II, s.497; Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s.265.

28 Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, C.I, s.498-499.

29 Enver Behnan Şapolyo, Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadelenin İç Alemi, Hamle Matbaası, İstanbul, 1967, s.93

30 Mazhar Müfit Kansu, a.g.e., C.II, s.497-500. Atatürk 19 yıl Once Bugün Ankara'ya Gelmişlerdi. Ulus basımevi, Ankara, 1938,s.9. 32 Bir Zamanlar Ankara, (Haz. Demet Börtücene), Ankara, s.22 Bilal Şimşir, Ankara, Ankara, istanbul, 1994,s.l48.

Milli Mücadele'de Ankara

*Prof. Dr. Oğuz Aytepe**

Milli Mücadele 1919-1922 tarihlerinde ulusumuzun istilacı emperyalist devletlere karşı her şeyini ortaya koyarak kazandığı zaferdir. Birinci Dünya Savaşından yenik ayrılan Osmanlı Devleti topraklarının büyük bir kısmını kaybetmiş, 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Ateşkesi ile orduları dağıtılmış, silahları ve cephanesi elinden alınmış, ordu birlikleri savaş gücünden yoksun kadrolar olarak bırakılmıştı. İtilaf Devletleri aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla Anadolu'yu işgale başlamıştı.

Milli Mücadele başında, düşman istilasına karşı koymak için düzenli bir askeri güç olmamasına rağmen güçlü bir teşkilatlanmaya gidildi ve direniş hareketlerinde millette Milli Mücadele ruhu yaratıldı. Ülke genelinde bu ruhun verdiği hareketlilik İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden sonra hızla yayılarak teşkilatlanmaya yönelmiş Anadolu'nun her tarafında "Müdafaa-i Hukuk", "Muhafaza-i Hukuk" ve "Reddi İlhak" cemiyetleri ile "Kuvayı Milliye", "Milli Müfrezeler", "Milis Kuvvetleri" gibi isimler altında gönüllü birlikler teşkil edilmişti.[1]

Direniş hareketi Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçişi ile başlamış, Haziran 1919'da yayımlanan Amasya Genelgesi ile "milletin istiklalinin tehlikede olduğu tespit edilmiş, istiklali ancak milletin azim ve kararının kurtarabileceği öngörülmüştü.23 Temmuz/7 Ağustos 1919'da Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanan Erzurum Kongresi'nde ise Milli Mücadele'nin hedef ve ilkeleri tespit edilmiştir. Erzurum Kongresi mahalli nitelikli

*Oğuz Aytepe Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü E. Öğretim Üyesi.

olmakla birlikle vatanın bütünlüğü ile ilgili kararlar almış, Kongre sonunda seçilen Heyeti Temsiliye'ye milletin bağımsızlığını gerçekleştirmek için yetkiler verilmişti. 4-11 Eylül 1919 tarihlerinde toplanan Sivas Kongresi'nde Heyeti Temsiliye yurdun diğer yerlerinden seçilen üyelerle 9'dan 15'e çıkarılarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi haline dönüştürülmüştü.[2]

Heyeti Temsiliye Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılıncaya kadar geçici bir hükümet gibi çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa Heyeti Temsiliye başkanı olarak İstanbul hükümeti ile temasa geçmiş Sadrazam Ali Rıza Paşa ile anlaşılarak, 20- 22 Ekim 1919'da Amasya'da Salih Hulisi (Kezrak) Paşa ile görüşmeler yapmış, bu görüşmeler sonunda beş protokol imzalanmış ve Heyeti Temsiliye İstanbul Hükümetince tanınmıştır.[3] 16 Kasım'da Heyeti Temsiliye ve Komutanlar arasındaki toplantıda cemiyetin güçlendirilerek yaygınlaştırılması, halkın silahlandırılarak teşkilatlandırılacağı tespit edilmiş ve ilgililere bildirilmişti.

Mustafa Kemal Paşa görüşmeler sırasında bütün gayretine rağmen Mebuslar Meclisi'nin Anadolu'da açılmasında başarılı olamayınca durumu daha yakından izlemek üzere İstanbul ve cephelere tren hattı ile bağlı Ankara'ya gelmeyi daha uygun buldu. Mustafa Kemal Paşa Erzurum Kongresi sırasında 4 Ağustos 1919'da Ankara'da 20.Kol.Ordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği telgrafta "Garbi Anadolu için en büyük merkez ve merciin Ankara olması muvafıktır" demişti.[4] Komutanlarla yapılan toplantıda ise Heyeti Temsiliye'nin Eskişehir yakınlarına Seyitgazi'ye gitmesi öngörülmüştü. Sivas Kongresi'nden bir ay sonra 3 Ekim 1919'da Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi Ankara'ya taşınma kararı vermişti.[5] Demiryolu Ankara'dan Doğu'ya uzanmıyordu. Merkezler arasında ulaşım için en çabuk araç at veya atlı araba idi. Heyeti Temsiliye'nin elinde uzun yollara dayanacak iki, üç otomobil vardı. Benzin kıttı. Bu şartlar altında Sivas'ta oturup telgraf telleri ile büyük bir hareketi idare etmek imkânı kalmıyordu.[6]

Ankara Anadolu'da başlatılacak bir mücadelenin yönetileceği ideal bir merkez olarak görülmüştür. İşgal altındaki bölgelere mesafesi, Karadeniz ve Akadeniz limanları ile irtibat imkânı, demiryolu ve telefon şebekelerinden yararlanma kolaylığı, 20'nci Kolordu Karargahının Ankara'da bulunması ve Ankaralıların Heyeti Temsiliye'ye candan bağlılıkları Ankara'nın merkez olarak seçiminde belirleyici olmuştur.[7]

Ancak Doğu'nun tek başına kalmasından ve karışıklığa düşmesinden endişelenen Kazım Karabekir Paşa, Heyeti Temsiliye'nin değil Ankara'ya gitmesi Sivas'ın batısına bile geçmesini istemiyordu.[8]

Heyeti Temsiliye seçimler sonunda Meclisi Mebusan açılmadan her livadan seçilen mebuslarla görüşme yapmak üzere İstanbul'a yakın bir yere taşınacağını bildirdi. Yakın yer

Ankara idi.[9] Mustafa Kemal Paşa hazırlıklarını tamamlayarak 18 Aralık'ta Heyeti Temsiliye üyeleriyle Sivas'tan ayrıldı. 19 kişilik konvoy Kayseri, Hacıbektaş, Mucur, Kaman, Beynam üzerinden 27 Aralık'ta Ankara'ya ulaştı ve halkın büyük sevgi gösterileriyle karşılandı. Mustafa kemal Paşa şehrin ileri gelenleriyle görüştü ve milli teşkilatın kuvvetlenmesi için gerekli önlemleri aldı.[10]

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Sivas'tan Ankara'ya taşınması iyi hesaplanmış bir kurmay çalışmasıdır. Anadolu'nun İstanbul üzerinde hakimiyetini sağlayacak en uygun merkez olduğu için Ankara'ya gelinmiştir.[11]

Ankara'nın Stratejik Konumu

Bir çok uygarlığın ya başkenti ya da önemli bir kenti olan Ankara yirminci yüzyılın başında kale içi ve onu eteklerinde kurulu Orta Anadolu'nun bir yayla kenti idi. Selçuklu ve Osmanlı dönemindeki ticari değerini kaybetmişti, artık merkez değildi. Çorak, bakımsız, kerpiç evli, küçük bir şehir görünümündeydi. Şehir, hisar, aşağı yüz, yukarı yüz olmak üzere üç büyük semtten ibaretti. Hisar, Ankara Kalesi'nin içindeki mahalle. Yukarıyüz, Samanpazarı ve Hamamönü. Aşağıyüz ise Ulus meydanıdır. Ankara, tiftik keçisi, soft üretimi, balı ve armudu ile tanınıyordu.[12] Ankara'nın en büyük lüksü 1892 yılında Ankara'ya ulaşan demiryolu idi. Demiryolu istasyonunda Almanların yaptığı birkaç bina Ankara'nın en modern binaları idi. Savaş sırasında geçirdiği büyük yangın Ankara'yı harabe haline getirmişti. Bu yangından kalan kara lekeler, kalenin eteklerinde birer yara izi gibi duruyordu. Kaleden çepeçevre çıplak ağaçsız bir ova görünüyordu. Burası kışın kar altında kalır, yazın da güneş altında kavrulurdu. Bir iki kuyu ve yağmur yağdığı günler dışında su yüzü görmezdi.[13]

Kentte lokanta olmadığı gibi, peynir ekmek bulmak bile sorundu. Ulaşım atlı araba, yaylılar ve kağnılarla sağlanmakta idi. Yolları çok bozuktu. Aydınlatma feneri de yoktu.

Nüfusu savaş, göç ve yangın nedeniyle azalmıştı. Birinci Dünya savaşından önce 27000 olan merkez nüfusunun Heyeti Temsiliye Ankara'ya geldiğinde 20000 civarında olduğu görülmektedir. 1919 yılı için yapılacak bir tahminle gayrimüslim nüfus toplamının, nüfusun yedide birinden az olduğu söylenebilir.

Farklı dinlere mensup vatandaşlar dinlerini serbestçe yaşayabiliyorlardı. Şehirde 32 cami, 92 mescit, 27 medrese, 11 tekke, 17 türbe ve 12 kilise bulunmaktaydı.[14]

Ankara halkının çoğu Müslüman Türklerdi. Bunun yanı sıra Hıristiyan ve Museviler de vardı. Hıristiyanların çoğu ticaretle uğraşıyordu. Keçiören, Etlik, Çankaya ve Dikmen gibi bağ evlerinde zengin gayrimüslimler oturmaktaydı. Ankara'da bugün olduğu gibi kalabalık bir memur kitlesi yaşıyordu. Türklerin memurluktan sonra ikinci mesleği çiftçilik ve hayvancılıktı. Ayakkabıcılık, terzilik, demircilik, kuyumculuk, bakırcılık gibi çeşitli zanaatlar da yapılıyordu.[15]

Milli Mücadelenin başladığı yıllarda,

Türkler çeşitli cephelerde savaşıp ölmüş, kalanlar ise sakat olmuştu. Buna mukabil memleket genelinde gayrımüslimler askerlik yapmamışlar, bulundukları yerlerde ekonomik ve ticari işleri ellerine geçirerek servetlerine servet katmışlardı. Aynı durumu Ankara da görmek mümkündü. Yerli halkın içinde hali-vakti yerinde durumu oldukça iyi olan kimseler bulunduğu gibi genel olarak halkın durumu zayıftı.[16]

Kelenin dışında kalan alışveriş merkezi, Ankara ticaretinin can damarlarını oluşturmuş ekonomik hayatın daima canlı kalmasında rol oynamışlardır.

Milli Mücadele başında Ankara vilayet merkezi kolordu merkezi idi. Karayollarıyla Anadolu'nun dört bucağına ve denizlere ulaşabiliyordu. Demiryoluyla da İstanbul'a oradan Avrupa'ya bağlanmıştı. Toprakları verimliydi. Savaş, çekirge saldırısı gibi afetler yüzünden zaman zaman kıtlık ve açlık çekmişti. Tiftik ticareti de gerilemişti. Ankara insanı oldukça yoksul düşmüştü. Ama Ankara yine de önemini koruyordu. Verimli toprakların ortasında, yollar kavşağında kurulmuş geleceği parlak bir kentti Ankara. Başkent olmaya adaydı.[17]

Ankara'nın Merkez Olması

Başkentin stratejik nedenlerle İstanbul'dan Ankara'ya taşınma düşüncesi ilk defa 1836-1839 yıllarında danışmanlık yapan Alman Mareşali Helmut Von Moltke tarafından teklif edilmişti.[18] İstanbul 1878'de Yeşilköy önlerine gelen Rus ordusunun tehdidine uğradığında bu tehdit İstanbul'un başkentlik statüsünü sarstı. Daha sonra Balkan Savaşlarında Bulgar orduları Çatalca'ya dayandılar ve İstanbul yeniden sarsıldı. Sürekli tehdit edilen bir yerde başkent olamayacağı fikri yer etmeye başladı. Sorun Alman Generali Von der Goltz Paşa tarafından ortaya atıldı. Padişahın ve başkentin geçici olarak Anadolu'ya taşınması düşünüldü.[19] Başkent İstanbul Balkan Savaşlarından sonra bir sınır şehri durumuna düştü. İstanbul artık ülkenin orta yerinde değil kıyısında kalıyordu. Kütahya milletvekili Gazeteci Ahmet Ferit (Tek) Bey İfham gazetesinde çıkan "Konstantaniyeden Osmaniye'ye" başlıklı yazısında Kayseri yakınında Osmaniye adıyla yeni bir başkent kurulmasını teklif ediyordu.[20]

Birinci Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletleri aralarında yaptıkları gizli antlaşmalarla İstanbul ve boğazların her iki yakasında genişçe bir toprak parçasının Rusya'ya verilmesini kararlaştırdı. İstanbul'un tehdit edilmesiyle, başkenti değiştirmek düşüncesi biraz daha güç kazandı. Çanakkale Savaşı sırasında hükümetin İstanbul'dan Anadolu'ya taşınması meselesi tekrar gündeme geldi ancak bu plan uygulanmadı.[21]

İngilizlerin Türkleri İstanbul'dan atma ve Türk başkentini Anadolu'ya yollama niyetleri 1919 sonlarında basına sızdı. Ancak Türklerin İstanbul'dan atılması düşüncesine Fransa ve İtalya katılmadılar.

İtilaf Devletleri Sevr Antlaşmasını

Türklere empoze etmek, Anadolu'daki Türk direnişini kırmak amacıyla 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal ettiler. Meclisi Mebusanı bastılar bakanları, milletvekilleri ve komutanları tutuklayarak sürdüler. Osmanlı Devleti'nin yasama, yürütme ve yargı gücü çökertildi. İşgal başkentin sonu oldu. Artık başkent ülkeye egemen değildi. İstanbul tarihi görevini tamamlamıştı. Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte İstanbul'un başkentliği de tarihe karışıyordu.[22]

Anadolu'nun ufkunda yeni bir başkent adayı belirmişti, Ankara. Ankara'nın Milli Mücadele'nin merkezi olması düşüncesi Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelmesi ve oradaki durumu görerek artık İstanbul'un hükümet merkezi olamayacağı görüşünden hareketle Anadolu'nun iç taraflarında bir merkez aranması ile başlamıştır.[23]

Mustafa Kemal Paşa'nın Şişlideki evi Anadolu'da girişilecek silahlı direnişin planlandığı yer olmuş, konu arkadaşlarıyla görüşülürken Ankara da söz konusu edilmiştir. Sınıf arkadaşı Ali Fuat Paşa 20. Kolordu kumandanıydı. İkisi birlikte çalışmaya karar verdiler ve 20. Kolordu Karargahını Konya Ereğlisi'nden Ankara'ya kaydırmayı ve Ankara'yı direniş merkezi yapmayı kararlaştırdılar. İngilizler taşınma işini geciktirmeye çalıştılar. Ancak Ali Fuat Paşa bütün engellemelere rağmen Kolordusuyla Ankara'ya yerleşti.[24]

Ali Fuat Paşa'nın Ankara'ya geldiği günlerde Mart 1919'da İttihatçı düşmanı Muhittin (Ulunay) Paşa Ankara'ya vali atandı. İstanbul'dan emir alan vali Damat Ferit'e ve İngilizlere yaranmak için pek çok kişiyi tutuklattı. İngilizler de İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni açmak için çalışıyorlardı.

Bu gelişmeler Ankara'da milli duyguların uyanmasına neden oldu. Teşkilatlanma, milli bir cemiyet kurma düşüncesi iyice gelişti ve Ankaralı aydınlar Mayıs'ın ilk günlerinde Azm-i Milli Cemiyeti'ni kurdular.[25]

Cemiyet müsamereler ve temsiller yaparak, sanayi mektebinde halka milli filmler gizli seyrettirilerek Ankara kamuoyu Kuvayı Milliye için hazır hale getirildi. O tarihlerde "Selamet", "Mefkure" ve eskiden beri yayımlanmakta olan resmi "Ankara" gazetelerinde halkın aydınlatılması için çeşitli yayınlar yapılmaktaydı.[26]

Ankara halkı İzmir ve Manisa'nın işgalini protesto etmek üzere 29 Mayıs 1919'da Ankara Vilayet Konağı önünde büyük bir protesto mitingi yaptı. Millet Bahçesinde Vatan ve Silistre oyunu oynandı. Halkın galeyana gelmesi üzerine İngilizler iki genci tutukladılar. Ali Fuat Paşa'nın üç İngiliz askerini tutuklamasıyla tutuklular karşılıklı olarak serbest bırakıldılar. Çok geçmeden 5 Haziran 1919'da Namazgah'ta bir miting daha yapıldı.[27]

Aralık 1919'da Yüzbaşı Whittal komutasında Ankara'ya iki bölük asker getiren İngilizler özellikle stratejik noktaları, Anadolu demiryollarını kontrol altında tutmaya çalışıyorlardı. İngiliz kontrol subayı Ankara

istasyonuna yerleşti. Küçük bir Fransız müfrezesi de karargahını BMM'nin bir odasında kurmuştu.[28]

Ali Fuat Paşa'nın aktif siyaseti İngiliz birliğinin İzmit'e nakil olmasına neden olur. Bu halkın maneviyatını iyice artıracaktır. Kararsız olan vali dışında, vilayet kadrosu Mustafa Kemal ve Ali Fuat Paşaların izindeydi. Bunlardan Mektupçu Halet Efendi valiliğe gelen bütün yazıların bir örneğini validen gizli olarak Fuat Paşa'ya iletiyordu. Müftü Rifat (Börekçi) ise milli davanın en ateşli taraftarlarından biriydi ve Ankara'da 17-18 Kasım 1919'da kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucu başkanı seçildi.[29]

Milli Mücadele'de tehcirden dönen Ermeniler İngilizlerin desteğiyle şehir Müslümanları için korkutucu bir hava yaratmışlardı. Ermenilerin tehcir sırasında kendilerinden alındığı iddiasıyla dükkân ve çarşılarda yağmacılık yaptığı korkudan ses çıkartılmadığı anlatılmaktadır.

İngiliz askerlerinin çeşitli sarkıntılık olaylarından sonra Başlı Hoca olarak Ankara'da ünlenmiş bulunan Nakşibendi Şeyhi Sadullah Hoca (Seyhan) dükkânının önünde sabrının taştığını ifade eden bir konuşma yapmış, bu hocanın etrafında toplanan halk, Ankara'da ilk direniş işaretini oluşturmuştu.[30]

Ankara Milli hareketin ilk aylarında Mustafa Kemal Paşa'ya büyük destek oldu. Özellikle Erzurum ve Sivas Kongreleri sırasında önemli rol oynadı. Ankara'da kır bekçilerinin sayısı arttırıldı. Eldeki silahlar bunlara dağıtıldı. Ordu ve jandarma birliklerinin az olduğu yerlerde, askerlik daireleri ve sivil memurlar aracılığıyla halk aydınlatıldı. Bakaya kalmış erler ve asker kaçakları toplandı. Birliklerin gücü arttırıldı.[31]

Sivas Kongresi öncesi Ankara'nın önemi daha arttı. O sırada Sivas'a delege seçmek ve bunları tutuklanmadan Sivas'a gönderebilmek kolay değildi. Orta ve Batı Anadolu'dan gelecek delegeleri güven içinde Sivas'a göndermeyi Ankara üstlenmişti. Ankara yine Mustafa Kemal Paşa'nın haber kaynağı olmuş, önemli haberler Ankara'dan ulaştırılmıştır.[32]

Ali Fuat Paşa'nın milli hareket yanlısı hareketleri İstanbul'un gözünden kaçmadı. Önce Ankara Valisi Muhitti Paşa, arkadan Ali Fuat Paşa İstanbul'a çağrıldılar. Ali Fuat Paşa İstanbul'a gitmedi. Bunun üzerine 9 Eylül'de görevden alındı. Yerine Emekli Tuğgeneral Hulusi Paşa'nın vekalet edeceği bildirildi. Ancak Ankara'da artık padişahın buyruğu geçmiyordu. Ali Fuat Paşa görevini bırakmadı. İstanbul Hükümeti bu defa Kiraz Hamdi Paşa'yı 20. Kolordu Kumandanlığına asaleten atadı. Ancak Hamdi Paşa Eskişehir'den geri gönderilerek, geldiği yere döndü. Damat Ferit Paşa Hükümeti iki koldan Ankara'yı ele geçirmeye çelışıyordu. Eskişehir'den Kiraz Hamdi Paşa İngiliz desteği ile Ankara'ya gelecek ve kolordu komutanlığını ele geçirecekti. Çorum tarafından Vali Muhittin Paşa, İngiliz parasıyla çapulcu asileri toplayıp Ankara üzerine yürüyecekti. Ankara düştükten sonra, Sivas'a yürünecek ve Milli Mücadele

boğulacaktı.[33]

İngilizlerin ve İstanbul Hükümetinin planlarını haber alan Mustafa Kemal Paşa derhal gerekli önlemleri aldı ve başarılarından dolayı Ali Fuat Paşa Sivas Kongresinde olağanüstü yetkilerle Batı Anadolu Kuvayı Milliye Komutanlığına atandı.[34]

Anadolu'ya gönderilen nasihat heyetlerinden Galip Paşa ile Ankara'ya dönen Vali Muhittin Paşa kan dökülmeden yakalandı ve yerine Defterdar Yahya Galip (Kargı) Bey Vali Vekilliğine getirildi. Vali Muhittin Paşa ile işbirliği yapmış olan Ankara Belediye Başkanı Hacı Ziya Bey'in görevine son verildi. Yahya Galip Bey tam yetkiyle görev yaptı. Polis Müdürlüğüne Mithat Bey yerine Haymana Kaymakamı Cemal (Bardakçı)Bey getirildi. Kurulan gönüllü alayına katılmak şartıyla tutuklular salıverildi.[35]

Damat Ferit Paşa Hükümeti yerine kurulan Ali Rıza Paşa Hükümeti Ankara'ya Vali Rıza Paşa'yı atadı. Ancak Ankara Valiyi kabul etmedi ve geri gönderdi. İstanbul Hükümeti Kasım 1919'da 20. Kolordunun Komutanlığına Ahmet Fevzi Paşa'yı atadı. Heyeti Temsiliye'nin kararlı tutumu sayesinde atama gerçekleşmedi ve Fevzi Paşa Ankara'ya gelmeyeceğini bildirdi. İstanbul Hükümetleri Ankara'yı elden çıkarmaya yanaşmamışlar ancak Heyeti Temsiliye ağır basmış ve Ankara Heyeti Temsiliye'ye bağlı kalmıştır.

Mebuslar Meclisi'nin 21 Aralık 1918'de Sultan Vahidettin tarafından dağıtılması üzerine ülke Meclissiz kalmış, Meclisin nerede toplanacağı konusu kamuoyunda tartışılmıştı. Açıkça söylenmese de İstanbul'un başkentliği tartışılmaya başlanmıştı. Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da yeni bir devletin temellerini atıyordu. İstanbul Anadolu'ya egemen değil bağlı olacaksa Mebuslar Meclisinin Anadolu'da toplanması gerekirdi. O daha Erzurum yolunda 2 Temmuz 1919'da Mebuslar Meclisinin İstanbul'da değil Anadolu'da toplanmasını belirtmişti.

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının arzuları gerçekleşmedi. Padişah ve Hükümet Meclisin naklini düşünmediklerinden yer konusu büyük bir soruna dönüştü. Başkenti İstanbul'dan Ankara'ya getiremedi ama, Heyeti Temsiliye'nin merkezini Sivas'tan Ankara'ya kaydırdı. Ankara'nın merkez olarak seçilmesinin doğru bir karar olduğunu Kurtuluş Savaşı'nın gelişimi göstermiştir. Özellikle Sakarya muharebeleri yer seçiminin başarısını kanıtlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları 27 Aralık 1919 Cumartesi öğleden sonra Dikmen sırtlarından inen yoldan Ankara'ya gelmişlerdi. Ankara halkı sevgiyle onları karşılamıştı. Heyet önce Hacı Bayram Hazretlerinin türbesini ziyaret etmiş, kurbanlar kesilmiş, dualar edilmiş ve Mustafa Kemal Paşa bir konuşma yapmıştı. Daha sonra üç yıldır boş olan ve ikametlerine ayrılan Ziraat Mektebine yerleşmişlerdi. Ziraat Mektebine baskın düzenlenmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa İstasyona taşınır ve karargahını Direksiyon binasında kurar. Mustafa

Kemal Paşa ve arkadaşları büyük maddi sıkıntı içindeydiler. Ankara Belediyesi onları birkaç gün misafir etti ancak belediyenin olanakları sınırlı olduğundan yardımı kesti. Kurulu ziyareti sırasında durumu kavrayan Ankara Müftüsü Rifat (Börekçi) Efendi hemen harekete geçti ve eşraftan topladığı bin lirayı karargâhın muhasebesini tutan Mazhar Müfit Kansu Beye teslim etti.[36]

Kurulun Ankara'ya gelmesinden önce 29 Ekim'de kurulan Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yardımlarını sürdürdü. Müftü Rifat Efendi herkese örnek olduğu gibi, kardeşi Tevfik Bey başkanlığında kurulan Tekalif-i Harbiye Komitesi de nakit ve ayni her türlü yardımın yapılması için örgütlenmişti. Vehbi Koç da babası gibi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine üye olmuş ve yardım yapmıştı.[37]

Mustafa Kemal Paşa Ankara'da, İstanbul'a gidecek mebuslarla görüşür ve Mecliste izlenecek politikayı önceden saptayıp mebuslara benimsetmeyi amaçlar. İstanbul Hükümeti mebusların Ankara'ya gelmesini engellemeye çalışmasına rağmen mebuslar Ankara'ya gelir ve görüşürler.[38]

Mebuslar Meclisi 12 Ocak 1920'de İstanbul'da açıldı. 17 Şubat'ta Misakı Milli kabul edildi. Bu gelişmeler üzerine 16 Mart'ta İtilaf Devletleri İstanbul'u işgal ederek Mebuslar Meclisini bastı ve pek çok aydın, yurtsever tutuklandı ve sürgün edildi. İstanbul'daki bu gelişmeler üzerine Ankara'da İngiliz temsilcisi Whittal aldığı bir haber üzerine askerleri ve ağırlıkları ile birlikte Ankara'dan ayrıldı.

İşgal, İtilaf Devletlerinin tasarladıkları barış koşullarını Türklere kabul ettirmede karşılaştıkları güçlükleri ortadan kaldırma amacını güdüyordu. Aynı zamanda tasarladıkları planın uygulamaya konulması demekti.[39]

Mustafa Kemal Paşa üç gün sonra Ankara'da olağanüstü yetkilerle bir Meclis açılacağını ilan etti. İstanbul'da Damat Ferit Hükümeti milli hareketi bastırmak amacıyla harekete geçti. Kuvayı Milliye aleyhinde fetvalar yayınlayarak, milli kuvvetlere karşı kullanılmak üzere Kuvayı İnzibatiye adlı bir ordu kurmaya çalıştı. Kuvayı Milliye önderlerini asi ilan edip katledilmeleri için Şeyhülislam Dürrizade Abdullah'tan fetva aldı ve fetvalar uçaklarla dağıtıldı. Çok geçmeden Meclis'in dağıtılmasını içeren Hükümet önerisi Vahidettin tarafından onaylandı. Osmanlı Mebuslar Meclisi tarihe karıştı.

Heyeti Temsiliye'nin 19 Mart bildirisi ile seçim hazırlıkları başladı. Türkiye 66 seçim bölgesine ayrıldı. Her livadan nüfusuna bakılmaksızın beş üye seçilecekti. İstanbul'dan kaçıp gelenler ve yeni seçilenler Ankara'da toplandılar. Mustafa Kemal Paşa yayınladığı bir genelge ile 23 Nisan'da törenle Meclisin açılacağı halka duyuruldu.

Büyük Millet Meclisi kuruluş hazırlıkları yapıldı. Ankara'da İstasyon caddesinde İttihat ve Terakki Kulübü olarak yapılmış bina, yeni Meclis için seçildi. Binadan Fransız birliği çıkarıldı ve eski bir yapı olduğu için onarıldı. Çatıya döşenecek kiremitler Ulucanlardaki bir ilkokul inşaatından sağlandı. Bunlar da

yetmeyince Ankaralılar kendi çatılarından söktükleri kiremitleri getirdiler. Toplantı salonuna konulacak sıralar bir ilkokuldan getirilmiş, avize yerine de bir kahvehanenin büyücek bir asma lambası kullanılmıştı.

O tarihte Ankara'da iki han dışında, dışarıdan gelenlerin kalabilecekleri otel ya da sosyal tesis yoktu. Bu nedenle milletvekillerinin Öğretmen okulunda (Darülmuallimin) kalmaları öngörülmüştü. Bunun için gerekli düzenlemeler ve onarımlar yapılmıştı. Heyeti Temsiliye üyeleri de Ziraat Okulunda konuk edilmişlerdi. Kimilerini de evlerde konuk etme zorunluluğu doğmuştu.[40]

Ankara halkının yardımları sayesinde Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de Cuma namazından sonra açıldı. Açılışa 115 milletvekili katılabilmişti. O gün namazdan sonra sancak açıldı ve peygamberin sakalı alınıp camiden Meclis binasına gidildi. Meclis önünde dua edildi ve kurban kesildi. Askeri birlikler camiden, Meclise kadar tören düzeni aldılar.[41]

Tarihi sorumlulukları olan bu Meclis Mustafa Kemal Paşa'yı 24 Nisan'da Meclis başkanlığına seçti. Mustafa Kemal Paşa da Meclise teşekkür etmiş ve bir konuşma yapmıştır. Meclis olağanüstü yetkilerle donatılmış olduğundan Kurucu Meclisti. Meclisin ilk işi hükümeti kurmaktı. 2 Mayıs'ta çıkardığı kanunla Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında 11 kişilik geçici İcra Heyeti (Bakanlar Kurulu) seçerek hükümet işlerini yürüttü.

Sivas Kongresi sırasında Heyet-i Temsiliye'nin görüşlerini yaymak amacıyla İrade-i Milliye adlı bir gazete yayımlanmıştı. Heyet-i Temsiliye Ankara'ya taşındığında İrade-i Milliye'nin de burada yayınlanmasını istemişti. Ancak gazete sahipleri buna izin vermemişlerdi. Bunun üzerine Ankara'da çıkarılacak gazeteye Hakimiyet-i Milliye ismi verilecek ve 10 Ocak 1920'de yayın hayatına girecekti. Bir müddet sonra Yunus Nadi (Abalıoğlu) Yeni Gün gazetesini Ankara'da yayınlamaya başladı.

Halide Edip (Adıvar) ve Yunus Nadi (Abalıoğlu) Ankara'da bir milli ajans kurulmasına karar vermişler, ajansı kurma kararları Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye tarafından kabul edilince Anadolu Ajansı denen milli haber ajansı 6 Nisan 1921'de kurulmuştu. Böylece resmi, gayri resmi yerli ve yabancı haberler toplanarak telgrafhaneye verilecekti.[42]

Ankara'ya Karşı İsyanlar

Milli Mücadele'de Ankara çok tehlikeli olan iç isyanlarla karşılaşmıştı. Milli harekete ve hükümete karşı yapılan bu irili ufaklı isyanlar 60 kadardır. 1919'da çıkan isyanlar küçük birlikler ya da nasihat ve aracılık girişimleriyle bastırılabilmişken. Büyük Millet Meclisi açıldığı sıralarda isyanlar memleket ölçüsünde ayaklanmalar halini almıştı. Bu olaylar artık mahalli olaylar da değildi. İç savaş niteliğinde olan ayaklanmaların arkasında belli dönemler dışında Saray ve İstanbul Hükümetleri yer almıştı. Çoğunda İtilaf Devletlerinin özellikle İngilizlerin kışkırtma ve destekleri olduğu

görülür.

Mustafa Kemal Paşa ; "…İsyan ateşleri bütün memleketi yakıyordu. Hıyanet, cehalet, kin ve taassup dumanları bütün vatan göklerini kesif karanlıklar içinde bırakıyordu. İsyan dalgaları Ankara'da karargâhımızın duvarlarına kadar çarptı. Karargâhımızla şehir arasındaki telefon ve telgraf hatlarını kesmeye kadar varan kudurmuşçasına hareketler karşısında kaldık" diyordu.[43]

Büyük Millet Meclisi Hükümeti ilk yılında işgalci Yunan kuvvetlerinden çok isyanlarla uğraşmak zorunda kaldı. Ancak, ayaklanmalar bastırılmış ve sorumlular cezalandırılmıştı.

Ankara'nın Kayseri'ye Taşınması

Milli Mücadele'de Ankara'nın Kayseri'ye taşınması sorunu Sakarya Meydan Muharebesi sırasında ortaya çıkmıştı. Yunan Ordusu Temmuz 1921'de iki cepheden taarruza geçerek Türk ordusunu yok etmek istedi. Türk ordusu da Eskişehir-Seyitgazi'ye kadar çekildi. Mustafa Kemal Paşa ordunun düzenlenip kuvvetlendirilmesi amacıyla Sakarya'nın doğusuna çekilmesi emrini verdi. Ordunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesi halk ve Mecliste büyük heyecan yarattı. Tepkiler üzerine Mustafa Kemal Paşa 5 Ağustos 1921'de Başkomutanlık ve Meclis yetkilerini üzerine alarak savaş hazırlıklarına başladı. Orduyu güçlendirmek amacıyla Milli Yükümlülükler (Tekalifi Milliye) emirleri yayımlandı. Halk elindeki her şeyi belli oranda devlete verdi. Sakarya Meydan Muharebesi Türkiye'nin geleceğini belirleyecekti.

Tehlike Ankara'ya yaklaştığı sırada Kayseri'ye taşınma sorunu gündeme geldi ve taşınma işi Büyük Millet Meclisi'nde görüşüldü. Taşınma hazırlıkları yapıldı. Ancak, taşınma işinden bir süre sonra vazgeçildi.[44] Yunan saldırısı 3 Eylül'de durduruldu Türk ordusu 10 Eylül'de karşı saldırıya geçerek Yunan ordusunu çekilmeye zorladı. Ancak Yunan ordusu gerektiği gibi takip edilemedi. Sakarya muharebeleri sonucu yer seçiminin başarısını kanıtlamıştır.

Ankara'nın Başkent Olması

Ankara'yı merkez ve başkent yapan faktörlerin başında Ankara'nın jeopolitik, stratejik ve coğrafi durumu gelir. Ankara halkının Heyeti Temsiliye'ye gösterdiği sıcak ilgi ve Milli Mücadele'ye verdiği destek. Ankara'da oluşan Kuvayı Milliye ruhu. İstanbul'un siyasal ve toplumsal çevresine duyulan güvensizlik de Ankara'nın başkent olmasında önemli etkendir.

Ankara'nın başkent olma süreci Türkiye Büyük Millet Meclisinde oluşturulan bir komisyonun çalışmalarıyla başlamıştır. Meclisin yayımladığı 28 Kasım 1920 tarihli kararnamede başkent olacak yerin özellikleri belirtilmiş, Genelkurmay Başkanlığı da hükümet merkezi seçilecek yerin Kalecik-Sungurlu-Alaca-Akdağ Madeni-Şarkışla hattı ile bu hattın güneyindeki Kızılırmak kavsi arasındaki sahada seçilmesinin milli hudut ve merkezi savunma noktasından

uygun olacağını belirtmişti.

Mustafa Kemal Paşa 1921'de yakınlarına Ankara'nın geleceğinden bahsetmiş, o yıl kendisini ziyaret eden Le Temps gazetesi yazarı Mme. Gaulis'e "Siyasi başkentimiz Anadolu'nun ortasında kalacaktır. Batının ve Doğunun temsilcileri bizimle bu başkentte temas edeceklerdir. Bu başkentte her türlü diplomatik meseleler görüşülecektir. Bu başkentte memleketin iç ve dış politikası idare edilecektir. Bu başkentte milletin sinesinden doğan hükümet çalışacaktır." demiş ve özel olarak, bu Anadolu kentinin Ankara olduğunu eklemişti. Ancak Mustafa Kemal Paşa bu düşüncesini açıklamayı milli hükümetin İstanbul üzerindeki iddialarını zayıflatacağı endişesiyle son derece sakıncalı görmüştü.

Mustafa Kemal Paşa başkent sorununu halletmek için Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra Lozan Antlaşması'nın imzalanmasını ve İstanbul'un İtilaf Devletlerinden kurtulmasını beklemişti. Başkent konusunda kamuoyunun da hazırlanmasına önem vermişti. 1923 yılı Ocak ayında İzmit'te İstanbul gazeteleri başyazarlarıyla yaptığı görüşmede, başkent konusunda Ankara'nın fiili bir başkent görevi yaptığını ve bu görevi sürdürmesinin doğal ve haklı sayılabileceğini söyledi. Sırası geldiğinde bu hususun resmen açıklanacağını belirtti.

Lozan Antlaşması imza edildikten sonra başkent sorunu ele alındı. İsmet Paşa ve 13 arkadaşı 9 Ekim 1923'te Meclise bir kanun teklifi sunarak Ankara'nın başkent olmasını önerdiler. Tasarı Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşüldü. Görüşmeler sonunda tasarı bir karşıt oyla 13 Ekim 1923'te kabul edildi. Böylece Ankara "Devletin makkarı idaresi Ankara şehridir" cümlesiyle fiilen olduğu gibi yasal olarak da başkent oldu.[45]

Milli Mücadele'de Ankara, Mustafa Kemal Paşa tarafından Stratejik, jeopolitik ve coğrafi nedenlerle merkez olarak seçilmiş, merkez olarak seçilmesinin doğru bir karar olduğunu Kurtuluş Savaşı'nın gelişimi göstermiştir. Ankara O'nun geldiği 27 Aralık 1919'dan günümüze Türkiye'nin fiili merkezi ve başkenti olmuştur.

KAYNAKÇA

Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul, 1953

Bayram Sakallı, **Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler**, Afşaroğlu Matbaası, Ankara, 1988

Bilal N. Şimşir, **Ankara… Ankara, Bir Başkentin Doğuşu**, Bilgi yayınevi, Ankara,1988

Edip Semih Yalçın, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt,X, Sayı,29 (Temmuz 1994)

Enver Behnan Şapolyo, **Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele'nin İç Alemi**, Hale Matbaası, Ankara, 1967

Enver Behnan Şapolyo, **Mustafa Kemal ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Tarihçesi**, Ankara, 1958

Halil İbrahim Uçak, **Tarih İçinde Haymana,** Haymanalılar Yardımlaşma ve Tanışma Derneği Yayınları, Ankara,1986

Hamza Eroğlu, "Ankara ve Ankara", (Haz.) **Atatürk ve Ankara**, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara, 1988

Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, İstanbul, 1969

Kemal Atatürk, **Nutuk, 1919-1927**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara,2004

Lord Kinroos, **Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu**, Sander Yayınları, İstanbul, 1980

M. Cemil Özgül, **Heyeti Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları**, Ankara,1989

Mahir İz, **Yılların İzi**, İrfan Matbaası, İstanbul, 1975

Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Cilt I-II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1966-1968

Milli Mücadele'de Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1986

Naşit Hakkı Uluğ, **Hemşehrimiz Atatürk**, İstanbul, 1981

Oğuz Aytepe,"Ankara'nın Merkez ve Başkent Olması", **Atatürk Yolu**, Sayı,33-34 (Mayıs-Kasım 2004)

Oğuz Aytepe," 85. Yılında Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya Gelişi", **Atatürk Yolu**, Sayı 29-30 (Mayıs-Kasım 2002)

Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilâli**, Güneş Matbaası, İstanbul, 1963

Suavi Aydın, Kudret Emiroğlu,Ömer Türkoğlu,Ergi D. Ersoy, **Küçük Asya'nın Bin Yüzü; Ankara,** Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, Ankara, 2005

Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, Cilt 2, İstanbul, 2011

Vehbi Koç, **Hayat Hikâyem**, İstanbul, 1973

Yunus Nadi, **Kurtuluş Savaşı Anıları**, Erdin Basın ve Yayınevi, İstanbul, 1978

DİPNOTLAR

1 Bayram Sakallı, Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler, Afşaroğlu Matbaası, Ankara, 1988, s.l

2 Şerafettin Turan, Mustafa Kemal Atatürk, Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik, Bilgi Yayınevi,Ankara,2004,s.259

3 Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1968, s.419

4 Oğuz Aytepe,"Ankara'nın Merkez ve Başkent Olması", Atatürk Yolu, Sayı,33-34 (Mayıs-Kasım 2004),s.l8

5 Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1953,s.25 ; Faik Reşit Unat, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi", Tarih Vesikaları, Cilt II, Sayı 10 (İlkkânun 1942) s.241

6 Sabahattin Selek, Anadolu İhtilâli, Güneş Matbaası, İstanbul, 1963, s.269

7 M. Cemil Özgül, Heyeti Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları, Ankara, 1989, s.34

8 Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul, 1969, s.318

9 Kemal Atatürk, Nutuk, 1919-1927,Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2004,s.227

lO Oğuz Aytepe," 85. Yılında Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya Gelişi", Atatürk Yolu, Sayı 29-30 (Mayıs-Kasım 2002),s. 34

11 Hamza Eroğlu, "Ankara ve Ankara", (Haz.) Atatürk ve Ankara, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara, 1988,s.26

12 Enver Behnan Şapolyo, Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele'nin İç Alemi, Hale Matbaası, İstanbul 1967 s.89

13 Lord Kinross, Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Sander Yayınları, İstanbul, 1980

14 Edip Semih Yalçın, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt,X, Sayı,29 (Temmuz 1994),s.335

15 Bilal N. Şimşir, Ankara... Ankara, Bir Başkentin Doğuşu, Bilgi yayınevi, Ankara,1988 s.43

16 Bayram Sakallı, a.g.e., s.76

17 Bilal N. Şimşir, a.g.e., s.44

18 Milli Mücadele'de Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1986, s.43

19 Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s.97

20 Bilal N. Şimşir,a.g.e, s.54

21 Bayram Sakallı, a.g.e., s.76

22 Bilal Şimşir, a.g.e,... , s.89-90

23 Yunus Nadi, Kurtuluş Savaşı Anıları, Erdin Basın ve Yayınevi, İstanbul, 1978,s.260

24 Ali Fuat Cebesoy, a.g.e, s.48

25 Mahir İz, Yılların İzi, İrfan Matbaası, İstanbul, 1975,s.69

26 Bayram Sakallı,a.g.e,s.45 ; Enver Behnan Şapolyo, Mustafa Kemal ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Tarihçesi, Ankara, 1958, s.349

27 Suavi Aydın, Kudret Emiroğlu, Ömer Türkoğlu, Ergi D. Ersoy, Asya'nın Bin Yüzü: Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara,2005 s.342.

28 Enver Behnan Şapolyo, Mustafa Kemal ve Türkiye Büyük Millet Meclisi, s.346

29 Halil İbrahim Uçak, Tarih İçinde Haymana, Haymanalılar Yardımlaşma ve Tanışma Derneği Yayınları, Ankara, 1986,s. 66

30 Suavi Aydın vd., a.g.e.,s.339

31 Bilal N. Şimşir,a.g.e. s.110

32 Mazhar Müfit Kansu, a.g.e., Cilt .1, 1966,s.l49

33 Bilal N. Şimşir, a.g.e.,..., s. 118

34 Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Cilt,II, İstanbul,201 l,s.27

35 Suavi Aydın vd., a.g.e., s.346

36 Mazhar Müfit Kansu, a.g.e., Cilt II,s.507; Naşit Hakkı Uluğ, Hemşehrimiz Atatürk, İstanbul, 1981,s.260

37 Suavi Aydın vd, a.g.e., s.350,

38 Kemal Atatürk, Nutuk, s.246

39 Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne, 2. Kitap,Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992,s.98

40 Yunus Nadi, a.g.e.,s.264; Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 2., s. 126

41 Bilal N. Şimşir, a.g.e., s. 190

42 Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 2. s. 126-127

43 Kemal Atatürk, a.g.e., s.303

44 Bilal N. Şimşir, a.g.e., s.212

45 Oğuz Aytepe, "Ankara'nın...", s.20-22.

Ankara Mebuslarının Osmanlı Mebusan Meclisindeki Faaliyetleri*

*Prof. Dr. Selda Kılıç***

1876'da Kanun-ı Esasi'nin ilanıyla parlamenter bir sisteme geçen Osmanlı Devleti, II. Abdülhamit'in biraz da baskı altında açtığı Meclisi, 1877- 1878 Osmanlı-Rus Savaşını bahane edip kapatması ile 1908'de meclisin yeniden açılmasına değin geçen dönemde Osmanlı aydınları büyük çabalar sarf etmişlerdir. Yakın tarihimizde "İkinci Meşrutiyet" olarak anılan dönem (1908- 1918) aynı zamanda çok partili rejiminde başlangıcı sayılabilir. Aslında II. Meşrutiyet on yılının yarısını (1908- 1913) çok partili, diğer yarısını da tek partili rejim olarak yaşamıştır.

II. Meşrutiyetin ilan edildiği dönemde hem iç hem de dış olaylar ayrılmaz biçimde birbirine karışarak geliştirdikleri ortamın üreteceği siyasal kuruluşlar kendilerini yaratan koşulların etiketlerini taşımışlardır. Bunun yansıması olarak da Meclisteki görüşmelerde hareketli ve değişken bir durum ortaya çıkmıştır.

Bu çalışma da Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri temel kaynak olarak kullanılıp, II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusanında özellikle Ankara Mebuslarının en etkinlerinden olan Hacı Mustafa Efendi, Mahir Said Bey, Mehmet Talat Bey'in konuşmaları ve üzerinde durdukları konular ele alınacaktır. Ayrıca bu dönemde Mecliste daha az etkinliği olduğunu düşündüğümüz, Ankara Mebusu olan Kasım

* "Osmanlı Mebusan Meclisinde Ankara Mebusları ve Faaliyetleri (1908-1918)" (Ankara Members of the Ottoman Parliament and Their Activities:1908-1918) Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler,25-26 Ekim 2011, 1.cilt, s.463-489, Ankara 2012. (Bu çalışma adı geçen sempozyumda yayınlanmıştır. (İlaveler ve düzeltmelerle yeniden yayına hazırlanmıştır.)

** Ankara Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Nuri Efendi, Nusret Bey, Atıf Bey, Halil Halit Bey'inde dillendirdiği konular ve Meclisteki etkinlikleri irdelenecektir.

Osmanlı Devleti'nde otuz yıl gibi uzun bir süreden sonra 1908 yılında yeniden açılan Meclis-i Mebusan'ın, 17 Aralık günü yapılan açılış töreni görkemli olmuştur. Padişah II. Abdülhamit'in de katıldığı açılış törenine yurt içinden ve yurt dışından çok sayıda izleyici gelmiş, gelenlerin çokluğu nedeniyle İstanbul'daki otel ve hanlarda yer kalmamıştır. Bu nedenle birçok cami ve okul gelenlerin kalmasına tahsis edilmiştir. 281 milletvekilinin seçildiği 1908 Meclis-i Mebus an'ının açılışında 230 milletvekili hazır bulunmuştur. 1908- 1912 Meclis-i Mebus an'ına 281 milletvekili sayısı belirlenmiş, 4 dönem devam eden çalışma süresince bu sandalyelere farklı 324 milletvekili oturmuştur. 1908 Meclis-i Mebus an'ındaki mebus sayısı konusunda bilgi veren kaynakların birçoğunda birbirinden farklı rakamlar vardır: Feroz Ahmed, mebus mevcudunu 288 olarak vermektedir. Buna göre mecliste; 147 Türk, 60 Arap, 27 Arnavut, 26 Rum, 14 Ermeni, 4 Yahudi ve 10 Slav mebus görev yapmıştır. Enver Ziya Karal ise, mevcudu 240 olarak vermektedir. Ona göre, bu sayının 150'si Türk ve Arnavut, 50'si Arap, 18'i Rum, 12'si Ermeni, 4'ü Bulgar, 2'si Sırp, 3'ü Yahudi ve 1'i de Ulah'tır. Dönemin, Rusya İstanbul Büyükelçiliği baş tercümanı Ermeni asıllı Mandelstam'a göre; 142 Türk, 60 Arap, 25 Arnavut, 23 Rum, 12 Ermeni, 5 Yahudi, 4 Bulgar, 3 Sırp ve 1 Ulah olmak üzere toplam mebus sayısı 275'tir.A. Bedevi Kuran, mevcudu 266 olarak vermiştir. Buna göre, 142 Türk, 60 Arap, 25 Arnavut, 23 Rum, 12 Ermeni, 5 Yahudi, 4 Bulgar, 3 Sırp ve 1 Ulah mebus bulunmaktadır. Van Mebusu Vahan Papazyan'a göre ise, mecliste, 220 Müslüman, 45 gayrimüslim olmak üzere toplam 265 mebus bulunmaktadır. Bunların etnik dağılımı şöyledir: 125 Türk, 70 Arap, 25 Arnavut, 23 Rum, 10 Ermeni, 4 Bulgar, 4 Yahudi, 3 Sırp ve 1 Ulah. Farklı kaynaklardan alınan mebus oranlarına bakıldığında gayrimüslim mebus oranlarının birbirlerine yakın olduğu görülmektedir. Sayıları en fazla değişikliğe uğrayan Türk mebuslarıdır. Türk mebuslarının oranında bu şekilde değişiklik olmasının temel sebebi, Türklerin meclis toplantılarına gayrimüslim mebuslara oranla daha az ilgi göstermeleridir. Türk mebuslar içinde toplantılara katılmayan mebus sayısı oldukça fazladır. Seçimlerin bazı yörelerde gecikmesi nedeniyle, Meclisin ilk toplantı yılında meclise gelemeyen mebuslar bile vardır. 1908 yılının ulaşım şartları göz önünde bulundurulduğunda Yemen, Trablusgarp gibi İstanbul'a uzak yerlerden merkeze gelmek birkaç ay sürmektedir. Bu yörelerin halkı Arap olmasına rağmen seçilen mebusların arasında Türkler de vardır. Mebusların devamsızlığı nedeniyle, meclis toplantılarında hiçbir zaman 230'un üzerinde mebus aynı anda mecliste bulunmamıştır. Sanırız kaynakların büyük çoğunluğu meclisin bu durumunu göz önünde bulundurmamışlardır. Gayrimüslim mebusların Meclis toplantılarına Müslümanlardan daha fazla ilgi göstermesi geçmişlerinde meclis sisteminin var olması ve kendilerinin bu konuda

tecrübeye sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Zaten, gayrimüslimlerin tecrübeli oldukları meclis zabıtları incelendiğinde hemen fark edilmektedir. Müslüman mebuslar sistem hakkında az da olsa sıkıntı çekerken, gayrimüslim mebuslar gayet rahattır. Meclis müzakerelerinde Müslüman mebuslardan çok gayrimüslim mebuslar konuşmuş, fikirlerini ifade etmişlerdir. Ayrıca gayrimüslim mebusların birçoğunun Batı kültürü almış olduklarını da ifade etmekte fayda vardır. Gayrimüslim mebusların meclise devam etmeleri sanırız sayılarının, kaynakların birçoğunda birbirine yakın oranlarda çıkmasında etkilidir. Bu konu ile ilgili en son yapılan çalışmada, 1908- 1912 meclisinin mebus sayısını 281 olarak tespit etmiştir. Bu mebusların kabaca %35'i ulema, %30'u çiftçi, %20'si devlet memuru, %10'u serbest meslek, %5'i de diğer meslek gruplarındandır. 1908 Meclis-i Mebus an'ı için belirlenen mebus sayısı 281 olmasına rağmen, zaman içinde istifa, ölüm, başka bir göreve tayin gibi sebeplerden dolayı mebus sayısında değişiklikler olmuştur. Dönem içinde toplam 324 değişik mebus görev yapmıştır. Bu mebuslardan 21'i ölüm, 11'i başka bir göreve tayin, 10'u istifa 2'si devamsızlıktan istifa olmak üzere toplam 44 sandalye boşalmış, boşalan bu mebusluklara 43 yeni seçim yapılmıştır. 30 Temmuz 1911 tarihinde istifa eden San'a Mebusu Seyit Ali Mut'a Efendi'nin yerine ise seçim yapılmamıştır[1]. Bu çalışmada Ankara merkezi mebuslarının Meclis-i Mebus andaki faaliyetleri ele alınacaktır. 1908- 1918 arasında Ankara merkez olmak üzere Mebus sayısına baktığımızda toplam olarak 9 mebus bulunmaktadır. Vilayete bağlı Kırşehir, Çorum Kayseri ve Yozgat da dâhil edildiğinde toplam olarak Mebus sayısı 18'e ulaşmaktadır. Bu çalışma kapsamı içerisinde tüm mebusları incelemek söz konusu olamayacağından, konu sınırlandırılmıştır. Ankara Vilayetine bağlı sancakların (Kırşehir, Çorum, Kayseri, Yozgat) mebusları çalışmanın dışında bırakılmıştır[2]. Ancak aşağıda Ankara Vilayetine bağlı sancakların mebuslarının yalnızca isimlerinin verilmesiyle yetinilecektir.

Ankara Vilayetine bağlı Sancakların Mebusları ise şunlardır:

Kırşehir (1)

Mahmut Mahir Efendi (Bey) Türk 37 Söz alma

Çorum (2)

(Mehmet) Münir Bey Türk 25 Söz alma

Ali Osman Bey Türk 31 Söz alma

Yozgat (2)

Hayrullah Efendi Türk 45 Söz alma

Edip Bey Türk 9 Söz alma

Kayseri (3)

Ömer Mümtaz Bey Türk 5 Söz alma

Hacı Kasım Efendi Türk 49 Söz alma

Ahmet Remzi Efendi Türk Söz alması yok

Çalışmamıza konu olan Ankara mebusları ise şunlardır:[3] (9)

1-Mehmet Talat Bey Türk 126 Söz alma

2- Mahir Sait Bey Türk 57 Söz alma

3-Hacı Mustafa Efendi Türk 41 Söz alma

4-Kasım Nuri Efendi 8 Türk Söz alma

5- Nusret Bey Türk 3 söz alma

6- Atıf Bey (Hoca Hacı Atıf Efendi) Türk 1 kanun teklifi

7- Halil Halit Bey Türk 1 söz alma

8-Çayırlızade Hilmi Efendi Türk Söz alması yok

9-Hacı Tayip Efendi Türk Söz alması yok

10- Ömer Mümtaz Bey (Söz alması yok)

Mecliste en etkin olan vekiller, Mehmet Talat Bey (126 Söz alma), Mahir Sait Bey (57 Söz alma), Hacı Mustafa Efendi (41 Söz alma)'dir. Bu nedenle de bu üç vekilin Mecliste hangi konuları dile getirdikleri, Söz aldıkları meselelere ne kadar hâkim oldukları, Ankara mebusu olarak Ankara Vilayeti ile ilgili sorunları Meclise taşıyıp taşımadıkları gibi konular üzerinde durulacaktır.

MEHMET TALAT BEY

Mehmet Talat Bey, 1877'de Ankara'da doğmuştur. Mülkiyeyi bitirmiştir. Kaymakamlık yapmıştır. 17 Ekim 1908'de 42 oy alarak Ankara'dan mebus seçilmiştir. İkinci devrede de aynı görevi sürdürmüştür.[4]

Talat Bey, Ankara Mebusları arasında Mecliste en fazla faal olan mebusların başında gelmektedir. Meclis-i Mebus anda 126 kez farklı konularda söz almıştır. Altı önerge vermiştir. Talat Beyin verdiği önergelerin konuları şunlardır.

Osmanlı Devletinde birkaç vilayetin birleştirilmesi, adaletin Temyiz Mahkemesinin yetki dairelerinin kaldırılarak adaletin sağlanması ve mahkeme harçlarının azaltılması hakkında önerge.[5](Mütalaaya alınmamıştır.)

Meclise devam etmeyen Mebusların devamının temin edilmesi için verdiği önerge[6].

Polis ve Jandarma Nizamnamelerinin çıkarılması hakkında verdiği önerge. [7]

Taşradaki Tabiplerin maaşlarının belediyelerce zamanında ödenmediği, bunların biriken maaşlarının topluca ödenmesi ve bundan sonra da gecikmenin olmamasına dair verdiği takrir.[8]

Ülkenin her yerinde yol ihtiyacı olduğu hakkındaki önerge[9].

Emniyet Sandığı Nizamnamesinin gayrı menkul mallar ile ilgili uygulanmayan 21. maddesinin tatbiki hakkındaki Siroz Mebusu Mithat Şükrü Bey ile birlikte verdikleri önerge.[10](Önerge kabul edilmemiştir.)

Mehmet Talat Bey'in söz aldığı konuları ana başlıklarıyla sıraladığımızda ağırlıklı olarak şu konulara değindiği görülmektedir.

Bütçe ile ilgili konular.[11]

Posta ve Telgraf Nezareti Teşkilatı hakkında.

Memurlar ve Memurların tabi olduğu

teşkilat yasaları ile ilgili olarak.

Cemiyetler Kanunu konusunda tartışmalara Ankara Mebusu Talat Bey'de katılmıştır.

Gayri Müslim vatandaşların bedelli askerliği konusunda.[12]

Askeri Tekaüt ve İstifa Kanunu ile ilgili olarak[13]. (Yapılan oylamada teklifi kabul edilmiyor.)

Dersaadet Ticaret Mektebi öğrencilerinin askerlikten muafiyetleri meselesi. (Kabul edilmemiştir.)

Çavuşluktan, imtihanı kazanamamaları sebebiyle, zabitliğe terfi edemeyenlerin istidaları münasebetiyle.[14]

Arazi meseleleri üzerine.[15]

Vergi konuları.(Ağnam ve Aşar)[16]

Ziraat mekteplerinin yapılması konusunda.[17]

Müsakkafat Vergisi Kanunu münasebetiyle.[18](Meşrutiyetle birlikte emlak vergisinde görülen eksiklikleri gidermek üzere bina ve arazi vergilerini ayıracak şekilde bir değişiklik yapılması isteğinden doğan vergidir.)

Mülki İdare ile ilgili konular.[19]

Evkaf Nezareti ile ilgili konular.[20]

Hicaz Demiryolu ile ilgili olarak.[21]

Girit hadisesi münasebetiyle memleketin muhtelif mahallerinden gönderilen olunan telgraflar münasebetiyle.[22]

Hizmet-i redife de bedeli şahsî usulünün lağvı ile bedel-i nakdî usulünün kabulüne dair Redif Kanunnamesine ek kanun Lâyihası münasebetiyle.[23]

Ankara Vilayeti ile ilgili Sorunlar.[24]

Mehmet Talat Bey'in 1908 (1325) yılı bütçe görüşmelerinde görüldüğü gibi pek çok kez söz almıştır. Talat Bey mülkiye mezunudur. Kaymakamlık da yaptığı için mülki idare konularını son derece iyi bildiği anlaşılmaktadır. Örneğin; Kaymakamların sınıflandırılması ve maaş konuları görüşülürken de sık sık söz almıştır. Mehmet Talat Bey bu konuya ilişkin söz aldığında şu sözleriyle meseleye ne denli vakıf olduğu anlaşılmaktadır. Talat Bey, " — Kaza Kaymakamlarının üç sınıf olmasına lüzum görmüyorum. Çünkü bunlarda ehemmiyeti mevkiiye dedikleri nerede? Anasırı sairden biraz kalabalık gördülerse oraya bir ehemmiyeti mevkiine isnat ediyorlar. Asıl mevkii hiç kaile alınmıyordu. Onun için bazı üçüncü sınıf kaymakamlıklar vardır ki Liva idaresinden müşküldür. Yedi sekiz nahiyesi seksen bin, yüz bin nüfusu varken o üçüncü kaymakamlık yapılmıştır. Yüzlerce kurayı havi olduğu halde üçüncü sınıftır. Sonra yirmi beş köyden ibaret bir Kaza da birinci sınıf Kaymakamlığıdır ki meselâ Sine hun gibi. Burada vazifesi Avrupa'ya giden milyonerlerin jurnalini Polis Komiserinden alıp Livaya tevdi etmektir. Şimdi Kaymakamlar hakiki olmak üzere tasnif edilecek olursa iki sınıftan ibaret olabilir. Birinci sınıf, ikinci sınıf. Olmayacak olursa birinci sınıf 2 500, ikinci sınıf 2 000, üçüncü sınıf 1 500. Üçüncü

sınıf kaymakamın ne kabahati var. Vazifede kaymakamlık aynı vazifedir, Valilik gibi değildir."[25] Diyerek aslında bir sınıflamaya pek de fazla bir ihtiyaç olmadığını dile getirmiştir. Böyle sınıflama olsa bile iki sınıftan ibaret olmasının uygun olduğuna savunmuştur. Kırkkilise Mebusu Emrullah Efendinin zam var şeklindeki sözleri üzerine, Mehmet Talat Bey devam ederek " — Zam amma, münasebetsiz zamda onun için itiraz ediyorum. Birinci sınıf 2.500 kuruş olduğu halde bunun 1.500 olmamalı. Yahut birinci sınıfı biraz azaltın. Biraz insaf edin. Mutasarrıflar ile Kaymakamlar arasında bir fark görür müsünüz? Emin olunuz ki bir Kaymakam bir Mutasarrıftan ziyade çalışır. Çünkü bir Mutasarrıfın vesaiti icra iyesi çoktur. En büyük işi Kaymakamın gördüğü gibi en küçük işi de o görecektir. Hususiyle bundan sonra faal, gayretli kaymakamlar bulunacak ise Maarife, Ziraata, Ticarete bilfiil nazar edilecek diyorsa at üzerinden inmeyecektir. Hiç olmazsa bunlara biraz masrafları için tahsisat verelim. Valileri düşündük, onlara beşer bin tahsisat verdik. Bir de bir şey var efendim. Birer Vali konakları var. Harem - Selâmlıklı, Valiler orada otururlar, maaşsız olarak (Yok yok sedaları). Var efendim biliyorum. Ankara, Sivas'ta vardır. Şimdi Livalarda da var. Bunun en münasibi Kaymakamlara olmalıdır. Valiler parasını Belediyelere vermelidir. Teklifim üçüncü sınıf kaymakamların maaşını 1.750'ye iblağ etmeli veyahut üçüncü sınıfı kaldırın. Bunu bütün kaymakamların tarafından bil-vekâlet söylüyorum. Teklif ediniz rica ederim." Konya mebusu Mehmet Vehbi Efendi, zam konusunda Talat Bey'e şu sözleriyle katılmıştır."— Efendim, Talat Beyin kaymakamların üç sınıf üzere olmaması hakkındaki fikrine muhalif olmakla beraber, bu üçüncü sınıf kaymakamlarına 1.700 kuruş pek azdır. Burada Başkâtibe üç bin kuruş verdik. Başka yerlerde Başkâtiplere bu kadar da vermezler." Mehmet Talat Bey devamla " — Sivas'ta 950 kuruş maaş aldım, fakat yetmiş beş lira borç içinde geldim. Namuslu bir kaymakam böyle yapıyor."[26] Diyerek, mülki idarenin önemli bir görevlisi olan Kaymakamların durumları, iş yoğunlukları gibi gerçek bilgilerin meclise aktarılmasına vesile olmuştur.

Tartışmaların devamında Talat Bey, Maliye Nezareti Müsteşarlığı ile diğer Müsteşarlıkların arasında fark olduğu, Maliye Müsteşarlığının daha önemli olduğunu savunmaktadır. Mehmet Talat Bey (Devamla) "— Binaenaleyh Maliye Müsteşarlığıyla Dâhiliye Nezareti Müsteşarlığı mukayese edilince Maliye Müsteşarlığının ehemmiyeti tezahür eder. Bundan dolayı bunun maaşının on bin kuruşa iblağını teklif ederim." [27] Mecliste ise genel kanı olarak, Müsteşarlara 7.500 kuruş maaş uygun görülmektedir.

Esat Paşa ise, (Dıraç) Dâhiliye ve Maliye Müsteşarlarının aynı ehemmiyette olduğu bu nedenle maaşlarının aynı olması gerektiğini savunmaktadır.[28] Talat Bey, maaşların belirlenmesinde, görevinde çok faydalı işler yapmış olan kişilerin maaşlarının özel olarak daha fazla belirlenmesinin mümkün olacağını ifade ederek, Avrupa da bunun örneklerinin

olduğunu söylüyor. Ancak karşı çıkılarak burada kişilere değil, görevlerin karşılığı olan maaşların belirlendiği belirtiliyor.[29]

Bütçe görüşmeleri tüm harareti ile devam ederken, Talat Bey asayişin öneminden bahsederek, Polis maaşlarının da artırılması gerektiğini savunmaktadır. Öyle 200 kuruş, 300 kuruş maaşla asayişin temin edilmesinin zor olacağını söylüyor. 300 kuruş maaşa kendisinin katiyen rey vermeyeceğini söylüyor. Bu sözler üzerine Ergiri Mebusu Mamapula Efendi, taşradaki polislerin 400 kuruş, İstanbul'dakilerin ise 500 kuruş olmasını öneriyor. Meclis başkanının oylamaya koymasıyla asgari 400 kuruş olarak polis maaşları belirleniyor.[30]

Bunun yanında ülkedeki yolların yapımı ve onarımı ile ilgili olarak da Bütçe görüşmelerinde söz almış, özellikle yapılan yolların idamesi için Bekçi gerektiği üzerinde durmuştur.

Yine mecliste hayvanların hastalıkları ve bakımı konuşulurken Talat Bey söz alarak konunun önemini anlattıktan sonra Baytarlarla iş görüldüğünü ve Baytarların sayısının çoğaltılması gerektiğini belirttikten sonra Orman ve Maadin Ziraat Nazırı Aristidi Paşa 'ya hitaben bir soru yöneltmiştir. "… Bir de efendim, burada seyyar müfettişler var. Lütfen Nazır Paşa Hazretleri izahat versinler. Bunların vazifeleri nedir, kimleri teftiş edecekler?" Aristidi Paşa'da cevaben Haraları teftiş ederler, haralardaki hayvanlara bakarlar diyerek cevaplamıştır. Ancak birçok konuda tecrübesi olan Talat Bey'in bu konu ile ilgili olarak da tecrübe ve bilgisi vardır. Söz alarak şöyle devam eder "Bendeniz bu müfettişleri vazifesini anladıktan sonra bir şey arz edeceğim. Tecrübem üzerine arz ediyorum ki bir karyede hayvan hastalığı olur veba bakarî veya kelebek, Baytar Müfettişi telgrafla çağırılıyor. Baytar Müfettişi gelir, öyle bir halde gelir ki kendinden başka hiçbir şey yok, ne serum, ne âlet hiçbir şey yoktur. Heyeti ihtiyariye'yi çağırır. Bu hayvanları kuyulara sokacaksınız, üstüne kireç dökeceksiniz, bilmem ne yapacaksınız der. Zabıtan Sıhhiye nizamnamesi tatbik olunmamıştır köylerde. O adamı kovarlar oradan. Kazaya gelir, şikâyet eder."[31] Devam ederek ahalinin cahil olduğu, bu konular hakkında bilgilendirilmesi gerektiği, kaza ve livalarda yeteri kadar serum bulundurulmasının lüzumu, hayvan hastalanınca çözümü yalnızca itlaf etmek olmaması ve doğru bir hal çaresine bakılması gerektiğini anlatır. Konu ile ilgili olarak fazla malumat verdiği için Meclis başkanı kendisini uyararak Bütçe görüşmesi olduğu bu ayrıntılara gerek olmadığı konusunda uyarı alır.

Bunun dışında Talat Bey, bazı vilayetlerde sanayi mekteplerinin olduğunu bunlardan tam olarak karşılık alınamadığını, işe yaramaz bir duruma geldiklerini söylüyor. Üstelikte İstanbul'daki sanayi mektebine ülkenin başka vilayetlerinden gelen öğrencilerin alınamadığını, Taşradaki sanayi mekteplerinin öğrenci kabul edecek durumda olmadığını izah ediyor. İstanbul da bulunan mektepte ise gelen öğrencilerin kabul edilmediği, talebenin alınmadığını anlatıyor. Bu durumun son derece

ayıp olduğunu, bu nedenle bu mekteplerin tahsisatını bir miktar artırarak gelen bu öğrencilerin kapıdan çevrilmemesi sağlanmalıdır demektedir. Tartışmalardan sonra kimi mebuslar her vilayete sanayi mektebi açılmasını öneriyor. Sonuçta Talat Bey'in önerisi ile 50.000 kuruşluk tahsisat artırımı kabul edilmiştir.[32]

Ormanlarda görev yapan korucular ve müfettişlerin durumu tartışılırken, Talat Bey tartışmalar içinde yine bulunmuştur. Orman korucularının azlığından bahsederek 1.250 korucu çok gibi görünebilir ama bizim ülkemizin Ormanlarının beş on misli olduğunu, buna karşın Fransa'daki korucu sayısının 20.000- 30.000 arasındadır demektedir. Bu nedenle Ormanları koruma işini köylüye bırakmakla bu vazifenin yapılamayacağını anlatmıştır. Ormandan yalnızca kereste değil pek çok bakımdan yararlanıldığı bu sebeple de Ormanların gereği gibi korunmasının lüzumunu açıklamıştır. Süvari ve piyade kolcularının ve bekçilerin yeterli sayıda olmadığı, müfettişliğin kaldırılarak bu diğer görevlilerin sayısının artırılmasının uygun olacağını savunmuştur. Burada Talat Bey'in sözleri üzerinde fazla durulmayarak madde oylamaya geçilmiş ve kabul edilmiştir. Talat Bey'de "— Efendim bir resmi geçittir gidiyor. Bizim itiraz ne oldu?" diyerek itiraz etmiştir. Ancak Meclis Başkanının "Var mı efendim itiraz eden? (Sükût) o halde sekizinci faslı reye koyuyorum. (Eller kalkar) Kabul olundu. Sözleriyle Talat Bey'in itirazı kabul görmemiştir.[33]

Memurların maaşları görüşülürken, Talat Bey'in yine itirazları söz konusudur. İtirazı şu noktadadır. Maaşların öteden beri İstanbul ve Taşra arasında ayrı ayrı tespit edildiğidir. Aynı görevi yapanlara İstanbul'da ayrıcalıklı davranılarak daha fazla maaş verildiğini söylemektedir. Talat Bey şu sözleriyle karşı çıkmaktadır. " Taşra kâtiplerine az verilmiş, onu arz etmek istiyorum efendim. İstanbul'dakilere çok verilmiş, burada aynı veçhile hademeye dört yüz kuruş veriliyor, taşrada altmış kuruş veriliyor. Kaza odacılarına veriliyor. Bu yirmi milyon, sırf İstanbul memurlarını sefahate sevk etmek, terfih etmek içindir. Taşraya ait olan cihetlere gelince, orası düşünülmemiştir. Hâlâ bu İstanbul imtiyazlarına tahammül edecek miyiz?" dediğinde Tokat mebusu İsmail Paşa da Taşrada ekmeğin kıyyesi yirmi dört para olduğunu söyleyerek taşranın İstanbul'dan ucuz olduğunu ifade etmiştir. Talat Bey İstanbul'un ayrıcalığını vurgulaması bakımından şu sözleri önemlidir. "Meşihattan gelen ve aynen kabul olunan bu lâyihanın müfredatında Ser hademeye bin kuruş verilmiştir. Üçüncü sınıf Kaza Naibine de bin kuruş verilmiştir. Sonra hademelere bakınız efendim dört yüz, üç yüz, iki yüzden aşağısı yoktur. Sonra, kazadakilere seksen kuruş, altmış kuruş, elli kuruş verilmiştir. Bu nedir Allah aşkına? Âdeta tagallüp (zorbalık) demektir. Taşradan paraları alıp, İstanbul'un keyfine sarf etmektir. Yine o ricali ilmiyeyi arabalar içinde sefahate bırakmak mı istiyorsunuz, anlamıyorum?".[34]

Kaza Kâtip'leriyle, muavinlerinin maaşları meselesi tartışılırken, Talat Bey söz

almıştır. Bunların maaşlarının az olduğunu 150 kuruşluk bir maaşın son derece yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle de rüşvet ve yolsuzluğun önünün açıldığını söylemektedir. 1000 veya 1.500 kuruş vermeyelim fakat onlarında karınlarını doyuracakları, muhtaç olmayacakları bir maaş verelim demektedir. Ardından da bir örnek vererek, Niksar Kasabasında bir Tapu Kâtibi'nin dört tane konağı olduğunu söyleyerek, gerekli maaşı verelim ki bu küçük memurlar da hırsızlık yapmasınlar. 150 kuruşluk bir kazaya adam gönderemezsiniz sözleriyle maaşların artması gerektiğini vurgulamaktadır. Neticede Kâtiplerin maaşına 50 kuruş zam yapılması kararlaştırılmıştır.[35]

Sıhhiye Nazırı Ahmet Mithat Efendi'nin Nezaretle ilgili olarak ayrıntılı açıklayıcı bir konuşma yapmasının hemen ardından, Mehmet Talat Bey söz alarak Sıhhiye Nazırına açıklayıcı izahattan dolayı teşekkür ettikten sonra, bu konu hakkında fazla mütalaaya gerek olmadan hemen maddeler bazında oylamaya geçilmesini istemiştir. Yapılan oylamalarda da fazlaca bir tartışma olmadan Sıhhiye Nezaretinin bütçesi kabul edilmiştir.[36]

Mehmet Talat Bey'in Bütçe görüşmeleri esnasında konulara hâkim olarak açıklayıcı bilgiler vermesi ve savunduğu fikirleri sonuna kadar takip edip, ısrarcı olması Meclis çalışmalarında olan etkin yapısını açıklıkla ortaya koymaktadır. Dolayısıyla da Meclis çalışmalarında fikirlerinin uygulanmasını, kabul görmesini sağlamaktadır.

Diğer bir önemli durum da Dersaadet de bulunan Ticaret Mektepleri konusudur. Meclisin 133. İçtimasın da gündeme gelen bu mesele hakkında Talat Bey'in fikirleri şöyledir. Genel nüfusun takviyesi ne kadar gerekli ise, bir ticaret erbabının da oluşması o kadar gereklidir. Bu okuldan mezun olanlar zekâsına göre ikinci, üçüncü dereceden şahadetname alarak çıkarlar. Halkı ticarete teşvik için bunları kısmen de olsa askerlikten istisna edelim demektedir. Bu durum diğer mekteplere de uygulanırsa işinin erbabı olan insanlar artar. Bu durum ticaret mekteplerinde, yalnızca yüksek bir derece ile mezun olanlara da uygulanabilir. Talat Bey'in bu sözleri taraftar bulmamış. Askerliğin kutsal bir görev olduğu konusu çeşitli mebuslar tarafından dile getirilmiştir.[37]

Evkaf Nezareti ile ilgili olarak Talat Bey, çok ciddi ve sert eleştirilerde bulunarak uzunca denilebilecek söz almıştır. Evkafın elinde emlak, arazi, akarlar vardır. Evkafın elinde bulunan arazilerden, ormanlardan yararlanılmaz. Dükkânlar, hanlar, hamamlar yıkık ve harap bir haldedir. Evkafın olduğu meydanda çoğu zamana süprüntülük içindedir. Örümcekler her yeri kaplamıştır. Şu anda emlakiniz nedir diye sorsak onu da bilmezler, öğrenmeğe dahi heves etmemişlerdir, demektedir. Özellikle eğitim-öğretim ile meseleleri yermiş ve yetersizliği üzerinde durmuştur. Medreselerin harap bir durumda olduğunu, çeşmelerden su akmadığını, medreselerin oturulamaz bir halde, pislik kokusundan içeri girilemez bir halde bulunduğunu izah etmiştir. Eğitim için elzem

olan kitap ve kütüphanelerinde medreselerde olmadığından bahsetmiştir. Talebenin okuyacağı kitap, kamus olmaz ise eğitim nasıl yapılacağını sorgulamaktadır. Medresede eğitim veren Mollalarında son derece kötü bir vaziyette olduklarını, karnını doyuramayacak durumda olan hocalardan nasıl fayda beklenebileceğini sormaktadır. Talat Bey'e göre bu nezaret adeta bir maliye müessesesi şeklinde idare edilmelidir.[38]

Hicaz Demiryolu Müdüriyeti Umum iyesi bütçesi konuşulurken de söz alan Talat Bey bir hayli sert bir şekilde konuşmasına başlamıştır. " Mehmet Talat Bey (Ankara) — Efendim Hicaz Demiryolu sureti zahirede bütün İslâmların kalbini teshir (ele geçirme) etmek maksadıyla ve hakikatte ise birçok paralar çalınmak niyetiyle devri sabık da yaptırılan bir hat idi." Dediğinde Berat Mebusu İsmail Kemal Bey "Hayır, yok öyle bir şey." Diyerek itiraz etmesine rağmen Talat Bey sözlerine devam etmiştir. Sarf edilen paranın yekûnu çıkarılırsa sözümün doğruluğu anlaşılacaktır. Şimdiye değin binlerce lira sarf edilmiş, milyonlarca kuruşa mal olmuş olan bu hattan bu gün için gereği gibi yararlanılmamaktadır. Bu sene gelen hacılardan alınan haberlere göre, ceplerinde mum taşıyıp yakıyorlarmış. Su istenilen yerde su yok. Memurlar, yolcuların canını sıkıyorlar. Bu yüzden birçok hacı bu sene eski yol ile develerle hacca gittiler, demektedir. Bu eleştiriler üzerine Hicaz Demiryolu Müdürü söz alarak uzun uzun savunma yaparak istedikleri bütçenin verilmesiyle bu aksayan işlerin hal yoluna konulacağını izaha çalışmıştır.[39]

Girit hadisesi münasebetiyle memleketin muhtelif mahallerinden gönderilen olunan telgraflar münasebetiyle söz almıştır. Çeşitli Vilayetlerden gelen bu telgraflarla ilgili olarak mecliste pek çok tartışma yapılmıştır. Gelen bu telgraflara cevap yazılıp, yazılmaması konusu tartışılırken, Talat bey konuşmalara dâhil olarak önemli tespitlerde bulunmaktadır. Meselenin telgraflara cevap yazma olmadığını, bu konuya hükümetin dikkatini çekmek olduğuna işaret etmektedir. Müvekkillerimizin sözünü, mitinglerin neticesini hükümete layıkıyla anlatalım. Millet galeyandadır, bu büyük bir meseledir, demektedir. Menteşe Mebusu Halil bey'in Hükümet vazifesini ifa ediyor sözüne karşılık, Talat Bey, "-Ediyor ama Girit Meclisinde Hıristiyan azalar, İslam azaları tokatlıyorlar. Bugün bizim memleketimizde milyonlarca Hıristiyan vardır, refah içinde yaşıyorlar." Sözleriyle karşılık vermektedir.[40]

Talat Bey, Hizmet-i redife de bedeli şahsî usulünün lağvı ile bedel-i nakdî usulünün kabulüne dair Redif Kanunnamesine ek kanun Lâyihası münasebetiyle de mecliste konuşmuştur. Redif Hizmetinde 30 lira bedelin az olduğunu ifade ediyor. Bursa Mebusu Ömer Fevzi Efendi'nin de belirttiği gibi, az bir bedel olursa herkes bedel ödemeye kalkacaktır. Avrupa'da bedel –i nakdi yokmuş. Bizim memleketimiz fakir bir memleket olduğu için, buna müracaat ediliyor. Bu bedel az olursa herkes vermeye kalkıp, evini barkını satacaktır. Bir savaş zamanında da 30 liralar toplanmış

olacak ama yeteri kadar redif askeri bulunamayacak. Anadolu'nun fakir vilayetlerinden köylüler redif olacak. Bir köye gidecek olursanız, kadından başka kimse bulamayacaksınız. Kaymakamlıkla dolaştığım için tamamıyla meselenin ruhunu bilirim. Onun içindir ki, 30 lira azdır. Bu 50 lira olmalıdır, demektedir.[41] Ankara Mebusu olmasından dolayı da Ankara Vilayetini iyi bildiği için Ankara'daki sorunu dillendirdiğini görmekteyiz. Bunun bir yük getirmeyeceğini, aksine kâtipler ne kadar iş görürlerse harçlardan devletin gelirinin artacağını, milletinde işinin çabuk görülüp günlerce kapı önlerinde beklemeyeceklerini ifade etmektedir.

Sadaret Bütçesi münasebetiyle söz alan Talat Bey'i bütçe görüşmelerinde çoğunlukla bakanlıklara veya kurumlara verilecek tahsisatların, kişilere verilecek maaşların artırılması yönünde söz aldığını görmekteydik. Fakat Sadaret Bütçesi görüşmelerinde söz alarak " Burada bir şey var, Beyefendiden sual edeceğim. Mümeyyizler iki sınıf mıdır? Bunda bin beş yüz, iki bin kuruşluk var. Nişan Kalemi Mümeyyizliğine iki bin kuruş veriliyor. Hâlbuki Nişan Kalemi Mümeyyizi o kadar mühim bir iş de meşgul olmasa gerektir. Hiç olmazsa, buradan beş yüz kuruş tenzil olunmalıdır. Şimdi Efendim, rütbe ve nişan meselesi, unutulması lâzım gelen şeylerden olduğu anlaşıldı. Bu iki bin kuruşluk vazife değildir. Tahrirat Müdürlerine bin iki yüz kuruş maaş verildiği halde buna iki bin kuruş vereceğimize, bin beş yüz kuruş verelim de beş yüz kuruş tasarruf edelim, bunu teklif ederim."[42] Diyerek maaşta azaltma yönünde teklifi olmuştur. Ardından da meclise teklifini vermiştir. Teklifi çok kısa ve açıktır." Riyaseti Celileye Nişan Kalemi Mümeyyizinin, vazifei hafifesine mebni, maaşının bin beş kuruşa tenzilini teklif eylerim. Ankara Mebusu Talat" Oylamayı başlatan meclis başkanı " — Kabul edenler varsa ellerini kaldırsın. (Eller kalkmaz) Kabul olunmadı."[43] Denilerek, Talat Bey'in teklifi ret edilmiştir.

Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti Bütçesi münasebetiyle söz aldığında ise, ağır eleştirilerde bulunmuştur. "…Şu müzakere ettiğimiz bütçe, Posta ve Telgraf bütçesi değil mi? Telgraf muamelatını zararsız görüyoruz ama posta muamelatı yine eski tarz üzere devam ettirilmek usulü takip edilecek ise, biz bütçeyi tasdik etmeyelim, daha iyidir. Posta Nezaretini lağv edin. İstanbul içinde bir mektup dört günde gidiyor. Memleketimizden aldığımız bütün havadisler, böyle aylarca sürükleniyor, postanelerde kalıyor. Posta muamelatı yoluna girmek hususunu Posta Müdüriyeti namına Hükümetten gelen zat taahhüt etmezse, biz bu bütçeyi kat'iyyen reddedeceğiz. Hâlâ bu usul değişmemiştir. Muamelat eskisinden farksızdır. Aksini ispat etsinler de bendeniz sözümü geri alırım." Diyerek bu nezaretin işlerinin doğru dürüst yapılmadığını söylemektedir. Telgraf ve Posta Müdürü Umumî Vekili Fuat Bey'le tartışmaya da girmiştir. Fuat Bey'in " — Nerede öyle ise göstersinler." Sözlerine karşın Mehmet Talat Bey " (Devamla) — Bütün Heyeti Kiramla ispat ederim."[44] Diyerek mecliste hararetli bir

tartışma ortamının yaratılmasına vesile olmuştur. Birçok vekil bu tartışmaya katılmıştır. Talat Bey, "..mademki para veriyoruz iş isteriz. Parayı veren millet, mukabilinde iş ister."[45] Diyerek hiddetlenmiştir. Bir diğer Ankara Mebusu Mahir Sait Bey'de " — Efendiler, hepimizin malûmudur ki, bu Posta işlerimiz pek yolunda gitmiyor, hepimizin az çok şikâyetimizi mucip oluyor. Fakat bu hal, Devr-i Meşrutiyette zuhur etmiş bir şey değildir. Bilirsiniz ki Devr-i Sabıkada Posta daha fena sui istimalata uğramıştır. Hamdolsun, iki seneden beri oldukça bir tariki salâha girdik. (Kafiyen girmedi sedaları) Bu hususta mütehassıslar celp edildi. Yolsuzluklar ne cihettedir tetkik edilir. Tabii yavaş yavaş yoluna girecektir, daha iyi olacaktır. Bu, şimdi bu esnada müzakere olamaz. Bunu şimdiye kadar neden tamamen yoluna koymadınız diye bütçe esnasında tetkik edemeyiz. Bütçeyi tatil mi edelim? Malûmdur ki bu işler beş günde, üç ayda, beş ayda yoluna giremez. Yavaş yavaş yoluna girecek. Fakat bizim bir söyleyeceğimiz varsa, elbette memuru mahsusuna ihtar edeceğiz, bütün şikâyetlerimizi söyleyeceğiz. Zannederim bütçe de, Ahmet Mahir Efendimin dediği gibi, bunlara mütehammil değil. Bütçe münasebetiyle bu hususta şikâyetlerimizi dermeyan etmeye hakkımız vardır ve ettik. Artık daha ziyadesine gitmeyelim. Müzakereyi ret edelim. Bu kadarla iktifa edelim."[46] Sözleriyle Talat bey'in tersine Meclisi yatıştırmaya çalıştığı görülmektedir.

Mülki taksimat konularında da son derece hassa olan Talat Bey, 29 Nisan 1326 tarihindeki meclis toplantısında sarf ettiği şu sözler önemlidir. "… Mademki bir karar verildi, Çamlıktan başkası teşkil edilmesin denildi ve bir de Sadrazam Paşanın izahatı üzerine Yemen'de bir kaza ihdas olunacakmış, şimdi bendeniz başka bir karardan bahsedeceğim. Zabıtlara bakınız, bendeniz bir takrir verdim, böyle herkes kendi memleketine hoş görünmek için Kazayı Livaya, Livayı Müstakil Livaya tahvile kalkışırsa, bütçenin lüzumundan başka fazla kabartmaktan başka bir iş görmüş olmaz. Bunlar doğru değildir. Teşkilat, memleketimize her noktadan lâzımdır. Bu, bir kanunu mahsus ile yapılır. Böyle olmadıkça, badema hiçbir tebdil, hiçbir tahvil ve fekki irtibat gibi muamelenin vuku bulmamasına karar

Verilmesini teklif ettim. Bu kabul edilerek Hükümete tebliği takarrür etti. Bendeniz hiçbirisinin teşkiline razı değilim, hatta Hamdi Bey'in aflarına mağruran diyeceğim ki, Çamlık Livası teşkil edilmeseydi, memleket batmazdı ya, neyse oldubitti, karar verildi, yalnız bademe böyle bir şey olmadı. Hamdi Bey, pekâlâ, benim de orada reyim var. Bademadan maksadım, şimdiye kadar İradei Seniyyesi çıktı, bütçeye geçmiş olanlar da dâhildir gibi çıkıyor. Bunların teşkiline razı değilim. Mamafih, bu kararları da tevhit etmek lâzımdır. Meclisin haysiyetini muhafaza ediyorsanız, böyle yapmak lâzımdır."[47]Görüldüğü gibi, gereksiz yere, bir ihtiyaç ortaya çıkmadan kaza ve liva ihdas etmenin vilayet teşkilatı açısından uygun olmadığını, bu alışkanlıktan vazgeçilmesi gerektiğini söylemektedir.Talat Bey'in karıştığı

bir diğer konu da Emniyet Müdürlüğü ve Polis Teşkilatı meselesidir. Talat Bey, polislerin amirinin Polis müdürümü yoksa valilerin mi olduğu konusuna açıklık getirilmesini istemektedir. Polis elbisesine güvenerek herhangi bir hanenin kapısını kırıp içeri girse, bu durumda polise vali mi emredecek yoksa emniyet amiri mi emredecektir. Meclisten böyle bir durumda vali emreder sedaları yükselmiştir. Mehmet Talat Bey, kendisinin de bir idare memuru sıfatı olduğunu belirterek, asayişin ve düzenin sağlanabilmesi için valinin, polis müdürünü azl ve nasb etmeye yetkisinin olması gerektiğini savunmaktadır. Emniyet-i umumiye kanunu ile Ceza Kanunu arasındaki ilişkinin düzenlenmesi gerektiğini belirtiyor. [48]

31 Mart vakasını müteakip nefyedilip daha sonra af edilen Baytar Miralayı İbrahim Efendi'nin kendisine tekaüt maaşı bağlanmasına dair müracaatı üzerine Askerî Encümen mazbatası münasebetiyle de söz almıştır. Bu arzuhalin Askeri Encümene gitmesinin yanlış olduğunu, Heyeti Umumiye ye sevk edilmesi, gerekirse Harbiye Nezaretine yazılıp görüşü sorulmalıdır. Askeri ceza kanununa göre askerlikten atılıp, rütbelerinin alınması en büyük cezadır. Böylelerine emeklilik maaşı verilmez. Bu kişi af edilmiş ancak suçu değil, cezası af edilmiş. Eğer suçu olmasaydı, askerlikten çıkarılmazdı. Şakir Paşa'dan da benzer bir şekilde bahsediliyor, masum olduğu söyleniyor. O zaman ona ve benzerlerine de maaş verilmelidir. Askeri ceza kanununa göre askerlikten çıkarılan birine emeklilik maaşı verilemez demektedir. Meclis Başkanı da Harbiye Nezaretinin mütalaası alınmalıdır. Harbiye Nezaretinin görüşünün alınması konusunda muvafık kalınmıştır.[49] Polis mektebinden mezun olduğu sırada sarhoş görülme sebebiyle kaydı terkin(silme) olunan Hüseyin Hüsnü Efendi hakkında İkinci İstida Encümeni mazbatası münasebetiyle konuşan Talat Bey, bu konunun merciinin Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti vasıtasıyla Dâhiliye Nezareti olması gerektiğini ifade etmiştir. Yapılan tartışmalar sonucunda konunun Talat Bey'in savunduğu şekilde Dâhiliye Nezaretine gönderilmesine karar verilmiştir.[50]

Talat Bey, Askerî Tekaüt Sandığının açığı için Maliye Bütçesinden 41 803 207 kuruşun tahsisat-ı munzama (İlave alınan tahsisat)) sureti ile itasına dair kanun Lâyihası münasebetiyle son derece önemli açıklamada bulunmuştur. "Mülkiye Tekaüt Sandığı hakkında istenilen para kabul edildi zannederim. Mülkiyeninkini kabul edip, askeriyenin parasını kabul etmemek doğru olur mu?.. Düşünmelisiniz geçen sene Maliye Nazırından bir sual sorulmuştu. Askerî ve Mülkî ve İlmî Tekaüt Sandıklarının Heyeti tevhidi doğru mu diye bendeniz sormuştum. Avrupa'dan mütehassıs getiriyoruz gelecek sene Meclisinize bu kanunu vereceğiz dediler şimdi uzun uzadıya mütekaidini askeriyeye çok para veriyoruz Mülkiyeye az veriyoruz İlmiyeninki daha noksandır diye bütün mütekaidini meyus edecek surette idare-i kelam etmek doğru değildir. Bunu kanunla veriyoruz kanun gelsin de az verelim."[51]

1908 meclisinin de bugünkü meclisimizin sorunlarına benzer sorunları vardır. Bunlardan birisi de mebusların meclise devam konusudur. Ankara Mebusu Mehmet Talat Bey'de bu konuya dikkat çekerek zaman zaman mecliste meseleyi dillendirdiğini görmekteyiz. Sinirli ve uyarıcı olan konuşmalarından biri şöyledir: "Ta Ayasofya'dan, Çırağan Sarayından buraya gelinceye kadar mebusların devam hususundaki hallerini pek biliyoruz. Matbuat da biliyor, halk da biliyor. Meclisi Mebusanı böyle yeni olarak açılmış bir memlekette muallim bir mebus olamaz. Mebusan da gerek rey vermek hususunda, gerek fırka hayatında vesaire de birçok hataları, noksanları olabilir. Fakat yeni müptedi bir mebus her halde müdavim bir mebus olabilir. Buna hiçbir mâni yoktur. Zerre kadar hamiyeti olan bir adam da bunu yapmalıdır itikadındayım. Mademki bizim halimiz ortaya konuldu, tamamıyla tasvir edelim de ona göre tedbirler alalım. Tamamıyla teşhis edilmeyen bir maraz hiçbir vakit tedavi olunamaz. Sabahleyin geliyoruz, görüyoruz. Sabah yoklaması yapılacağı veya mühim bir müzakere cereyan edeceği his solunursa o gün sabahtan ekseriyet bulunuyor. İkinci celsede zevalden sonra burada toplanıyoruz. 280 mevcut olması lâzım gereken mecliste 130 – 140 kişi bulunuyor. Biraz da bahis fenni, kanunî bir şey olursa birer birer çözülüyor. Bakıyoruz ki, kapıların ikisinden de gıcırtıdan başka bir şey işitilmiyor. Yemek vaktinde ise, ondan evvel lokantalarda ferih ve fahur yemek yemek için daha evvel çıkılıyor." (Bunları biliyoruz sedaları) Talat Bey'i diğer mebuslar susturmak isteseler de susmayarak "Müsaade buyurun, hepsini söyleyeceğim." diyerek devamla " İkinci celsede adedi mebusan sabahki mevcudun nısfına iniyor. 90–80 kişi haline geliyor. Hele müzakerenin nihayetinde Meclis encümen haline geliyor. Hepimiz görüyoruz. Yoklama yapalım, ekseriyet yok teklifim her kim yaparsa yalancı çıkmaz. Kendimizi teşhir etmeyelim. Mebusların devamsızlıkları iyi bir şey değildir. Müzakere olunan kanunu yarı yolda bırakmayalım gibi fikirlerle çok vakitler ekseriyet olmadığı halde, ekseriyet varmış gibi müzakereye devam ediyoruz. Mademki, Kanunu Esaside bu musarrahtır, ekseriyetle başlayıp, ekseriyetle karar vereceğiz ve zannetmem ki, bir parça dışarıya bir sigara içmek için çıkıp, burada bulunmayanlar, müzakerede bulunmadı addolunamaz. İçeride olmadığı için dinleyemediği bir şeye de karar vermek mucip değildir. Arkadaşlarını taklit etmek gibi bir şey olur. O da doğru değildir. Anlayarak, bilerek karar verecek isek, mukallitlik yapmayacak isek, daha doğrusu mebus bulunduğumuzu ve 8 aylık veyahut 6 aylık hayatımızı bir ücret mukabilinde millete satmış olduğumuzu bilirsek, mutlaka şu sıralar üzerinde oturmak külfetini ihtiyar edelim. Yoklama meselesine gelelim; yoklama ne vakit yapılacak? Sabahleyin mi? Sabahleyin yoklama zamanı Mecliste bulunduktan sonra, dediğim gibi akşam, yine aynı halde burada 35 – 40 kişi kalacağız. Akşam yoklama yapılacak olursa bu defa da geç gelinmek suretiyle akşam yoklamasında bulunacağız. Bunun kati, güzel bir tariki var. Bu da, yeni bulunmuş bir keşif değildir. Bizim arzu ettiğimiz bir meseledir.

Sabahtan görüyoruz ki Meclis hınca hınç doludur. Reisin hakkı takdiri var, bir kere bakar. Şayet yoklamaya lüzum görmezse Mecliste müzakereye devam ederiz. Bir parça ekseriyetsizlik görülürse yoklama icra edilir. Asıl mesele, akşam yoklamalarındadır efendim. Sabahtan bulunup da öğleyin bir kaçamak verdikten sonra, akşama gelmek külfeti herkes tarafından ihtiyar edilmez. Çünkü o vakit dönmek için vakit yoktur. Şayet, sabahleyin yoklama yapılmak icap ederse yapılır. İcap etmediği surette akşam yoklamaları yapılmak lazım gelir. Onun da en elzem tariki, akşama kaçta çıkıyorsak, mesela saat 10.30 da veya 11.'00' de İdare tarafından yoklama defterleri şubelere encümenlere konulur. Mebusan onu imza ederek çıkmaya mecbur olursa o vakit intizamı devam temin edilmiş olur zannederim. (Bunlar maddeye girmez sedaları) Bu nizamname-i dâhilidir, talimatnamedir, buna girmez, hiç bir şey olamaz. Bunlar, buna girmezse mebuslar da kapıdan içeri girmez. Hülasa, şurada sabah ve akşam yoklamaları diye tasrih edilmelidir." demektedir.[52] Bu sözlerle meclisi eleştirmekten geri durmayan Talat Bey'in devam konusunda son derece hassas ve sorumlu olan bir davranış sergilediğini görmekteyiz.

Kanun-ı Esasi'nin tadilatı meseleleri görüşülürken, Meclis Başkanını Kanun-ı Esasi Encümeninden incelemesini bir an evvel bitirmesini istemiştir. Mehmet Talat Bey, de söz alarak " Geçen sene ayan müzakeratında bulunduğum bir sırada İtalya' nın Kanunu Esasisini 56 senede çıkarabildiğini ve binaenaleyh Meclisi Mebus anın bunu çıkarmak hususundaki isticali pek varit değildir diye Reis Paşa hazretlerinin bir mütalaalarını işittim. Bu sebeple Kanunu Esasimiz, kolay kolay çıkacak değildir." Diyerek "Ayanı kiram istiyorlar ki, kendi lehlerine taalluk eden kısımları bize kabul ettirsinler. Meclisi Millinin hukukuna taalluk eden şeyler 56 sene sonra çıksın." Sözleriyle tepkisini dile getirmektedir.[53] Kanun-ı Esasisi'nin tadil edilen maddelerinin ilanı ile ilgili olarak gayr-ı Müslim mebusların özellikle fazlaca tartışma içine girdikleri Türkçe veya o mahalde kullanılan diğer dillerinde de kullanılabileceği tartışmalarına Talat Bey'de katılmıştır. Ankara Mebusu Mehmet Talat Bey, Osmanlı memleketinde Türkçenin bilinmediği çok sınırlı sayıda mevki olduğunu, bunların da bazı adalarla Arabistan'ın bazı köyleri olduğunu belirtir. Kanunu anlamak meselesine gelince, Türkçe bilen köylü de anlayamayacaktır. Çünkü okuma yazma bilmemektedir. Muhtar da anlamaz ki ona anlatsın. Fakat herhalde her beldede Türkçe okuma yazma bilen kişiler vardır. Önemli olan kanunların anlaşılır biçimde yazılmasıdır. Halk kendi ihtiyaçlarıyla ilgili hususlardan olanları zaten isteyerek anlamaya çalışacaklardır. Halkta da biraz istek, biraz gayret ve kabiliyet lazımdır. Kanunu öğrenmek isteyen ahali bir yolunu bulup onu öğrenecektir. Fakat her halde kanunların neşir ve ilanı resmi dil olan Türkçe ile yapılmalıdır[54] demektedir.

Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesi münasebetiyle söz aldığında Polis ve Jandarma

Nizamnamesinin elzem olduğunu ifade etmektedir. Jandarma Teşkilatı için istenildiği kadar Avrupa'dan uzman getirilsin önemli değildir. Nizamname ıslah edilmedikçe can sıkıcı haller bitmeyecektir.[55] Bu konu ile ilgili olarak tartışma uzunca devam etmiştir. Mehmet Talat Bey'in karıştığı tartışmaların birinde, Erzurum Mebusu Ohannes Varteks Efendi "Valiler, evvelce jandarmaları hizmetkâr gibi kullanıyorlardı."sözü üzerine Talat Bey devamla "— Yahu, yahu! Yalnız jandarmalar değil, Valiler de, Mebuslar da, Ayan da bütün milletin hizmetkârıdır." Demektedir. Tartışmanın devam etmesi üzerine "Hatta memleketimizden parçalanan, koparılan kısımların koparılmasına sebep de bu zabıtasızlıktır. Bunu tarihle, vukuatla, her şeyle ispata hazırız. Şimdi «Polis» denildi, «Teftiş» denildi, «İnzibat Memuru » denildi, «Jandarma Memuru» denildi. Bunlara, bol iken daha dar, kolu daha uzun elbiseler giydirildi. Acaba kuvve-i maneviyyeye tesiri olur mu diye renkleri boyatıldı, serpuşlar değişti. Neticede bugünkü hiçlik, idaresizlik, inzibatsızlık. Demin rüfeka-yı kiramdan, zannedersem Sıtkı Bey bahis buyurmuşlardır. Memlekette devair-i intihabiyyeye gittiğimiz vakit halkın en ziyade şikâyet ettikleri şey, hayvan hırsızlığıdır. Buna pek sathî olarak «hayvanı çalınıyormuş, ne olur efendim» diyorlar. Fakat iyi biliniz ki, bir dul kadının bir keçisi zenginin bir mandırası demektir ve o keçi çalınırsa o kadın mahvolur. Evvelden bir Kaymakama gelirdi, o da merhametli bir Kaymakam ise, naçizane bendeniz böyle bir Kaymakam olduğum için, gider o keçiyi bulur veyahut o keçiyi kesemden tazmin etmeye kendimi mükellef addederdim." Dediğinde mecliste alkışlarla karşılanmıştır.[56]

Talat Bey Bütçe'nin suret-i müzakeresine dair de "Ruzname Harici Beyanatı" olmuştur. Özetle Talat Bey, her bütçe müzakere edilmeden 2–3 gün evvel encümene havale olunsun, oraca da tetkik edilsin istemektedir. [57]

Hakan-ı Sabıktan müntakil ve Osmanlı Bankasında mahfuz mücevheratın Donanma Cemiyetine terki hakkında madde-i kanuniye Layihası münasebetiyle" söz aldığında bu mücevherler nakde çevrilmediği için bir geliri yoktur. Oysa nakit olsa belirli bir faiz geliri olacaktır. Bu tip şeylere önem vermediğimizden senede 1 milyon lira zarar etmemiz söz konusu olabilmektedir. Onun için bu faiz cihetine önem vermek lazımdır. Bunlar neden İane komisyonuna verilmesinde tereddüt ediliyor. Şüphesiz mücevherat kıymeti nispetinde müzayedeye çıkarılacaktır. Eğer Donanma Muaveneti Milliye Cemiyeti eliyle müzakerede satılacak olur ise, hükümetin satacağı değerin 150bin 200 bin üzerinde bir değere satacaktır. Bunun aynen kabul edilerek görüşmelere bir son verilmesini istiyor. Görüldüğü gibi Talat Bey'in iktisadi konular ile ilgili olarak her zaman devletin çıkarlarını düşünüp, pratik çözümler ürettiğini söyleyebiliriz.[58]

İlmiye Bütçesi ile ilgili olarak söz aldığında Ankara ile ilgili örnekler vermektedir "Bu Taşra medresesine verilen şu maaşlar, hangi esasa mebni tevzi edilmiştir. Ankara merkezinde

22 medrese var; oranın da birçok Müderrisleri istisna edilmiştir. Sonra Ayaş, Beypazarı, Sivrihisar gibi cesim Kazalar vardır ki, hiçbirisine maaş verilmemiştir. Eğer, kur'a yaptılarsa, doğrudur. Eğer, bir esasa istinat ettirdilerse bu kadar hatalı bir taksim olamaz. Bunun esasını öğrenmek isterim. Ankara merkezindeki 22 medrese külliyen istisna edildiği, bu 3 Kazadaki medreselere de 10 para verilmemiştir. Bizim Vilayetimiz bu kadar zengin bir vilayet ise, teşekkür ederim." [59]

Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umum iyesi Bütçesi hakkında söz almıştır. "Şimdi Galata Postanesinde cebinde şemalı kibrit olmadan yukarı çıkan adam varsa aşkolsun. Bir emanet almak, bir emanet vermek için ben gidiyorum, saatlerce duruyorum, muvaffak olamıyorum. Ya pazar günleri orada bulunmuyorlar veyahut oradalar; fakat sıra bana gelmiyor. Avdet ediyorum, Avusturya Postanesine bir işiniz tesadüf edecek olursa emanetinizi, mektubunuzu evinize getirip teslim ediyorlar, bir imza ile alıyorlar, buyurduğunuz o müşkülatı iktiham, hakikaten uzun zamanlara tevakkuf eder; fakat Payitahtın ahvalini düzeltmek de zannederim o kadar büyük kiyasete tevakkuf etmez. Bir parça iktimam ediniz, merkezin işini düzeltirsiniz. Mülhakat bir numune, bir misal görmüş olurlar. Ona göre ıslahı ahval ederler."[60]

Teşvik-i Sanayi Kanunu Layihası münasebetiyle yine Ankara ile ilgili olarak söz almıştır."Size diğer maddî bir misal gösteririmi. Ankara'da bir un fabrikası var. Bu 20 sene evvel büyük bir sermaye ile teessüs etti, büyük bir sermayeye, büyük bir kâra nail oldu. O da, karşısında bir rakip bulamadıktan dolayı bundan beş altı sene evvel 10–12 bin lira sarfıyla mükemmel diğer bir fabrika daha yapıldı ve fakat sermayesi az olduğu için derhal un fiyatını kırdı, o fabrikayı muattal bıraktı. Şimdi yeni yapılacak fabrikalarla eskiden bütün fabrikatörlüğün gavâmızına vakıf olmuş, kendisini kurtarmış olan fabrikatörler hiçbir vakit bu yeni fabrikacılarla rekabet korkusu görmeyeceklerdir. 15 seneye kadar onların derecesine vasıl olmak ihtimali yoktur. O eski fabrikaları bu vergiden muaf tutmak, bu fabrikaları meydana getirmemek, daha doğrusu aralarında rekabet meydana getirerek memlekete ucuz emtia çıkartmamayı intaç edecektir. Bunu misal-i maddilerle bütün rüfeka da ispat edebilirler. Binaenaleyh, bu suretle hem varidat-ı hazineyi ihlal edersiniz, hem de yeniden bütçeye büyük bir tecavüzde bulunmuş olursunuz." [61]

Talat Bey'in İstanbul ile ilgili meselelerde de söz aldığını görüyoruz. "İstanbul'da müteaddit birçok mezbahalar var. Her kasap dükkânında koyun kesiliyor. Bunun için vasıtayı tahsil iyeyi tevsi etmeli. Bir kere düşününüz efendiler, İstanbul'da kolera vukuatında acaba o her dükkânda kesilen koyun kanlarından dolayı şehir ne kadar hasara uğrayacaktı, Allah vermesin. Şehremanetini mükemmel ve muntazam mezbahalar yaptırmaya mecbur ediniz. Hakikaten kasapların vermesi lâzım gelen bir şey, isminden de

anlaşılacağı halde, mahza Şehremanetinin fazla tahsildar istihdam etmemesi için yahut muntazam mezbahalar yaptırmak külfetini ihtiyar etmemek için, daha doğrusu Şehremanetinin arzusunu yerine getirmek için bu resmin celeplerden alınmasına rıza göstermişler ki bu da doğru değildir. Şimdi efendiler, düşününüz Anadolu'dan Sivas'tan buraya Karayaka koyunları geliyor. Haymana Ovasından ağnam geliyor, Rumelilin birçok cihetlerinden buraya koyunlar geliyor, memleketimizde en ziyade ticaret ettiğimiz şeylerden birisi de hayvanattır. Bu da dâhilî ticaretimizdir. Harice vukuu bulan sevkiyatımız pek noksandır, hatta hariçten Bulgaristan vesaire Balkan hükümetlerinden ağnam geliyor. Şimdi, ticaret-i mahalliye yi mi muhafaza etmek lâzımdır."[62]

Ankara Vilayeti dâhilinde Yaban abat kazası vardır. Buraya 10 bin lira verildi. Ama biz bu meblağa ilave arz ediyoruz. Yaban abat Kazasında Şeyhler Karyesi namında bir Karye vardır. Ömer Faruk Hazretleri sülalesinden Şeyh âli Semerkandi Hazretleri oradadır. Orada onun evlat ve çevresinden birçok dervişan vardır. 300 hane halkı bölgede saki idiler. Orası gayet mamur bir kasaba idi. Hiçbir ev kurtulmamak üzere yandı. Eşyalarını dahi kurtaramadılar. Onlara 400 lira kadar para verildi ki, ekmek parası olmak üzere hane başına bir lira düştü. Şimdi buradakiler aç, çıplak vaziyettedirler. Üstelik bunlar bütün Osmanlı da hatta memalik-i ecnebiye de tanınmış adamlardır. Bunlara aynı zamanda Sığırcık Şeyhi derler. Bunlara saygıdan herkes gelir ellerini öperler. Dualarını alırlar. Şimdi bunlara bir baraka inşası için 1–2 bin lira verilmesini Meclisten talep ederim 1–2 bin lira ile bu fukaralar kış zamanında açıkta kalmasınlar. Bu hususta bir de takririmiz var, demektedir.[63] Çorum Mebusu Ali Osman Ankara mebusu Mustafa, Ankara mebusu Talat, Çorum Mebusu Mehmet Münir birlikte 4 Mayıs 1327 tarihli bir takrir vermişlerdir. "Meclis-i Mebus an Riyaseti Celilesine Ankara dahilinde Yaban abat Kazası muz afatın dan Şeyhler karyesi tamamen ve hiçbir parça eşya kurtarılmamak üzere geçenlerde yanarak ahalisi kâmile nüryan denilecek bir halde açıkta kalmış idi.Bunlar civar karyelere iltica edip, bu âna kadar harîkten masun kalan hayvanlarını satıp geçinmiş iseler de, bugün bunlar gayet perişan bir halde kalmışlardır. Yatacak yeri ve yiyecek bir lokma ekmeği olmayan bu felâketzedelerin haneleri kulübe halinde tekrar inşa olunmak için bütçenin beşinci babının on üçüncü faslının yerine ayrıca 2 bin lira zammını teklif eyleriz. [64] Takrir okunduğunda "olmaz sedaları yükselmiştir. Tartışmalar sonucunda konunun Dâhiliye Nezaretine havale edilmesi oylanmış ve kabul edilmiştir.

Defter-i Hakanı Bütçesi[65] münasebetiyle de söz alan Talat Bey, Tapu memurlarının büyük servetler edindiğini, tapu memurlarının bir arazi için dört kere tapu senedi vererek kendilerine haksız kazanç sağladıklarını söylemektedir. Defter-i Nezareti Hakanı kâtiplerine Polis ve Jandarma memurları kadar maaş verilmelidir. Defter-i Nezareti Hakanı Nezareti diğer

Nezaretler gibi değildir. Varidatlı bir nezarettir. Defter-i Nezareti Hakanı Nezareti memurları iyice doyurularak, gayrı ahlaki yollara sapmaları önlenmelidir. Böylece Nezaretin hususi varidatı beş on misli aratılabilecektir.[66]

Nafıa Nezareti Memurlarına,[67] Orman, Ziraat ve Maden Nezareti bütçesi görüşülürken burada çalışan memurlara özellikle de Baytarlara zam verilmesi üzerinde durmuştur.[68]

Bahriye Nezareti Bütçesi dolayısı ile söz aldığında yurt dışına gönderilen Bahriye Nezareti mensuplarının yurt dışı harcırahları ile ilgili olarak şöyle demektedir. Şimdi bir kere tahakkuk ediyor ki, talebe için bu basit hayatı geçirebilmek için 15 Napolyon verilmesini kabul ediyoruz. Oraya giden zabitler ikiye ayrılıyor; biri, tahsil için gidenler, diğeri, mubayaat

için gidenlerdir. Bunların İngiltere'de, Fransa'da yaşayabilmeleri, herhalde 15'er lira ile olabilir. Üstündeki formalarını muhafaza edebilmeleri için, onun haysiyetini, Osmanlılığın şerefini muhafaza için, Osmanlı şerefini idame için beşer lira fark veriliyor. Bunlar, kulüplere gidecekler, zabitlerle buluşacaklar diyor. Bu kadar masraf ihtiyar edip de gerek mubayaat için ve gerek bilhassa tahsil için, Bahriye fünununun bize dâhil olmayan kısmını öğrenmek için giden talebeyi, zabitanı nasıl oluyor da maişetlerini biraz biraz daha tehdit ederek onların hâsıl etmek istedikleri terakkiden ve birçok kulüplerden vesaire mülakatlardan mahrum edeceğiz? Bizdeki halk, Avrupa'daki halk gibi zengin değildir. Kendi nefsimizden kıyas edelim. Avrupa'daki mebuslar bizden eksik veya ziyade alıyorlar; onların esasen serveti zati yeleri hiç para almasa da kendilerini geçindirmeye kâfidir. Bizde bütün efrat, zengin olmadığı için, tabii ailelerinin maişetini Hükümet temin edecektir. Kendileri için de beş lira fark veriyoruz.[69]

—Talat Bey bunların dışında aşağıdaki konularda da kasaca da olsa tartışmalara katılmıştır.

—Teşvik-i Sanayi Kanunu

—Kanun-ı Esasi tadili dolayısıyla

—Askeriye Kanun Layihası

Adliye Nezareti ile ilgili bütçe görüşmeleri esnasında ise şu sözlerle meselenin uzatıldığını boş konuşmalarla gereksiz zaman kaybı yaşandığına dikkat çekmektedir. "Usûl-ü müzakereye dair, istenilen sözlerin tercih olunacağı Nizamnamemiz iktizasındandır. Adliye Bütçesi kanunu, bir teşkilâta tâbi olan bir bütçedir. Mahkeme-i Temyiz maâşâtı, Muallimlik meseleleri, öteden beri hallolmuş mesâilden iken, ikinci faslın bu maddesine takriben yarım saatten fazla meşgul olmamız, bu hususta bizi Mahkeme-i Temyizi millet nazarında tecrîm edecek ahvaldendir. Eğer vaktimiz fazla ise, Milletin nef'ine hizmet edecek birçok kanun lâyihaları duruyor; ruznameye geçmiştir; eğer vaktimiz noksansa, vazifemizi bir an evvel bitirelim. Şu sıcaklarda durmayarak, münasip bir zamanda Meclisi tatil ederek gidelim, herkes işiyle gücüyle meşgul olsun, bu sözleri söylemeyelim. Şimdi bundan bir netice çıkarıyorum: Heyet-i umûmiyyelerde söylenen sözlerin burada tekrar edilmesi de,

heyet-i umûmiyyede söylenen sözlerden de bir menfaat, bir semere hâsıl olmadığındandır. Binaenaleyh, bundan böyle heyet-i umûmiyyede söyleyeceğimiz sözleri taksim edelim. Bir de, ihtisası olan zevat söz söylesin. Bendeniz, bir Mülkiye memuru olmak haysiyetiyle Adliye bütçesinde bu kadar erbabı-ı hukuk dururken bir kelime söylemedim. Erbabı-ı ihtisastan, Mazbata Muharirleri müstesna olmak üzere, erbabı-ı ihtisastan olmayanlara beş dakikadan fazla söz vermemek üzere bir karar vermenizi rica ederim. («Olmaz» sedaları)"[70]

Defter-i Hakanı Bütçesi tartışılırken Talat Bey, Defter-i Hakanı Nazırı Mahmut Esat Efendiye bir hayli sinirlenerek şu soruları yöneltmiştir. "Bendeniz esasen Kadastro Mektebi hakkında Nazır Beye bir sual soracaktım. Her hâlde Posta ve Telgraf Nezaretinden Defter-i Hakanı Nezareti daha mühimdir. Biz, filan yerdeki tarla şöyle oldu ve filan yerdeki arazi böyle oldu diyerek hiçbir zaman onun mensup olduğu Nazır buraya getirip sual sorduğumuz hâlde, muknî bir cevap alamayız. Her hâlde onun ikinci derecede olan Nazır gelecek, muamele-i cesime içinde yuvarlanan bir Nezareti ikinci derecede bir nezaret halinde bırakmak suretiyle neden tecziye ediyoruz bilemiyorum. Saniyen, asıl sualim, Kadastro Mektebi hakkındadır. Bu mektep bu sene kaç talebeye maliktir ve müddeti kaç senedir ve ne vakit bizde kadastro usulünü tatbik edebilecek kadar talebe yetiştirebilecektir? Çünkü bu pek mühim bir şeydir, bunu lütfen izah buyursunlar.

Meclis Başkanı araya girip "— Heyet-i umûmiyyesinin müzakeresinde buna dair izahat-ı kâfiye verildi."sözlerine rağman Talat Bey (Devamla) — Bendeniz o sırada bulunmadım. Bundan sonra ikinci bir sual soracağım. Soracağım ikinci sualin buna merbuyyeti vardır. Tekrar söylerse günah olmaz zannederim. Bu mektebin müddeti kaç seneden ibarettir? Bunu anlamak istiyorum. Başkanın tekrar müdahalesine rağmen ısrar eden Talat Bey, "— Tekrar etmek günah olmaz; fakat Heyet- i Umumîye müzakeresinde kâfi görülen bir şeyi tekrar öğrenmek için cevap istemek Heyet-i Umûmiyyeyi işgal olur ki, zannederim muvafık değildir. Evvelice söylediğini bilmiyorum, talebenin miktarı Heyet-i Umûmiyyede söylenmemiş, onu istiyorum." Meclis Başkanı da sonunda Talat bey'in sorusunu yanıtlamasını ister."— Nazır Beyefendi, talebenin miktarını söylemediniz lütfen tekrar buyurunuz?" Nazır Bey'in uzunca açıklamasının ardından tekrar söz alan Talat Bey'de uzun bir açıklama yapmıştır. "Bu mektebin vaz ve tesisindeki esbâb ve hikmeti biliyoruz ve geçen sene de bu mektebin kabul edilmesi hususunda müzaharette bulunan ve kabul edenlerden birisi ben idim. Tahrir-i araziye memleketin ihtiyacı o kadar şedittir ki, zaten zannedersem geçen seneki müzakerede de kadastro muamelesine bu sene başlasak, altmış sene sonra ancak biter yolundaki ifadata cevaben bendeniz hiç olmazsa bu sene açılsın da ellidokuz sene kalsın demiştim. Şimdi bakıyorum ki, bu mektep memlekette yapılacak tahrir-i arazi için mühim bir menşedir; fakat bunun böyle mukaddemat halinde kalması bizi

tamamıyla tatmin edemiyor. İhtiyaç o kadar mühimdir ki, bugün Hacı Mustafa Efendi Hazretleri yalnız hudutlarından bahsettiler ve hudutlar dönüm itibariyle tehdit ediliyor. Hududa itibar olunması yüzünden hâsıl olan binlerce müşkülat, İdare Memurlarını ve Taşrayı o kadar ezmektedir ki, bugün kimse kendi toprağına malik ve sahip olduğunu iddia edemiyor. Onun için, bu mektebin daha süratle ve daha çok talebe yetiştirmek için ne kadar fedakârlık yapmak lâzım ise, onu Meclisimizden istirham etmek suretiyle tevsiini arzu ediyoruz. Eğer kadastro muamelesine başlamak, bu mektepten mutlaka talebe çıkarmağa mütevakkıf ise - ki, onda şüphe yoktur- her halde şimdiden bunun talebesini tevsi etmek lâzımdır. Zira bu kadastroyu alel amyâ yapmak şimdiye kadar yapılan tahrirlere - tahrir değil, telvis edilmiş olan muamelâta - benzetmeyip, esaslı bir surette herkes kendi arazisine ve onun bir haritasına malik olmak suretiyle yapmak

İçin bu mektebe ihtiyaç-ı kati vardır. Bu mektebe karşı olan ihtiyacı, bu mektebin hâl-i hazırı tatmine kâfi değildir. Bütçenin heyet-i umumiyyesi hakkında söylenen sözleri Takvim-i Vakayîde okumakla iktifa edilemez. Zira beş seneden beri heyet-i umumîye hakkında söylenen sözlerden bir netice hâsıl olmamıştır ve bu suali tekrar etmekten maksadım, bu mektebin memleketin ihtiyacı nispetinde olmadığı görülüyor. Biz bunu hâl-i intizamda görmeli ve fazla talebe kaydına tâbi bulundurmalıyız ki, memleketin ihtiyacına tevafuk edebilsin. İşte bunu istirham eylerim."[71]

Harp Vergisi Kanunu Layihası görüşülürken de "Asker Kanunu mucibince efradı nizamiyeden bedeli nakdî vereceklerin bedeli nakdisi 50 liradan 60 liraya ve efradı redife ve ihtiyatiye bedeli nakdisi 30 liradan 40 liraya" çıkarılması teklif edilince Mehmet Talat Bey bu bedelin az olduğunu savunmuştur. Ona göre; Bizim memleketimizde bir insan ile bir pırasa müsavidir, ikisi de birdir. Bir ehemmiyeti yoktur. Bir adam ölmüş o kadar ehemmiyeti yoktur.

Binaenaleyh, esasen Ahzı Asker Kanununda da birçok takrirler verildiği halde kabul edilmedi, 50 lira bedeli nakdî, esasen pek az bir şeydir. Eğer bir askerin hali harbe iştiraki ve askerlik müddetince geçirdiği safahatı hayat iyesi düşünülürse, elhamdülillah Devri Sabıka nispetle bin kere refah içinde olmakla beraber, yine 50 lira ile ödenir bir şey değildir. Bunun karşılığı esasen azdır ve harbe bedenen iştirak etmek suretiyle kendilerinden vergi alınmak istenen efradı askeriyeden zaten fakir olanlar bedeli nakdî vermeyeceklerdir. Onlar doğrudan doğruya o şerefi ihraz ederler. Bu bedeli verecek olanlar hali vakti yolunda olanlardır. Bunun için her halde, mademki muvakkat bir şeydir, bendeniz verdiğim takdirde, o ciheti talep ediyorum. 50 liranın 70 liraya çıkarılmasını teklif ederim." Maliye Nazırı Vekili Mehmet Cevat Bey "Çoktur." Sözlerine rağmen Talat Bey(Devamla) — Hatta 100 lira bile olsa, çok bir şey değildir. Efendi hazretleri, vaktiyle ondası daha aşağı değildi. Efradı redife ve ihtiyatiyenin de 30 liradan 45 liraya iblağını

teklif ediyorum. Siz kabul edersiniz, etmezsiniz, o sizin bileceğiniz şeydir."[72] Sözleriyle bedelin artırılmasını savunmaktadır.

MAHİR SAİD BEY

Mahir Said Bey, Ali Mahir bey'in oğludur. 1877'de Ankara'da dünyaya gelmiştir. Cenevre'de okumuştur. 16 Ekim 1908'de 109 oy alarak Ankara'dan seçilmiştir. Muvazene-i Maliye Encümeni Zabıt Kâtipliği, aynı encümenin Mazbata muharrirliğini yapmıştır. 1910 ve 1911 yılı Bütçe Kanunlarını hazırlamıştır.[73] Mahir Said Bey, Mecliste 56 kez söz almıştır. Mecliste Talat Bey'den sonra en fazla etkinliği olan ikinci mebustur. Mahir Said Bey, Mecliste yaptığı konuşmalarda kayıtlara Mahir Said Efendi olarak da geçmiştir.

Ankara Mebusu Mahir Sait Efendi, Kânunu Esasi ve Hattı Hümayuna aykırı düşen Mürur tezkiresinin lağvı hakkında ne düşünüldüğünün Dâhiliye Nezaretinden istizahı hakkında verdiği takriri. Bendeniz geçenlerde Dâhiliye Nazırı Paşa Hazretlerini görmüştüm. Bundan da bahsetmiştim. Zaten Paşa Hazretleri, bunu nazarı dikkate alıp o takriri verdikten iki, üç gün sonra bunu hemen lağvedecek bir karar verdik dediler. Reisin "— O halde geri alınız." Sözlerine karşılık "— Efendim bunu verdikten iki üç gün sonra yani iki üç gün evvel gördüm, onun için bu esasen hallolmuş demektir; fakat arzu ederseniz kendisinden sorulsun. Esasen bu mürur tezkeresi Hükümetçe hal olunmuştur. Hükümet bunu kaldırmış; yalnız (Kart didantite) gibi bir şey kalmıştır. Bunu kaldırdık diyor."[74] Dolayısı ile Mahir Sait Efendi'nin verdiği takrir geri çekilmiştir.

Mahir Said Bey'de çok çeşitli konularda söz almıştır. Görüş belirttiği ya da söz alıp kısa olarak konuştuğu konularda olmuştur. Mahir Said Bey'inde şu konularda söz aldığını görüyoruz:

Hariciye Nezareti Bütçe Görüşmelerinde

Postane de açılan mektuplar Hakkında

Maliye Nezareti Bütçe Görüşmelerinde

Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti Bütçe Görüşmelerinde

Nafıa Nezareti Bütçe Görüşmelerinde

Askeri Harcırah Kanunu Bütçesi Münasebetiyle

Bahriye Nezareti Bütçe Görüşmelerinde

Düyun-ı Umumiye Müdüriyet-i Umum iyesi Bütçesi Münasebetiyle

Hanedan-ı Saltanat Bütçesi Münasebetiyle

Harbiye Nezareti Bütçe Görüşmelerinde

Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesi Münasebetiyle

Meclis-i Mebusan Dairesinin Bütçesini tetkik etmek üzere komisyon kurulması hakkında

Sıhhiye Nezareti Bütçe Görüşmelerinde

Dâhiliye Nezareti Bütçe Görüşmelerinde

Meclis-i Umuminin 1327 senesi Bütçesi münasebetiyle

Samsun-Sivas demiryolunun bilumum masarifinin avans suretiyle Hazine-i Maliyeden tesviyesi hakkında kanun Lâyihası münasebetiyle

Askerî Harcırah Kanunu Lâyihası münasebetiyle.

1327 senesi bütçesinde Zatı Hazreti Padişahî ve Hanedanı Saltanat muhassasatı kısmında muharrer Hatice Sultan'ın maaşı hakkında Meclisi Ayan Riyaseti tezkiresi münasebetiyle.

1327 senesi varidat bütçesi münasebetiyle.

Jandarma Umum Kumandanlığı 1327 senesi bütçesi hakkında Meclisi Ayan Riyaseti tezkiresi münasebetiyle.

İhtiyat sınıfı Darülfünun talebelerinin arzuhalleri ve İstida Encümeni mazbatası münasebetiyle.

Evkaf Nezaretinin 1327 senesi fazla varidatından 60 000 liranın inşaat ve tamirat tertibine ilaveten sarfına mezuniyet itası hakkındaki kanun Lâyihası münasebetiyle.

Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu Lâyihası münasebetiyle.

Mahir Said Bey'in görüldüğü üzere söz aldığı konular ağırlıklı olarak Bütçe ile ilgili olan meselelerdir. Seçim bölgesi olan Ankara ile ilgili olarak doğrudan veya dolaylı olarak herhangi bir konuyu da gündeme getirmemiştir. Ancak Ankara merkez Mebusu olan diğer mebuslar ile kıyasladığımızda Mecliste daha fazla ses çıkaran bir vekil olarak karşımıza çıkmaktadır. Mahir Said Bey'in Fikir beyan ettiği konuşmalarından kimi örneklere baktığımızda onun da Mehmet Talat Bey gibi söz aldığı konuları bilen ve yetkin bir kişi olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Özellikle mali konularda son derece bilgili bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.

Mahir Said Bey Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti Bütçe Görüşmelerinde Posta işleri ile ilgili olarak, "Hepimizin malûmudur ki, bu Posta işlerimiz pek yolunda gitmiyor, hepimizin az çok şikâyetimizi mucip oluyor. Fakat bu hal, Devri Meşrutiyette zuhur etmiş bir şey değildir. Bilirsiniz ki Devri Sabıkada Posta daha fena sui istimalata uğramıştır. Hamdolsun, iki seneden beri oldukça bir tariki salâha girdik. (Kafiyen girmedi sedaları) Bu hususta mütehassıslar celp edildi. Yolsuzluklar ne cihettedir tetkik edilir. Tabii yavaş yavaş yoluna girecektir, daha iyi olacaktır. Bu, şimdi bu esnada müzakere olamaz. Bunu şimdiye kadar neden tamamen yoluna koymadınız diye bütçe esnasında tetkik edemeyiz. Bütçeyi tatil mi edelim? Malûmdur ki bu işler beş günde, üç ayda, beş ayda yoluna giremez. Yavaş yavaş yoluna girecek. Fakat bizim bir söyleyeceğimiz varsa, elbette memuru mahsusuna ihtar edeceğiz, bütün şikâyetlerimizi söyleyeceğiz."[75] Diyerek konunun hassasiyetini dillendirmiştir. Ayrıca Ankara Mebusu Mahir Sait Bey'in Posta hanede açılan mektuplar hakkında Dâhiliye Nezaretinden bir soru önergesi(sual takriri) vermiştir. "Riyaseti Celileye Posta ve Telgraf bütçesi münasebetiyle muttali olduğumuz

Erzurum Valisinin, arkadaşlarımızdan birinin mektuplarım açtırması keyfiyeti gayet mühim ve Kanunu Esasiye münâfî olmakla, sıhhat ve âdemi sıhhatinin Dâhiliye Nezaretinden sual olunmasını rica ederim. Ankara Mebusu Mahir Sait" [76] Takrir kabul yapılan oylama sonucu kabul edilerek, Dâhiliye Nazırı(Edirne) Mehmet Talat Bey tarafından uzunca izahat yapılarak bu soruya cevap verilmiştir. Bu uzun konuşmanın bir bölümünde konuyu Nazır şöyle açıklamaktadır: "Dâhiliye Nezaretinde bulunduğum müddetçe Kanunu Esasiye benim tarafımdan veya rüfekam tarafından bir darbe indirilemez. Eğer böyle bir şey hissedersem, mâni olmaya çalışırım. Muvaffak olmazsam istifa eder aranıza girerim, buradan müdafaa ederim. Burada da müdafaa edemezsem Meclisten de çekilir, dışarıda yine müdafaa ederim. Bunu size bir misal ile arz edeceğim. Bugün Avrupa'da bazı adamlar bir takım fikirlerle gazeteler neşrediyorlar ve memlekete ithale çalışıyorlar. Bu gazeteler buraya kapalı zarflar derununda geliyor ve zarflar aynı renktedir ve bunlar da geldiği günde dört yüz, beş yüz adet olarak geliyor. Bunlarda Matbuat Kanununun verdiği selâhiyyete binaen, Meclisi Vükelâ kararıyla ithali men' edilen evraktandır. Öyle olduğu halde kafiyen bu bâbda Hükümet hiçbir teşebbüs icra etmiyor, serbest bırakıyor. Kimsenin mektubuna tecavüz etmiyor. O mektupların cümlesi, mürselünileyhi yedine tevdi ediliyor. Buna da hepiniz şahitsiniz, çünkü hepinize de geliyor. Demek ki kat'iyyen Hükümet bu tarike tevessül etmez ve edemez. Çünkü Kanunu Esaside sarahaten memnudur. Kaldı ki benim zamanımda bu olamaz. Çünkü bunun tevlit edeceği mehâzîri ben bilfiil görüp bilenlerdenim. Bu, o kadar muzır netayic tevdi eder ki, artık kimse kendi mektubundan emin olamaz. Posta memurlarına öyle selâhiyyeti vâsie veriliyor ki, Memaliki Osmaniye dâhilinde bulunan otuz milyon halkın mektuplarını açınız demektir. Artık o mektupları açacak, banknot bulacak, yani bu, memurini suiistimale sevk edecek. Devri Sabıkta fevkalade mazarratını ve bilfiil tecrübe ettik…"[77] diyerek Posta memurlarına verilen geniş yetkilerden dolayı çeşitli nedenlerle açılan mektupların böyle kanuna aykırı olarak açılmasının zararlarını daha önce tecrübe ettik, bu sebepten bu durumdan derhal vazgeçilmesi gerektiğini söylemektedir.

Nafıa Nezareti Bütçe görüşmeleri sırasında da Muvazene-i Maliye Encümeni Zabıt kâtipliği ve aynı encümenin Mazbata Muharrirliği yapan Said Bey, Encümene gelen bütçe hakkındaki mali konuları açıklayıcı bir konuşmayı Mecliste yapmıştır. Açılacak Mühendis Mektebinin inşası ve tedrisat kadrosu için 3 milyon 115 bin lira verildiğini ve diğer bazı konuları açıklayıp bunun encümende de kabul olduğunu izah etmiştir.[78]

Muvazene-i Umumiye Kanunu layihası münasebetiyle çok uzun bir konuşma yapan Mahir Said Bey, konuşmasını şu sözlerle bitirmiştir. "Varidat ve masarif hakkındaki sözüme bu suretle hâteme verdikten sonra bunlar arasındaki farkı taharri ve tayine lüzum görmeden, çünkü bu artık herkesçe malumdur, kabineye karşı olan ricalarımı tekrar edeceğim.

Bu ricalar ki tabii siz de kabul ettiniz, bütçenin esnayi tetkikinde daha ciddî tasarruflar icrasına muvafakat eylemesidir. Sizlerden de büyük bir ricam, bütçenin müzakeresini çabuk bitirerek bunu vaktiyle hükümete vermekliğinizdir. (Alkışlar).[79] Konuşmasını özetlersek gelir ve giderler ile ilgili olarak birçok rakamlar veren Said Bey, tasarruf konusuna da değinmektedir. Maliye nazırı Cavit Bey'in bu konuda şu sözleri ile aynı görüşte olduklarını belirtmektedir. «Ahvali maliyemiz, icra kılınandan fazla tasarrufa riayet olunmasını, yani atılmış olan adımlardan bir ikisinin geriye alınmasını icap edecek derecededir. Bunun ne dereceye kadar mümkün olacağını encümeninizin tetkikatı meydanı sübuta koyacaktır. Herhalde hükümet de bu hususta tamamen Bütçe Encümeninin arzularını isafa müheyya olarak yeni tasarruf ve iktisat vesâiti aramaktan çekinmeyecektir.» Bu sözle tekaüt maaşları hakkında söylenilen söz ki «Ahvali maliyemiz bu derece tekaüt ve mâzuliyet (memuriyete son verildiğinde ödenen para) maaşı verecek derecede değildir» sözüdür.[80] Görüldüğü üzere emekli ve memurlara bir sebepten dolayı memuriyete son verildiğinde ödenen paranın fazla olduğu konusundaki fikirleri, kendisini bir diğer Ankara Mebusu Mehmet Talat Bey'den ayırmaktadır. Çünkü ceridelerde gördük ki, Mehmet Talat Bey, memurlara zam konusunda her zaman istekli ve aldıkları maaşların azlığı konusu üzerinde sıklıkla durmaktadır. Mahir Sait Bey ise bütçede kısıtlamaların, tasarrufun öneminden bahsetmektedir. Tasarruf yapılamadığı için borçlanmanın da arttığını, bütçe açığının büyüdüğünü çeşitli vesilelerle dile getiren Said Bey, meclise bir konuşmasında şöyle seslenmektedir. "Filhakika efendiler, geçen seneki vaka - ki, vakai istikrazdır - büyük bir şeydi, Esasen her sene 7–8–10 milyon açıkla bütçeyi kapatmak meselesi hattı zatında ehemmiyetli bir meseledir. Buna munzam olan had ise i istikraz bir milletin itibarı malîsine pekiyi bir tesir hâsıl edemezdi. Bunun için bütçenin tertip ve tanziminde bir parça daha ziyade icap ediyor idi. Mazbatamızda yazdığımız gibi, biz, bu olanlar bitenlerden sonra bütçe hususunda daha ziyade sıkı meslekî iktisadî, daha ciddî bir meslekî malî görmek arzu ettik. Cavit Bey bazı şeyler söylediler, dediler ki, "Vakıa ahval bütçede daha ziyade tasarrufu icap ediyordu, fakat biz bu dereceden ziyadeye varamadık, bazı masraflar vardır ki, bunu daha ziyade kısmak imkân haricindedir. Bu suretle tasarruf at yapsaydık, 300 – 500 bin liralık bir şey kısacaktık ki, bu miktar da 35 milyonluk bir bütçede o kadar tesiri haiz değildir." Vakıa bu söz, bütçenin bazı fasılları için, bazı deva için bütçeleri için bir parça doğrudur. Orada sıkıştırsak sıkıştırsak en nihayet 300 – 500 bin liralık bir tasarruf temin edebiliriz, Bazı fasılları vardır ki, buralarda biz hayliden hayliye tasarruf kabildir ve kabineden bunu bekledik." [81] Sözleriyle harcamaların fazlalığından bahsetmektedir.

Defter-i Hakanı Bütçesi münasebetiyle konuşan Mahir Said Bey, maaş fasıllarından 3.600 kuruş tenzilat yaptıklarını, 1.200 kuruş verilen veznedara 300 kuruş zam isteği olduğunu

ama bunu kendilerinin kabul etmediğini söylemektedir. Sebep olarak da bu seneki bütçenin uygun olmadığını, zam tekliflerinin bir iki tekliften ibaret olmadığını, bütçeyi tamamen değiştirdiğini, maaş kısmını ise baştanbaşa tadil ettiğini ifade ediyor. 28.000 liralık fazla bir zam teklifi, bütçeyi beşte bir oranında değiştiriyor. Bu durum da bütçenin yeniden tanzimi demektir. Duyun-ı Umumiye bütçesine 45 milyon kuruş, hanedan Bütçesine 960.000 kuruş, imalat-ı Harbiye Bütçesine 216.119, 5.845.858 kuruş ilave olduğunu söylüyor. [82]

Darülaceze'ye para verilmesi konusu Mecliste tartışılırken "Reis beyefendi, rica ederim, biz bu gibi hayır işleri için pek ziyade galeyana geliyoruz. Bunlar, çok hissiyatımıza dokunuyor. Bütçeyi çok kabartıyoruz. Hepimiz buraya verelim, şuraya verelim diyoruz. Hazineyi sahipsiz bir bütçe, sahipsiz bir hazine gibi görüyorum."[83] Diyerek hissiyatla değil daha gerçekçi davranılması gerektiğini ifade etmektedir. Ancak diğer mebusların Darülaceze'nin tahsisatının artırılması konusunda birçoğunun hem fikir olduğunu görüyoruz. Meclisteki Zabıt kâtiplerine zam verilmesini gündeme getiren Mebuslara çıkışan mahir Said Bey, şu sözleriyle zam konularında hassasiyetini dile getiriyordu. " Efendim, biraz daha tafsilât vereyim. Bunu bir defa ayırmak icap eder. Meclis-i Has'taki Zabıt Kâtiplerinde başka şeyler de aranır zannederim. Oraya (600), (800), (1.000) kuruşa efendi almazlar. Bu usulden değildir. Oraya başka evsafta efendiler ararlar, ona 2.500 -3.000 kuruş verirler. Şimdi bendeniz bu efendilerin mesaisini takdir etmiyorum değil, bilakis ziyade görüyorum veyahut beraber görüyoruz, Fakat bu, vehleten olmaz. Mecdi Efendi Hazretleri! Niçin Encümende teklif etmediniz?"[84] Diyerek devamında "Efendim, biraz daha izah edeyim. Bu teklif, bu efendilerin bugünlerde şifahen ve tahriren vuku bulan müracaatları üzerine yapılmıştır ve böyle müracaat katiyen vaki olmamalıdır. Bu, usule muhaliftir. Şahsî, zati müracaatlar üzerine biz burada zam icra edemeyiz." sözleriyle tartışmalara neden olmuş, sonuçta gelecek seneye bırakılmıştır.

Samsun-Sivas demiryolunun bilumum masarifinin avans suretiyle Hazine-i Maliyeden tesviyesi hakkında kanun Lâyihası münasebetiyle söz alan Mahir Said Bey, kanun layihasının okutulmasından sonra söz verilerek izahat istenmiştir. Çok uzun bir konuşma yapan Said Bey bu hattın son derece gerekli olduğunu, Nafıa Nezaretinden malumat istediklerini ifade etmektedir. Bu hat için önce dar olarak hesaplanıp sarf edilecek para 2 milyon 400 bin olarak düşünülmüştür. Fakat hattın önemi göz önüne alındığında geniş yapılmasına karar verilmiş ve maliyet 3 milyon küsur lira olarak çıkarılmıştır. Elimizde bulunan cetvelde 1327 senesinde (240.000), 1328 senesinde (840.000),1329 senesinde (931.000) ve 1330 senesinde (1.090.000) lira sarf edilmek üzere bir taksim yapılmıştır. Encümen bu rakamları tabi tetkik edemez. Ancak bu hattın yapılmasının da önemi büyüktür. Bu nedenle bunun kabul edilmesini ve bir an evvel inşasına başlanmasını,

istikrazlara başvurmadan yapılmasının uygun olduğu konusundaki görüşlerini açıklamıştır. [85] Meclis bu konu ile ilgili olarak uzun uzun müzakerelerde bulunmuştur. Her bir mebus farklı örnekler ile düşüncelerini açıklamıştır. Hararetli sayılabilecek tartışmalardan sonra Kütahya Mebusu Hasan Tahsin konu ile ilgili olarak iki ayrı önerge vermiştir. Önergelerin oyamaya alınmış ancak kabul edilmemiştir. Sonuçta yine Mahir Said Bey'in teklifi kabul edilmiştir.[86]

Mahir Said Bey'in zam verme konusundaki cimriliği ve ketumluğu malumdur. Fakat Askeri Harcırah Kanunu dolayısıyla söz aldığında Lütfi Paşa'nın zam verilmemesi konusundaki fikirleri de hoşuna gitmiştir. Ancak burada lüzumlu olduğu zaman da zam yapılmalıdır fikrini de ilave etmektedir. Gümüşhane Mebusu Lütfi Paşa'nın "— Bütçemiz müsait değil bizim, tenkis varsa onu söyleyin, kabul edelim. Yoksa zam filan söylemeyin. Zammı katiyen kabul etmiyoruz." Sözleri üzerine Mahir Sait Bey " — Paşa Hazretleri bilhassa Muvazene Encümeni namına bu teklifinize teşekkür ederim. Keşke böyle fikirler çoğalsa; fakat aynı zamanda Muvazene Encümeni, tasarruf yapacağız, bütçe açığını kapatacağız diyerek, lazımı da reddetmek taraftarı değildir. Efendim, bir haksızlığı ortadan kaldırmak için, senevî elli, altmış bin lira bir masraf ihtiyarını bu millet çok görmez. Bunu rica ederim, alelusul müzakere edelim de çıkarıverelim." Sözleriyle bu zamma olumlu bir görüş bildirmiştir.[87]

Mahir Said Bey'in Meclisteki konuşmaları çoğu zaman büyük bir coşku ve alkışlarla dinlenmiştir. Bu konuşmalardan birini de yine gelir ve giderler ile ilgili yaptığı bir konuşmasıdır. Sait Bey, alkışlar alan bu konuşmasında "bütçenin denkliğini, ya gelirin artmasıyla yahut masrafların azaltılmasıyla olur. En ziyade, masrafın azaltılmasıyla olur. Çünkü Kuvvei İcraiyyenin (yürütmenin) gösterdiği varidat fazlalıklarını o kadar mümkünülhusûl görmüyorlar, hakları da var. Belki de mümkünülhusûl olmayacaktır. Tasarruf yapalım, fakat ne çare ki, bütçe bize geç geldiği için bu tasarrufu biz yapamayacağız diyorlar. Biz bu sefer, tasarrufu gösteriyoruz, hem 600 bin lira raddesinde bir tasarruf gösteriyoruz. Sonra, bu hususiaki müşkülatı izale ediyoruz, ondan sonra Ayanı Kiram, olmaz diyorlar. Bendeniz, bu vaziyeti anlamıyorum. Maaş hususundaki bu ısrarı, bu Tekaüt Kanunlarına verdikleri ehemmiyeti katiyen anlamıyorum, siz anlıyorsanız söyleyin. Her halde Ferit Beyin dediği gibi, katiyen Encümen namına söylüyorum, bu takarrür etmiştir. Bunda hiç tereddüde, işti baha, hiçbir şeye mahal yoktur. Biz bunu tahtı karara almadıkça, katiyen dağıtmayacağız.

(Alkış) Eğer biz bir Millet Meclisi isek, Milletin Hazinesine sahip isek, Millet, bize mukadderatı üzerinde salahiyeti vermiş ise, bizim arzumuz budur. Hükümete, şu masrafı şu dairede yapın diyoruz, onlar o dairede sarfiyata mecburdurlar. (Alkış)"[88]

Emekli maaşlarının çok fazla olduğunu

da söyleyen Sait Bey'in bu konu ile ilgili olarak sözleri şöyledir. "Biz Muvazene Encümeninde bulunmak sıfatıyla bu memleketin umur-u maliyesiyle bir parça ziyadece uğraştık ve size arz ettik ki, bu maaş, hakikaten, değil bu memleketin bütçesi için, diğer memleketlerin bütçesi için bile çoktur. Hiçbir devlette, Almanya da dâhil olduğu halde, bu derece tekaüt maaşı verildiğini görmedik. İtalya, Fransa kanunlarını getirdik, bunlar üzerinde tetkikat yaptık, o suretle tadil ettik. Bu tadilimiz beş günlük, on günlük bir şey değildir. Bu bütçe ile uğraşmaya başladığımız günden itibaren, nerede bir tasarruf, nerede bir israfı izale edecek şeyler varsa, onlarla tevaggul ettik ve bu tadilimizi o suretle yaptık. Binaenaleyh, bu cihet bir defa böyle bir lahzanın içinde, bilatetkik yapılmış değildir. Hatta şurasını da diyebilirim ki, bu tadilimizden suret-i gayr-i resmiyyede Askerî Encümeni Azası arkadaşlarımızdan bazıları da vakıf olmuşlardı. Bunu da ayrıca arz ediyorum."[89]

HACI MUSTAFA EFENDİ (BEYNAMLI)

Hacı Mustafa Efendi de Mecliste Mahir Said Bey'den sonra en fazla etkinliği olan bir mebustur. Hacı Mustafa Efendi'nin biyografisi hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra Mecliste dile getirdiği konular üzerinde durulacaktır.

Hacı Mustafa Efendi (Soyadı Kanunu'ndan sonra Hacı Mustafa Beynam) Osmanlı Mebus an'ında ve TBMM 1. Dönem'de Ankara milletvekilliği yapmış bir din adamıdır.1866'da Ankara-Bala İlçesi'nde doğdu. Babası Hacı Halil Efendi'dir. İlköğrenimini köyünde, orta öğrenimini de Bala'da tamamladı. Daha sonra Konya medreselerinde öğrenim görerek müderrislik icazeti aldı. Öğrenimi sonrasında Ankara-Kocabey Medresesi'nde müderris olarak göreve başladı. Bu görevde iken, II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra toplanan Osmanlı Mebusan Meclisi'ne 17 Mayıs 1908'de Ankara Milletvekili seçildi. Sonraki Dönemde yeniden milletvekili olarak yasama görevini 5 Ağustos 1912'de Meclisin feshine kadar sürdürdü. Milletvekilliği sona erince Ankara'ya müderrislik görevine döndü. Milli Mücadele'ye Kuvayı Milliyecilerin yanında olarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde çalıştı. TBMM 1. Dönemi için yapılan seçimde Ankara Milletvekili seçilerek 23 Nisan 1920'de Meclisin açılışında hazır bulundu. Mecliste İrşad, Şeriye ve Evkaf komisyonlarında görev aldı. Sakarya Savaşı sırasında Batı Cephesi'nde askerin moralini yüksek tutmaya memur edilen kurulda (İrşad Heyeti) görev yaptı. 20 Kasım 1922'de yeni seçilen Halife Abdülmecit Efendi'ye kutsal emanetleri teslim eden ve TBMM adına görevini kutlayan heyette yer aldı. Meclis kürsüsünden çeşitli konularda ikisi gizli oturumda 50 konuşma yaptı. Beş soru, iki gensoru önergesi ve bir kanun önerisi verdi. Milletvekilliği sona erince 1 Kasım 1923'te Ankara Darülhilafe Medresesi'ne müderris olarak atandı. Medreselerin kaldırılması üzerine 14 Eylül 1925'te Ankara Vaizliğine getirildi. 16 Aralık 1926'da Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere Heyeti Azası oldu. Bu görevde iken, 25 Ekim

1931'de vefat etti. Evli ve üç çocuk babası idi. Mecliste " Hacı Mustafa Efendi" olarak anılırdı ve "Beynam" soyadını almıştır.[90]

Hacı Mustafa Efendinin Meclise üç önerge, iki gensoru ve 36 kez çeşitli konularda söz aldığı görülmektedir. Meclise verdiği önergelerden birisi, asi ve taşkınlara sebebiyet verecek derecede azgın akan akarsulara karşı tedbir alınması ve bazı nehirlerle Yeşilırmak'ta Kazabad ovasına kanal yapılması suretiyle taşkınlıkların önlenmesi konusunda verdiği önergedir. Önerge kabul edilmemiştir.[91] Önerge reddedilmiştir. Fakat Hacı Mustafa Efendi'nin 27 Ocak 1909 tarihinde vermiş olduğu bu önerge, daha sonra Mecliste görüşülmüş ve "Ameliyatı İskaiye İşletme Kanunu Muvakkatı" adı altında dört fasıl,39 madde halinde 1 Şubat 1911 kabul edilmiştir.[92] Diğer bir önerge ise, Hürriyetin ilanını fırsat bilen muzır şahısların tecavüzlerinin artmakta olduğu, bunu önlemek için her vilayette bu gibilerden bir kaçının idamı lüzumuna dair takrirdir.[93] Bu önerge Mecliste uzun uzun tartışılmıştır. Kırkkilise Mebusu Mustafa Arif Bey, Bu takririn nazarı dikkate alınmaması gerektiğini ifade etmiştir. Böyle bir hükmü verecek makamın mahkemeler olduğunu söylemiştir.[94] Bu tartışmaya Saruhan Mebusu Sait Bey'de katılmıştır. Mustafa Arif Bey'in sözlerine katılmıştır. Tartışmalara Dersim Mebusu Lütfi Fikri Bey, Erzincan Mebusu Ömer Fevzi Efendi, Antalya Mebusu Hamdi Efendi, Konya Mebusu Mehmet Vehbi Efendi, Diyarbakır Mebusu Arif Bey, Tokat Mebusu İsmail Paşa, İstanbul Mebusu Mehmet Asım Efendi, İzmir Mebusu Seyit Bey ve Aristidi Paşa, Halep mebusu Nafi Paşa, Biga Mebusu Arif İsmet Bey, Karesi Reisi Şefik Bey, Bursa Mebusu Sabri Efendi katılmıştır. Konu ile ilgili olarak İstanbul Mebusu Mehmet Asım Bey bazı noktalara dikkat çekmektedir. Şer'an idamı gerçekleştirilmesi gereken kişiler olduğu halde bunun yapılmadığı ifade ediliyor. Bazı şahısların işlediği öyle suçlar vardır ki, bu suçların şeri hükümlere uygun olarak idam edilmesi gerekiyor. Böyle bir durumda şeri hükümlere göre yargılama yapılmadığında idam cezası da uygulanamıyor. Cinayet mahkemelerinde kanuna uygun olarak yargılananların affı da ancak Padişah'a ve onun icrasına kalıyor. Cinayet Mahkemelerinde yargılananların idamına hüküm verildikten sonra kişilerin şeri mahkemelere başvurma hakları vardır. Ama halkımızın çoğu bunu bilmez demektedir.[95] Konya Mebusu Mehmet Vehbi Efendi, Konya'da şeri mahkemeler tarafından hükmü verilmiş bazı idam davalarının uygulanmadığını belirtiyor.

İzmir Mebusu Seyit Bey, Kuvvei İcra iyenin (yürütmenin) idam cezasını icra etmesi için teklif verilecek olursa, Meclis-i Mebusan vazifesini aşmış olur. Ancak bilinen odur ki, verilen idam cezaları da uygulanmamaktadır. İzmir Mebusu da İzmir ve havalisinde bu konudan pek bir muzdarip olduklarını ifade ederek, idam cezalarının uygulanması gerektiğini şiddetle vurguluyor. İzmir de hemen hemen 1000 kişi hakkında idam cezası olduğu halde uygulanmadığını söylüyor. Sözlerini de

"Onun için bugün İzmir Vilâyetinde 1 - 2 idam icra oluverirse («Her yerde her yerde» sedaları) iş, derhal biter." diyerek bitirmektedir. Ardından "SEYİT BEY (Devamla) — Lâkin doğrudan doğruya Kuvvei Teşri iyeyi(yasama) haiz olmak itibariyle bu Heyet, Hükümeti İcraiyeye (yürütme) şöyle yap diyecek olursa, bu da vazifesini tecavüz olacak. Bu da caiz değildir. Bu da şüphesiz kabul olunur bir fikirdir. Onun için 2 tarafı kabul ederek telifi beyn etmeli. Bir çaresine bakmalı. Meclis o nispette bir karar ittihazıyla ya gayri resmi bir suretle Hükümete imtiyaz vermek rehavetini kaldırsınlar da biraz kendileri de canlansın iş görsünler."[96]

Burada dikkati çeken husus, meclisin bir yasama organı olarak, yürütme kuvvetine karışmama konusunda mebusların büyük çoğunluğunun fikir birliğinde olmalarıdır.[97] Şeri mahkemelerin yanında, Nizamiye mahkemelerinin bulunması alınan kararlar konusunda da bir karışıklığa yol açtığı görülmektedir. Sonuçta çetin tartışmaların ardından Ankara mebusu Hacı Mustafa Efendinin Meclise verdiği önergenin Adliyeye havale olunması kararlaştırılmıştır.

Hacı Mustafa Efendinin meclise verdiği üçüncü önerge ise Ankara ile ilgilidir. Ankara'nın merkezinde ve haricinde yaygın halde bulunan frenginin tedavisi için daha önceleri inşasına başlanmış olunan frengi hastanesinin inşasının ikmaline dair takririnin ait olduğu encümene gönderilmesi hakkındaki önergesidir.[98] Hacı Mustafa Efendinin verdiği bu önergede kabul edilerek, Sıhhiye Encümenine havale olunmuştur.

Hacı Mustafa Efendi, verdiği bu önergeler dışında iki de gensoru önergesi (istizah takriri) vermiştir. Ankara Vilayetinin, Kırşehir sancağının, Keskin kazasında halkın huzurunda Yüzbaşı Sadık Efendi ile bir eri mavzerle katleden ve halktan birinin ölümüne de sebebiyet veren Kolağası Seyfettin hakkında gerekli kanuni işlemlerin yapılmaması hakkındaki gensoru önergesidir.[99] Gensorunun Harbiye Nezaretine verilmesi kararlaştırılmıştır. Ardından da 21 Mayıs 1325'de konu ile ilgili olarak Adliye Nazır Vekili Mahmut Esat Bey mecliste altı sayfa süren uzun izahat vererek cevaplandırmıştır.[100] Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta da Adliye Nazırlığının mahkemelerin işlerine karışamayacağı konusundan asla taviz verilmemesidir. Bununla ilgili olarak Mahmut Esat Efendi şu sözleri sarf etmiştir."Mahmut Esat Efendi (Adliye Nazır Vekili) — Ben, Mahkeme-i Temyizin iktidar ve haysiyetini muhafaza için böyle yaptım. Zira bir Nazır, böyle hükmediniz diyemez, şöyle yapın diyemez. Lâkin bakınız, şimdi Babıâli'ye yazılmasının neticesi ne olacak? Fetvahane-i celil, benim maruzatımı munasib görecek. 'Bu, muvafığı şer'i şeriftir. Babıâli'ce tebliğ edilecek, Mahkeme-i Temyize şeran böyledir diyecek."[101] Gereken titizliğin gösterileceği, verilen izahatın yeterli olduğu kabul edilerek konunun gereğinin yapılacağı konusunda Adliye Nazır Vekili Mahmut Esat Bey konuşmasını tamamlamıştır.[102]

Önerge ve Gensoruları dışında Hacı

Mustafa Efendi, diğer iki mebus gibi Mecliste son derece faal olan bir mebustur. Meclisteki görüşmelerde 36 kez söz almıştır. Hacı Mustafa efendinin söz aldığı konuların ana başlıklarla şöyle tasnif edebiliriz.

—Keskin Kazasında halkın huzurunda Yüzbaşı Sadık Efendi ile bedeli nakdi efradından bir eri mavzer ile katleden ve halktan birinin ölümüne sebebiyet veren Kolağası Seyfettin hakkında gerekli işlemlerin yapılmamasına dair istizah takriri münasebetiyle.

—Posta ve Telgraf Nezareti teşkilatı hakkında kanun Lâyihası münasebetiyle.

—Bingazi Mebusu Yusuf Şetvan Bey hakkındaki tetkiki İntihabat Encümeni mazbatası münasebetiyle.

—Ankara Mebusu Mustafa Efendi ve rüfekasının, damızlık tiftik keçilerinin men'i ihracına dair takriri münasebetiyle.

—Müsakkafat Vergisi Kanunu Lâyihası münasebetiyle.

—Maliye Nezareti bütçesi münasebetiyle.

—İstanbul ve mülhakatındaki imaretler muhassasatımın talebe-i ulûma tahsisi hakkındaki kanun Lâyihası münasebetiyle.

—Kanun-u Ceza'nın bazı mevaddı makamına kaim kanun lâyihası münasebetiyle

—Teşvik-i Sanayi Kanunu Lâyihası münasebetiyle.

—Nafıa Nezareti 1327 senesi bütçesi münasebetiyle.

—Saruhan Mebusu Şekip Bey'in kadro harici kalan mağdurun-i siyasîye hakkındaki kanun teklifi münasebetiyle.

—Harap mebani-i vakfiye ve vakıf arsaların nakde tahvili hakkında kanun Lâyihası münasebetiyle.

—Maarif Nezareti 1327 senesi bütçesi münasebetiyle.

—Maliye Nezareti 1327 senesi bütçesi münasebetiyle.

—Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu Lâyihası münasebetiyle.

—Sivas Mebusu Mustafa Ziya ve Kayseri Mebusu Hacı Kasım Efendilerin Demiryolları istasyonlarında çürümekte olan buğday ve hububat-ı saire hakkındaki takriri münasebetiyle.

—Evkaf Nezareti 1328 senesi bütçesi münasebetiyle.

—Karesi Mebusu Hasan Ferhat Bey ve rüfekasının Nizamname-i Dâhili'nin «Usul-ü Müzakereye dair maddesinin tadili hakkındaki teklifine dair Nizamname-i Dâhili Encümeni mazbatası münasebetiyle

—Kütahya Mebusu Abdullah Azmi Bey ve rüfekasının Darıca yangını münasebetiyle kabul olunan Kanunun Simav Kasabası hakkında da tatbikine dair kanun Lâyihası münasebetiyle.

—Mensubu askeriyenin siyasiyat ile men'i iştigali hakkında Askerî Ceza kanunnamesine zeyil kanun Lâyihası münasebetiyle.

—Meclis-i Mebusan binasının sureti muhafaza ve inzibatı hakkında beyanatı.

— 1328 senesi Adliye Nezareti bütçesi münasebetiyle.

— 1328 senesi Defter-i Hakanı bütçesi münasebetiyle.

— 1328 senesi Posta ve Telgraf Nezareti bütçesi münasebetiyle.

— Draç Mebusu Esat Paşanın Taraf-ı Hazret-i Padişahîden Meclis-i Mebus an Riyasetine tahsis edilen Saraya ne sebeple teşrif buyrulmadığı ve bu Saraya ait demirbaşlardan bir kısmının aşırıldığı hakkındaki şayiaya dair Makam-ı Riyasetten sual takriri münasebetiyle.

— Harp Vergisi Kanunu Lâyihası münasebetiyle.

Hacı Mustafa Bey'in Mecliste üzerinde konuştuğu ana konuları özetlersek;

Bütçe Konuları

Kanun Layihaları

Sosyal Meseleler

Askeri Konular

Ankara ile ilgili yöresel sorunlar (Frengi hastalığı ve tiftik keçilerinin ihracının meni)

KASIM NURİ EFENDİ

Kasım Nuri Efendi, 1858'de Ankara'da dünyaya gelmiştir. Rüştiyeyi bitirmiştir. Ankara mektebi mümeyyizliğinde bulunmuştur. 17 Kasım 1908'de 76 oy alarak Ankara mebusu seçilmiştir. Aynı görevi Üçüncü Devrede Yozgat'tan seçilerek sürdürmüştür.

Kasım Nuri Efendi'nin mecliste çok faal ve konuşan bir mebus olduğunu söyleyemeyiz. Toplamda mecliste sekiz kez söz almıştır. Söz aldığı konulardan biri aynı seçim bölgesinden olan "Ankara Mebusu Mehmet Talat Bey ve rüfekasının Anadolu Demiryollarının tesrii harekâtı ve muakevlesinin ilanına dair istizah takriri münasebetiyle"dir. Kasım Nuri Efendi, "Ankara Vilâyeti ziraat makamdır. Başlıca ihracatımız hububat, dakik, tiftik, yapağı, meyve ve mevaşi vesaire olup, bunlardan lâyıkıyla intifa, ihracatın teksirine vabestedir. Teksiri ihracat, serveti dâhiliyenin tezyidini mucip olacağı gibi, Kumpanyanın da fevaidini istilzam edeceği tabiidir. Bu noktai nazardan, ücra'tının tenzilini ve Kumpanya, şimendiferin Ankara'ya bidayeti vürudundan beri vesaiti nakliyeye ehemmiyet verilmiyordu. Adî, köhne vagonlar sevk etmekte olduğundan, badema Rumeli hututu hadîdiyesinde işletilen ve istirahata beşeriye yi temine kâfi olan etrafı gezintin mükemmel vagonların isalını ve haftada 1 veya 2 sürat katarı işletilmesini veyahut trenin Ankara'dan akşam hareket ettirilmesiyle ertesi akşam Haydarpaşa'da bulundurulmasını talep ederim." [103] Talat Bey'e destek amaçlı ve seçim bölgesinin sorununu dile getiren bir konuşma yapmıştır.

"Girit meselesi münasebetiyle muhtelif vilâyet ve livalarla teşekküllerden mevrut telgraflar münasebetiyle." Söz aldığında tüm Avrupa devletleri bize karşı ittifak halinde olup karşı da gelseler ortadan kaldıramazlar. Biz şeraiti İslamiyet dairesinde harp edeceğiz. Öyle

kongre falan yapılmayacaktır. Ya cümleten mahvolacak ya da muzaffer olacağız. Siyaset büyük bir kuvvettir. Ben de harbe gidip şehit olmayı isterim dedikten sonra alkışlarla karşılanmıştır.[104] "Vakanüvis'liğe tayin olunan Maarif Nazırı sabıkı Abdurrahman ve Müneccim Başılığa tayin olunan Naşit Beyler için 1325 senesi bütçesine tahsisat vazına dair Maliye Nezareti tezkiresi münasebetiyle." Konuşma yapan Kasım Nuri Efendi, vakanüvisliğin şimdi eskisi gibi olmadığını söylemektedir. Her yerde şimdi ileri gelenler, ulema bölgelerinin durumlarını yazıyorlar. Vakanüvistiler taşradaki olayları ne kadar tetkik ederse etsin mahallinden yazılan kadar gerçekçi olmayacaktır. Müneccimbaşılığa gelince farklı mahallerde güneşin doğması ve batması arasında fark vardır. Buradaki takvim ve çıkarılan imsak da taşrada ihtilafa neden oluyor. Müneccimbaşılığı sair yerde yürümüyor. Bu yüzden ona da hacet yok diyerek bu konunun Encümene havale olunmasına sebep oluyor.[105]

Kasım Nuri Efendi, "Kadro harici kalan ve Nisandan beri maaş alamayan Mülga Meclisi Maarif azasından Halil Kemal Bey hakkında Arzuhal Encümeni mazbatası münasebetiyle." De mecliste konuşması olmuştur. "Bu kadro haricini, ben zannediyordum ki iki sınıftır. Bir kimseye fenalığı olmayıp, teşkilatta fazla görünüp mademki ihtiyarsın çık denilenler. İhtiyaç yok sana denecek. Gaddar imiş. Meselâ her ne kadar zahiren hizmet ediyorsa da gözü sirkatte, sürrak imiş, sarık imiş. Cümlesi sürrâkînden imiş veyahut casus imiş. Böyle casus olup, ahaliyi ızrar kastında bulunanlara hiçbir şey verilmeyecek; varsın, o başka yerden rızkını alsın. Yok, eğer ki öyle kendinin kimseye fenalık ettiği olmayıp, kendine hacet olmadığından ve kendisinin istihdam edileceği yer kalmadığından ise, o misilli bîçâregânı meyus kılmamak için onlara verilecek birtakım maaşat; böyle zannediyordum. Şimdi anlaşıldı ki, kadro haricinde kalacak kim olursa olsun maaş verilecek. Ben bu fikri tasvip etmiyorum."[106] Diye karşı çıktığı konu da kimi mebuslar takrirler vermiştir. Yapılan tartışmaların ardından, mesele bir neticeye bağlanmadan, ilgili Bakanlıktan açıklama istenmesine karar verilmiştir.

Kastamonu Mebusu İsmail Mahir Efendi ile birlikte Meclise bir önerge vermiştir. Önerge, "Ankara Mebusu Kasım ve Kastamonu Mebusu İsmail Mahir Efendilerin müstahsili mültezimlerden ve Hazineyi zarardan vikaye için Aşar Nizamnamesinin süratle tertip ve tanzim edilmesi hakkındaki takriri." başlıklıdır. Bir taraftan milletin mültezimlerden çekmiş ve çekmekte olduğu mezalim ve diğer taraftan birçok mütegallibenin Aşar Vergisi vermemekte bulunmasından dolayı Hazine-i Devletin duçar olduğu zarar ve ziyan herkesin malumudur. Bir an evvel hem milleti mültezimlerin mezaliminden kurtarmak ve hem de ziya uğramakta olan Hazine-i Devleti telâfi-i ve sıyanet eylemek elzem bulunduğundan, bu sene behemehal Meclisçe tasdik edilmek üzere Aşar Nizamnamesinin tertip ve tanzimiyle serian Meclisi Mebusana irsali zımnında Maliye

Nezaretine tebligat ifasını selâmeti millet namına teklif eyleriz. 1 Kânunuevvel 1325, Kastamonu Mebusu İsmail Mahir, Ankara Mebusu Kasım" Konu uygun görülerek heyet tarafından da kabul edilmiştir.[107]

"Ankara Mebusu Kasım Nuri Efendi ve rüfekasının; devri sabıkta tadilin tanzim olunup elyevm meri bulunan Damga Nizamnamesinin bugünkü ihtiyaca ile mütenasip bir surette tadiline dair takriri."vardır.

Riyaseti Celîleye,

Devri Sabıkta son defa olarak tadilin tanzim edilip elyevm ahkâmı mer'î olan Damga Nizamnamesinin birçok nevâkısı olduğu ve pek çok mevaddının ahval ve ihtiyacat ve i'tiyadatı ahali ile kabili tatbik olamayacak surette işkâlâtı mutazımmın bulunduğu bit tecrübe cümlece malûm olmuştur. Bu gibi ahalinin muamelâtı yevmiye ve münasebatı medeniyyesine şiddeti irtibatı bulunan şu nizamname, köylü, şehirli, tüccar ve sunûfu sairei ahalinin ahval ve ihtiyâcâtıyla mütenasip bir surette tadili için tedbiri lâzımeye tevessül edilmesinin tahtı karara alınmasını rica ederim. Ankara-Kasım Nuri, Ankara-Mehmet Talat, Karaihisarı Şarki- Ömer Feyzi, Konya- Mehmet Vehbi, Amasya- Arif Fazıl, Ankara-Hacı Mustafa, Yozgat-Hayrullah"

Bu konu ile ilgili olarak çok fazla şikâyetler geldiği mecliste dillendirilmiştir. Bu nizamnamenin tadil edilmesi için maliye nezaretine havale edilmesi kararlaştırılmıştır.[108]

Kasım Nuri'nin bir diğer önergesi de şudur."Ankara Mebusu Kasım Nuri Efendi ve rüfekasmın ve Kastamonu Mebusu İsmail Mahir Efendinin; muhtelif kıymetlerde tedavül eden meskukâtı Osmaniye hakkında takriri."

Riyaseti Celîleye

Meskukâtı Osmaniyyenin memleketimizde muhtelif kıymetlerde tedavül etmekte olmasından dolayı gûnâgûn zarar ve müşkülata tesadüf edileceği vârestei izahtır. Bu cümleden, sim (gümüş) Mecidiyenin İstanbul ile bazı Vilâyâtta yirmi kuruşa bazı yerlerde yedi hatta otuz iki kuruşa alınıp verilmekte olduğu gibi, Vilâyetimizde devâiri resmiyyece kabul olunan on dokuz kuruş kıymette tedavül etmektedir. Aynı meskûkâtın müteaddit mahallerde mütefavit bir ihtilâfı kıymetle revacı, vilâyetler beynindeki münasebatı ticariyyeyi ihlâl etmekle kalmayıp, çarşı ve pazarlarda bilfarz otuz iki kuruşa alınan Mecidiyenin, Mal Sandıklarınca on dokuz kuruşa kabul edilmesi ahaliyi dahi ızrar ediyor. Binaenaleyh badema bu misilli ıttıratsızlıklara mahal kalmamak üzere meskûkâtı Osmaniyyenin Vilâyatca da kıyyemi itibariyyeleri deva iri resmiyyenin kabul ettiği miktar üzerinden yani her yerde Mecidiyenin on dokuz kuruş fiyatla alınıp verilmesi esbabının istik mali için Maliye Nezareti Celilisine tebligatı muktaziyye ifasına karar verilmesini teklif ve rica ederim.

Ankara Kasım Nuri/ Ankara Mehmet Talat/ Aydın İsmail Sıtkı/ Konya Mehmet Vehbi/ Kara hisarı Şarki Ömer Feyzi/ Yozgat Hayrullah"[109] görüldüğü gibi Ankara Mebuslarının çoğu zaman birlikte hareket ettikleri, özellikle toplu verilen önergelerde

birkaç Ankara Mebusunun isimlerinin bulunduğunu görmekteyiz.

Mecliste en son söz aldığı konu kayseri Mebusu Hacı Kasım Bey'in demiryolları ile ilgili olarak halkın ihtiyaçlarının taşınması üzerine sarf ettiği eleştirel sözler üzerine almıştır. " — Efendim, refik-i muhteremim Hacı Kasım Efendinin meşhûdâtı Konya'ya matuftur, aynı vaziyet, Ankara hattında da maaziyabetin devam ediyor. İstasyonlarda dağlar gibi yığılan zehâir hulul eden mevzim-i şifanın yağmur ve kar fırtınalarına karşı müthiş bir tehlikeye maruz bulunuyor, bunlar söylendi. Tüccar ve mültezimin ellerinde mevcut zehâiri sevk edemediklerinden dolayı iflas etmekte ve bu yüzden birçok hanümanlar sönmektedir. Bunlar da söylendi. Garibi şurasıdır ki, vagon tedarikinden izhar–1 acz eden Kumpanya, arpa nakliyatına fevkalâde ehemmiyet ve müsaade veriyor. Sebebi, arpanın Avrupa'ca bira istihsaline hadim olmasıdır. Ticaretin, menfaatin böyle göze çarparcasına bir şekil alması hayretle telakki olunur. Başka bir şey denilmez. Arpa nakliyatı için vagon buluyor da, sair zahire nakliyatına neden bulamıyor? Benim söyleyeceğim bu kadar ve budur. Mevsimi şita hulul etmeksizin kumpanya tarafından ihtiyaca kâfi vagon gönderilmesiyle mevcut zehairin nakli esbabının istimalini talep ve temenni ederim. Arpada buluyor da diğerinde neden bulamıyor? Asıl canımı sıkan mesele budur."[110]

Görüldüğü üzere Kasım Nuri Efendi, Meclis-i Mebusan da çok yoğun olarak konulara girmemiştir. Mali konulardan ziyade siyasi ve toplumsal sorunları ağırlıklı olarak dillendirmiştir. Meclisteki konuşmalarından diğer Ankara Mebusu olan Talat Bey ile kıyaslandığında daha yerel ve dini yönü daha kuvvetli bir şahsiyet olduğu izlenimi bırakmaktadır. Mecliste daha az söz almasına karşın ele aldığı konuyu doğru bir şekilde izah edip, meclisi ikna edici konuşmalar yapıp, meselelerin halledilmesi için büyük bir gayret içinde olduğu görülmektedir. Ayrıca seçim bölgesi olan Ankara'nın sorunlarını da yeri geldiğinde gündeme taşıdığı görülmektedir.

NUSRET BEY

Nusret Bey üç farklı konuda mecliste söz almıştır. "Arıza-i Cevabiye Encümeni mazbatası münasebetiyle." Meclisin açılışında okunan "Nutuk-ı Hümayun"'un tadili konusunda mecliste uzun görüşmeler yapılmıştır. Trabzon Mebusu Servet Bey'in Meclisin küşadının kanunen yapıldığı, onun için bu nutuk-ı hümayunda Padişah'a teşekkürün olmasına gerek olmadığı görüşündedir. Nusret Bey, bu görüşe karşı çıkmıştır. "Efendim, bu buyurduklarınızı tamamıyla kabul edemeyeceğim. Kanunu icra ettiğinden dolayı teşekkür etmiyoruz, Padişah ya Meclise gelir, küşat eder veyahut isterse Sadrazamı vasıtasıyla de küşat ettirebilir. Hâlbuki bizzat burayı teşrif edip bizzat meclisi açtığından dolayı biz kendisine teşekkür ediyoruz." Sözleriyle Padişah'a teşekkürün ne maksatla yapıldığını anlatmaya çalışmıştır. Tartışmalar mecliste devam etmiştir. Nusret Bey, yine söz alarak " kanunen kuşat ettiklerinden dolayı da teşekkür

edildiği gibi, huzurlarıyla kuşat buyurduklarına da teşekkür ediliyor." Demektedir.[111] Efendim, bu ariza-i cevabiyyenin bir esası vardır, !biz bunun tanziminde bir esas, bir program üzerine hareket ediyoruz. Nutku iftitahi (açılış konuşması)bu esası teşkil ediyor. O esasın her ibaresini nazarı dikkate alarak o suretle cevap veriyoruz ve buna bir şey ilave etmiyoruz. Hatta elimizden geldiği kadar tenkitten de çekiniyoruz. Belki bazı noktalarını tenkit ederdik. Fakat Hükümet henüz beyanatta bulunmamıştır. Tenkidin sırası o beyanat vaki olduğu zaman olacaktır. Hükümet bize nokta-i nazırını söylediği zaman bazı tenkit edilecek, bazı istirham olunacak şeyleri açıkça söyleyebiliriz. Fakat burada elimizdeki program, Nutku Hümayun olduğundan onun haricinde söz söylemek doğru değildir. («Doğru» sedaları). Dört seneden beri de bu yolda hareket edilmiştir."[112]

Ankara mebusu Nusret Bey mecliste "Karesi Mebusu Hasan Ferhat Bey ve rüfekasının Nizamname-i Dâhili'nin «Usulü Müzakere» ye dair maddesinin tadili hakkındaki teklifine dair Nizamname-i Dâhilî Encümeni mazbatası münasebetiyle." İkinci kez söz almıştır. Bu konuşmasında da Meclisteki oturumlara Mebusların katılım oranları, meclisteki müzakerelerin uzaması, görüşmelerin zaman konusunda belirli bir sınırı olmadığından dolayı uygunsuz vakitlerde toplantının bitmesi konusunda eleştirileri olmuştur. "Müzakeratın hitamı ne vakit olacağı bizce katiyen muayyen değildir. Olabilir ki, efendim, müzakere bazı esbabdan dolayı geç vakte kadar devam edebilir. İstanbul'un hâli malûm. Bazımız Adada oturuyoruz, bazımız Boğaziçi'nde ikamet ediyoruz. Böyle gayr-i münasip bir zamana kadar müzakere devam edip de, mecburi olarak Meclisten müfârakat ettiğimiz halde niçin böyle manevî mücazata maruz kalalım?"[113] Diyerek görüşmelerin bir zamanlama çerçevesinde yapılmasını istemektedir.

Meclisteki en son söz aldığı konu "1328 senesi Rüsumat Müdiriyyeti Umumiyyesi bütçesi münasebetiyle." Olmuştur. Nusret Bey, "Gümrüklerimizin ıslahı için Avrupa'dan Fen Memuru getirdik. Ve o zatın pek ziyade hizmet ettiğini de herkes takdir ediyor. Yevmiyelere ihtiyaç olmamış olsaydı, bu zat bunu tensip etmezdi. Bu zatın teklifi üzerine bu Nizamname yapılmış, bu Nizamname İrade-i Seniyyeye iktiran ettirilmiş ve bunun üzerine yevmiyeler veriliyor. Bu mütehassıs zat, bunları muvafık görmemiş olsaydı, Nizamnameye dere etmezdi. Elbette fazla çalışarak ertesi gün layıkıyla hizmet edemeyeceklerini de nazar-ı dikkate almamıştır. Binaenaleyh müzakere kâfidir, kabulünü teklif ederim."[114] Sözleriyle Gümrük memurlarına verilen yevmiyenin uygun olduğunu savunmaktadır.

HALİL HALİT BEY

Halil Halit Bey, mecliste bir kez söz almıştır. Söz aldığı konu ise, meclisteki müzakere usulüne ilişkindir. Karesi Mebusu Hasan Ferhat Bey ve rüfekasının Nizamname-i Dâhili'nin «Usul-ü Müzakere» ye dair maddesinin tadili hakkındaki teklifine dair

Nizamname-i Dâhili Encümeni mazbatası münasebetiyle."[115] Bir konuşma yapan Halil Halit Bey, meclisin Dâhili Nizamnamesinin" yani iç tüzüğünün eski ve muğlâk olduğunu ihtiyaca cevap veremediğini iddia etmektedir. Bu sebepten de mecliste süratle çıkması gereken önemli kanunların çıkarılmasının uzadığını söylemektedir. Bir örnek de vererek iki saatte yapılacak bir müzakere uzayarak dört saate çıkmaktadır demektedir. Meclis-i Mebusanı Osmanî hakkında hariçte yapılan tenkitleri biraz daha fazla işiten bir arkadaşınız sıfatıyla bu meseleye dikkatinizi çekmek isterim diyerek sözlerini alkışlar ve mebusların teşekkürleri ile bitirmiştir.

Halil Halil Bey'in meclisteki konuşması şöyledir: "— Efendim, bendeniz, Nizamname-i Dâhilî Encümeni azasından bulunduğum için, birkaç söz söyleyeceğim. Bu da usulü müzakereye aittir. Bunun için lütfen bir iki dakika müsaade. Buyurmanızı rica ediyorum. Filvaki bendeniz Hariciye ve Maarif Encümenlerine mensubum; bununla beraber, Nizamname-i Dâhilî Encümeninde dahi çalışmayı kabul ettim. Çünkü bunun, intizama ve tesri-i mesalihe yardım edeceğini bildiğim için maalmemnuniye burada da çalışmak istedim. Bu tadilatı matlûbenin nefi ammeye bu sırada o kadar medarı olamayacağına dair bazı arkadaşlarım, bendenize hususî surette beyanatta bulundular. Fakat bu mütalâaları bendeniz muhik görmedim. Maksadı aslimiz, teyidi intizam, temini devam ve tesri- i mesalihtir. Cümlemizin arzu ettiğimiz bir şey, intizam sayesinde bu Meclisin şerefinin artmasını görmektir. Elyevm, mamulünbih olan Nizamname-i Dâhilimizin eski olduğu cümlenize malûmdur. Böyle köhne ve muğlâk ahkâm ile ihtiyacatı hazıra tesviye olunamaz, bunu itirafa mecburuz. Hatta bundan dolayıdır ki, İttihat ve Terakki Programının altıncı bendinde, bu tadilatın tacili beyan olunmaktadır. Bendenizin sarahaten anladığıma göre, kav anini mühim menin Mecliste sürati ikmali dahi şüphesiz buna mütevakkıftır. Nitekim geçen günkü müzakere sırasında iki saatte yapılacak bir işin müzakeresi için dört saatlik bir zaman kaybetmiştik. Bendeniz buna, hariçten gelmiş bir refikiniz suretiyle teessüf ediyorum. İnşallah bu hal artık tekerrür etmeyecektir. Maksadımız, obstrüksiyon değilse, kemali serbesti ile nokta-i nazarımızı kastederek söyleyebiliriz. Meclis-i Mebus anı Osmanî hakkında hariçte yapılan tenkidatı biraz daha ziyade işiten bir refikiniz sıfatıyla bu meseleye nazarı dikkatinizi celbelerim. Söyleyeceğim bundan ibarettir. («Teşekkür olunur» sedaları).

ATIF BEY (HOCA HACI ATIF EFENDİ)

Atıf Bey Ankara ulemasındandır. 98 oy ile Üçüncü devrede mebus seçilmiştir. Atıf Bey'in mecliste söz alması (Hoca Hacı Atıf Efendi) 1 kanun teklifi dolayısı ile olmuştur. Zabıt ceridesinde Atıf Bey olarak kayıtlarda vardır. T.B.M.M. Vakfı yayınlarından çıkan Türk Parlamento Tarihi isimli eserde Hoca Hacı Atıf Efendi olarak geçmektedir.[116]

"Ankara Mebusu Atıf Bey ve rüfekasının,

Beypazarı harik zedağanının meccanen kereste tedarikleri hakkında kanun teklifi." REİS — Ankara Vilayetine tabi Beypazarı kasabasında vuku bulan harik ten dolayı musabının hane inşa etmeleri için Beypazarı ve Bolu ormanlarından meccanen kereste getirmelerine mezuniyet itasına dair Ankara Mebusları tarafından verilmiş bir lâyiha-i kanuniye var. Bu, nazarı dikkate alınırsa, Lâyiha Encümenine gidecektir, alınmazsa, reddedilecek. Teklifi kanuninin Lâyiha Encümenine havale edilmesini arzu edenler, lütfen el kaldırsın. (Eller kalkar). Kabul edilmiştir.[117] Hemen bir gün sonra da Ankara Mebusu Atıf Bey ve arkadaşlarının kanun teklifi üzerine Lâyiha Encümeni mazbatası çıkmıştır. Bunu da meclis Muvazene Encümenine havale etmiştir.[118]

Ankara Mebusu Atıf Bey görüldüğü üzere, mecliste fazla sesi çıkmamış, etkin diyebileceğimiz bir mebus konumunda değildir. Ankara Mebuslar ile birlikte vermiş olduğu ve kendi seçim bölgesini ilgilendiren tek bir kanun teklifi dolayısı ile zabıtlarda yer almıştır.

ÇAYIRLIZADE HİLMİ EFENDİ

Beypazarı eşrafındandır. Üçüncü devrede 97 oy ile Ankara mebusu seçilmiştir. Meclis tutanaklarında herhangi bir konuşmasına rastlanmamıştır.

HACI TAYYİB EFENDİ

Hacı Tayip Efendi Hacı bayram Veli Dergâhı Postişi'dir. Üçüncü devrede 83 oy alarak mebus seçilmiştir. Mecliste herhangi bir konuda konuşmasına rastlanılmamıştır.

ÖMER MÜMTAZ BEY

Ömer Mümtaz Bey, Lazistan Mutasarrıfı iken Üçüncü Devrede 106 oy ile Ankara'dan mebus seçilmiştir. Ömer Mümtaz Bey'inde mecliste herhangi bir konuda konuşmasına rastlanılmamıştır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, çalışmamızda Ankara Vilayet merkezinin Mebusları ele alındı. Ankara Vilayetine bağlı Kırşehir (1 mebus-Mahmut Mahir), Yozgat (2 mebus-Hayrullah Efendi, Edip Bey) , Çorum (2 mebus-Münir Bey, Ali Osman Bey), Kayseri (3 mebus- Ömer Mümtaz Bey, Hacı Kasım Bey, Ahmet Remzi Efendi,) Sancakları Mebusları konu dışı bırakılmıştır. Bildiriye konu olan Ankara mebuslarının ise aşağıdaki mebuslardan oluştuğu tespit edilmiştir..

1-Mehmet Talat Bey (120 Konuda söz alma, 6 Önerge)

2- Mahir Sait Bey (56 Konuda söz alma,1 Gensoru)

3-Hacı Mustafa Efendi (36 Konuda söz alma, 3 Önerge, 2 Gensoru)

4-Kasım Nuri Efendi (8 Konuda söz alma)

5- Nusret Bey (3 Konuda söz alma)

6- Atıf Bey (Hoca Hacı Atıf Efendi) (1 Konuda söz alma)

7- Halil Halit Bey (1 Konuda söz alma)

8-Çayırlı zade Hilmi Efendi (Söz alması yok)

9-Hacı Tayip Efendi (Söz alması yok)

10- Ömer Mümtaz Bey (Söz alması yok)

Ankara Vilayetinin sancaklarda dâhil edildiğinde toplam mebus sayısının 18 olduğu görülmektedir. Bu mebusların dokuzu Ankara merkez mebusudur. Ankara mebuslarından Mehmet Talat Bey 132 kez, Mahir Sait Bey 57 kez ve Hacı Mustafa Efendi 41 kez farklı konularda söz almışlardır. Meclis-i Mebusan Ceridelerindeki kayıtlardan anlaşıldığına göre, Mehmet Talat Bey, meclisin en faal üyesi olduğu görülmektedir. Mülkiye mezunu olan Talat Bey'in gerek verdiği önergelerde gerekse sair konuşmalarında konulara son derece hâkim olduğu tespit edilmiştir. Aslında Ankara Vilayeti merkez mebuslarından Mahir Sait Bey ve Hacı Mustafa Efendi içinde aynı durum geçerlidir. Bu sözü edilen üç mebus mecliste yapılan tartışmalarda hangi konu olursa olsun genellikle konuşmalarıyla Meclisi kendi kanaatleri doğrultusunda yönlendirdiklerini ve ikna edebildiklerini söyleyebiliriz. Talat Bey, Mahir Said Bey ve Hacı Mustafa Efendi'nin meclis gündemlerinde üzerinde en çok konuştukları, fikir beyan ettikleri konular genellikle Bütçe ile ilgili meseleler olmuştur. Tabi bunun yanında çeşitli bakanlıkları ilgilendiren konular, Vilayet idaresi, sosyal, toplumsal meseleler, yerel bazı konular ile az da olsa seçim bölgelerinin sorunlarını gündeme getiren konuları ele almışlardır. Ankara ile ilgili olarak örneğin; Hacı Mustafa Efendi, Frengi hastalığı ve tiftik keçilerinin ihracının meni konusunu meclis gündemine taşımıştır. Yine Mehmet Talat Bey Ankara'nın büyük bir Vilayet olduğu burada çalışan katip sayısının azlığı ve bunların maaşlarının yetersiz olduğu problemlerini dile getirmiştir. Hacı Mustafa Efendi ise Ankara Vilayetinin, Kırşehir sancağının, Keskin kazasında halkın huzurunda Yüzbaşı Sadık Efendi ile bir eri mavzerle katleden ve halktan birinin ölümüne de sebebiyet veren Kolağası Seyfettin hakkında gerekli kanuni işlemlerin yapılmaması hakkında bir gensoru önergesi vermiştir. Görüldüğü gibi Ankara Vilayeti vekilleri seçildikleri ilin sorunlarını da meclis gündemine taşımışlardır.

Meclisteki tartışmalı ve yoğun konuşmalardan Mehmet Talat Bey ile ilgili olarak şu tesbit sanırım yanlış olmayacaktır. Talat Bey, mali konularda son derece esnek olduğu, bakanlıkların bütçeleri hazırlanırken, yeni bütçenin artırımı konularına sıcak baktığı, memur maaşlarına zam yapılması gerektiği ve istenilen maaş zamlarını daima kabul ederek onayladığını görmekteyiz. Mahir Sait Bey'in ise, Talat Bey'in tam tersine ek bütçelere, maaş zamlarına hep karşı çıktığını, bunların borçlanmayı artırıp, bütçeyi sarstığını savunmuştur. Daha ketum ve sıkı bir mali politika düşüncesine sahip olan mahir Sait Bey, emeklilere yapılmak istenen zamma şiddetle karşı çıkıp, neredeyse emeklilere ödenen maaşların azaltılması yönünde yeniden düşünülmesini gündeme getirmiştir. Vilayetin fazla etkin olmayan diğer mebuslarından, Kasım Nuri Efendi, sekiz konuda, Nusret Bey üç konuda, Atıf Bey (Hoca Hacı Atıf Efendi) bir konuda, Halil Halit Bey bir konuda söz almıştır. Çayırlı zade Hilmi Efendi ve Hacı Tayip Efendi 'nın ise konuşması yoktur.

DİPNOTLAR

1 Doç.Dr. Kenan Ongun,1908 Meclis-i Mebus an Seçimleri ve Mebusların Meclisteki Temsili, Rumeli Platformu, s:2–37, Mart 2010. 21908–1912 Meclis-i Mebusanında Ankara Vilayetine bağlı Çorum'un 2 mebusu, Ali Osman Bey ve Mehmet Mu□ir Bey, Kayseri' nin 2 mebusu, Hacı Kasım Efendi ve Ömer Mu□taz Bey, Kırşehir'in 2 mebusu Ali Rıza Bey ve Mahmut Mahir Efendi, Yozgat'ın

2 mebusu Edip Bey'e Hayrullah Bey bulunmaktadır. Doç. Dr. Kenan Ongun, a.g.m, s.14.

3 Mebuslar Meclisteki faaliyetlerinin etkinliğine göre sıralanmıştır.

4 Tu□k Parlamento Tarihi, I.ve II. Meşrutiyet, II. cilt, Tu□kiye Bu□uk Millet Meclisi Yayınları No:15, Ayan ve Mebusan Meclisleri Üyelerinin Özgeçmişleri, Prof. Dr. İhsan Gu□eş, Tu□k Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, s.247.

5 MMZC, 1. Dönem, İçtima:38, 23 Şubat 1324, C:2, s.197.

6 MMZC, 1. Dönem, İçtima:11, 23 Teşrinisani1325, C:2, s.223. Karesi Mebusu Abdu□aziz Mecdi Efendi devamsızlığı olanların maaşlarından kesinti yapılmasını önermiş ancak mecliste gu□u□u□erle karşılanmıştır.

7 MMZC, 1. Dönem, İçtima:25, 2 Kânunusani 1325, C:1, s.529.

8 MMZC, 1. Dönem, İçtima:22, 23Kanunıevvel 1325, C:1, s.459- 460.

9 MMZC, 1. Dönem, İçtima:86, 27 Nisan 1326, C:1, s.45.

10 MMZC, 1. Dönem, İçtima:40, 31 Kânunusani 1326, C:2, s.739. Karesi Mebusu Mecid Efendi "Maliye Encu□eni azasından Şu□ru□ Bey, gelen memur efendiye îrad etti. Meclis de bu muahezeyi kabul etti. Memur efendi de böyle bir fıkra vardır, tatbik edilmiyor diye itiraf etti. Bundan böyle tatbik edileceğini söyledi." Diyerek uygulanacağı konusunda söz alındığını bu nedenle de önergeye gerek yoktur diyerek itiraz etti.

11 MMZC, 1. Dönem, İçtima:122, 20 Temmuz 1325, C:2, s.54, 56, 5.

MMZC, 1. Dönem, İçtima:122, 21 Temmuz 1325, C:2, s.88, 89.

12 MMZC, 1. Dönem, İçtima:105, 20 Haziran 1325, C:2, s.172.

13MMZC, 1. Dönem, İçtima:131, 30 Temmuz 1325, C:6, s.373.

14 MMZC, 1. Dönem, İçtima:36, 25 Kânunusani 1325, C:1, s.162.

15 MMZC, 1. Dönem, İçtima:58, 8 Mart 1326, C:2, s.290.

16 MMZC, 1. Dönem, İçtima:53, 27 Şubat 1326 C:1, s.86.

17 MMZC, 1. Dönem, İçtima:54, 1 Mart 1326 C:1, s.124.

18 MMZC, 1. Dönem, İçtima:79, 13 Nisan 1326 C:1, s.401.

19 MMZC, 1. Dönem, İçtima:74, 5 Nisan 1326, C:2, s.169- 170.

20 MMZC, 1. Dönem, İçtima:123, 21Temmuz 1325, C:2, s.169.

21 MMZC, 1. Dönem, İçtima:95, 10 Mayıs 1326, C:2, s.407.

22 MMZC, 1. Dönem, İçtima:92, 5 Mayıs1325, C:2, s.286.

23 MMZC, 1. Dönem, İçtima:86, 27 Nisan1326, C:2, s.55.

24 MMZC, 1. Dönem, İçtima:104, 22 Mayıs 1326, C:2, s.722.

25 MMZC, 1. Dönem, İçtima:104, 22 Mayıs 1326, C:1, s.706.

26 MMZC, 1. Dönem, İçtima:123, 21Temmuz 1325, C:2, s.88.

27 MMZC, 1. Dönem, İçtima:125, 23Temmuz 1325, C:2, s.125.

28 MMZC, 1. Dönem, İçtima:125, 23Temmuz 1325, C:2, s.125.

29 MMZC, 1. Dönem, İçtima:125, 23 Temmuz 1325, C:2, s.126.

30 MMZC, 1. Dönem, İçtima:125, 23 Temmuz 1325, C:2, s.140.

31 MMZC, 1. Dönem, İçtima:127, 26 Temmuz 1325, C:1, s.204.

32 MMZC, 1. Dönem, İçtima:127, 26 Temmuz 1325, C:1, s.208.

33 MMZC, 1. Dönem, İçtima:127, 26 Temmuz 1325, C:1, s.210- 211.

34 MMZC, 1. Dönem, İçtima:128, 27 Temmuz 1325, C:2, s.270.

35 MMZC, 1. Dönem, İçtima:129, 28 Temmuz 1325, C:1, s.289.

36 MMZC, 1. Dönem, İçtima:130, 29 Temmuz 1325, C:1, s.316.

37 MMZC, 1. Dönem, İçtima:133, 1 Ağustos 1325, C:1, s.404.

38 MMZC, 1. Dönem, İçtima:104, 23 Mayıs 1326, C:1, s.706.

39 MMZC, 1. Dönem, İçtima:95, 10 Mayıs 1326, C:2, s.407.

40 MMZC, 1. Dönem, İçtima:92, 5 Mayıs1325, C:2, s.286.

41 MMZC, 1. Dönem, İçtima:86, 27 Nisan1326, C:2, s.55.

42 MMZC, 1. Dönem, İçtima:95, 10 Mayıs 1326, C:1, s.399–400.

43 MMZC, 1. Dönem, İçtima:95, 10 Mayıs 1326, C:1, s.401.

44 MMZC, 1. Dönem, İçtima:92, 5 Mayıs 1326, C:2, s.306.

45 MMZC, 1. Dönem, İçtima:92, 5 Mayıs 1326, C:2, s.307.

46 MMZC, 1. Dönem, İçtima:92, 5 Mayıs 1326, C:2, s.307.

47 MMZC, 1. Dönem, İçtima:88, 29 Nisan 1326, C:1, s.143.

48 MMZC, 1. Dönem, İçtima:119, 8 Haziran1326, C:1, s.459.

49 MMZC, 1. Dönem, İçtima:125, 15 Haziran1326, C:1, s.625

50 MMZC, 1. Dönem, İçtima:125, 15 Haziran1326, C:1, s.626

51 MMZC, 1. Dönem, İçtima:19, 15 Kânunuevvel 326, C:1, s.665

52 MMZC, 1. Dönem, İçtima:21, 20 Kânunuevvel 326, C:2, s.21–22.

53 MMZC, 1. Dönem, İçtima:21,5 Şubat l 326, C:1, s.79.

54 MMZC. 1. Dönem, İçtima 42, s. 52- 54. Ayrıca bakınız: Prof.Dr. Ayfer Özçelik, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Osmanlı Mebusan Meclisinde "Türkçe" Tartışması (Kavanin ve Nizamatın Suret-i Neşir ve İlanı Kanun Layihası Münasebetiyle, s:222.

55 MMZC, 1. Dönem, İçtima:71, 23 Mart 1327, C:1, s.573.

56 MMZC, 1. Dönem, İçtima:71, 21 Mart 1327, C:1, s.574.

57 MMZC, 1. Dönem, İçtima:65, 12 Mart 1327, C:1, s.304.

58 MMZC, 1. Dönem, İçtima:59, 3 Mart 1327, C:1, s.79.

59 MMZC, 1. Dönem, İçtima:78, 30 Mart 1327, C:2, s.251.

60 MMZC, 1. Dönem, İçtima:80, 2 Nisan 1327, C:2, s.320.

61 MMZC, 1. Dönem, İçtima:72, 22 Mart 1327, C:1, s.26.

62 MMZC, 1. Dönem, İçtima:72, 22 Mart 1327, C:1, s.15.

63 MMZC, 1. Dönem, İçtima:101, 5 Mayıs 1327, C:1, s.671.

64 MMZC, 1. Dönem, İçtima:101, 5 Mayıs 1327, C:1, s.672.

65 MMZC, 1. Dönem, İçtima:93, 25 Nisan 1327, C:1, s.275.

66 MMZC, 1. Dönem, İçtima:93, 25 Nisan 1327, C:1, s.281.

67 MMZC, 1. Dönem, İçtima:97, 30 Nisan 1327, C:2, s.466.

68 MMZC, 1. Dönem, İçtima:88, 18 Nisan 1327, C:2, s.75.

69 MMZC, 1. Dönem, İçtima:109, 15 Mayıs 1327, C:2, s.278.

70 MMZC, 2. Dönem, İçtima:34, 3 Temmuz 1328, C:2, s.363–364.

71 MMZC, 2. Dönem, İçtima:32, 30 Haziran 1328, C:2, s.378.

72 MMZC, 2. Dönem, İçtima:30, 27 Haziran 1328, C:2, s.217.

73 Tuğk Parlamento Tarihi, I.ve II. Meşrutiyet, II. cilt, T.B.M.M. Vakfı yayınları, No:15,

Ankara 1997, s.239.

74 MMZC, 1. Dönem, İçtima:326, 29 Kânunusani 1324, C:1, s.559–560.

75 MMZC, 1. Dönem, İçtima:92, 5 Mayıs 1326, C:2, s.307.

76 MMZC, 1. Dönem, İçtima:93, 6 Mayıs 1326, C:1, s.326.

77 MMZC, 1. Dönem, İçtima:93, 6 Mayıs 1326, C:1, s.327–328.

78 MMZC, 1. Dönem, İçtima:115, 3 Haziran 1326, C:2, s.347.

79MMZC, 1. Dönem, İçtima:48, 14 Şubat 1326, C:1, s.270–276.

80 MMZC, 1. Dönem, İçtima:48, 14 Şubat 1326, C:1, s.271.

81 MMZC, 1. Dönem, İçtima:48, 14 Şubat 1326, C:1, s.271.

82 MMZC, 1. Dönem, İçtima:68, 16 Mart 1327, C:1, s.454–455.

83 MMZC, 1. Dönem, İçtima:101, 5 Mayıs 1327, C:1, s.673.

84 MMZC, 1. Dönem, İçtima:92, 23 Nisan 1327, C:1, s.240.

85 MMZC, 1. Dönem, İçtima:99, 3 Mayıs 1327, C:1, s.538.

86 MMZC, 1. Dönem, İçtima:99, 3 Mayıs 1327, C:1, s.544.

87 MMZC, 1. Dönem, İçtima:114, 21 Mayıs 1327, C:1, s.498–508.

88 MMZC, 1. Dönem, İçtima:114, 21 Mayıs 1327, C:1, s.552.

89 MMZC, 1. Dönem, İçtima:114, 21 Mayıs 1327, C:1, s.532

90 Diyanet İşleri Başkanlığı, "Hacı Mustafa Beynam"

91 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 1. Dönem, İçtima:19,14 Kanunisani,1324, C:2, s.363. c001. Cilt 19. Birleşim - Sayfa 363

92 Takvim-i Vekayi'de ise 15 Şubat 1911(15.02.1329), sayı:1742'de yayınlanmıştır.

93 MMZC, 1. Dönem, İçtima:36, 16 Şubat 1324, C:2, s.104.

94MMZC, 1. Dönem, İçtima:36, 16 Şubat 1324, C:2, s.104.

95 MMZC, 1. Dönem, İçtima:36, 16 Şubat 1324, C:2, s.106.

96 MMZC, 1. Dönem, İçtima:36, 16 Şubat 1324, C:2, s.107.

97 MMZC, 1. Dönem, İçtima:36, 16 Şubat 1324, C:2, s.108.

98 MMZC, 1. Dönem, İçtima:31, 16 Kânunusani 1325, C:1, s.12.

99 MMZC, 1. Dönem, İçtima:44, 9 Mart 1325, C:2, s.404.

100 MMZC, 1. Dönem, İçtima:85, 21 Mayıs 1325, C:4, s.105- 111.

101 MMZC, 1. Dönem, İçtima:85, 21 Mayıs 1325, C:4, s.105- 110.

102 MMZC, 1. Dönem, İçtima:85, 21 Mayıs 1325, C:4, s.110.

103 MMZC, 1. Dönem, İçtima:40, 28 Şubat 1324, C:4, s.272.

104 MMZC, 1. Dönem, İçtima:120, 16 Temmuz 1325, C:1, s.386.

105 MMZC, 1. Dönem, İçtima:110, 29 Haziran 1325, C:1, s.318.

106 MMZC, 1. Dönem, İçtima:119, 14 Temmuz 1325, C:1, s.549.

107 MMZC, 1. Dönem, İçtima:17, 7 Kânunuevvel 1325, C:1, s.348.

108 MMZC, 1. Dönem, İçtima:45, 9 Şubat 1325, C:1, s.451.

109 MMZC, 1. Dönem, İçtima:45, 9 Şubat 1325, C:1, s.451.

110 MMZC, 1. Dönem, İçtima:14, 29 Teşrinisani 1327(1911), C:1, s.372–373.

111 MMZC, 2. Dönem, İçtima:6, 5 Mayıs 1328, C:1, s.66–67.

112 MMZC, 2. Dönem, İçtima:6, 5 Mayıs 1328, C:1, s.81.

113 MMZC, 1. Dönem, İçtima:15, 4 Haziran 1328, C:1, s.350.

114 MMZC, 2. Dönem, İçtima:31, 28 Haziran 1328, C:2, s.247.

115 MMZC, 1. Dönem, İçtima:15, 4 Haziran 1328, C:1, s.333.

116 Türk Parlamento Tarihi, I. ve II. Meşrutiyet, II. cilt, Ayan ve Mebusan Meclisleri Üyelerinin Özgeçmişleri, Prof. Dr. İhsan Güneş, Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, T.B.M.M. Vakfı Yayınları, No:15, TBMM Basımevi, Ankara, 1998,s:250.

117 MMZC, 1. Dönem, İçtima:72, 19 Mart 1334 (1918), C:1, s.264.

118MMZC, 1. Dönem, İçtima:73, 21 Mart 1334 (1918), C:1, s.289.

Osmanlı Öncesinde Ankara Halkının Sosyal Yaşamı

*A. Vedat OYGÜR**

Eskitaş (Paleolitik) çağında, bilinen verilere göre, MÖ 60 binden başlayarak Ankara sürekli bir yerleşim yeri olmuştur. Başka topraklardan gelerek Ankara'ya ve dolaylarına yerleşen her ulus, kendi kültürünü beraberinde getirmesine karşın geldiği bu coğrafyadaki önceki kültürleri de benimseyerek sahiplenmiştir. Bu olgu, *Hititlerden* bu yana böyle çalışmıştır. Şu halde, *Durrell*'in *(2008)* söylediği gibi, *"kültürü belirleyen mekânın ruhudur"*. Günümüze kadar gelen bu uzun zaman boyunca görülen devletlerden birisi sona erdiğinde halkı ortadan kalkmamış, yeni yapı içerisinde giderek ona uyum sağlayarak yaşamını sürdürmüş, aynı zamanda yeni de eskiyi benimsemiştir. Böylece tarih boyunca, farklı ırklar ve farklı inançlar yaşamlarını birlikte sürdürebilmiş; bugünkü kültürümüz ve yapımız hepsinin katkılarının üst üste birikmesiyle oluşmuştur. Fakat ne yazık ki bu birikimlerin büyük kısmının farkında değiliz.

Anadolu'nun en eski kentlerinden olan Ankara kuruluşundan beri hiç kesinti vermeksizin hala yaşıyor. Kuruluşundan beri sürekli oturulan bir yerleşim yeri olmuş ve bunun en güzel örneği, içinde hâlâ yaşanılan ve kendisi de yaşayan Kalesi'dir. Ankara, Frig temeli üzerinde Kelt (Galyalı[1]) gelenek göreneği ile yoğrulmuş, üzerine *Helen* kültürünü almış bir yörede *Roma* imparatorluk *metropolisi* (büyükkent) olarak kozmopolit bir yapı kazanmıştır. Frigler ile başlayan kuruluşundan bu yana Helenleşme, Galyalılaşma, Romalılaşma, Bizanslaşma ve Türkleşme gibi

* Emekli, Dr. Jeoloji Müh., Ankara.

önemli dinsel, kültürel, ekonomik ve siyasal dönüşümler geçirmiş ve bu dönüşümler Ankara'nın sosyo-ekonomik yapısını ve kentleşmesini önemli ölçüde etkilemiştir.

Ankara, tarihin çok erken bir döneminden itibaren hem farklı kavimleri hem de farklı dinleri bütünleştiren bir sentezi hem de başarıyla, fakat ne yazık ki ancak Cumhuriyet'in başlarına kadar temsil eder olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun Ankara valisi (MS 130-137) Julius Saturninus tarafından bastırılmış olan bir sikke bu çoklu kültürün en güzel kanıtıdır *(Aydın ve diğ., 2005, sf. 89-90)*. Grekçe basılmış olan sikkenin ön yüzünde İmparator Hadrianus'un gözdesi Klaudiopolis'li (Bolu) Antonioos resmedilmiş iken arka yüzünde Frig ay tanrısı *Men* görülmektedir.

ÇOK TANRILI DINLER DÖNEMI

Bilinen tarihine göre, Ankara, en azından 4000 yıllık geçmişiyle ilkçağlardan beri Anadolu'nun en eski kentlerindendir. Kimler tarafından ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, Hititlerin Anadolu'da ilk siyasal birliği kurması ile Ankara, sırasıyla, Hitit, Frig, Lidya, Pers, Galat, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı egemenliği altında bulunmuştur.

Hitit-Frig-Lidya-Pers Dönemleri

Ankara'da, Hitit dönemine (MÖ 1750-1200) ait ne bir arkeolojik eser bulunabilmiş ne de Hitit tabletlerinde Ankara'ya ilişkin bir kayıt vardır. Ankara kent merkezinde ilk önemli yerleşmenin Frigler_döneminde (MÖ 780-695) olduğu bilinmektedir. Lidyalı (olasılıkla Manisa'lı) gezgin-coğrafyacı Pausanias (MS 2. Yy), *Periegesis tes Hallados* (Helen Ülkesinin Tasviri) adlı eserinde Ankara'yı Frig Kralı *Midas*'ın (MÖ 750-695) kurduğunu ve gemi çıpası anlamına gelen "Ankyra" (Anküra) adını verdiğini yazar *(Frazer, 1898, sf. 6; Aydın ve diğ., 2005, sf. 33)*. Sayıları yirmiden fazla olan Ankara Frig tümülüslerinin ait olduğu kent bugüne kadar ortaya çıkarılamamıştır. Kazılarda çıkan buluntular, Ankara'daki ilk Frig yerleşmesinin Hacı Bayram Tepesi dolayında olduğunu gösterir.

Frigler'in ardından Lidya egemenliğine geçen Ankara MÖ 547'den başlayarak Pers yayılması sonucunda bir Pers satraplığına (eyalet) dönüşür. Ankara'yı önemli kılan ve çeşitli halkların burada buluşmasına yol açan ögelerden belki en önemlisi de Pers Kralı II. Darius (MÖ 522-485) tarafından inşa edilen *Kral Yolu'*nun kavşağında olmasıdır *(Aydın ve diğ., 2005, sf. 20, 67)*. Kent artık hem ticaret hem de askeri bir merkezdir.

Helenistik Dönem

Büyük İskender

Büyük İskender (Alexandre), MÖ 334 ilkbaharında Ege kıyısından Anadolu'ya girerek başlattığı *Asya'nın Fethi* sırasında, MÖ 333 baharında Persleri yenerek Ankara'yı Makedonya İmparatorluğu topraklarına katmıştır. Böylece bütün Anadolu'da *Helenistik* dönem başlar; bunun en büyük sonucu olarak, artık Anadolu'da, oldukça uzun bir zaman sürecek biçimde *"Koine*[2]*"* denilen halk Helencesi konuşulmaktadır.

Söz buraya gelmişken yanlış bilinen bir olguyu düzeltmenin yeri gelmiştir. İskender, Helenleri temsil etmez ve o, kurduğu devlete *Makedonya İmparatorluğu* demiştir. Atina'lı tarihçi Tukidides (MÖ 472-400), Atinalıların Sparta'ya boyun eğdirdiği savaş sırasında (MÖ 431-404) yazdığı *Peloponez Savaşı Tarihi*'nin Birinci Kitabı girişinde *"Truva'yı yıkana kadar Helen ve Ellas (Yunan) sözünün geçmediğini"* yazar *(Crowley, 1910, sf. 1-2)*. Halikarnaslı (Bodrum) Herodot (MÖ 484-425) da, *Tarih*'inin *(Historia)* hiçbir yerinde Truva'ya saldıran ordunun tamamına Helen demez; onları geldikleri yöreye göre adlandırır *(Macaulay, 1890, Kitap VII, Parag. 132)*.

Bizim tarihimizde ve arkeolojimizde *"Helen"* kavramının, yanlış olmasına karşın, yaygın ve kabul edilmiş olarak kullanılması Romalıların yazıtlarından gelir. Romalılar, hangi milliyetten olursa olsun doğu eyaletlerinde oturan anadili Latince olmayan halkın üst katmanından olan bütün eğitimli kişilere *"Helen" (Ellas)* derler *(Erzen, 2010, sf. 79)*. Romalıların bu adlamasını olduğu gibi alarak, İskender'den başlayarak Anadolu ve özellikle Ege'yi anlatırken bu yanlış *"Helen"* sözcüğünü kullanırız. Roma devrine kadar Helen olan, sadece *Milet*'ten İzmir'in kuzeyine kadar (İyonya[3]) dağılmış birkaç Yunan ticaret kolonisidir; geriye kalan Anadolu kent devletleri ve halklarıdır.

Galatlar

Ankara ve dolaylarındaki günlük yaşamı etkileyen ikinci büyük olay Galatların[4] MÖ 278-277'de "Galatya[5]" adı verilen *Sangaris (Sakarya)* ve *Halys (Kızılırmak)* arasındaki bölgeye yerleşip "Ankyra" kentini[6] kendilerine merkez yapmalarıdır *(Erzen, 2010, sf. 41)*. Galatlar, yerleşik düzene geçerek Ankara'nın Nallıhan ve Gerede'ye kadar batısı ile Ankara-Yozgat sınırındaki Büyük Nefes'e (Tavium) kadar doğusunu yurt edinmişler[7], günümüze kadar gelen bir kültür mirası bırakmışlardır. Ankara yöresinde, Keltçenin MS dördüncü yüzyıla dek konuşulduğuna dair kanıtlar vardır *(Kaya, 2016, sf. 329)*. Belki de dinsel öğretilerini yazıya dökmek günah olduğundan *(Kaya, 2016, sf. 315)* Keltçe yazı kullanılmamış, Helen alfabesi kullanılmıştır *(Kaya, 2016, sf. 329)*. Kent merkezinde *Koine* denilen halk Helencesi konuşulur iken köylerde Kelt dili kullanılmaktadır *(Aydın ve diğ., 2005, sf. 90)*.

Anadolu'ya ilk geldiklerinde ilk çağlar benzeri dinsel inanışlara sahip ilkel bir toplum olan Galatlar kendilerinden daha yüksek kültüre sahip Anadolu krallıkları emrinde paralı askerlik yaparak MÖ ikinci yüzyıldan başlayarak onların dilleri ve kültürlerinin; öte yandan, yerleştikleri topraklardaki yerli halk olan Frigyalılarla içiçe yaşamaları, hatta evlilikler sonucunda onların kültürünün de etkisinde kalmışlardır *(Arslan, 2000, sf. 213-4)*. Böylece Galatlar hem yerli hem de Helen dil, din, kültür ve geleneklerini birleştirmiştir. Helence ve Keltce dilini birlikte kullanmaları gibi bir yandan Anadolu'nun Kibele gibi yerli öte yandan da Helen-Roma tanrılarına tapınırlarken *(sf. 222-3)* kendi öz Kelt kökenli dinsel inanışlarını da sürdürmüşlerdir

(sf. 226). Kelt inancı *Druid öğretisine* göre, toprak tüm doğa güçlerinin anasıdır *(Kaya, 2016, sf. 313-317)*. Tanrıların heykellerinin yapılamayacağına ve bunlara tapılamayacağına inanırlardı. Ölümden sonra ruhun bir başkasına geçeceğine inandıklarından ölümden korkmazlardı. Tanrılara hayvan ya da savaş, hastalık gibi önemli bir sorunla karşılaşırlarsa insan kurban ederler ya da kurban sözü verirlerdi. Bu sözlerini yerine getirmek için de suçluları ya da savaş tutsaklarının hepsini törenle öldürürlerdi. Friglerin *Ana Tanrıça Kibele* kültünden çok etkilendiler ve Kibele'nin kenti *Pessinus*'u (Sivrihisar-Ballıhisar) özerk kent yaptılar. Bu inanç Roma devri Ankarası'na da geçmiş, İmparator Julianus MS 362'de Pessinus'taki Kibele tapınağını ziyaret etmiştir *(Kaya, 2016, sf. 318)*. Ankara'da *Zeus* ve *Men* kültleri de çok önemli olmuştur *(Kaya, 2016, sf. 320-321)*.

Galatların fiziksel görünümleri Helenistik dönemin insanlarınca hep ürkütücü bulunmuştur *(Kaya, 2016, sf. 308-309)*. Limon ile yıkayarak biçim verdikleri saçlarını geriye doğru tarayarak boyundan aşağı omuza kadar sarkıtıyorlardı. Kimileri sakalını uzatırken özellikle soylular traşlıdır. Hepsi uzun ve ağızlarını örten biçimde bıyıklıdır. Sesleri de sert ve derinden gelir. Genellikle tek sözcükle bilmece gibi konuşurken nesneleri imayla tanımlıyorlardı.

Göz alıcı, renkli ve nakışlı elbiseyle *bracae* dedikleri deriden yapılmış dar ve kısa pantolon giyerlerdi *(Kaya, 2016, sf. 309-310)*. Soyluların elbisesi altın işlemeli olurdu. Omuzlarından tokayla bağlanmış, kalçalarına kadar inen kollu ceketleri vardı. Gömleklerinin dışarıya sarkmasını önlemek amacıyla bellerine altın ve gümüş kakmalı kemerler bağlıyorlardı. Kışın ağır, yazın hafif olan giysileri kare damgalıydı. Başlarında *sagus* dedikleri koyun yününden dokunmuş kaba, kalın ve yüzeyi yünlü başlık olurdu. Altını süs ve takı olarak sevdiklerinden kollarına ve boyunlarına altın bilezik ve zincir takarlardı.

Giysilerinin tersine oturdukları evlerse son derece gösterişsizdir *(Kaya, 2016, sf. 310)*. Uzun kubbe biçimli evlerini tahtadan örerek yaparlar, çatısını saman ya da sazla örterlerdi. Yerde sazdan ya da samandan yaptıkları yastıklara ya da kurt, köpek derisinden mindere oturur, aynı malzemeden yapılmış yere serilen yatakta uyur ve yemeklerini yerde yerlerdi.

Galat kadınları iri yapılı, bir erkeğin reddedilmesinin kadını onursuz kıldığına inanan Avrupa'daki Galyalı kadınların tersine cesur ve namuslarına düşkündüler *(Kaya, 2016, sf. 310-312)*. Romalılarla yaptıkları *Olympos Dağı*[8] savaşından sonra *Ankyra*'da, *Ankyra Çayı* kenarında tutsak tuttukları Galatların şefinin karısına tecavüz eden Romalı yüzbaşının başını, iki hizmetçisinin yardımıyla şefin karısı keserek kocasına armağan vermiştir. Galatlar evlenirken kadının getirdiği drahoma kadar parayı erkek de drahomaya katar ve oluşan bu aile hesabını birlikte yönetirler *(Kaya, 2016, sf. 313)*. Eşlerden birisi ölünce bütün mal mülk diğerine kalır. Galatların cenaze törenleri görkemli olur.

Biz Türkler gibi göçebe ulus geleneğinden

gelen Galatlar önce hayvancılık, iyice yerleşik olduktan sonra da tarımla geçimlerini kazanır olmuşlardır. Katırlarıyla ve *Strabon*'un da belirttiği gibi, koyunlarıyla *(Kitap XII, Bölüm III, parag. 13, sf. 25)* ünlüdürler. *Livius*'un *Haymana* yöresindeki yerleşiklerin odun yerine tezek yaktıklarını yazması Galatya'da sığır beslendiğinin bir işaretidir *(Kaya, 2016, sf. 340)*. *Strabon'*un kullandığı *"yumuşak yünlü hayvan sürülerinin bolluğu"* anlatımı başta *Tournefort (2005, sf. 230)* olmak üzere pek çok yazar tarafından "Ankara tiftik keçisi" olarak yorumlanmıştır; kim bilir belki de öyledir. *Strabon, "bazı kimseler yalnız bunun üzerinden büyük servet elde etmişlerdir"* diye ekleyerek *(Kitap XII, Bölüm VI, parag. 1, sf. 65)* bu yumuşak yünlerin Galatya yani Ankyra ekonomisinde ne kadar başat olduğuna dikkat çekmiştir. Sadece yün üretiminde değil, bu yünlerin kendilerinin bildikleri bir teknikle yeşil ve kırmızıya boyanmasında ve dokunmasında da ileriydiler *(Arslan, 2000, sf. 231-2)*. *Yaşlı Plinius (Gaius Plinius Secundus)* MS 77'de tamamladığı *Doğa Tarihi'*nde *(Naturalis Historia)* en üstün yünün Galatya'dan gelen olduğunu yazarak daha o devirde güçlü bir yünlü sanayinin kurulmuş olduğuna dikkat çeker *(Rackham, 1967, Kitap XXIX, parag. 32-33 (IX), sf. 205)*.

Hayvan yetiştiriciliğinde usta olan Galatlar sucuk ve et kurutma işini de iyi bilirler *(Arslan, 2000, sf. 231)*. *Plinius,* eti kuruturlarken *Tatteus (Tuz Gölü)* tuz havuzlarından gelen tuzu kullandıklarını yazar *(Rackham, 1963, Kitap XXXI, parag. 84-87 (XLI), sf. 429-31)*. Gözdeki iltihapları iyileştirmede de *Tatteus* tuzundan yaptıkları merhem ve yakıyı kullanırlarmış *(parag. 98-100 (XLIV), sf. 439)*. Pessinus üzerinden Batı Anadolu'ya ve hatta İstanbul'a kadar satılan bu tuz Galatya ekonomisinde de önemli bir yer tutar *(Kaya, 2016, sf. 342)*. *Plinius,* Gallilerin keçi sütünden yaptıkları tedavi edici özelliği olan ve her zaman taze tadını koruduğundan sirkeye batırılmış gibi duran peynirden de söz eder *(Rackham, 1967, Kitap XI, parag. 241 (XCVII), sf. 585)*. Hayvanlarına tuz yalattıklarından peynirin çok hoşa giden bir niteliği de olmaktadır *(Rackham, 1963, Kitap XXXI, parag. 88 (XLI, sf. 433)*.

Ankara Ovası'nda buğday yetiştirerek beyaz ekmek yapmayı sadece korkusuz savaşçı değil iyi çiftçi ve hayvan besleyicisi olan onlardan öğrendik. Önceleri yün ve sucuklarıyla ün kazanan Galatlar, ardından bira ve ta Roma'ya kadar yayılan ekmekleriyle ünlendiler *(Arslan, 2000, sf. 231)*. Köklerinden dolayı şarap içmeyi seven Galatlar, tahıl üretiminin ardından bütün Galatya'nın hemen her yerinde yaygın olarak ikinci sırada gelen üzüm yetiştirerek şarap yapımını başardılar *(Kaya, 2016, sf. 336)*. *Strabon'*un sözünü ettiği *Amblada (Strabon, 2000, Kitap XII, Bölüm VII, parag. 2, sf. 68)* ve *Yaşlı Plinius'*un yazdığı *Scybelites (Rackham, 1960, Kitap XIV, parag. 80 (XI), sf. 239)* denilen kendi şaraplarını ürettiler. *Strabon,* Frigya'daki *Synnada'*nın (Şuhut) çevresindeki bütün arazinin bugün hiç olmayan zeytin ağaçlarıyla kaplı bir ova olduğundan söz ettiğine *(Strabon, 2000, Kitap XII, Bölüm VIII, parag. 14, sf. 82)* göre,

Galatya'da tüketilen zeytinyağının buradan gelmiş olacağı düşünülebilir. Sadece ziraat değil bitkileri de iyi tanıyan Galatlar, *Kapadokya* sınırında yetişen bir bitkiden kasları iyileştiren *Selgiticum* yağı yaparlar *(Rackham, 1960, Kitap XV, parag. 31 (VII), sf. 309).*

Vecdi Seviğ, *Prof. Dr. Türkân Merdol*'ün, Ayaş'a özgü şekersiz fakat tuzla pişirilen "sütlü aşı" ve "analı kızlı çorbası", çorbanın üzerine yağda pembeleşmiş soğan ve kızartılmış ekmek konmasını yörenin kadim kavmi Galatlardan sürüp geldiğine inandığını aktarıyor *(Seviğ, 2013).* Ayaş yöresinde yaygın olan tuz-pul biber-sarımsak karışımının dövülerek hamura karıldığı sarımsaklı ekmek (*Ayaş* deyişiyle *"Dut dibi siyel"*) de Galatlardan kalmadır. Ayrıca Galatlar, sert peynir üretip başka kentlere de ihraç ederlerdi. Sütü, taze incir yaprağıyla mayalayarak yoğurt yapmayı daha o zamandan biliyorlardı.

Ankara Kalesi[9] ve kentinin ilk bilinen yerleşimcilerinin Galya'dan gelen kabileler olması ve bölgeye adlarını vererek Roma döneminde dahi "Galatya" denmesi, biz Ankaralıların bu uzak akrabalarımız ile aynı kökten geldiğimiz düşüncesi Ankara kültüründe hemen hiç yansıma bulmamıştır. Ankara, belki de Keltlerin en Doğudaki yerleşimi olarak Anadolu'da birkaç yüzyıl boyunca Kelt kenti olan ve yaşamını hala sürdüren bir kent ... Kültürümüz öylesine güçlü bir biçimde Türk-İslam kökeniyle koşullandırılmış ki bu "uzak" atalarımız bugüne kadar hiç akla gelmemiştir, bile. Ayaş, Nallıhan ve Çamlıdere yörelerinde, özellikle dağ köylerinde, kırmızıya çalan saçları ve renkli gözleriyle dikkatimizi çeken insanlarımız Galatların bugünlere kadar süren soylarının kanıtıdır. *Texier*, *"Gal kanı, buranın kumral sakallı ve mavi gözlü çok sayıda insanında görülür"* der *(Texier, 1862, sf. 490). Perrot* da kentte gördüğü alışılmış esmer Asyalı tipinden çok Avrupalı benzeri insanlardan yola çıkarak *"Ankara Türklerinin kısmen, İslamiyeti kabul etmiş Gallo-Hellenlerden geldikleri"* sonucuna varır *(Perrot, 1864, sf. 322-23).*

Roma İmparatorluğu Dönemi

İskender gibi, Orta Doğu ve Asya'nın köprübaşı olan Anadolu'yu[10] ele geçirmek isteyen Roma, Selefki Kralı'nın bağlaşıkları olan *Bergama Kralı*'nı yenerek Hellas'a (Yunan'a) girmesinde aradıkları fırsatı bulur. MÖ 190'da, *Sipylos Magnesiası*'nda (Manisa) Selefkiyi ve onların bağlaşığı Galatları da MÖ 189 yılında *Ankyra Savaşı*'nda *(Mageba Dağı/Elmadağ) (Arslan, 2000, sf. 92-108)* yenerek emellerine ulaşır. Augustus, MÖ 27'de Roma İmparatorluğu'nu kurunca da Galatya'yı Roma'nın eyaleti, Ankyra'yı da başkenti yapar. Augustus'un Ankara'ya bu kadar önem vermesinin nedeni yolların kavşağında olmasından dolayı İmparatorluğun Doğu Politikası bakımından birinci derecede önemli olması kadar, onun İmparator olana dek eğitimini ve askerlikteki çıraklığını Anadolu'da *(Apollonia-Uluborlu)* geçirmesi de olmuştur.

Ankara hiçbir zaman Roma dönemindeki (MS ilk iki yüz yıl) kadar görkemli bir kent olmamıştır. *Prof. Dr. Sevim Buluç*'un Romalı

tarihçi *Titius Livius*'a dayanarak verdiği bilgiye göre, bu devirde Roma'nın bir ana kenti (metropolis) olan Ankara'da yüz bin kişi yaşamaktadır *(Bağlum, 1992, sf. 7)*. Kent, Roma döneminde içişlerinde bağımsız ve demokratik bir yapıda yönetilmiştir. 1701 yılında Ankara'ya gelen Fransız botanikçi *Tournefort* anılarında, antik Roma kentinden kalma sütunlar ve mermer yapıtları görünce *"Angora Anadolu'nun en iyi şehirlerinden biridir ve ihtişamını göstermektedir"* diye yazmıştır *(Sülüner, 2014)*. 1834 yılında Ankara'ya gelen Fransız mimar ve gezgini *Charles Texier* de *Küçük Asya* isimli eserinde, o zamanlar kentin dışında kalan Roma devri harabelerini görünce, *'Şurada burada yayılmış olarak görülen yıkıntılara göre karar verilirse bu yapıların görkemi Roma'nın kendisininkilerden hiç de aşağı kalmazdı'* diye yazar *(Texier, 1862, sf. 481)*.

Kentin adı, İmparator Nero (Neron; 54-68) zamanında resmî belgelerde *"Tektasagon Neocoros Lamportante Metropolis Sebaste Ankyra"* olarak geçer *(Aydın ve diğ. 2005, Sf. 88)*. Ankara adının ilk sözcüğü kentin Galatların *Tektasagon* kabilesinden geldiğini gösterir. *Neocoros* imparatorluk kültlerine yani ayinlerine izin verilen, *Lamportante en parlak ve şanlı* anlamına gelmekte olup Roma senatosunun unvanı, *Metropolis* büyük kent ve *Sebaste* imparatorluk sarayına ait heykellerin açık alanlarda sergilenebildiği anlamındadır. Bağımsız bir kent olarak kendi sikkelerini bastırmak, İmparatorluk ve Senato tarafından bastırılmış devlet paraları yanında bunları da kullanmak hakkına da sahiptir. Roma'daki konsüllerden birisi görev süresini doldurunca birinci sınıf valilik olan Ankara'ya atanır.

Bu dönemde Ankara'nın 12 semti *(phylle)* vardır Bu mahallelere göre kent, Kale'den başlayarak Bentderesi-Tabakhane'den Hacı Bayram Tepesi ve çevresini merkez alarak güneyde İncesu ve batıda ise Dışkapı'ya kadar yayılmaktadır. Bunlardan ilk beşi Roma öncesinde gelişmiş olup Kale yöresindeki ilk üçü Galat ve diğer ikisi Frig adı taşımaktadır**.** Bu semtlerin başında "semt başkanı" *(Phylarcos)* bulunur. Semtler, halk tarafından seçilen ve belediye adına tüm kararları alma yetkisine sahip olan meclisle (*Demos/Boule)* iç işlerinde bağımsız ve demokratik olarak yönetilirler.

Alt yapıya önem veren Romalılar kente Elmadağ'dan (o devirdeki adıyla *Megaba*) su getirmek için pişmiş topraktan yapılmış künklerden oluşan kanallar döşemişlerdir. Roma, yol yapımına ve bakımına da çok önem vermiştir. Roma döneminin sonuna doğru, güvenlik nedeniyle ülke içerisinde ticaretin yapılamaz hale gelmesi Ankara'yı da olumsuz yönde etkilemiştir. Günümüzde Ankara, aynen Galatlarda olduğu gibi, görkemli Roma geçmişine uzak durmakta ve hiç hatırlamak bile istememektedir.

Mülk zengini Galat beyleri, Romalı yöneticilerle birlikte aristokrat sınıfı oluşturmaktadır. Galatlar kendilerinden daha uygar olan Helenlerin dillerini, geleneklerini ve tanrılarını benimsediler. Ankara halkı evlerinde belki Galat dilini (Keltçe) kullanıyor fakat

sokakta Helence konuşuyor ve yazıyordu. Roma yönetimi de Latinceyi sadece resmi yazışmalarda kullanıyordu. Galatların, MS II nci yüzyılın sonuna doğru kent halkının arasında eriyip kaybolduğu düşünülmektedir. Helenistik dönemde, Galatya'da halk arasında Keltçe konuşulur, resmi dil ise Helencedir *(Mitchell, 2012)*.

Roma yönetimi, kendilerinden önceki dönemlerden kalmış halkları kaynaştırmış, Roma kimliğinde birleştirmiştir. Bunun en güzel örneğini *Augustus Tapınağı*'nın duvarındaki yazıtta tapınakta görevli rahiplerin adlarından dördünün Romalı, yedisinin Galat, altısının Helen ve birinin Frig olmasından anlarız *(Erzen, 2010, sf. 67)*. Festivaller, tiyatro, atletizm yarışmalar, araba yarışları ve gladyatör oyunları, Roma devrinde kent halkının yaşamında önemli yer tutan olaylardır.

Roma dönemi Ankara'sının dinsel yaşamında egemen olan paganizmin çok sayıdaki tanrıları ve Augustus'tan itibaren de tanrılaştırılmış imparator kültleri (tapınma törenleri) önemli bir yer tutar. Ankara, Frig, Galat ve Lidya dönemlerinden kalan kentte yaşayan bütün kültürel ve dinsel ögeleri birleştiren bir yapının başarılı bir merkezi olmuştur. Galatların benimsedikleri *Kibele* ve *Men* gibi Anadolu tanrılarına Helen tanrıları da eklendi. Roma dönemi Ankara'sı da yerel gelenekleri koruyarak bu tanrıları benimsedi.

Ankara'da MÖ ikinci yüzyıldan başlayarak önemli miktarda bir Musevi topluluğu vardır. Musevi inancını taşıyanlar paganizmi benimseyenlerle birlikte yaşamışlardır. İkinci yüzyılın başlarından itibaren de Hristiyan topluluğu güçlenmeye başlar. Roma'nın 313 yılında Hristiyanlığı kabul etmesiyle Ankara giderek tutucu derecede Hristiyan olur.

İSLAMIYET DIŞI TEK TANRILI DINLER DÖNEMI

Yahudiler ve Musevilik[11]

Dünyadaki ilk tek tanrılı dinin üyeleri olan Yahudi/Musevilerin Orta Anadolu'ya gelmesi, *Büyük İskender*'in ölümünün ardından Mezopotamya bölgesinde kurulan Selefki (Selevkos) Krallığı zamanında olur *(Bahar, 2003, sf. 18)*. III. Antiokhos (MÖ 223-186) tarafından, kendi ordusundaki 2000 Musevi Galat ailesi Mezopotamya'dan o devirde Galatların yaşadığı Galatya'ya, yani Ankara'nın bulunduğu bölgeye gönderilip yeni koloniler kurulur. Bir belgede, Antiokhos'un Vali Zeuksis'e bu göçmenlerin yerleştirilmesiyle ilgili verdiği talimat şöyledir: *"Yahudilere toprak dağıtılacak, dinlerine uymalarında rahatsız edilmeyecek, Makedonlar ve Helenler ile eşit statüde vatandaşlık verilecektir"*. Ankara'ya Galatlar devrinde yerleşen, Roma devrinde ve sonrasında da yaşamlarını sürdüren bu Yahudi topluluğu *Romaniyotlar* olarak adlandırılır[12]. Musevilik, Anakara tarihinde hiçbir zaman bütün kenti saran bir din olmamış ve Museviler hep kent halkı içerisinde bir dinsel topluluk olarak yaşamışlardır.

Roma İmparatoru Claudius (MS 41-54),

Büyük İskender'in topraklarındaki Yahudi topluluklarına tanıdığı ve Roma'nın önce kısıtladığı ardından kaldırdığı ayrıcalıkların[13] yeni alınan kentlere de tanınmasını, bu ayrıcalıkların tunç sütunlara kazınıp Yahudi toplulukların bulunduğu kentlerin meydanlarına dikilmesini buyurur *(Bahar, 2003, sf. 26)*. Ankara'da da böyle bir tunç sütunun *Augustus Anıtı*'nın yakınına dikilmiş olduğu bilinmektedir *(Galanti, 2005, sf. 38)*. Varlığı bilinen ancak zaman içinde yok olan birçok anıt gibi bu sütun da bulunamamıştır.

Büyük İskender'in Yahudilerin haklarını tanıması ve saygı göstermesi, bunu izleyen bütün Helenistik dönem boyunca bu davranışın sürmesi nedeniyle Yahudiler çok etkilenmişler ve çocuklarına hâlâ *Alex* adı vermektedirler *(Bahar, 2003, sf. 17)*.

Hiristiyanlığa çağırmak üzere Aziz Paul (Pavlus), MS 55-60 yıllarında Ankara'ya iki kez gelmiş ve Yahudi toplumuna vaazlar vermiştir. Hristiyanlığın başlangıcında, sadece Yahudiler İsevi olabiliyordu ve bu nedenle Aziz Paul, Hristiyanlık propagandası için yalnızca Yahudilerin çok ve bu nedenle de büyük sinagogların bulundukları yerlere gitmişti *(Küçük, 2016, sf. 108)*. Roma devrinde, Ankara Yahudileri küçük bir toplum oluştursalardı kuşkusuz Aziz Paul tarafından bu kadar önemsenmez, iki kez bu şehre gelmez ve İncil'de Galatya'dan söz edilmezdi. Aziz Paul'ün, pagan ve Yahudi Ankaralıları Hristiyan dinine çağrısı İncil'de *Galatyalılara Mektup* başlığıyla yer almaktadır.

Bütün bu veriler, Helenistik dönemden beri Ankara'da bir Musevi topluluğunun yaşadığını göstermektedir. Oysa tarihçilerimizin çoğu, Yahudilerin Anadolu'ya, İspanya'daki engizisyondan kaçarak 1492 büyük göçüyle geldiklerini ileri sürerler.

İmparator Caracalla, 212 yılında, Roma sınırları içerisindeki bütün Yahudilere vatandaşlık hakkını vermiştir. İleride *Bizans*'ın kurucusu olacak İmparator I. Constantine (Konstantin, 272-337), kendisinden önce tanınmış bu ayrıcalıklarını görmezden gelerek çıkardığı yeni yasalarla Yahudileri ikinci sınıf vatandaş konumuna indirmiştir. İspanya'nın Elvira kasabasında, 303/304 yılında toplanan Hristiyan konseyinde alınan kararlarla da iki topluluk arasında düşmanlık tohumları atılmıştır. Bunun sonucu olarak, beş ve altıncı yüzyıllarda, Ankara Yahudileri'nin bir bölümü Hristiyanlığa geçmişlerdir *(Galanti, 2005, sf. 38)*. Ankara kentinin Sasanilerin eline geçmesinden Yahudileri sorumlu tutan *İmparator* Heracleios da 620 yılında, hepsinin Hristiyanlaşmasını istemiştir *(Bahar, 2003, sf. 34)*.

Hristiyanlığın İmparator Konstantin tarafından MS 313'te Roma'nın resmi dini olarak kabul edilmesiyle birlikte Ankara, bu yüzyılın ortasından başlayarak bir Hristiyan kenti durumuna gelir. 337'de *Doğu Roma*'nın (Bizans) kurulmasından sonra tutucu bir Hristiyan kenti olan Ankara'da Musevilerin sinagogda dualarını kendi dillerinde yapmaları yasaklanır, Helence dua ederler.

Murad Hüdavendigâr 1362'de Ankara'yı

aldığında kentteki Romalılardan ve öncesinden kalan Musevi topluluğu *(Romaniyotlar)* Türkçe biliyordu. Sultan Murad, daha sonra fethettiği Edirne ve Selanik'teki Yahudilere Türkçe öğretmek üzere Ankara'dan bu kentlere Yahudiler göndermiştir *(Bahar, 2003, sf. 36)*.

Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) Dönemi

Rumlar ve Hristiyanlık

İkinci yüzyıl başlarında, güçlenen Hristiyan topluluğu için Ankara'da piskoposluk vardır (Aydın ve diğ., 2005, sf 104). *Ramsay (1892, sf. 82),* Hristiyanlığın erken dönem kiliselerinden birisinin MS 170'den önce Ankara'da bulunduğunu yazar. MS 250 yıllarında, Roma'nın Hristiyanlara karşı uyguladığı şiddet bu dönemde zirveye ulaşır. Ankara piskoposu olan *Klementios*, olasılıkla 303 yılında Ankara Kalesi yakınlarında Vali Diocletianus tarafından öldürtülmüştür *(Aydın ve diğ., 2005, sf. 104)*.. Bizans[14] döneminde, Ortodoks Kilisesi tarafından *"Ankaralı Şehit Aziz Klemens"* adıyla aziz ilan edilmiş ve Ocak ayının 23 üncü günü *Aziz Klemens* günü olarak resmen kabul edilmiştir. Olasılıkla öldürüldüğü yerde, Çıkrıkçılar Yokuşu ile Anafartalar Caddesi köşesinde 5 ila 9 uncu yüzyıllar arasında Ankara'nın en büyük Ortodoks kilisesi inşa edilmiş, 1438'te camiye çevrilmiştir fakat bugün izi kalmamıştır. Ortodoks Hristiyanlar için bu kadar önemli bir tarihsel kişi görmezden gelinerek savsaklanmıştır.

Hristiyanlık, İmparator Konstantin tarafından MS 313'te, Roma'nın resmi dini olarak kabul edildikten sonra dinin kurallarını belirlemek ve bir fikir birliğine varmak üzere kurulan ilk kurul olan *St. Sinod Meclisi* 314'te Ankara'da toplanır *(Galanti, 2005, sf. 39);* çeşitli Hristiyan ülkelerden gelen 18 piskoposun katılımıyla toplanan Konsey'de Hristiyanlığın geleceğini belirleyen 25 karar alınmıştır Tarihimizdeyse, İznik'te 325'te toplanan Konsey ilk Sinod Konseyi olarak anılır.

Roma imparatoru Konstantin, köhneleşmiş kurumları ve alışkanlıklarıyla imparatorluğun artık Roma'dan yönetilemeyeceğine karar vererek *Nova Roma* (Yeni Roma) adıyla yeni bir kent kurmak ister. Coğrafya koşulları nedeniyle o devirlerde Trakya'dan Anadolu'ya geçiş, sadece, *Dardanos* (Çanakkale Boğazı) üzerinden yapılmaktadır. Konstantin, Yeni Roma'yı önce *Troya*'nın kalıntısının olduğu, İskender'in Anadolu'ya ayak basınca (MÖ 334) ilk iş olarak ziyaret ettiği ve Roma İmparatorluğu'nu kuran Augustus'un da ziyareti (MÖ 29) ihmal etmediği *İlium*'da kurmaya niyetlenir ve çalışmalar başlar *(Freely, 2011, sf. 28-29)*. Fakat yöreye egemen olan şiddetli rüzgârın gemilerin limana girmesine olanak tanımaması ve o sırada gerçekleşen bir dizi deprem nedeniyle bu düşüncesinden vaz geçer. *Megarali*[15] Yunanların, MÖ yedinci yüzyılda Boğaz'ın Avrupa yakasında kurmuş oldukları *Byzantion* adlı koloninin olduğu yeri *(Herrin, 2016)* seçerek 11 Mayıs 330'da Yeni Roma'yı burada kurar. Konstantin 337'de ölünce de *Konstantinopolis* adıyla Doğu Roma

İmparatorluğu'nun[16] başkenti olur.

Doğu Roma'yla birlikte Ankara'nın MÖ 278-277'den beri gelen Anadolu'nun başkentliği öyküsünde bir dönem kapanır. Ankara 668'te, yeni bir yönetim biçimi olarak Bizans'ın (Doğu Roma) kalbi Konstantinopolis'i korumak üzere onu çevreleyen ve Bitinya, Paflagonya ve Galatya eyaletlerini kapsayan *Opsikion* bölgesinin ("thema") başkenti; 741-745 arasındaysa, Opsikion küçültülerek başkenti *İznik* olunca da Sakarya'nın doğuya büküldüğü *Geyve*'den Kızılırmak yayına kadar Batı Karadenizi ve Galatya'yı kapsayan *Bukellarion* bölgesinin başkentidir *(Aydın ve diğ. 2005, Sf. 123)*.

Bizans tarihçisi Prof. Runciman, coğrafya koşullarından yola çıkarak ancak Anadolu'nun merkezine tam olarak egemen olan bir devletin Boğazlar'ı da elinde tutabileceğini ileri sürmüştür *(Runciman, 1943)*. Anadolu'nun önemine değer vererek birleşik ve iyi yönetilmiş bir ülkeyi Roma'dan miras alan Bizanslılar bu yapıyı bozarak Konstantinopolis'i başkent yapmakla büyük bir hata işlemişlerdir. Anadolu'ya sahip olamadıktan sonra ne yapsalar İstanbul'u ellerinde tutmalarının oluru yoktur. Osmanlılar da tarihten gelen bu dersi almayarak bütün ülkeyi yitirmek yoluna girmişlerdir.

Hristiyanlığın Anadolu'da yerleşerek kurumsallaşmasıyla birlikte Ankara dördüncü yüzyılın ortasında bir Hristiyan kentine dönüşür[17]. Artık dinsel yönden önemli bir merkez olmuştur. Ankara'da, 358'de ikinci bir konsey toplanmasına karşın 362 yılına kadar bir kısım halkın Augustus Tapınağı'nda pagan törenlerini sürdürdüğü bilinmektedir *(Aydın ve diğ., sf 110)*. Tapınak, kesin tarihi bilinmemekle birlikte olasılıkla dördüncü yüzyılın sonunda kiliseye dönüştürülmüştür *(Eyice, 1972)*.

Ankara, pek çok Hristiyan azizin mezarına sahip olması nedeniyle kilise tarihi açısından önem taşır *(Aydın ve diğ., sf. 126)*. Piskopos Basil, 358'deki konsil için bir kilise yaptırmış olup bu kilise, 419/420'de bir katedrale dönüşmüştür *(Serin, 2011, sf. 1262)*. Beşinci yüzyıldan itibaren dini idarenin bölgesel merkezi olmuştur ve bu durum dokuzuncu yüzyıl sonlarında değişmiştir. Kısa bir süre sonra da Türkmenlerin kenti ele geçirmesiyle kilise topluluğuyla birlikte küçülüp gidecektir.

Ankara, Doğu Roma'nın (Bizans) egemenliğinde artık bir dinlenme ve tatil kentidir *(Eyice, 1972)*. Hatta *İmparator Arcadius* (395-408) yazları Ankara'daki saraya taşınır ve burada ölmüştür. Ortaçağ Ankara'sı, Roma dönemine göre daha dar bir alana sıkışmış görünümdedir *(Aydın ve diğ., sf. 127)*. Bizans surları, dana önceki döneme ait yapıların üzerine oturtulmuş ve Roma kentinin bir bölümünü dışarıda bırakmıştır. Roma Hamamı da bu yapılardan birisidir ve neredeyse bir köşeden diğerine Bizans dış suru ile bölünmüştür. Artık Bizans'ın bir sınır kenti durumuna gelen Ankara'da yerleşimi daha rahat savunulabilecek bir duruma getirmek amacıyla Bizans Ankara'sı Kale'nin sırtlarına doğru kaydırılmıştır. Askeri bakımdan önemli bir nokta olan Ankara, yedinci yüzyıldan sonra bir ticaret kenti olmaya

başlamıştır *(Aktüre, 2000).*

Özellikle beşinci yüzyıldan başlayarak kilisenin toplum yaşantısına egemen olması sonucunda Roma'dan kalan spor sahası, tiyatro ve tapınaklar kentteki işlevlerini yitirmişlerdir *(Aktüre, 2000).* Artık bu tür sosyal işlevlerin büyük kısmı kentteki çok sayıdaki kilise çevresinde toplanmaktadır. Kent yaşamının temel ögeleri, Pazar yeri işlevi gören "agora", kilise, tahıl depoları, ambarlar ve hamamlardır. Bizans döneminden günümüze gelemeyen çok sayıda büyük yapının varlığı kaynaklardan belirlenebilmektedir *(Aktüre, 2000).*

Ermeniler

Roma, savaşlar sonunda ele geçirdiği Pontus ve Kilikya Ermenistanı topraklarının yönetimini MÖ 63'ten itibaren Galatya Krallığı'na bırakır. Memlűklar, 1375'de Kilikya Ermeni Krallığını yıkınca oradaki Ermeniler Ankara'ya göçer *(Kevorkian, 2013).* Ermenilerin Ankara'daki en eski bilinen tarihi budur.

Kabullere göre, Doğu Anadolu'daki Ermeni Krallığı, Aziz Gregor'un önderliğinde 301'de Hristiyanlığı ilk benimseyen devlettir. 451'de toplanan *Kadıköy Konseyi*'nde, Ortodoks ve Katolik kiliseleri arasındaki kavram anlaşmazlığı yüzünden Ermeni topluluğu ayrılarak kendi Ortodoks *Apostolik Kilisesini (Gregoriyen)* kurmuştur. *Ermeni Katolik Kilisesi* de buradan 17 nci yüzyılda ayrılarak bağımsız olmuştur.

Ankara'da Ermenilere ait en eski dinsel yapı olan Aziz Meryem Manastırı olarak da adlandırılan Vank Manastırı XII nci yüzyıla tarihlenmektedir *(Aydın ve diğ., 2005, sf. 127).* Bugün olmayan bu yapı Etlik Yolu üzerinde ve Çubuk Çayı kıyısındaymış. Kızıl Manastır *(Kevorkian, 2013)* olarak bilinen bu yapı XV inci yüzyılda, Ermeni Apostolik piskoposluğu olarak kullanılmaya başlanmıştır. Manastırın mezarlığında hem Ermenilere hem de başka Hristiyanlara, olasılıkla tüccarlara ait mezarlar bulunmaktadır. Gregoryenlerin kentte bundan başka iki kilisesi daha vardır. Katolik Ermenilerinse piskoposluk merkezi olan bir katedrali ve üç kilisesi vardır. Ankara'da Apostoliklerin üç okul ve koleji, iki meslek okulu, iki çocuk yuvası; Katoliklerin altı okulu; Protestan Ermenilerinse iki okulu vardır *(Kevorkian, 2013).*

İSLAMIYET VE TÜRKLER

Türk-İslam kültürü, kendinden önce gelip geçmiş uygarlıkların kalıntılarıyla çok canlı bir biçimde gelişigüzel karışmış, haşır neşir olmuştur *(Tanpınar, 1960, sf. 16).* Ankara'nın bu şaşırtıcı bileşimlerinden birisi *August Tapınağı* ile *Hacı Bayram Camisi*'nin birbirlerine yaslanarak oluşturdukları karşıtların birlikteliğidir. Bu görüntü, tarihte Ankara'nın bütün inançlara gösterdiği hoşgörüyü son derece mükemmel bir biçimde başarıyla sergilemektedir.

Selçuklular Dönemi

Selçukluların 1081'de Ankara'yı ele geçirmesinden sonraki elli yıl içinde kent birkaç kez el değiştirir ve en sonunda, 1127'de kesin

olarak Doğu Roma'nın elinden alınır *(Aydın ve diğ., 2005, sf. 130)*. Selçuklu sultanı II. İzzeddin Kılıçarslan ölmeden önce, 1190'da ülkesini 10 oğlu ve kardeşi arasında paylaştırır ve Muhiddin Mes'ud'un payına Ankara düşer *(Freely, 2012, sf. 66)*. Çevresiyle birlikte Ankara, Eskişehir'de içinde, artık yeni bir egemenliktir. Mes'ud, egemenliğinin simgesi olarak önce 1197-98'te Alâeddin adıyla bildiğimiz Ankara'nın ilk camisini kiliseden döndürür ve olasılıkla adına bir hutbe okutur, sonra da 1201'de, Ankara'daki darphanede adına gümüş para basar *(Galanti, 2005, sf. 63)*.

Bizans ve Selçuklu egemenliğinin başlarında bir kale kent olan Ankara, Mes'ud ile birlikte farklı bir kimliğe bürünmüştür *(Aydın ve diğ., 2005, sf. 132)*. Mes'ud zamanında Ankara tam bir kültür ve sanat merkezi haline gelmiş, o devirde İslam kültürünün merkezi durumundaki Bağdat'tan din bilginleri, şairler ve sanatçılar kente gelmiştir *(Hacıgökmen, 2011, sf. 24)*.

Ankara'daki Türklerin kale içine sığmayıp da yerleşimin kale kapısının dışına taşması XIII üncü yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır *(Baykara, 2012)*. Ankara'nın ulu camisi olan Ahi Şerafeddin (Aslanhane) Camisi'nin XIII üncü yüzyıl sonunda Koyunpazarı'nda inşası artık kent merkezinin bu semte kaymış olduğunu göstermektedir. Kale kapısının hemen önündeki Atpazarı meydanında kentin pazarının kurulması da burasının, birisi surların içindeki ve diğeri dışındaki iki merkezin ortasında olduğunun işaretidir. Ankara, sosyal ve kültürel dönüşümü XII nci yüzyıl sonlarından itibaren yaşamaya başlamıştır *(Erdem, 2012)*.

Selçukluların en parlak devri olan Alâeddin Keykubat döneminde (1219-1237) Ankara büyük imar faaliyetlerine sahne olmuş ve ekonomik bakımdan canlanmıştır *(Aydın ve diğ., 2005, sf. 133)*. Bunda, kardeşi İzzeddin Keykavus ile girdiği taht kavgasında yenilince kaçarak 1211'de Ankara'ya sığınması ve halkın onu, kenti kuşatan kardeşine teslim etmemiş olmasının etkisi vardır.

Selçukluların yönetiminde Anadolu'da ticari güvenliğin sağlanması ile Ankara yeniden canlanmıştır. Kentin simgelerinden Akköprü'nün 1222'de inşası da ticaretteki hareketlilik ile refah ve bayındırın göstergesidir. Kentteki Türk yerleşmesi XIII ve XIV üncü yüzyıllar boyunca tüccar, esnaf, zanaatkâr, çiftçi gibi çeşitli meslek gruplarının katılımı ile artmıştır. Kent merkezinin coğrafi konumu, ticari ve askeri önemine rağmen göçer Türkmenler için cazip olmamıştır.

1223-25 yıllarında, Ankara'da henüz İslâm yaşamının o kadar gelişmediği görülür, kalede askerlerin gittiği tek bir cami vardır *(Galanti, 2005, sf. 41)*. Ancak 1268 ve 1288 (Aslanhane Camisi) yıllarında iki cami daha görülür *(Galanti , 2005, sf. 41)*. XIII üncü yüzyılda Müslüman olmayan halk ticaret ve zanaat ile uğraşırken kent yaşamını henüz bilmeyen Türkler toprak ve taşınmaz mallara yatırım yapmaktadır *(Aktüre, 2000)*.

Selçukluların zayıflaması sonucunda Anadolu'yu basan Moğolların 1243

Temmuz'undaki Erzincan-Kösedağ Savaşı'nı kazanmalarından sonra Anadolu'da her şey bir anda tersine döner. Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev, ailesini de alarak güçlü bir kalesinin olması nedeniyle Ankara'ya kaçar *(Çetin, 2012)*. Selçuklular yıkılana kadar Moğollara (İlhanlılara) yıllık vergi ödenmiş, askerlerinin masrafları karşılanmış ve onların seçtiği sultanlar ve vezirler ile ülke yönetilmiştir. Ankara, o dönem kentin önderi olan Ahilerin akılcı siyaseti sayesinde diğer Anadolu kentlerinden çok daha az etkilenmiştir *(Erdem, 2012)*. Moğol-İlhanlı istilası sonucunda Ankara ve çevresi de XIII üncü yüzyılın ikinci yarısında hatırı sayılır miktarda Moğol ve Moğol hizmetinde Türklerin yerleşimine uğramıştır. Ankara yöresindeki Türkmenler bu baskıya dayanamayarak 1260'dan sonra, Ali Bahadır Bey önderliğinde düzene baş kaldırırlar, Çankırı, Kastamonu ve Kırşehir de bu eyleme katılır. Altı ay süren Türkmen başkaldırısı Moğolların büyük bir şiddet ve katliamıyla bastırılır. Anadolu'nun başka yerlerinde de görülen bu tür ayaklanmalar üzerine o güne kadar baskı kurmayan Moğolların 1277'den başlayarak mutlak egemenliği görülür ve yönetime el koyarlar.

Moğolların Anadolu'yu istilası sırasında diğer Selçuklu kentleri gibi Ankara da sarsılmıştır. Ancak Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1243 yılından başlayarak çöküşü ile Osmanlıların kurulması arasındaki boşluk döneminde devlet otoritesinden yoksun kalan Ankara'nın yönetim, asayiş ve güvenliği ile ekonomik düzeninin bir kent cumhuriyeti biçiminde 1290 yılından itibaren Ahiler tarafından sağlandığı Osmanlı kaynaklarından anlaşılmaktadır.

Ahilik

XIII üncü yüzyıl başında Moğolların istilası nedeniyle Horasan, Buhara, Semerkant, Taşkent ve Merv gibi o devrin en uygar Türk kentlerinden kaçan halk, esnaf ve sanatkârlar Anadolu'ya göçmüştür *(Çağatay, 1974, önsöz)*. Bu Türkler, bir yandan hâlâ peşlerinde olan Moğollara karşı kendilerini ve öte yandan yerleştikleri kentlerin yerli halkı olan Bizanslılara karşı mesleklerini ve uğraşlarını korumak için örgütlenmek, birlik olmak ve dayanışmak zorunda kalmışlardır. İşte Ahilik, bu zorunluluk sonucunda, Kırşehir'e yerleşmiş olan Ahi Evren[18] (Şeyh Nasırüddin Mahmud) tarafından 1238'de kurulmuştur *(Hacıgökmen, 2011, sf. 19)*. Mertlik, yiğitlik, alplik anlamına gelen Oğuz Türkçesi'ndeki "Akı" sözcüğünün günümüzde söyleniş biçimidir *(Çağatay, 1974, sf. 51; Hacıgökmen, 2011, sf. 14)*. Ahiliğin, Anadolu Türklerine özgü bir kurum olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir.

Ahi'nin Arapçada kardeş anlamına gelen "ahi" sözcüğünden türemiş olduğu tartışılmaktadır *(Çağatay, 1974, sf. 52)*. İbn Battûta, Seyahatname'sinde "Ahı" sözcüğünü çoğul yapacağı zaman "Ahıyye" olarak yazmıştır *(Aykut, 2020, sf 102)*. Kendi ana dili Arapça olduğu halde, Arapçadaki kardeş anlamına gelen AH(V) sözcüğünün çoğulu olan "ıhvân" kalıbını hiç kullanmamıştır. Ancak asıl metindeki *"el-Ahıyyetü'l-Fityân"* başlığı,

Mehmed Şerif çevirisinde "Genç Kardeşler" olarak yer alınca sonraki araştırmacılar için yanlış bir anlayışa kapı açılmıştır. Şu halde "Akı" sözcüğü tamamen Türkçedir ve Arapça mı tartışması gereksizdir. Türkçe *akı,* Anadolu'da özellikle bütün Türk kurum ve terimlerinin Arapçalaştırılması çabalarının artığı olarak Arapça *ahi*'ye çevrilmiştir *(Çağatay, 1974, sf. 52).*

Moğolların baskısı sonucunda XIII üncü yüzyılın ortalarında Selçuklu devletinde idari ve ekonomik karışıklıklar başlar. Tahtta oturan II. Keyhüsrev'in veziri Sadeddin Köpek bundan Ahileri sorumlu tutar ve ileri gelenlerini tutuklar *(Hacıgökmen, 2011, sf. 20-21).* Anadolu'da Türkmen isyanları çıkar: 1240 Babailer İsyanı, 1250 Kırşehir Katliamı ve sonunda Ahi Evren, 1261 yılında idam edilir. Bunun üzerine 1278 yılında Ahi Evren'in halifelerinden Ahi Hüsameddin yanındakiler ile birlikte Ankara'ya göçer ve burada Ahilik kurumunu canlandırır. Bu kurum, XIII üncü yüzyıldan başlayarak XVIII inci yüzyıla kadar Ahilik adını taşımış ve sonra XX nci yüzyıl başlarına kadar da bir lonca örgütlenmesi olan "gedik" adını almıştır *(Çağatay, 1974, sf. 51).*

Selçuklu adını alacak olan Türkmenler Anadolu'ya geldiklerinde göçebe idiler. Yavaş yavaş yerleşik duruma geçtiklerinde kentlerde sanat ve ticaret yerli halkın, Rumların ve diğerlerinin elindeydi. Asya'dan gelmiş olan sanatkâr ve tüccar Türkmenlerin yerliler karşısında tutunabilmeleri, yarışabilmeleri ancak birbirlerine destek olup dayanışmalarıyla olanaklı olabilirdi *(Çağatay, 1974, sf. 55-56).* Bu sosyo-ekonomik zorunluk, bir dayanışma ve denetleme örgütlenmesi olan Ahiliğin kurulması sonucunu doğurdu. Bu örgütlenme "yaren teşkilatı" adıyla köylere dek inerek Türkmenler arasında Ahilik ilkelerinin yayılmasını ve yerleşmesini sağlamıştır *(Çağatay, 1974, sf. 95).* Böylece ahilik, orta çağda Anadolu'nun sosyal yaşantısının düzenlenmesinde büyük rol oynamıştır.

Ahilik, Türkmenler arasındaki sosyo-ekonomik bir esnaf dayanışma örgütü olup sadece bir meslek ya da sanat sahibi olanlar katılabilirdi *(Çağatay, 1974, sf. 59).* Bu bakımdan, halkı sömürerek onların sırtından geçinen tarikatlardan farkı buradadır *(Çağatay, 1974, Önsöz).* İş dalında yamak, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi içerisinde mesleki eğitim yanında, akşam toplantılarında sosyal, dini ve ahlaki konularda onları yetiştirmektedir *(Çağatay, 1974, Önsöz, sf. 96, 101).* İyi insan olma üstün niteliklerini esas alarak çalışma ve yaşamlarını düzenler. Çoğu kez Cuma akşamları yapılan toplantıların, yani "ahi sohbetlerinin" harcamaları Ahiler arasında toplanan, belki aidat diyebileceğimiz paralardan karşılanır *(Çağatay, 1974, sf. 103).* Ahilik aynı zamanda, Türkmenlerin kendilerini ve kentlerini korumak üzere de gerektiğinde bir askeri birliğe dönüşebilen silahlı bir örgüttür. Ahilerin sahip oldukları bu güçlü sosyal örgütlenme, bulundukları yerde ortaya çıkan bir yönetim boşluğunu anında doldurabilmelerini de sağlamaktadır.

Ankara'ya geldiklerinde Hacı Bayram çevresine, özellikle doğu yamacına yerleşirler. Kentin çevresi hayvancılığa çok elverişli olduğundan dericilik ile ilgili ekonomik etkinlikler kentin sosyo-ekonomik yaşantısında önemli bir yer tutuyordu. Derici esnafı kentte topluca, bugünkü Bent Deresi semtinde "Debbağlar" mahallesinde oturuyorlardı. Dere boyunca bu debbağların işyerleri ve atölyeleri, bu dükkânların arkasındaysa aileleriyle birlikte yaşadıkları evleri vardır. Herkes ürettiği malını getirip "Arasta"[19] denilen Pazar yerinde satardı *(Hacıgökmen, 2011, sf. 43)*. Hatta Evliya Çelebi, Edirne ve İstanbul debbağlarından söz ederken "Ahi Evren ocağına bağlı olduklarını" belirtir *(Çağatay, 1974, sf. 95)*. Ahiler ilk geldiklerinde dericilik, saraçlık ve kunduracılık yaparken zamanla 24 iş koluna yayılmışlardır *(Aktüre, 2000)*. Ankara çevresindeki araziler tarım için çok elverişli olmadığı halde tahıl üretimi ve bağcılığın gelişerek yayılması da bu zamanda olmuştur. Daha sonraları dericiliğin yanında Ankara'nın tarım dışı temel üretim kolu olarak tiftik keçilerinden elde edilen ve Avrupa'da büyük rağbet gören sof (moher, angora yünü) üretimi Ankara'nın ekonomik zenginliğini belirlemiştir. Eşitliği esas alan bir yönetim kuran Ahiler Ankara'yı baştan sona imar etmişlerdir.

Ankara'da evlerine kurdukları sof tezgâhlarında çalışan birçok aileden dolayı Ahilerin kadın örgütlenmesi olan *Bacıyan-ı Rum* ortaya çıkmıştır *(Hacıgökmen, 2011, sf. 45)*. Esnaf düzeni içerisinde şeyh, kethüda ve yiğitbaşı oldukları (Dilşad Hatun, Döndü Hatun, Dolandı Hatun, Bağdad Hatun bunlardan bazıları) bilinir. Ankara'daki vakıflar arasında kadın vakıfları da çok büyük yer tutmaktadır. Ankara kadınlarının vakıf kurması maddî durumlarının iyiliğini ve kentin ekonomik etkinliklerinin içinde olduklarını gösterir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin çöküşüyle bir boşluk dönemi oluşur. Osmanlı kaynaklarına göre, 1290'da Ahiler, Ankara'nın yönetim, asayiş ve güvenliği ile ekonomik düzenini sağlamak üzere devlet otoritesi biçiminde bir Kent Yönetimi kurar *(Hacıgökmen, 2011, sf. 33)*. Ahi ulları tarafından günümüzdekine yakın bir cumhuriyet demokrasisi ile yönetilmiştir. Bu kent yönetimi, Kendisi de Ahi olan I. Murat'a *(Çağatay, 1974, sf. 102)*, 1362'de kenti teslim edene kadar sürmüştür. Ahiler, daha sonraları, tarihin çeşitli dönemlerinde yaşanan yönetim boşluğu dönemlerinde de kurumsallıklarından kaynaklanan bir özellikle bu boşluğu doldurmuşlardır. Ahi örgütü başkanları, bir sultan ya da emirin bulunmadığı yerlerde oranın tüm yönetim işlerini de üzerlerine alırlar *(Çağatay, 1974, sf 103)*.

Osmanlının kuruluşu sırasında ahilerin bir kısmı bilgin, kadı olarak ilim alanında, bir kısmı vali, komutan olarak yönetim ve askerlik alanında, bir kısmı da ticaret ve sanat alanında öne çıkarak ahilik ilkelerini sürdürmüşlerdir *(Çağatay, 1974, sf. 96)*. Osman Bey'den Fatih Sultan Mehmet devrine kadar, bilginler ve devlet adamları arasında pek çok ahinin adları geçmektedir *(sf. 98)*.

Ahilik, Orta Çağ'da Anadolu'nun sosyal

yaşantısının düzenlenmesinde büyük rol oynamıştır. Ahilerin yani Anadolu Türkmenlerinin yaşantıları hakkında doğrudan görgüye dayanan oldukça geniş bilgi veren kişi, Sultan Orhan devrinde (1326-1359) Anadolu'nun birçok kentini gezen ve ahilere konuk olan Faslı Berberî gezgin İbn Battűta'dır *(Çağatay, 1974, sf. 103-7)*. Halkının yüzlerinin çok güzel, giysilerinin temiz, yemeklerinin nefis olduğunu belirtir. Hangi eve ya da ahi zaviyesine[20] indiyse erkek ve kadın komşuların halini hatırını sorduğunu anlatır. Sanki kendi halkından, akrabasından biriymiş gibi davrandıklarını belirtir. Dünyada bunlardan çok iyi kalpli, iyi davranışlı kişiye rastlamadığını söyler. Ahilerde kadınların örtünmediğini yani erkeklerden kaçmadıklarını belirtir. Bu halkın yabancılara yardım etmek, onları konuklayıp yedirmek içirmek, bütün gereksinimlerini gidermek, çevredeki zorbaların hakkından gelmek ve onları ortadan kaldırmak, zalim ve edepsizler ile bunlara katılan şirretleri yok etmek konularında benzerlerinin olmadığını anlatır.

Ahilerin toplantı yeri ve konuk evi olarak kullandıkları zaviyenin, ahi halkının başkan seçtiği kişi tarafından yaptırıldığını, içini halı, kilim ve başka gerekli eşyalarla dayayıp döşediğini yazar. Ahilerin sabahtan, geçimlerini sağlama yolunda çalışıp ikindiden sonra, harcamaları karşılamak üzere günlük kazancından bir kısmını başkana götürdüklerini belirtir. Gittiği bir zaviyede beş tane üç ayaklı büyük bakır kandil, yanında içi erimiş yağ dolu yedek kaplar olduğunu anlatır. Toplantı yerinin ortasında konuklar için bir peyke[21] bulunur. Toplantıda birçok yemek, meyve, tatlı yendikten sonra Kur'an okunur ve ardından sema ve raksa başlanır. Konuk olmasa bile, kendi kendilerine toplanırlar. Bir başkanın, gelip geçenlerin parasız yıkanmaları için zaviyenin karşısına bir hamam yaptırmış olduğunu anlatır.

Başkanın süslü giysiler giymediğini belirtir. Bir keresinde sırtında eski bir giysi, başında keçeden bir külah olan kişiyi yoksul sandığını fakat onun ahilerin başkanı bir ayakkabı dikicisi olduğunu öğrenir. Zaviyedeki gençlerin bellerine bir metreden uzun bir kılıç asılı olduğunu anlatır. Bunların sırtlarında cübbe, ayaklarında mes vardır. Başlarında sof'tan yapılmış ak bir sivri keçe külah, bunun tepesinde 75 santim kadar uzunlukta ve beş santim genişliğinde bir arkaya sarkan kısım bulunur.

Kaynaklar

Aktüre, S., 2000, *16. Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler*, Tarih İçinde Ankara, Eylül 1981 Semineri Bildirileri, A. T. Yavuz (derleyen), ODTÜ ve Ankaralılar Vakfı, sf. 3-48.

Albustanlıoğlu, T., 1996, Ankara Beypazarı Yalnızçam Köyü Ören Yeri midir? Anadolu Meden. Müzesi 1995 Yıllığı, sf. 215-225.

Arslan, M., 2000, *Antikçağ Anadolusu'nun Savaşçı Kavmi Galatlar,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 319 sf.

Aydın, S. ve diğ., *Küçük Asya'nın Bin Yüzü*: *Ankara*, 2005, Dost Kitabevi Yayınları, 670 sf.

Aykut, A. S., 2020, *İbn Battűta Seyahatnamesi - Ebű Abdullah Muhammed İbn Battűta Tancî*, Yapı Kredi Yayınları, 1112 sf.

Bağlum, K., 1992, *Beşbin Yılda Nereden Nereye Ankara,* 194 sf.

Bahar, B.L., 2003, *Efsaneden Tarihe Ankara Yahudileri*kitabını oku, Pan Yayıncılık, 199 sf.

Baykara, T., 2012, *Bir Selçuklu Şehri Olarak Ankara,* Tarihte Ankara Uluslararası Simp. Bildiriler, 25-26 Ekim 2011, Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Tarih Bölümü, C. 1, sf. 127-130.

Çağatay, N., 1974, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik,* Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yayınları, No 123, 202 sf.

Çetin, H., 2012, *Malazgirt Zaferi'nden İstanbul'un Fethi'ne Dârü'l-Hısn Engüriye,* Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu, 25-26 Ekim 2011, Bildiriler, Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Tarih Bölümü, 1. Cilt, sf. 151-164.

Crowley, R., 1910, *Thucydides – The History of the Peloponnesian War,* Dent & Sons Ltd., London, 468 sf.

Durrell, L., 2008, *Mekân Ruhu – Akdeniz Yazıları*, Can Yayınları, 537 sf.

Erdem, İ., 2012, *İlhanlılar Döneminde Ankara,* Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu, 25-26 Ekim 2011, Bildiriler, Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Tarih Bölümü, 1. Cilt, sf. 131-138.

Erdoğan, A., 2008, *İstiklâl Savaşında Ankara,* Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi 3, 320 sf. (sf. 12-21).

Erdoğan, E., 2005, *Tahrir Defterlerine Göre Ankara Şehri Yerleşmeleri,* Gazi Üniv. Kırşehir Eğitim Fak. Derg., c. 6, no 1, sf. 249-262.

Erzen, A., 2010, *İlkçağda Ankara,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Sayı 12 (1946 baskısının tıpkı basımı).

Eyice, S., 1972, *Ankara'nın Eski Bir Resmi,* Atatürk Konferansları, C. IV, sf..61-123Türk Tarih Kurumu (ayrı baskı).

Frazer, J.G., 1898, *Pausanias's Description of Greece,* Macmillan and Co, Vol. I, Book I Attica, IV-5, 616 sf.

Freely, J., 2011, *Troya Savaşı'ndan İstiklal Harbine Anadolu'da Yunanlar,* Doğan Kitap, 244 sf.

Galanti, A., 2005, *Ankara Tarihi I-II,* Çağlar Yayınları, 2. Basım. 303 sf.

Hacıgökmen, M. A., 2011, *Ahiler Şehri Ankara- XIII, XIV, XV. Yüzyıllarda Ankara'da Ahilik ve Ahiler*, Kömen Yayınları, 144 sf.

Herodotos, 1991, *Herodot Tarihi,* Remzi Kitabevi, 3. Basım, 544 sf.

Herrin, J, 2016, *Bizans – Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı,* İletişim Yayınl., 496 sf.

Kaya, M.A., 2016, *Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi,* Bilge Kültür Sanat, 382 sf.

Kevorkian, R.H. , 2013, *Ankara'daki Ermeni Mevcudiyeti Üzerine Birkaç Tarihsel Not,* Ankaralı Ermeniler Konuşuyor, F. Balancar (derleyen), Hrant Dink Vakfı Yayınları, 150 sf., sf. 5-14.

Küçük, Y., 2016, *Tenkit,* Tekin Yayınevi, 363 sf.

Macaulay, G.C., 1890, *The History of Herodotus,* Global Grey e-books 2019 yayını, 632 sf.

Mitchell, S., 2012, *Roma Dönemi'nde Ankyra: Epigrafik Kültür,* Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu, 25-26 Ekim 2011, Bildiriler, Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Tarih Bölümü, 1. Cilt, sf 523-530.

Müderrisoğlu, M., 1993, *Kurtuluş Savaşında Ankara,* Ankara Büyükşehir Belediyesi, 232 sf.

Ortaylı, İ., 1992, *19. Yüzyılda Ankara'da Yaşam,* Ankara Konuşmaları, TMMOB Mimarlar Osadı Ankara Şubesi, sf. 84-95.

Perrot, G., 1864, *Souvenirs d'un Voyage en Asie Mineure,* Ch. VII: Trois Mois Angora, Michel Lévy Fr□res Lib. Ed., Paris, 516 sf.

Rackham, H., 1960, *Pliny Natural History,* William Heineman Ltd., Vol. IV, 556 sf.

Rackham, H., 1963, *Pliny Natural History,* William Heineman Ltd., Vol.VIII, 596 sf.

Rackham, H., 1967, *Pliny Natural History,* William Heineman Ltd., Vol. III, 616 sf.

Ramsay, W.M., 1892, *The Church in the Roman Empire Before A.D. 170,* G.P. Putnam's Sons, 494 sf.

Runciman, S., 1943, *Anadolu'nun Orta Çağlardaki Rolü,* Belleten, C. VII, No 27, sf. 549-556.

Strabon, 2000, *Geographika - Antik Anadolu Coğrafyası (Cilt XII-XIII-XIV),* Çev. Prof. Dr. A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 4. Basım, 382 sf.

Serin, U., 2011, *Late Antique and Byzantine Ankara: Topography and Architecture,* Marmoribus Vestita, Miscellanea in Onore di Federico Guidobaldi, O. Brandt ve P. Pergola (ed.), sf. 1257-1280.

Seviğ, V., 2013, *Ankara'da Lezzet,* Gezgin Gözüyle Ankara, Timur Özkan (ed.), Alter Yayıncılık.

Sülüner, H. S., 2014, *Yabancı Seyyahların Gözlemleriyle Roma ve Bizans Döneminde Ankara,* Ankara Araştırmaları Derg., c. 2, no 1, sf. 11-21.

Tanpınar, A.H., 1960, *Beş Şehir - Ankara*, Dergâh Yayınları, sf. 13-26.

Texier, C., 1862, *L'Asie Mineure – Description Géographique, Historique et Archéologique,* L'Institut de France, Firmin Didot Fr□res, Fils et Cie, 757 sf.

Tokalak, İ., 2017, *Bizans Osmanlı Sentezi,* Asi Kitap, 3. Basım, 584 sf.

Tournefort, J. de, 2005, *Tournefort Seyahatnamesi*, ed. S. Yerasimos, Kitap Yayınevi, 283 sf.

DİPNOTLAR

1 Romalıların deyişiyle -Latince- Galli, Helenlerinkiyle -eski Yunanca-Kelt (Arslan, 2000, sf. 2) adı verilen Fransa'nın orta kesiminde (Galia), Toulouse ve batısındaki Pireneler'öen doğuya Ren nehri kıyısına, Germania sınırına kadar geniş bir alanda yaşayan savaşçı ve göçebe halk.

2 Helenistik dönemde eski Yunan dışındaki bölgelerde, özellikle Orta Doğu'da Yunan olmayanların da kullandıkları halk lehçesi.

3 Herodot, İyonların Helen soyundan olmayıp Helenlerin, Grekçe konuşmadıkları için Pelasges adını verdiği Teselya'dan gelme "barbar" ulustan indiğini yazar (Macaulay, 1890, Kitap I, Parag. 56).

4 Galyalıların (Helenler deyişiyle Kelt, Romalılarınkiyle Galli), MÖ 300'de önce Roma kentini yağmalayıp oradan Balkanlara gelerek MÖ 281'de Anadolu'ya geçen üç kabilesi (Tektosaglar, Tolistobaglar, Trokmeler) Romalılar tarafından Galatlar olarak adlandırılmıştır (Arslan, 2000, sf. 4).

5 Jeoloji yazınında, volkanizma ürünlerinin egemen olduğu Kızılcahamam yöresindeki bu bölgeye halen Galatya denmektedir.

6 Galatlar'ın Ankara'yı kurduğu, Bizanslı tarihçi Stephanos Byzantinos'un (MS 600) coğrafya sözlüğü Ethnica'run Ankyra maddesinde, Afrodisyaslı (Aydın-Karacasu) Appollonius'öan (MÖ 300) alınmış bilgi olarak belirtilmiştir (Erzen, 2010, sf. 11-12).

7 Ankyra'da Tektosaglar, Gordion'öa Tolistobaglar ve Tavium'da Trokmeler (Strabon, 2000, sf. 63).

8 Beypazarı'nın 39 km güneyinde, Sakarya'nın hemen yanında Yalnızçam Köyü'nün Kepir mevkisindeki tepe üzerinde kiklops türü Galatlara özgü taş bloklardan yapılma bir kale kalıntısı vardır. Konumu bakımından tüm boğaza egemen olan bu kalede Roma devrinde de bir birlik bulunmaktadır. Tarihte adı geçen Galatya Olymposu'nun bu tepe olduğu düşünülmektedir (Albustanlıoğlu, 1996).

9 Ünlü coğrafyacı Amasyalı Strabon (MÖ 64-MS 24) Coğrafya'sında (Geographika, MS 18?), Ankyra kalesinin Tektosaglara (Galyalıların kabilesinin adıdır) ait olduğunu yazmıştır (Strabon, 2000, sf.63).

10 Romalılar Anadolu için sadece "Asya" adını kullanır. Klasik yazarlar ve tarihçiler hiçbir zaman "Küçük Asya" adını kullanmamışlardır. "Küçük Asya" adı, ilk kez, MS beşinci yüzyılda büyük kıtaya "Asya" dendiği zaman kullanılmıştır. Grekçe'de "doğu" anlamına gelen "Anatolia" adlamasınaysa onuncu yüzyıldan itibaren rastlanır. (Halikamas Balıkçısı, 2002, Merhaba Anadolu, sf. 14-15)

11 Çoğu yerde, Yahudi ve Musevi adlamaları birbirinin yerine kullanılır. Oysa Yahudi bir ırkın, Yakub'un (Kuran'da İsrail olarak geçer) soyundan gelenleri ve Musevi'yse bir dinin üyesini, Musa Peygambere inananları tanımlar. Yahudilerin neredeyse tamamı Musevidir fakat bütün Museviler Yahudi değildir; Musevi Türkler, Musevi Kürtler, Musevi Araplar gibi.

12 Ankara'ya yerleşen diğer Yahudilerden Eşkenazlar (Doğu Avrupa Yahudileri), Avrupa'yı 1348-1356 yıllarında etkisi altına alan veba salgınından sorumlu tutulmuşlar ve göçe zorlanmıştır (Bahar, 2003, sf. 36). Sefaradlar (Akdeniz Yahudileri), Kastilya Kraliçesi I. İsabel'in bütün İspanya'ya egemen olmasının ardından kurulan engizisyon tarafından 1478'te, Hristiyanlığı kabul etmeyen Müslümanlar ile birlikte sürgün gelirler. Ardından 1497'de Portekiz Yahudileri gelirler.

13 Yahudilere tanınan bu ayrıcalıklar şunlardır (Bahar, 2003, sf. 31): (1) Yahudi toplumları, Kudüs'teki Büyük Tapınak'ın (Bet-Hamikdaş) bakımı için (70 yılındaki Roma-Yahudi savaşında, Kudüs Tapınağı yakılmış ve bir tek Ağlama Duvarı kalmıştır) aralarında muntazaman topladıkları paraları, yapılan bağışları, resmi kanallardan Kudüs'e gönderebilirler. Vergi kesilmez. (2) Dinleri gereği, Cumartesi günleri işe zorlanamazlar, yargı önüne çıkarılamazlar. (3) Sinagoglarda ayinlerini yapmakta özgürdürler, taciz edenler cezalandırılır. (4) İstekleri dışında zorla askere alınamazlar.

14 Doğu Roma'ya, yerleşim yerinin ilk adından ötürü, ilk kez Bizans diyen 1557'de yayımladığı Corpus Historiae Byzantinae adlı kitabıyla Hieronymus Wolf tur (Tokalak, 2017, sf. 22).

15 Antik dönemde, Yunanistan'ın Attika bölgesinde, Pire'nin batısında ve Ege'nin kıyısında bulunan bir kenttir. Bizantion'm kurucusu Byzas da bu kentte doğmuştur, (wikiwand)

16 Doğu Roma'ya, yerleşim yerinin ilk adından ötürü, ilk kez Bizans diyen 1557'de yayımladığı Corpus Historiae Byzantinae adlı kitabıyla Hieronymus Wolf tur (Tokalak, i, 2017, Bizans Osmanlı Sentezi, Asi Kitap, sf. 22).

17 Ankara'da yaşamakta iken Yıldırım Bayezid ile birlikte Timur'a esir olan Schiltberger, Ankara'da Aramî inancına bağlı Hristiyanların yaşadığını anılarında yazmıştır (Erdoğan, 2005). Aramiler, EskiAhitte İbranilerle aynı soydan gelen ve yaklaşık MÖ 16. yüzyıldan sonra Harran (Urfa) dolaylarında yaşayan bir topluluktur.

18 Çağatay (1974, Önsöz) Ahi Evran biçiminde yazarken Hacıgökmen (2011, sf. 7) Ahi Evren olarak yazmıştır.

19 Çarşılarda veya alışveriş bölgelerinde aynı işi yapan esnafın bir arada bulunduğu bölümdür (TDK Güncel Türkçe Sözlük). Geçmişte geliri külliyenin içindeki camiye vakfedilen tek tip dükkânlardan oluşur; dükkânların her birinin ayrı kapısı yoktur, sabah ve akşam birlikte açılır ve kapanırlar (Wikiwand).

20 İslamiyet devrinde, din büyükleri tarafından Anadolu'da kurulan sosyal, kültürel, askeri, ticari ve ekonomik amaçlı yapılara "zaviye, dergâh, tekke, hangâh (yoksullara, dervişlere ve öğrencilere Allah rızası için yemek ve yatak verilen yer), asitâne" isimleri verilmiştir. Tanımından da görüldüğü gibi bir "şeyh" yönetimindeki bu yapıların işlevleri çok geniş kapsamlıdır. Bu kapsamın en önemlileri bulunduğu yörenin asayişini ve yolcuların güvenliğini sağlamak, gelene gidene yemek vermek, dinsel eğitim faaliyetinde bulunmak, mesleki ve ziraai faaliyetler yapmak, haberleşme ve kültür, askeri eğitim ve istihbarat, iskân ve imar faaliyetlerinde bulunmaktır. Zaviyelerde görev yapan şeyhlere "zaviyedâr" ve buradaki dervişlere de "zaviyenişîn" denirdi. Daha sonra tarikatların yayılmasıyla birlikte zaviyeler, daha da büyüyerek dergâh ve tekke biçimini aldı.

21 Duvara bitişik, alçak, tahta sedir.

FATİH'İN Rönesansı

THE CONQUEROR'S Renaissance

"İki Karanın Sultanı,
İki Denizin Hakanı"

"The Sultan of Two Lands and
the Khan of Two Seas"

06.10. - 06.12.2020

Sergi / Exhibition

SARAÇHANE
Belediye Sarayı / Municipal Palace

Kemalpaşa Mh. 15 Temmuz Şehitleri Cd.
No.5, 34134 Fatih - İstanbul

+90 (212) 455 1300
www.ibb.istanbul

Ziyaret Saatleri
Pazartesi hariç her gün 10:00 - 16:00

İSTANBUL
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

FATİH'İN Rönesansı

THE CONQUEROR'S Renaissance

"İki Karanın Sultanı,
İki Denizin Hakanı"

"The Sultan of Two Lands and
the Khan of Two Seas"

06.10. - 06.12.2020

Sergi / Exhibition

SARAÇHANE
Belediye Sarayı / Municipal Palace

Kemalpaşa Mh. 15 Temmuz Şehitleri Cd.
No.5, 34134 Fatih - İstanbul

+90 (212) 455 1300
www.ibb.istanbul

Ziyaret Saatleri
Pazartesi hariç her gün 10:00 - 16:00

İSTANBUL
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ